

ÇEŞİTLİ YÖNLERİYLE
HZ. HASAN

EDİTÖR

ALİM YILDIZ

BE YAYINLARI

Yayın Nu: 20

Çeşitli Yönleriyle Hz. Hasan

Alim Yıldız

ISBN

978-605-5059-09-5

Kapak & İç Düzen

MNX Grup

0346 221 11 45

Baskı

Dumat Ofset Matbaacılık

Sertifika No: 14021

0312 278 82 00

Yayım

Asitan Yayıncılık Matbaacılık

Rekl. Hiz. Ltd. Şti.

Eski Kale Mh. Elif Sk. Cerit Apt.

Kat: 3 58040 Sivas

Tel: 0346 225 03 41

Faks: 0346 221 11 46

*

Sivas - 2014

Bu kitap Sivas İl Müftülüğü tarafından 11 Temmuz 2014 tarihinde gerçekleştirilen
Hz. Hasan Sempozyumu bildirimleri ve 2 ayrı makaleden oluşturulmuştur.

İÇİNDEKİLER

Takdim - Recep Şükrü Balkan	- 1
Açılış Konuşması - Mehmet Görmez	- 3
Hız. Hasan'ın Halifelikten Önceki Hayatı - Adnan Demircan	- 9
Hız. Hasan'ın Halife Seçilmesi ve İlk İcraatları - Adem Apak	- 25
Hız. Hasan'ın Hilâfeti Muâviye'ye Devretmesi - Ali Kapor	- 33
Hız. Hasan'ın Vefatı ve Zehirletildiği İddiaları - Ünal Kılıç	- 39
Hadis Kaynaklarına Göre Hız. Hasan - Cemal Ağırman	- 55
İrfânî Gelenekte Hız. Hasan Algısı - Kadir Özköse	- 65
On İki İmâmdan Bir Sultân Evlâd-ı Rasûl İmâm Hasan (r.a.) - Osman Eğri	- 73
Klasik Şia Kaynaklarına Göre Hız. Hasan - Mehmet Salih Arı	- 89
Hız. Hasan'ın Kişiliği ve Ahlakı - Ali Aksu	- 109
Osmanlı Toplumunda Seyyidler ve Şerifler - Hasan Yüksel	- 123
Edebiyatımızda Hız. Hasan - Alim Yıldız	- 143
Mehmed Şemseddîn Ulusoy'un Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin Mevlidi - Ha kan Yekbaş	- 169
Türk Din Müsikisi'nde Hız. Hasan Konulu Eserler - Ahmet Hakkı Turabi	- 187
Türkiye'de Hız. Hasan'la İlgili Yapılan Çalışmalar - Sena Kaplan	- 203

TAKDİM

Recep Şükrü Balkan*

Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur Salat ve selam, O'nun sevgili Resulüne, pak ehli beytine ve kıyamete kadar yolunu sürdürenlerin üzerine olsun.

Allah'ın izniyle Ramazan ayı içerisinde Sivas Müftülüğümüzün öncülüğünde gerçekleştirme imkânı bulduğumuz "Hz. Hasan (ra) Sempozyumu" katılımcı hocalarımızın da tebliğleriyle Hz. Hasan (ra) ile ilgili yeni bir kaynak olacaktır.

Hz. Hasan (ra)'ın hayatı, dünya görüşü, siyasi hayatı hakkında değerli hocalarımızın tebliğ ve görüşlerinde çok geniş yer bulacaksınız. Ancak önsöz sadedinde bendeniz de Hz. Hasan (ra)'ın hayatına kısaca değinmek istiyorum.

Bugün Ortadoğu'da veya bir başka yerde Müslümanları ırkçılık, mezhepçilik, meşrepçilik gibi şeylerle bir birine düşürüp fitne ateşine kıvılcım gönderenler aynı oyunu Hz. Hasan (ra) zamanında da oynadılar ama Hz. Hasan'ın üstün feraseti sayesinde bir fitne ateşi alevlenmeden söndürüldü. Bugün dünya Müslümanlarının içinde bulunduğu durum bize gösteriyor ki, Hz. Hasan'ın dünyaya bakış açısına ve gönül dünyasına ihtiyacımız var.

Hz. Hasan hicretin 3. yılından Ramazan ayının ortalarında doğdu. Hz. Hasan anne-babasının en büyük çocuklarından idi. Hz. Ali yeni doğan çocuğuna "Harb" ismini koymuş, fakat Hz. Peygamber (s.a.v) onu değiştirerek "Hasan" ismini vermiştir. Hz. Hasan'ın künyesi Ebu Muhammed'dir.

Hz. Peygamberin (s.a.) soyu kızı Hz. Fatıma'dan devam ettiği için, onun çocukları Müslümanların nazarında büyük saygı görmüştür. Bu saygı ve sevginin göstergesi de Hz. Hasan ve Hüseyin'in isimleri Müslümanların arasında yaygınlık göstermiştir. Hz. Hasan'ın Şia'nın ikinci imamı sayılması da onun şahsiyetini önemli kılmaktadır.

Hz. Hasan'ın çocukluğu Hz. Peygamber (s.a.v)'in yanında geçirmiş ve O'ndan (s.a.v) etkilenmiştir. Şahsiyet olarak Hz. Hasan huyu, karakteri, ahlakı ve aynı zamanda siması da Hz. Peygamber (s.a.v)'e benzediği söylenir.

Ehli Beyt mensuplarının Hz. Peygamber (s.a.v)'in vefatından sonra hilaftle ilgili bazı görüşleri vardı. Hz. Ebubekir'e (ra) biat edildiğinde, Hz. Ali'ye

---

* Sivas İl Müftüsü

danışılmaması Hz. Ali kendilerine kırgınlığını bildirmiştir. Ancak Hz. Ali'nin (ra) hilafete gelişi Hz. Ömer (ra) ve Hz. Osman'dan (ra) sonra mümkün olmuştur. Ancak asilerin zorlamasıyla iktidara gelen Hz. Ali'ye devleti idare etme imkânını veremediler. Siyasi gelişmeler sonucunda Hz. Ali (ra) şehit edildi.

Ehli Beyt mensupları iktidar ile ilgili görüşleri bu vesile ile sona ermedi. Bilindiği gibi Hz. Ali şehit edildikten sonra, Kufe'liler tarafından Hz. Hasan halife seçildi. Böylece Hz. Hasan Ehli Beyt'ten hilafete gelen ikinci şahıs oldu. Bazı âlimlerimizce beşinci raşid halife olarak kabul edilmiştir.

Hz. Hasan'ın birkaç aylık hilafet dönemi de siyasi ve çalkantılarla devam etti. Nitekim Hz. Hasan (ra) ve Muaviye fikir ayrılığına düşerek karşı karşıya gelmiştir. Hz. Hasan (ra), Hz. Peygamberin (s.a.v) torununa yakışacak bir davranış sergileyerek çok önemli bir adım atarak Muaviye lehine hilafet haklarından vazgeçmiştir. Hz. Hasan Sıffin Savaşına katıldığı halde harekâta katılmaması, onun savaş yanlısı bir insan olmadığına göstergesidir.

Hz. Hasan'ın barışa ön ayak olmakla Resulullah (s.a.v)'in "Bu benim oğlumdur; şeref sahibi bir efendidir. Umarım ki; Allah, oğlum sebebiyle yakında Müslümanlardan iki büyük fırkanın arasını ıslah eder"

Hz. Hasan'a seni antlaşmaya zorlayan sebepler nelerdir? diye sorulduğunda cevaben; "Dünya hayatını terk etmeyi tercih ettim." Hz. Hasan makam, mevki, dünya hayatını bir kenara bırakarak İslam toplumunun selameti, huzuru ve devamlılığını önemsemiştir. Bu vesileyle ümmetin içinde süre gelen ihtilafa son vermek için Kufe halkına güvenmediği ve ordunun zayıflığını göz önünde bulundurarak, ümmetin birliğini ve ıslahını istediği için bu uzlaşmaya taraftar olmuştur.

Hz. Hasan'ın halifelik döneminde verdiği kararlar İslam âleminin içinde bulunduğu fitne ve anarşinin ortadan kalkmasına katkıda bulunduğu için çok önem arz etmektedir.

Bu nedenle Hz. Hasan için barış kahramanı ve Müslümanların selameti için gücü ve iktidarı elinin tersiyle yiten bir insan diyebiliriz. Ben sözlerime burada son verirken uzaktan yakından sempozyumumuza teşrif eden değerli katılımcı hocalarımıza, bizlerden emeklerini esirgemeyen Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanımız başta olmak üzere İlahiyat Fakültesi hocalarımıza ve özellikle sempozyumun hazırlanması ve kitap haline getirilmesinde büyük emeği olan değerli hocam Prof. Dr. Alim Yıldız'a teşekkür ediyorum.

BEŞİNCİ RAŞİD HALİFE: Hz. HASAN

Prof. Dr. Mehmet Görmez*

Bizleri yoktan var eden, bizi kardeş kılan, bize Kitab'ı gönderen ve hikmeti öğreten Yüce Rabbimize hamd ü senalar olsun.

Kitab'ı yaşanan bir hayata dönüştüren, Kitab ile birlikte hikmeti, sünneti ve Ehl-i Beyt-i Mustafa'yı miras olarak bırakan Sevgili Peygamberimiz Muhammed Mustafa'ya salat ve selam olsun.

Ramazan ayı, tarih itibariyle Sevgili Peygamberimizin Ehl-i Beyti için çok önemli bir aydır. Hz. Hatice validemiz hayatını Ramazan ayında kaybetmiştir. Hz. Fâtımâtü'z-Zehra dünya hayatına bir Ramazan ayında veda etmiştir. Hz. Ali (ra), Ramazan ayında şahadete kavuşmuştur. Hz. Hasan (ra). Ramazan'ın 15'inde, hicretin 3. yılında Bedir ile Uhud arasında bir mevkiye dünyayı teşrif etmiştir. Bu vesile ile Resûl-i Ekrem'i, Ehl-i Beyt-i Mustafa'nın bütün büyüklerini buradan saygı, minnet, şükran ve rahmet ile yâd ediyorum.

Saygıdeğer Valimiz,

Çok kıymetli Belediye Başkan Vekilimiz,

Protokolün Değerli Üyeleri,

Üniversitemizin Çok Kıymetli Hocaları,

Hanımefendiler. Beyefendiler,

Öncelikle sözlerime başlarken hepinizi saygıyla ve muhabbetle selamlıyorum. Allah'ın rahmeti, bereketi, feyzi, fazileti üzerinize olsun. Bir Ramazanı daha idrak ediyoruz, mübarek olsun. Cumanız hayırlı olsun. Bu ayın ülkemize, milletimize, acılar içerisinde kıvranan âlem-i İslam a barış, huzur, adalet, özgürlük, şefkat, merhamet getirmesini Yüce Allah'tan niyaz ediyorum.

Sivas'ta aynı imanı, aynı inancı, aynı İslam'ı farklı yorumlarıyla birlikte yaşayan vatandaşlarımızla birçok ortak değerimiz var. İl müftümüz, bu ortak değerlerimizi ayakta tutabilmek adına Hz. Ali (ra) ile ilgili bir sempozyum düşündüğünü ifade ettiler. Ben de dedim ki, "Hz. Ali (ra), Hz. Hüseyin (ra) ve Hz. Fâtıma (ra) Şiî'siyle, Sünnî'siyle, Alevî'siyle, Caferî'siyle Ehl-i beytin bü-

---

* Diyanet İşleri Başkanı

yükleri ve bizlerin ortak değerleridir. Bu isimlerle ilgili çok çalışma yapıldı ama ülkemizde Hz. Hasan (ra) ile ilgili çalışmaların sayısı oldukça azdır. Hâlbuki bugün bizim Hasanî bir bakış açısına ihtiyacımız var. Onun dünyaya geldiği gün olan Ramazan'ın 15. gecesini, Sivas'ta Hz. Hasan (ra) ile ilgili bir sempozyum düzenlenirse ben de iştirak edebilirim." Müftümüze, Sivas'tan Hasanî bir bakış açısını bütün İslam dünyasıyla paylaşmamız gerektiğini söyledim. Kısa süre içerisinde böyle bir bilimsel toplantıyı tertip ettiği için İl Müftümüze ve tüm katılımcılara teşekkür etmeyi yerine getirilmesi gereken bir vazife addediyorum.

Değerli Kardeşlerim,

Neden Hz. Hasan (ra)?

Resûl-i Ekrem'in (sas) peygamberlik hayatında, her bir yılın adı vardır. Mesela Hz. Hatice (ra) validemizi kaybettiğimiz yılın adı "senetü'l-hüzn" yani hüznün yılıdır. O hüznü Resûl-i Ekrem ümmetine bırakmıştır. Çünkü o, sadece Fâtıma anamızın annesi değil "ümmühâtü'l-mü'minin" yani bütün müminlerin annesidir. Hicretin 9. yılı fetihler ve elçiler yılı olduğu için bu yıla "senetü'l-buûs" veya "senetü'l-vüfûd" diyoruz.

Resûl-i Ekrem'den sonraki dönemlerin de isimlendirmeleri vardır. O dönemlerden bir tanesi de Müslümanların içinden geçtiği çok zor bir yıl olan "âmü'l cemâa" yani birlik yılıdır. Ama ben tercümeyi farklı yapayım: Toparlanma yılı. Bütün müminlerin, Resûl-i Ekrem'in getirdiği o birlik ve tevhit ruhunu yeniden tevhit potasında eriterek toparlandıkları, fitnelere son verdikleri, kan dökülmesini durdukları yılın adı "âmü'l cemâa" yani toparlanma yılıdır. Bu birliği ve toparlanmayı sağlayan kişi ise, Seyyidünâ Hz. Hasan (ra)'dır. Resûl-i Ekrem'in ifadesiyle "cennet gençlerinin efendisi" olan, ismi gibi güzel insan... Ehl-i Sünnet ve Şia kaynaklarının ihtilafsız bir şekilde Beşinci Raşit Halife olarak kabul ettiği Hz. Hasan Efendimiz. Allah Resûlü'nün (sas) torunu olarak onun övgülerine mazhar olmuş, otorite sahibi, kuvvetli ve emrinde ordular olduğu bir zamanda yerinde ve doğru bir kararla Müslümanların mukadderatına yön vermiştir. O, Hz. Osman (ra)'ın katliyle başlayan ve tarih kitaplarımıza "fitne dönemi" olarak geçen, nice kardeşin kardeşi katlettiği Cemal, Sıffin ve Nehravan gibi savaşlara dur diyerek, yeryüzünde ender sayılabilecek bir sulha imza atmıştır. Gücü ve iktidarı elinin tersiyle iterek, Müslümanların yeniden toparlanmasına, birlik ve beraberlik içerisinde İslam fütuhatının devamına yol açtığı için Hz. Hasan (ra)'ı bir kez daha rahmetle, minnetle yâd etmek her birimizin vazifesidir.

Değerli Dostlar,

Bugün İslam coğrafyası ve Müslümanlar, tarihin en zor süreçlerinden birini yaşıyor. İbn Haldun'un tespitiyle, bizim tarih boyunca düştüğümüz ve kalktığımız zamanlar olmuştur. Ümmet, tarih boyunca çok uzun zamanlar ayağa kalkmış, arşa çıkmış, şahlanmış fakat zaman zaman da düşmüştür. Müslümanlar ilk dönemde yaşanan fitne olaylarından sonra "Biz bu hale neden geldik?" sorusunu sormaya başlamışlardır. Herkes bu soruyu kendisine sormuş, İslam'ın birlik ruhunu, tevhidini ve vahdetini yeniden keşfetmiş, bu sayede ümmet, yoluna devam etmiştir. Öyle ki büyük fetihlerin kapısı yeniden açılmıştır. İslam ilimleri filiz vermiş; tefsir, hadis, fıkıh, kelam, tasavvuf ve bunlarla birlikte felsefe ve tabii bilimler alanında Müslümanlar inkişaf etmiştir. Ama unutmayalım ki bu yeniden yürüyüşün en büyük kahramanı Hz. Hasan (ra) olmuştur. Fitne döneminde kanı durduran barış olmasıydı ve o, Müslümanların yeniden kendine gelmesini sağlamsaydı belki bu büyük inkişaf gerçekleşmeyecekti. Allah'a hamdolsun ki fütuhat başlamış, Müslümanlar Çin şeddine kadar uzanmış, Endülüs fethedilmiş, Anadolu ve Maverâünnehir'e kadar bütün dünyaya İslam davetinin yayılması sağlanmıştır.

İslam Dünyası hicri 5. ve 6. asırlara yaklaşıldığında yeniden bir duraklama dönemi yaşamıştır. Bilgi ve düşünce üretimi azalmış, Müslümanlar Resûl-i Ekrem'in ahlâk-ı hamîdesini kısmen terk etmiş ve büyük bir imtihanla karşı karşıya kalmıştır. Moğol istilasını bildiğimiz, nehirlerin kan ve mürrekkep aktığı söylenen acı tecrübeler yaşanmıştır. Fakat hemen akabinde bütün İslam bilginleri harekete geçmiş ve Müslümanların kendine gelmelerini sağlamışlardır. Herhangi bir kütüphaneye girip İslami ilimler alanında telif edilen kitapları incelediğinizde görürsünüz ki, mirasımız ya birinci fitne döneminin hemen akabinde veya ikinci zorluk döneminden hemen sonra yoğunlaşarak zirveye ulaşmıştır.

İslam dünyasının geçirdiği üçüncü duraklama dönemi ise, fay hatlarımızla oynandığı, Müslüman coğrafya ile batının karşılaştığı, işgallerin, istilaların ve istibdatların meydana geldiği dönemdir. Bu mübarek Ramazan ayına girerken İslam coğrafyasının içinden geçtiği süreç. Müslümanlar için gerçekten en zor süreçlerden bir tanesidir. Kardeş kardeşin katili olmuş. İslam'ın cahil müntesipleri, Müslümanlara İslam'ın düşmanlarından daha fazla zarar vermeye başlamıştır. Âlimler mehabetini, dinî kurumlar rehberliğini kaybetmiştir. Her türlü alt kimlik, her türlü aidiyet ve mensubiyet İslam mensubiyetini gölgede bırakır hâle gelmiştir. Maalesef fırkaya, mezhebe, cemaate ve ırka olan mensubiyetler İslam'a olan mensubiyetimizin, Muhammed Mustafa'ya

(sas) olan mensubiyetimizin önüne geçmiş; Müslümanlar birbirlerini tekfir etmeye başlamış ve hatta tekfir ettiklerinin katline cevaz vermiştir. Birileri Ehl-i beytin büyüklerinin mezarlarını yıkmayı, onları harabeye çevirmeyi dinin emri gibi telakki ettiğini ilan etmiş, bir başkası bütün bunları yapanlara karşı cihat ilan etmeyi marifet zannetmiş, başkaları müntesiplerine kefenler giydirerek savaşa ve kaosa sürmekten çekinmemiştir. Irak'ta, Suriye'de, Lübnan'da, Mısır'da, Afrika'da, Pakistan'da, Afganistan'da, kısacası İslam coğrafyasının her bölgesinde Müslüman Müslümanla karşı karşıya gelmiş, kardeş kan dökmüştür, dökmektedir. Ancak şunu ifade etmek isterim ki bu arizî bir durumdur. Bizim tarihimizde bu acılar hep yaşanmış ama hemen akabinde Müslümanlar toparlanmıştır.

Her şeyden önce bu olup bitenlerin sebeplerini İslam'ın tarihinde aramak ve İslâmî referansları sorgulamak beyhudedir. Yaşananların sebeplerini hiç kimse tarihte aramasın! Hiç kimse bugün Irak'ta, Suriye'de olup bitenleri, Cemel'de, Sıffin'de ve Kerbela'da aramaya kalkışmasın! Böyle hadiseleri mercek altına aldığımız zaman, tarihte yaşanan hadiselerle aralarında bazı benzerlikler kurulabilir. Acı aynı, kayıplar aynı, zulüm ve şiddet aynı olabilir. Ama sebepler tarihte ortaya çıkan sebeplerle aynı değildir. Bugün ortaya çıkan hadiseler, modern zamanların işgal ve sömürgelerinden sonra istibdatların gölgesinde, yoksulluk, cehalet ve esaretin ürünü olarak gelişen yaralı bilinçlerin ve ölümcül kimliklerin kin, öfke, ihtiras ve intikamlarını din ve mezhep görüntüsü altında meşrulaştırmaya çalışmasından başka bir şey değildir. Siyasi sebepler, dinî sebeplerin fersah fersah önündedir. Bugün İslam coğrafyasında din-i mübin-i İslam, kara siyasalların tasallutu altındadır. İslam coğrafyasında İslam, yanlış siyasetlerin tasallutu altında kalmıştır. Hiç kimse siyasi, ekonomik, ahlaki, iç ve dış sebepleri bir tarafa bırakarak olup bitenlerin sebeplerini Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinde, Hz. Peygamber'in hadislerinde, Asr-ı Saadet'te ve o dönemde meydana gelen fitne olaylarında aramaya kalkışmasın! Zira bunlar nevezuhur, post modern akımlardır. Bu akımlar, kırılmaya uğrayan bilinç haritamızın bugüne yansımalarıdır, yanlış din anlayışlarıdır. İşte bu sempozyum, söz konusu yaralı bilinçleri onarma gayretiyle Hz. Hasan (ra)'ı yâd etmek, Hz. Hasan (ra)'ın bize bıraktığı Hasanî bakış açısı üzerinde durmak açısından büyük önem arz etmektedir.

Değerli Kardeşlerim,

Son zamanlarda ben de dâhil olmak üzere müftülerimiz, vaizlerimiz, hatiplerimiz, televizyonlarda program yapan hocalarımız Sevgili Peygamberimizi "barış ve sevgi peygamberi" diyerek tanıtmaktadırlar. Aynı zaman da o

(sas), adalet peygamberidir. Resûl-i Ekrem (sas), özgürlük peygamberidir; hak ve hakikat mücadelesi veren bir peygamberdir. Bir hadis-i şerifte “Ben rahmet peygamberiyim ve ben rahmeti yeryüzüne yerleştirmek için her türlü mücadeleyi veren, her türlü mücadeleye, zorluğa ve sıkıntıya katlanan bir peygamberim.” buyuruyor.

Merhamet; hak ve hakikat uğruna, adalet ve özgürlük uğruna savaşı da içine alan, her türlü zorluk ve mücadeleyi ifade eden bir kavramdır. Peygamberimiz barış ve sevgi peygamberi olduğu gibi, adalet ve özgürlük peygamberidir. Evet, Resûl-i Ekrem (sas), bir sulh peygamberidir. Medine’ye hicret ettiği gün Yahudileri, Hıristiyanları, gayrimüslimleri ve müşrikleri içine alan “Medine Vesikası” ile birlikte yaşama ahlakını ve hukukunu inşa etmiştir. Bu şekilde yeryüzüne çok kıymetli bir vesikayı miras olarak bırakmıştır. Ama aynı zamanda o (sas), bu vesikada yer alan ilkeleri çiğneyenlere haddini bildiren bir peygamberdir. Resûl-i Ekrem (sas), Hudeybiye’de musalaha peygamberidir. Ancak Bedir’de, Uhud’da kendisine yönelmiş, din-i mübin-i İslam’a yönelmiş, Müslümanlara yönelmiş saldırıları da ortadan kaldırmak için savaşan bir peygamberdir. O (sas), savaş gibi şiddetin doruğa ulaştığı bir esnada dahi, sadece insanlara değil ibadethanesiyle, bitki ve hayvanlarıyla bütün varlık âlemine karşı merhameti ve itidali öğütleyen, insanlığa savaş ahlakını ve hukukunu öğreten bir peygamberdir. Dikkat ediniz! Uhud Savaşı’nın kızıştığı bir zamanda cepheye yeni gelmiş biriyle Resûl-i Ekrem (sas) arasında şöyle bir konuşma geçmiştir:

“Ey Allah’ın Resûlü! Ben Mekke’den İslam’a teslim olmak ve sizinle beraber savaşmak üzere kaçtım geldim. Ancak yolda sizinle savaşmaya gelenler (Mekkeli müşrikler) beni yakaladılar. Beni bir şartla serbest bıraktılar: “Medine’ye vardığında bize karşı savaşmayacaksın, biz de hiçbir ceza vermeden seni göndereceğiz.” dediler. Ben de onlara, kendileriyle savaşmayacağıma dair söz verdim ve yanınıza geldim. Ama şu an bir ölüm kalım mücadelesi veriyorsunuz, ben de bir Müslümanım, sizinle birlikte düşmana karşı savaşabilir miyim?” Uhud’da savaşın en zor zamanında kendisine sorulan bu soruya Resûl-i Ekrem’in verdiği cevap şöyledir: “Senin verdiğin söz, bizim verdiğimiz sözdür. Bir mümin, verdiği sözde durmak zorundadır.”

Evet, Resûlullah (sas) böyle zor bir zamanda bile insanlığa miras olarak bıraktığı o ahlak ilkelerinden asla vazgeçmemiştir. İşte Hz. Hasan (ra), Peygamber Efendimizin bu yönünü temsil eden, onun reyhanı ve cennet gençlerinin efendisidir.

Hz. Hasan (ra) ve Hz. Hüseyin (ra). Peygamberimizin rahle-i tedrisinden geçmiştir. Nebevî eğitimin bir sonucu olarak Hz. Hasan (ra), ümmetin içine düştüğü büyük girdapta amaçsızca savrulmamış, aksine her türlü gücü ve iktidarı elinin tersiyle iterek Beşinci Raşit halife vasfıyla bir musalahaya imza atmıştır.

Değerli Dostlar,

İman yurdu, eman yurdudur. İslam yolu, selam yoludur. Eğer bir yurt eman yurdu olmaktan çıkmışsa, iman yurdu olmaktan da çıkar. Eğer bir yurt selam yurdu olmaktan çıkmışsa, İslam yurdu olmaktan da çıkar. Onun için Cenab-ı Hak acılar içinde kıvranan İslam coğrafyasına tekrar eman yurdu olmayı, selam yurdu olmayı lütfetsin. Burada bizlere, sizlere ve ülkemize büyük görevler düşmektedir.

Şunu biliniz ki, tarih boyunca olduğu gibi bugün de dünyanın neresinde olursa olsun zulme uğrayan her mazlumun, her mahrumun, her mağdurun umudu olmuş ve umut ışığı olmaya devam eden bir milletin çocuklarıyız. Bizim bu umudu diri tutmamız gerekmektedir. Bu umudu her zamankinden daha canlı bir şekilde yaşatmak için birliğimizi, beraberliğimizi, kardeşliğimizi. Ahengimizi kaybetmememiz lazımdır. Farklılıklarımızı zenginliğe dönüştürerek birlikte yaşama ahlakını, aynı topraklarda bir arada huzur içinde varlığını sürdürme hukukunu yeniden bütün dünyaya göstermemiz elzemdir. Müslümanlar olarak zulme, sömürüye, işgale, savaşa, menfaate ve güce dayalı egemen anlayışlardan kurtulmalı; adalete, dayanışmaya, barışa, özgürlüğe, dostluğa, bilgeliğe, hukuka ve ahlaka dayalı değerleri referans olarak benimsemeliyiz.

Ben, bu sempozyumu düzenledikleri için İl Müftümüze, rehberliğinden dolayı Sayın Valimize, katkılarından dolayı Belediye Başkanlarımıza ve kıymetli tebliğ sahibi hocalarımıza tekrar teşekkür etmeyi yerine getirilmesi gereken bir vazife olarak görüyorum. Sempozyumun, yeniden Hz. Hasan (ra)'ın güzelliği ile buluşmamıza vesile olmasını Cenab-ı Hak'tan niyaz ediyorum. Bir kez daha Resûl-i Ekrem'in Ehl-i beytini, Hz. Aliyyü'l- Mürteza'yı. Hz. Fâtmatü'z-Zehra annemizi, Hz. Hasan (ra) ve Hz. Hüseyin (ra) Efendilerimizi, Ehl-i Beyti Mustafa'nın bütün büyüklerini saygıyla, minnetle, rahmetle yâd ediyor, hepinizi sevgiyle ve saygıyla selamlıyorum.

HZ. HASAN'IN HALİFELİKTEN ÖNCEKİ HAYATI

Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN*

Hiz. Peygamber'in (s) Hiz. Fâtıma'dan olan büyük torunu Hiz. Hasan'ın halifelikten önceki hayatı hakkındaki bilgimiz oldukça sınırlıdır. Mevcut malumat arasında ise önemli farklılıklar ve zaman zaman çelişkiler vardır. Bunun sebebi, Hiz. Hasan'ın yaşadığı dönemde kayıt geleneğinin olmaması ve kültürün sözlü rivayetler üzerinden taşınmasıdır. Bu durum, diğer Ehl-i Beyt mensupları ve Ashâb için de söz konusudur. Uzun bir süre sözlü gelenek çerçevesinde aktarılan rivayetlerde zaman geçtikçe farklılaşmalar ve çelişkiler ortaya çıkmıştır.

Özellikle tarihlerle ilgili vurgulanması gereken önemli bir husus şudur: Sözümlü ettiğimiz dönemde Müslümanların kullandıkları standart bir tarih başlangıcı olmadığı gibi tarihleri kayıt geleneği de yoktu. Bu sebeple olgularla ilgili rivayet edilen tarihler arasında bazı farklılıklar meydana gelmiştir.

Doğduğu Aile

Hiz. Hasan, Hiz. Peygamber'in amcaoğlu Ali b. Ebî Tâlib ile Allah Resûlü'nün (s) küçük kızı Fâtıma'nın en büyük çocuğudur. Anne ve baba tarafından Hâşimî'dir.

Hiz. Fâtıma, evlilik yaşına gelip Hiz. Ali, onu isteyince Resûlullah (s) Fâtıma'ya, "Ali senden bahsediyor." dedi. Fâtıma da susup ses çıkarmadı.¹ Bunun üzerine Hiz. Peygamber (s) onu Hiz. Ali ile evlendirdi.²

Hiz. Ali, Hiz. Fâtıma'yı isteme sürecini şu sözleriyle anlatıyor: "Hiz. Peygamber'e (s) kızıyla evlenmek istediğimi, ancak paramın olmadığını söyledim. Hiz. Peygamber (s), "Nasıl?" diye sorunca ben de ona olan akrabalığımlı ve ya-

---

* İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Bu tebliği hazırlarken büyük ölçüde *İslâm Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi* (2. Basım, Beyan Yayınları, İstanbul 2014) adlı kitabımızın "Hiz. Hasan ve Hilafeti" bölümünden yararlandık.

¹ Örf'e göre kızın susması, evliliğe razı olduğu anlamına geliyordu.

² İbn Sa'd, Muhammed ez-Zühri (230/844), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1421/2001, X, 20.

kınlığımı dile getirip kızını istedim. Bana, “Yanında bir şey var mı?” diye sorunca, “Hayır!” dedim. “Hani sana verdiğim zırh nerede?” deyince, yanımda olduğunu söyledim. Zırhu Fâtıma’ya vermemi söyledi.” Hz. Ali o zırhu Hz. Fâtıma’ya mihr olarak verdi. O zırhın değerinin dört dirhem olduğu rivayet edilir.³

Başka bir rivayete göre Hz. Ali’nin Hz. Fâtıma’yı istemesi şöyle gerçekleşmiş: Ensârdan bazıları Hz. Ali’ye Fâtıma’yı istemesini söylediler. Hz. Ali de Resûlullah’a (s) gidip selam verince Resûlullah (s), “Ebû Tâlib’in oğlunun ihtiyacı nedir?” diye sordu. Hz. Ali, Fâtıma’ya talip olduğunu söyledi. Bunun üzerine Resûlullah (s), “Hoş geldin! Sen aileden birisin.” dedi; ancak bir şey konuşmadılar. Daha sonra Hz. Ali Ensârdan olan o kişilerin yanına vardı. Onlar hala oradaydılar. Hz. Ali’ye, “Ne haber getirdin?” diye sorduklarında Hz. Ali, “Bana “Hoş geldin!” sözünden başka bir şey söylediğini bilmiyorum.” dedi. Onlar da “Resûlullah’ın (s) söylediği bu sözlerden biri dahi sana yeter. Sana evden biri gözüyle baktı ve merhaba demekle sana evinden yer verdi.” dediler. Hz. Peygamber (s) onu evlendirdi kendisine, “Ey Ali! Düşün için yemek vermek gerekir.” dedi. Sa’d o esnada bir koçunun olduğunu söyledi. Ensârdan bir grup insan, her biri avucunda bir miktar un getirdi. Gerdek gecesi olunca Hz. Peygamber (s), Hz. Ali’ye, “Benimle karşılaşıncaya kadar hiçbir şey konuşma.” dedi. Hz. Peygamber (s) bir kap istedi ve onunla abdest aldıktan sonra abdest suyunu Hz. Ali’nin üzerine serpti. Ardından da, “Allah’ım! Her ikisini de mübarek kıl, onlara nesillerini de mübarek kıl.” dedi.⁴

Resûlullah (s), Hz. Ali’yi Fâtıma’yla Medine’ye geldikten beş ay sonra Receb ayında nikâhladı. Hz. Ali, Bedir dönüşünden sonra gerdeğe girdi. Fâtıma bu sırada 18 yaşındaydı.

Hz. Ali düşünü yapmak isteyince Resûlullah (s) ona bir ev edinmesini söyledi. Hz. Ali bir ev buldu; fakat bu ev Resûlullah’ın (s) evine biraz uzaktı. Hz. Ali bu evde gerdeğe girdi. Resûlullah (s), Fâtıma’nın evine gidip onu yanına almayı istediğini söyledi. Fâtıma, Resûlullah’a (s), “Hârise b. Numan’a söyleyen bizim için oradan taşınsa, onun benim için evinden taşınmasını ister misin?” dedi. Resûlullah (s), “Hârise bizim için taşındı, hatta bundan dolayı kendisine karşı mahcubum.” dedi. Bu bilgi Hârise’ye ulaştığında evinden taşındı ve Resûlullah’a (s) gelip, “Ey Allah’ın Resûlü! Aldığım habere göre Fâtıma’yı yanına almak istiyorsun. İşte evlerim, bunlar Neccâroğulları’na ait evlerden sana daha yakındır. Şüphesiz ki ben ve malım Allah ve Resûlü’ne fedayız. Allah’a yemin olsun ki, ey Allah’ın Resûlü, benden aldığın bana, bıraktığından daha se-

³ İbn Sa’d, X, 20-21.

⁴ İbn Sa’d, X, 21-22.

vimli gelecektir.” deyince Resûlullah (s) “Doğru söyledin, Allah malını mübarek kılsın.” dedi ve Fâtma’yı Hârîse’nin evine nakletti.⁵

Resûlullah (s), Hz. Fâtma’yı evlendirince ona bir örtü, içi hurma lifiyle dolu deriden bir döşek, iki parçadan oluşan bir değirmen taşı, bir su tulumu ve iki de su testisi vermişti.

Hz. Fâtma’nın Hz. Ali’den Hasan, Hüseyin, Muhsin, Ümmü Külsûm ve Zeyneb isminde çocukları oldu. Hz. Fâtma, Allah Resûlü’nün (s) vefatından altı ay sonra Hicret’in 11. yılında Ramazanın 3’ünde (22 Kasım 632) Salı günü yaklaşık yirmi dokuz yaşındayken vefat etti.⁶

Doğumu

Hz. Hasan, tercih edilen rivayete göre hicretin 3. yılında Ramazan ayının ortalarında (Şubat 625) dünyaya geldi.⁷

Ancak onun doğduğu tarihle ilgili başka rivayetler de zikredilmiştir: Bunlara göre doğumu,

- Hicretin 2. yılı Ramazan ayı⁸
- Hicretin 3. yılı Şaban ayı⁹
- Uhud’tan bir veya iki yıl sonra¹⁰

⁵ İbn Sa’d, X, 23.

⁶ Bk. İbn Sa’d, X, 20-31.

⁷ Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali (463/ 1071), *Târîhu Bağdâd*, Beyrut (t.y.), I, 140; İbnü’l-Esîr, İzzüddîn Ebü’l-Hasan Ali b. Ebi’l-Kerem Muhammed (630/1232), *Üsdü’l-Gâbe fi Ma’rifeti’s-Sahâbe*, Beyrut 1377, II, 10; es-Suyûtî, (911/1505), *Târîhu’l-Hulefâ*, thk. M. Muhyiddîn Abdülhamîd, y.y. (t.y.), s. 188; İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed (463/1071), *el-İsti’âb fi Ma’rifeti’l-Ashâb*, Thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Kahire (t.y.), I, 384; Muhsin el-Emîn, *A’yânü’s-Şî’a*, nşr. Hasan el-Emîn, Beyrut 1406/1986, I, 562; Muhammed Rızâ, *el-Hasan ve’l-Hüseyin*, 2. Basım, Kahire 1383/1964, s. 10.

Mehrân, Hz. Hasan’ın 15 Ramazan’da doğduğunu ve bu tarihin 15 Şubat 624 tarihine tekabül ettiğini söylemektedir (Mehrân, Muhammed Beyyûmî, *el-İmânu’l-Hasan b. Ali: fi Rihâbi’n-Nebî ve Âli Beytîhi’t-Tâhirîn*, VII, Beyrut 1990, s. 17). Unat’ın kılavuzuna göre 15 Ramazan, 1 Mart 625 tarihine tekabül etmektedir (Unat, Faik Reşit, *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, 7. Basım, Ankara 1994, s. 3). Apaydın’ın çalışmasında, nesî uygulanmış cetvelde göre 15 Ramazan 3 tarihi, 31 Aralık 624 Pazartesi tarihine denk gelmektedir (Apaydın, Mehmet, *Resûlullah’ın Günlüğü: Medîne Dönemi Yeni Kronolojisi*, İstanbul 1995, s. 86).

⁸ el-Küleynî (328-9/940-1), *el-Usûl mine’l-Kâfi*, thk. Muhammed el-Ahvendî-Ali Ekber el-Gaffârî, 3. Basım, Tahran 1388, I, 461.

⁹ Bk. ez-Zehabî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1348), *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, 2. Basım, Beyrut 1402/1982, III, 246; İbnü’l-Esîr, İzzüddîn Ebü’l-Hasan Ali b. Ebi’l-Kerem Muhammed (630/1232), *Üsdü’l-Gâbe fi Ma’rifeti’s-Sahâbe*, Beyrut 1377, II, 10

- Hicretin 4. yılı Şaban ayı¹¹
- Hicretin 6. yılı¹² Hayber'in fethinden sonra¹³ gerçekleşmiştir.

Hz. Ali'nin Hz. Fâtma ile evliliği hicretin 2. senesinin son ayında gerçekleştiğine göre¹⁴ Hz. Hasan'ın en erken hicretin 3. senesinde doğmuş olduğu anlaşılmaktadır.

İsminin Verilmesi

Hz. Peygamber, doğan torununa, doğumunun yedinci gününde Hasan ismini verdi. Hüseyin'in adını da Hasan'dan çıkardı.

Hz. Ali, yeni doğan çocuğuna Harb adını koymuş, fakat Hz. Peygamber, onun adını değiştirerek Hasan ismini vermişti.¹⁵ Yeni doğan çocuğa dedesi tarafından verilen bu ismin, Cahiliye döneminde bilinmediği söylenir.¹⁶

Bir rivayete göre Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye yeni doğan oğluna ne isim verdiğini sormuş; Hz. Ali, Cafer adını verdiğini söyleyince de adının Hasan olmasını istemiştir.¹⁷ Kendisinin anlatımına dayanan bir rivayete göre Ali b. Ebî Tâlib (r), büyük oğluna Hamza, küçük oğluna ise Cafer adını vermiş; ancak Hz. Peygamber onların adlarını değiştirmiştir.¹⁸ Her halükârda hem Hz. Hasan'ın, hem de Hüseyin'in isimlerinin Hz. Peygamber tarafından değiştirildiği anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber'in torunları Hasan, Hüseyin ve küçük yaşta ölen Muhsin'e isimlerinin kendisi tarafından verildiği, ancak bu isimlerin Cebrail tara-

¹⁰ Bk. İbnü'l-Esîr, II, 10

¹¹ İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, Ebü'l-Felâh Abdülhay (1089/1678), *Şezerâtü'z-Zehab*, Dâru'l-Fikr, y.y. 1399/1979, I, 10

¹² Hayber, hicretin 7. yılında fethedilmiştir.

¹³ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (276/889), *el-Ma'ârif*, thk. Servet Ukkâşe, Kahire 1992, s. 158

¹⁴ Fığlalı, Ethem Ruhi, "Ali", *DİA*, İstanbul 1989, II, 371.

¹⁵ İbn Sa'd, VI, 356-357; Ahmed b. Hanbel, (241/855), *Müsned*, İstanbul 1402/1982, I, 98, 118; İbnü'l-Esîr, II, 10; İbn Abdilber, I, 384; İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî (852/1448), *Tehzîbü't-Tehzîb*, Haydarâbâd 1325, II, 296; Zehebî, *Siyer*, III, 247; el-Halebî, Ali b. Burhânuddin, *es-Sîretü'l-Halebîyye (İnsânu'l-Uyyûn)*, Beyrut (t.y.), II, 261.

¹⁶ İbn Sa'd, VI, 357; Muhammed Rızâ, s. 11; Mehrân, *Hasan*, s. 19.

¹⁷ et-Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (360/970), *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdî Abdülhamîd es-Selefi, 2. Basım, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, y.y. 1404/1984, III, 24; İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem (711/1311), *Muhtasar Târih Dimaşk li-İbn Asâkir*, Dimaşk 1405/1985, VII, 7.

¹⁸ Ahmed b. Hanbel, I, 159; İbn Manzûr, VII, 7.

fından ona bildirildiği de rivayet edilmektedir.¹⁹ Nitekim bu isimlerin Hz. Harun'un çocukları Şeber, Şübeyr ve Müşbir'in Arapça karşılığı olduğu söylenmiştir.²⁰

Künyesi ve Lakapları

Hz. Hasan'ın künyesi Ebû Muhammed²¹ olup onun birçok lakaplarından bahsedilir. Kaynaklarda geçen lakapları şunlardır:

- et-Takî
- ez-Zekî
- et-Tayyib
- el-Vefî
- el-Velî
- es-Sıbt
- es-Seyyid
- Emîrû'l-Müminîn
- el-Hucce
- ez-Zâhid
- el-Müctebâ.

Lakaplarından en meşhuru, es-Sıbt²² veya et-Takî'dir.²³

Doğumundan Sonra Hz. Peygamber'in Yaptıkları

Dedesi Resûlullah (s), Hz. Hasan doğduğunda kulağına ezan okudu²⁴ ve onun için akika olarak bir koç kesti.²⁵ Ancak başka rivayetlere göre, Hz. Peygamber hem Hz. Hasan, hem de Hz. Hüseyin için akika kurbanı olarak ikişer

¹⁹ ed-Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan (990/1582), *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs*, Mısır 1283, I, 418; Köksal, Mustafa Asım, *İslâm Tarihi: Hz. Hüseyin ve Kerbela Faciası*, Ankara 1979, s. 8.

²⁰ İbn Sa'd, VI, 356-357; Ahmed b. Hanbel, I, 118. Krş. Köksal, Mustafa Asım, *İslâm Tarihi: Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, Tashihli ve İlaveli Basım, İstanbul (t.y.), XI, 161.

²¹ İbn Kuteybe, *Ma'ârif*, s. 211; Hatîb el-Bağdâdî, I, 139; İbn Abdilber, I, 384.

²² Mehrân, *Hasan*, s. 22.

²³ eş-Şeblenâ, Mü'min b. Hasan Mu'min (H. 13. y.y. âlimlerinden), *Nûru'l-Ebsâr fî Menâkıbi Âli Beyti'n-Nebiyi'l-Muhtâr*, Diyarbakır 1398/1978, s. 132.

²⁴ İbn Sa'd, VI, 353; et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (279/892), *Sünen*, İstanbul 1401/1981, "Edâhî", 17; Ahmed b. Hanbel, VI, 9, 391, 392.

²⁵ İbn Sa'd, VI, 353; Tirmizî, "Edâhî", 17; Zehebî, *Siyer*, III, 246; İbn Abdilber, I, 384.

koç kesmiştir.²⁶ Akika kurbanının, doğumun yedinci gününde kesildiği rivayet edilir.²⁷

Hz. Peygamber kızı Hz. Fâtıma'ya, Hasan'ın saçının kesilerek ağırlığınca gümüş tasadduk etmesini de tavsiye etmiştir.²⁸ Bazı rivayetlerde bu tasaddukun Suffe'de kalan muhtaçlara yapıldığı ifade edilmektedir.²⁹ Dağıtılan gümüşün bir dirhem in üçte bir ağırlığına tekabül ettiği³⁰ ya da Hasan ve Hüseyin'in ikisinin saç ağırlığının bir dirhem ağırlığına denk geldiği³¹ rivayet edilir. Ayrıca Hz. Hasan, yedi günlükken sünnet ettirilmiştir.³²

Hz. Peygamber'le Geçen Günleri

Hz. Hasan'ın sima olarak Hz. Peygamber'e benzediği rivayet edilir. Ebû Cuhayfe'ye, "Allah Resûlü'nü gördün mü?" diye sorulunca, "Evet! Ona en çok benzeyen insan Hasan b. Ali'dir." demiştir.³³

Bir defasında Hz. Ebû Bekir yanından geçen Hz. Hasan'ı boynunun üzerine koyarak, "Yemin olsun ki, Resûlullah'a (s) benziyor, Ali'ye değil!" diyerek şaka yapmış. O sırada onunla birlikte olan Hz. Ali de gülmüştür.³⁴

Hz. Hasan, çocukluk döneminin ilk yıllarını dedesi hayattayken yaşamıştır. Bu sebeple sık sık dedesi ile görüşebilme imkânı bulmuştur. Bir seferinde dedesi ile ilgili hatırladığı bir anısını anlatması istenmiş; o da zekât mallarından bir hurma alarak ağzına attığını, bunu gören Hz. Peygamber'in sadaka mallarının kendilerine haram olduğunu söyleyerek o hurmayı ağzından çıkardığını anlatmıştır.³⁵

²⁶ İbn Sa'd, VI, 353; en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb, (303/916), *Sünen*, İstanbul 1401/1981, "Akika", 4. Hz. Hasan için iki koç kesildiğine dair bilgi için ayrıca bk. Şeblencî, s. 131.

²⁷ İbn Sa'd, VI, 355.

²⁸ İbn Sa'd, VI, 354; Ahmed b. Hanbel, VI, 390-391, 392; Taberânî, III, 30; İbn Abdilber, I, 384; Zehebî, *Siyer*, III, 248.

²⁹ İbn Sa'd, VI, 354.

³⁰ İbn Sa'd, VI, 355.

³¹ İbn Sa'd, VI, 355.

³² Şeblencî, s. 131.

³³ İbn Sa'd, VI, 357.

³⁴ İbn Sa'd, VI, 358.

³⁵ İbn Sa'd, VI, 363-364, 365; Ahmed b. Hanbel, I, 200; ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fudayl b. Behrâm (255/869), *Sünen*, İstanbul 1401/1981, "Zekât", 16; el-Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Cafer b. Vehb (284/897), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Beyrut 1412/1992, II, 226; İbnü'l-Esrî, II, 11; İbn Hacer, *İsâbe*, II, 11; Zehebî, *Siyer*, III, 246. Ayrıca bk. el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil (256/870), *Sahîh*, İstanbul 1401/1981, "Zekât", 57; Müslim, *Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, İstanbul 1401/1981, "Zekât", 161; Ahmed b. Hanbel, II, 279, 409, 444, 467, 476.

Bir gün Resûlullah (s) Hz. Hasan'ı boynuna bindirmişti. Bir adam, "Ey çocuk, ne güzel bir bineğe binmişsin!" dedi. Resûlullah (s) da, "O da ne iyi süvaridir!" dedi.³⁶

Hz. Peygamber, torunlarını oynatmayı seviyordu. Bir gün Resûlullah (s), namazda bulunduğu bir sırada Hz. Hasan onun bacalarının arasından geçmek istemiş, Peygamber (s) de geçebilmesi için bacalarını açmıştı.³⁷ Bazen Hz. Peygamber secdede iken Hz. Hasan sırtına çıkıyor; bunun üzerine Resûlullah (s), o ininceye kadar secdeyi uzatıyordu.³⁸

Zübeyr'in mevlası el-Behî şöyle bir anısını nakletmiştir: "Resûlullah'ın (s) Ehl-i Beytinden kim daha çok ona benziyor diye kendi aramızda konuşuyorduk. Derken Abdullah b. ez-Zübeyr yanımıza girdi; dedi ki: "Onun Ehl-i Beytinden kimin ona çok benzediğini ve kimi daha çok sevdiğini ben size haber vereyim: Hasan b. Ali... Resûlullah (s) secdede iken Hasan'ın gelip onun boynuna [veya onun sırtına] bindiğini gördüm. Kendisi inmediği sürece Resûlullah (s) onu indirmiyordu. Hatta bazen Resûlullah (s) rükûda iken Hasan'ın geldiğini görürdüm. Resûlullah (s) onun diğer tarafa geçebilmesi için bacalarını açardı." dedi.³⁹

Bir gün Hz. Peygamber, Hz. Hasan'ı kucağına almış öpüyordu. Bunu gören el-Akra b. Hâbis, "Benim on oğlum var; bugüne kadar hiçbirisini öpmedim." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Merhamet etmeyene merhamet edilmez." buyurdu.⁴⁰

Resûlullah (s), bir gün hutbe irat ettiği bir sırada üzerlerinde kırmızı entarileri olduğu halde Hasan ve Hüseyin düşe kalka geldiler. Hz. Peygamber, aşağıya inerek onları kucağına aldı ve "*Mallarımız ve çocuklarımız sizin için bir imtihandır.*"⁴¹ buyuran Allah Teâlâ doğru söylemiştir. Onları görünce dayanamadım." dedi; sonra hutbesine devam etti.⁴²

³⁶ İbn Sa'd, VI, 360.

³⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, II, 296; a.g.mlf., *İsâbe*, II, 11; Suyûtî, s. 189; Zehebî, *Siyer*, III, 249.

³⁸ Nesâî, "Tatbîk", 82; Ahmed b. Hanbel, V, 44; İbn Hacer, *İsâbe*, II, 11; a.g. mlf., *Tehzîb*, II, 296; Suyûtî, s. 189.

³⁹ İbn Sa'd, VI, 359.

⁴⁰ Müslim, "Fedâil", 65; Tirmizî, "Birr", 12; Ahmed b. Hanbel, II, 241, 514. Ahmed b. Hanbel'in naklettiği Ebû Hüreyre'den gelen rivayette olayın kahramanı Uyeyne b. Hısn'dır. Bu rivayete göre Hz. Peygamber, Hz. Hasan veya Hz. Hüseyin'i öperken söz konusu konuşma meydana gelmiştir (*Müsned*, II, 228).

⁴¹ *Teğâbun* 64/15.

⁴² Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as (275/888), *Sünen*, İstanbul 1401/1981, "Salâ", 233; Tirmizî, "Menâkıb", 31; İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (275/888), *Sünen*, İstan-

Mübâhele olayında da Hz. Hasan'ın adına rastlamaktayız. Necrân'dan gelen Hıristiyanlarla Hz. Peygamber arasında geçen münazaradan sonra, Kur'ân-ı Kerim'de buyurulduğu şekilde⁴³ Hz. Peygamber yakın akrabalarını yanına alarak Hıristiyanlara, yalancı ve haksız olanlara beddua etmeyi teklif etmiş; Necrân heyeti önce razı olmuş, ancak sonra bu teklifi kabul etmemiştir.⁴⁴ Kaynaklarımızda genel olarak Hz. Peygamber'in bu toplantıya Hz. Ali,⁴⁵ Hasan, Hüseyin ve Fâtıma'yı götürdüğü söylenir.⁴⁶

Ebû Hüreyre şöyle der: Hasan b. Ali'yi her gördüğümde gözlerim yaşla dolar. Çünkü bir gün Resûlullah (s) evden çıktı, beni Mescitte buldu. Elimden tuttu; ben de onunla birlikte gittim. Kaynukâoğulları çarşısına gelinceye kadar benimle konuşmadı. Çarşığı dolaştı, baktı; sonra döndü. Ben de onunla birlik-teydim. Nihayet Mescide geldik. Resûlullah (s) ayaklarını karnına doğru çeke-rek oturdu; sonra, "Nerde küçük? Bana küçüğü çağır." dedi. Sonra Hasan hızlı bir şekilde geldi ve Resûlullah'ın (s) odasına girdi. Sonra ellerini onun sakalının arasına koydu. Sonra Resûlullah (s), ağzını Hasan'ın ağzına değdirecek şekilde onu öpüp kucakladı ve "Allah'ım, ben onu seviyorum; sen de onu ve onu se-venleri sev." dedi.⁴⁷

Bir gün Ebû Hüreyre, Hz. Hasan ile karşılaşınca, "Ey Hasan! Bana karnı-nı göster de, Resûlullah'ın (s) öptüğü yeri ben de öpeyim." dedi. Hz. Hasan da karnını açtı ve Ebû Hüreyre onun karnını öptü.⁴⁸

Ebû Bekre'nin şöyle dediği nakledilmiştir: Resûlullah'ı (s) minber üzerin-de gördüm; bir insanlara yöneliyor, bir Hasan'a yöneliyor ve "Şüphesiz bu oğ-lum seyittir. Umarım Allah onun vasıtasıyla Müslümanlardan iki grubu barıştır-racak." diyordu.⁴⁹

Hz. Hasan, dedesiyle ilgili şöyle bir hatırasını da anlatır: Dedem (s) vitir namazında okumam için bana şu duayı öğretti: "Allah'ım! Hidayet ettiklerin

---

bul 1401/1981, "Libâs", 20; Nesâî, "Cum'a" 30; "İydeyn", 27; Ahmed b. Hanbel, V, 354.

⁴³ Mübahale ayeti şudur: "Sana bu ilim geldikten sonra seninle bu konuda çekişenlere de ki: Geliniz, sizler ve bizler de dâhil olmak üzere, siz kendi çocuklarınızı, biz de kendi çocuklarımızı, siz kendi kadımlarımızı, biz de kendi kadımlarımızı çağıralım; sonra da dua edelim de Allah'tan yalancılar üzerine lanet dileyelim." (Âl-i İmrân 3/61).

⁴⁴ Tirmizî, "Tefsîr", 4; Ya'kûbî, II, 82-83.

⁴⁵ Rivayetlerin çoğunda Hz. Ali'nin adı geçtiği halde Taberî'nin naklettiği bir rivayette sadece Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'in ismi geçmektedir (Bk. Uludağ, Süleyman "Âl-i Abâ", DİA, İstanbul 1989, II, 306-307).

⁴⁶ Ya'kûbî, II, 82; İbn Manzûr, VII, 123.

⁴⁷ İbn Sa'd, VI, 360.

⁴⁸ İbn Sa'd, VI, 359.

⁴⁹ İbn Sa'd, VI, 361.

içinde bana da hidayet ver. Afiyet verdiklerin içinde bana da afiyet ver. Dost edindiklerin içinde beni de dost edin. Bana verdiklerine bereket ihsan eyle. Hükmettiğin şeylerin şerrinden beni korusun. Çünkü sen hükmedersin ama kimse sana hükmedemez. Hiç şüphesiz sana dost olanlar zelil olmaz. Ey Rabbimiz! Sen yüce ve mütealsin.”⁵⁰

Hz. Ebû Bekir Döneminde Hz. Hasan

Hz. Hasan, Hz. Peygamber’in vefatından kısa bir süre sonra annesi Hz. Fâtıma’yı kaybetti. Hz. Ebû Bekir dönemindeki hayatı hakkında fazla malumata sahip değiliz.

Rivayete göre bir gün Hz. Ebû Bekir hutbe okuyordu. Hz. Hasan gelip yanına minbere çıktı ve “Babamın minberinden in!” dedi. Bunun üzerine Hz. Ali, “Bu, bizim yönlendirmemizle olan bir şey değildir.” dedi.⁵¹ Hz. Hasan’ın aile içinde konuşulanlardan etkilenecek böyle davrandığını söylememiz mümkündür.

Hz. Ömer Döneminde Hz. Hasan

Hz. Ömer dönemindeki önemli bir gelişme, Müslümanlara yıllık olarak belirlendiği atıyyedir. Rivayetlere göre Hasan ve Hüseyin’e babalarıyla aynı miktarda atıyye vererek her birine 5.000 dirhem maaş tahsis etmiştir.⁵² Bu da Hz. Ömer’in kendilerine değer verdiğini göstermektedir.

Hz. Osman Döneminde Hz. Hasan

Hz. Hasan, Hz. Osman döneminde Mısır valisi Abdullah b. Sa’d b. Ebî Serh’e, İfrikiyye bölgesindeki fetihlerde yardım etmek üzere gönderilen orduda yer almıştır (26/646).⁵³ Yine 30 yılında (651) Ashâbtan diğer bazı kimselerin katılımıyla, Kûfe valisi Saîd b. el-Âs komutasında Taberistan fethine katılmıştır.⁵⁴

⁵⁰ İbn Sa’d, VI, 364-366.

⁵¹ İbn Sa’d, VI, 374.

⁵² el-Belâzürî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ (279/892-3), *Fütûhu'l-Buldân*, thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ, Ömer Enîs et-Tabbâ, Beyrut 1407/1987, s. 637; Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm (224/839), *Kitâbü'l-Emvâl*, çev. C. Saylık, İstanbul 1981, s. 257; Zehebî, *Siyer*, III, 259; İbn Manzûr, VII 21. Krş. Sakallı, Talat, “Hasan”, *ŞîA*, İstanbul 1990, II, 349; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, (ed. H. Dursun Yıldız), İstanbul 1986, II, 166.

⁵³ İbn Haldûn, Abdurrahman (808/1406), *Târîh*, nşr. Halil Şehhâde, Süheyl Zekkâr, 2. Basım, Beyrut 1408/1988, II, 573; Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1991, II, 369; Mehrân, *Hasan*, s. 37.

⁵⁴ Seferde şu Sahâbîler katılmışlardır: Huzeyfe b. el-Yamân, Hasan, Hüseyin, Abdullah b. el-Abbas,

Hz. Hasan'ın adına, Hz. Osman'ın muhasara edilişi olayından bahsedilirken de rastlanır. Onun Hz. Osman'ı korumak üzere evine gidenlerden biri olduğu rivayet edilmektedir.⁵⁵ Hz. Hasan'ın, Hz. Osman'ın yanından en son çıkan kişi olduğu da nakledilir.⁵⁶

Bir anlatıma göre Hz. Ali, Hz. Hasan'ı Hz. Osman'a göndererek kendisine yardım önerisinde bulunmuş; ancak Hz. Osman, Hz. Peygamber'in kendisine rüyasında, "Eğer onlarla savaşırsan muzaffer olursun; ancak savaşmazsan yanımızda iftarını açarsın." dediğini ve Resûlullah'ın (s) yanında iftarını açmak istediğini söylemiştir.⁵⁷ Bu rivayet doğru ise Halife, âsiler tarafından öldürülmeyle adeta uman bir tavır takınmıştır.

Hz. Hasan, Hz. Osman'ın öldürülmesinden dolayı duyduğu üzüntüye bakılarak Osmanîye'den⁵⁸ biri olarak nitelendirilmiştir.⁵⁹ Kanaatimizce onun Hz. Osman'ın öldürülmesinden dolayı üzülmeye, Osmanîye'ye mensup olmasından değil, fitneye karşı duyduğu üzüntüden ve halifenin mazlum olarak öldürüldüğünü düşündüğünden dolayıdır.

Hz. Ali Döneminde Hz. Hasan

Hz. Hasan, Cemel ve Sıffin savaşlarında babasının yanında yer almıştır. Bazı kaynaklarda Hz. Hasan'ın savaşa pek istekli olmadığı söylenmektedir. Buna cevap veren Şii bir yazar, söz konusu rivayetlerin garazlı tarihçi ve yazarlar tarafından uydurulduğu kanaatindedir.⁶⁰

Hz. Hasan, Hz. Ali'nin hilafet yıllarında daha aktif görünmektedir. Cemel vakasından hemen önce Hz. Hasan, Ammâr b. Yâsir ile birlikte Kûfe'ye gitmek üzere babası tarafından görevlendirildi. Rivayete göre Hasan ile Ammâr Kûfe'ye ulaştıkları sırada Ebû Musa el-Eş'arî'yi, insanları meydana gelen fitne-

---

Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr b. el-Âs, Abdullah b. ez-Zübeyr (et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu't-Taberî (Târîhu'r-Rusul ve'l-Mülûk)*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm, 4. Basım, Kahire 1979, IV, 269. Ayrıca bk. Belâziürî, *Fütûh*, s. 467). Saîd'le beraber Hz. Abbas, Hz. Ali, Amr b. el-Âs ve Zübeyr'in bulunduğu da söylenmiştir (*Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, II, 198).

⁵⁵ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (276/889), *el-İmâme ve's-Siyâse*, thk. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî, Beyrut (t.y.), I, 42; İbn Tıktâkâ, Muhammed b. Ali b. Tabâtabâ, (VIII/XIV. asır?), *el-Fahrî fi'l-Âdâbi's-Sultânîyye ve'd-Düveli'l-İslâmîyye*, Beyrut (t.y.), s. 98.

⁵⁶ Halîfe b. Hayyât (240/854), *Târîh*, thk. Süheyl Zekkâr, Beyrut 1414/1993, s. 129.

⁵⁷ İbnü'l-İmâd, I, 40.

⁵⁸ Hz. Osman taraftarları için kullanılan bir tabir.

⁵⁹ Tâhâ Hüseyin, *el-Fitnetü'l-Kübrâ: Ali ve Benûhu*, Kâhire 1953, s. 176.

⁶⁰ Caferiyan, Resul, *Masum İmamların Fikrî ve Siyasî Hayatı*, çev. C. Bayar, İstanbul 1994, I, 79.

den uzak kalmaları hususunda uyarırken buldular.⁶¹ Hasan, mescide girerek Ebû Musa'ya "Mescidimizden çık, istediğin yere git!" diyerek minbere çıktı. İnsanlar, ilk önce onun Hz. Ali'ye yardım için hazırlık yapmaları hususundaki talebini yerine getirmek istememişlerse de Hucr b. Adî'nin çağrısı üzerine Kûfeliler, Hz. Hasan ve Ammâr'ı desteklemek için harekete geçtiler.⁶²

Hasan, bir gün sonra hazırlanmış olan orduyu⁶³ alarak Hz. Ali'nin yanına gitmek üzere harekete geçti. Ordu, Hz. Ali'nin yanına ulaştıktan sonra hareket emri verildiğinde Hz. Hasan, babasının yanına giderek, "Babacığım! Osman öldürüldükten sonra insanlar senin yanına gelip bu işi kabul etmeni istediklerinde, diğer vilayetlerden bütün insanların itaatleri sana ulaşmadan bu teklifi kabul etmemeni söyledim. Zübeyr ve Talha'nın, Âişe ile beraber Basra'ya doğru hareket ettikleri haberi sana geldiğinde Medine'ye dönüp evinde oturmanı söyledim. Osman muhasara edildiğinde Medine'den ayrılmanı tavsiye ettim. Öldürülürse sen orada olmayacaktın. Bunların hiç birisinde benim görüşümü kabul etmedin." diyerek sitem etti. Hz. Ali ona, "Bütün vilayetlerden insanların itaat ettikleri haberinin gelmesini beklemem hususuna gelince, biat sadece Haremeyn'de⁶⁴ hazır olan Ensâr ve Muhacirlerindir. Eğer onlar birisine razı olup işi ona teslim ederlerse bütün insanlara razı olmak ve işi teslim etmek vacip olur. Evime dönüp oturmama gelince, eğer dönseydim, dönüşüm ümmete ihanet olurdu. Ümmet arasında ayrılığın meydana gelmesinden ve ümmetin birliğinin dağılmasından emin olamazdım. Osman muhasara edildiğinde oradan ayrılmama gelince buna nasıl imkân olurdu? İnsanlar Osman'ı kuşattıkları gibi beni de kuşatmışlardı. Oğulcuğum! Senden daha iyi bildiğim şeyler hususunda peşimi bırak!" dedi.⁶⁵

Bu konuşmada, Hz. Hasan'ın savaş taraftarı olmadığı, hatta babasına, gelmekte olan fitneye bulaşması yerine gidip evinde oturmasını tavsiye ettiğini görüyoruz. Bundan sonra babasıyla beraber Sıffin'de bulunan Hz. Hasan'ın tahkimnemenin şahitlerinden biri olduğunu görüyoruz.⁶⁶ Ayrıca Hz. Hasan babasıyla birlikte Nehrevân savaşında da bulunmuştur.

⁶¹ ed-Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvud (282/895), *el-Ahbârü't-Troâl*, thk. Abdülmun'im Âmir, Kahire 1960, s. 144-145; Ya'kûbî, II, 181.

⁶² Dîneverî, s. 145.

⁶³ Bu ordunun 8.000 (İbn Sa'd, VI, 367), 9.650 (Dîneverî, s. 145) veya 6.000 yahut 7.000 kadar askerden (Halîfe b. Hayyât, s. 138) meydana geldiği rivayet edilir.

⁶⁴ Esasen biat Mekke ve Medine ahali tarafından değil, halifenin ikamet ettiği Medine'de seçildiği için önce burada ikamet edenler biat ederler. Haremeyn'in zikredilmesinin sebebi Ensâr ile Muhâcirlere (ya da Kureyşlilere) işaret için olabilir.

⁶⁵ Dîneverî, s. 145-146.

⁶⁶ Dîneverî, s. 195.

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin babalarıyla birlikte katıldıkları bu savaşlarda aktif olarak savaşmamışlardır. Bunun sebebinin, Hz. Ali'nin, başlarına bir şey gelmesi halinde Hz. Peygamber'in zürriyetinin kesilmesinden duyduğu korku olduğu belirtilmiştir.⁶⁷ Ancak bu görüşün doğruluğu tartışmalıdır. Çünkü Hz. Ali'nin bu iki oğlu daha önce başka çarpışmalara katıldıkları gibi, bizzat Hz. Peygamber de birçok savaşa böyle bir kaygı duymadan katılmıştır. Kaldı ki, bu sırada Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in birçok çocukları vardı. Yani başlarına bir şey gelmiş olsa da Hz. Peygamber'in soyunun kesilmesi söz konusu değildi.

Hz. Hasan, Hz. Ali'nin bir Hariçî olan Abdurrahman b. Mülcem tarafından suikasta uğrayıp vefat etmesinden sonra Kûfe'de bulunan babasının taraftarları tarafından halife olarak seçildi.

Ailesi ve Çocukları

Bazıları, hilafetinden önceki hayatında, bazıları ise sonrasında olmak üzere Hz. Hasan'ın evlilikler yaptığını biliyoruz. Onun çok kadınla evlendiği, ayrıca çok kadın boşadığı için kendisine "mitlâk" denildiği rivayet edilir.⁶⁸ Bazı rivayetlerde onun, hayatı boyunca yaklaşık 70⁶⁹ ya da 90⁷⁰ kadınla evlendiği nakledilmiştir. Hatta Hz. Ali'nin Kûfelilere Hasan'a kız vermemelerini söylediği; bunun üzerine onlardan birisinin, "Vallahi, onu evlendireceğiz. O, istediğini yanında bırakır; istediğini de boşar." dediği nakledilmektedir.⁷¹ Rivayet edildiğine göre Hz. Ali, çok boşanmasından dolayı bazı kabilelerle aralarında bir husumet doğmasından çekinmekteydi.⁷²

Hz. Hasan'ın evlendiği iddia edilen kadınların sayısı hakkında abartı olduğunu söylemek gerekir.⁷³ Gerçekten de onun evlendiği kadınların isimleri tespit edildiğinde bu sayının doğru olmadığı görülecektir. Hz. Hasan'ın evlendiği hanımları şunlardır: Selmâ bt. İmrii'l-Kays b. Adî el-Kelbî, Havle bt. Mahzûr el-Fezâriyye, Ca'de bt. Kays, Âişe el-Has'amiyye (Hz. Hasan'ın boşadığı hanımlarından birisidir), Ümmü Kulsûm bt. el-Fadl b. Abbas (Hz. Hasan bu hanımını da boşamıştır), Benû Şeybân'dan bir hanım (Hâricîler'in görüşünde ol-

⁶⁷ Tâhâ Hüseyin, s. 177; Mehrân, Muhammed Beyyûmî, *el-İmâmu'l-Hüseyin b. Ali: fi Rihâbi'n-Nebî ve Âli Beytîhi't-Tâhirîn*, VIII, Beyrut 1990, s. 55.

⁶⁸ İbn Kesîr, İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ali Şîrî, Beyrut 1408/1988, VIII, 42; Suyûtî, s. 191.

⁶⁹ Zehebî, *Siyer*, III, 253.

⁷⁰ Zehebî, *Siyer*, III, 261, 266.

⁷¹ Zehebî, *Siyer*, III, 253.

⁷² Zehebî, *Siyer*, III, 262.

⁷³ Mehrân, *Hasan*, s. 167-168.

duğu için Hz. Hasan tarafından boşanmıştır), Ümmü İshâk bt. Talha b. Ubeydullah et-Temîmî, Ümmü Beşîr bt. Ebî Mes'ûd el-Ensârî, Hind bt. Abdurrahman b. Ebî Bekr, Amr b. Ehyem el-Minkarî'nin kızlarından bir hanım, Sakîf'ten bir hanım, Zâra'nın kızlarından birisi, Ümmü Abdullah bt. eş-Şelîl ve Ümmü el-Kâsım.⁷⁴

Tahmin edilebileceği üzere Hz. Hasan'ın çok kadınla evlenmesinin sebeplerinden biri, Müslümanların Resûlullah'ın (s) ailesiyle sıhriyet kurma düşünceleri olmalıdır. Öte yandan Hz. Hasan'ın, bazı kabilelerle akrabalık kurmak suretiyle bağları geliştirmeyi de düşünmüş olmalıdır. O günkü Arap toplumunun yapısı düşünüldüğünde evliliklerle yeni ittifakların kurulduğu ve bunun siyasî destek anlamına geldiği görülecektir. Hz. Hasan'ın Resûlullah'ın (s) soyunu arttırmayı amaçlamış olabileceği söylenmişse⁷⁵ de bizce bu görüşün tutarlılığı yoktur. Kaldı ki, böyle bir gerekçe, boşamanın mazereti olamaz.

Bazı eserlerde Hz. Hasan'ın evliliklerinden 11 oğlunun dünyaya geldiği söylenir. Bunlar; Zeyd, Hasan, Kâsım, Ebû Bekr, Abdullah, Amr, Abdurrahman, Hüseyin (el-Eşram), Muhammed, Ya'kûb ve İsmail'dir.⁷⁶ Bunlardan ilk beşinin amcaları Hüseyin'le beraber Kerbelâ'da öldürüldüğü söylene⁷⁷ de kaynaklarda Hz. Hasan'ın çocuklarından öldürülenlerin Abdullah, Kâsım ve Ebû Bekr olduğu zikredilir.

Sonuç

Hz. Hasan'ın doğumundan babası Hz. Ali'nin 17 Ramazan 40'ta (26 Ocak 661) suikasta uğradığı zamana kadar yaşadığı 37 (miladî) 36 yıllık ömrünün yaklaşık yedi yılını Hz. Peygamber döneminde, yirmi beş yılını ilk üç halife döneminde ve geri kalan beş yılını da babası Hz. Ali döneminde geçirmiştir. Genellikle sakin bir hayat yaşayan Hz. Hasan'ın Raşid Halifeler döneminde itibar gördüğü, Hz. Peygamber'in torunu olarak kendisine değer verildiği görülmektedir. Hz. Ömer'in atıyye dağıtımında onu ve kardeşi Hz. Hüseyin'i Bedir ehlinin olan babalarıyla aynı miktarı belirlemesi bunu göstermektedir. Hz. Hasan'ın Hz. Osman dönemindeki birkaç askerî sefere katıldığı, ancak genel olarak Medine'de yaşadığı, Hz. Ali dönemindeki gelişmelerde babasının yanında yer almakla birlikte ön plana çıkmadığını söylemek yanlış olmaz.

⁷⁴ Mehrân, *Hasan*, s. 169.

⁷⁵ Mehrân, *Hasan*, s. 168.

⁷⁶ Şebencî, s. 136; Muhammed Rızâ, s. 22.

⁷⁷ Muhammed Rızâ, s. 22.

Bibliyografya

- Ahmed b. Hanbel, (241/855), *Müsned*, İstanbul 1402/1982.
- Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1991.
- Apaydın, Mehmet, *Resûlullah'ın Günlüğü: Medine Dönemi Yeni Kronolojisi*, İstanbul 1995.
- el-Belâzürî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ (279/892-3), *Fütûhu'l-Buldân*, thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ, Ömer Enîs et-Tabbâ, Beyrut 1407/1987.
- el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil (256/870), *Sahîh*, İstanbul 1401/1981.
- Caferiyan, Resul, *Masum İmamların Fikrî ve Siyasî Hayatı*, çev. C. Bayar, İstanbul 1994.
- ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fudayl b. Behrâm (255/869), *Sünen*, İstanbul 1401/1981.
- ed-Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvud (282/895), *el-Ahbârü't-Tıvâl*, thk. Abdülmun'im Âmir, Kahire 1960.
- ed-Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan (990/1582), *Târîhu'l-Hamîs fi Ahvâli Enfesi Nefis*, Mısır 1283.
- Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, (ed. H. Dursun Yıldız), İstanbul 1986.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as (275/888), *Sünen*, İstanbul 1401/1981.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm (224/839), *Kitâbü'l-Emvâl*, çev. C. Saylık, İstanbul 1981.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi, "Ali", *DİA*, II, İstanbul 1989.
- el-Halebî, Ali b. Burhânuddin, *es-Sîretü'l-Halebiyye (İnsânü'l-Uyûm)*, Beyrut (t.y.).
- Halîfe b. Hayyât (240/854), *Târîh*, thk. Süheyl Zekkâr, Beyrut 1414/1993.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali (463/ 1071), *Târîhu Bağdâd*, Beyrut (t.y.).
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed (463/1071), *el-İsti'âb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, Thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Kahire (t.y.).
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî (852/1448), *Tehzîbü't-Tehzîb*, Haydarâbâd 1325.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî (852/1448), *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, Beyrut (t.y.) (Kalküta 1853 basımından ofset).
- İbn Haldûn, Abdurrahman (808/1406), *Târîh*, nşr. Halil Şehhâde, Süheyl Zekkâr, 2. Basım, Beyrut 1408/1988.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ali Şîrî, Beyrut 1408/1988.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (276/889), *el-Ma'ârif*, thk. Servet Ukkâşe, Kahire 1992.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (276/889), *el-İmâme ve's-Siyâse*, thk. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî, Beyrut (t.y.).
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (275/888), *Sünen*, İstanbul 1401/1981.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem (711/ 1311), *Muhtasar Târîh Dımaşk li-İbn Asâkir*, Dımaşk 1405/1985.

- İbn Sa'd, Muhammed ez-Zühri (230/844), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1421/2001, X, 20.
- İbn Tıktakâ, Muhammed b. Ali b. Tabâtabâ, (VIII./XIV. asır?), *el-Fahrî fi'l-Âdâbi's-Sultâniyye ve'd-Düveli'l-İslâmiyye*, Beyrut (t.y.).
- İbnü'l-Esir, İzzüddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Ebî'l-Kerem Muhammed (630/1232), *Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, Beyrut 1377.
- İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, Ebü'l-Felâh Abdülhay (1089/1678), *Şezerâtü'z-Zeheb*, Dâru'l-Fikr, y.y. 1399/1979.
- Köksal, Mustafa Asım, *İslâm Tarihi: Hz. Hüseyin ve Kerbela Faciası*, Ankara 1979.
- Köksal, Mustafa Asım, *İslâm Tarihi: Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, Tashihli ve İlaveli Basım, İstanbul (t.y.).
- el-Küleynî (328-9/940-1), *el-Usûl mine'l-Kâfi*, thk. Muhammed el-Ahvendî-Ali Ekber el-Gaffârî, 3. Basım, Tahran 1388.
- Mehrân, Muhammed Beyyûmî, *el-İmâmu'l-Hasan b. Alî: fi Rihâbi'n-Nebî ve Âli Beytihi't-Tâhirîn*, VII, Beyrut 1990.
- Mehrân, Muhammed Beyyûmî, *el-İmâmu'l-Hüseyin b. Alî: fi Rihâbi'n-Nebî ve Âli Beytihi't-Tâhirîn*, VIII, Beyrut 1990.
- Muhammed Rızâ, *el-Hasan ve'l-Hüseyin*, 2. Basım, Kahire 1383/1964.
- Muhsin el-Emîn, *A'yânu's-Şî'a*, nşr. Hasan el-Emîn, Beyrut 1406/1986.
- Müslim, *Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, İstanbul 1401/1981.
- en-Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb, (303/916), *Sünen*, İstanbul 1401/1981.
- Sakallı, Talat, "Hasan", *ŞİA*, II, İstanbul 1990.
- es-Suyûtî, (911/1505), *Târîhu'l-Hulefâ*, thk. M. Muhyiddîn Abdülhamîd, y.y. (t.y.).
- eş-Şeblencî, Mü'min b. Hasan Mu'min (H. 13. y.y. âlimlerinden), *Nûru'l-Ebsâr fi Menâkibi Âli Beyti'n-Nebiyi'l-Muhtâr*, Diyarbakır 1398/1978.
- et-Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (360/970), *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdî Abdülhamîd es-Selefi, 2. Basım, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, y.y. 1404/1984.
- et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Târîhu't-Taberî (Târîhu'r-Rusul ve'l-Mülûk)*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm, 4. Basım, Kahire 1979.
- Tâhâ Hüseyin, *el-Fitnetü'l-Kübrâ: Alî ve Benûhu*, Kâhire 1953.
- et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (279/892), *Sünen*, İstanbul 1401/1981.
- Uludağ, Süleyman "Â-i Abâ", *DİA*, II, İstanbul 1989.
- Unat, Faik Reşit, *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, 7. Basım, Ankara 1994.
- el-Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Cafer b. Vehb (284/897), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Beyrut 1412/1992.
- ez-Zehabî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1348), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2. Basım, Beyrut 1402/1982.

HZ. HASAN'IN HALİFE SEÇİLMESİ VE İLK İCRAATLARI

Prof. Dr. Adem APAK*

Yönetimi esnasında pek çok Hâricînin öldürülmesi Hâricîlerin halife Hz. Ali'ye büyük kin duymalarına sebep oldu. Billhassa Nehrevan'da hayatını kaybeden kardeşlerinin mutlaka intikamının alınması gerektiğini seslendirmeye başladılar. Hicretin 39. yılındaki (M. 659) hac mevsiminde Mekke'ye hac emirliği sebebiyle ortaya çıkan Hz. Ali-Muaviye çekişmesi de onların hem halifeye, hem de Muaviye'ye karşı düşmanlıklarını en üst düzeye çıkardı. Neticede siyasî çekişmelerini haram beldeye kadar taşıyan bu iki şahsın öldürülmesiyle yeryüzündeki fesadın ortadan kalkacağını ileri sürdüler. Daha sonra öldürülecekler arasına Hakem Olayı'nın müsebbibi Amr b. el-Âs'ı da dâhil ettiler. Aralarında yaptıkları görüşmeler sonucunda üç suikastçı tespit edildi: Abdurrahman b. Mülcem, Hz. Ali'yi; Haccâc b. Abdullah (Burek b. Abdullah), Muaviye'yi; Amr b. Bekir de Amr b. el-Âs'ı öldürecekti. Her biri hicretin 40. yılı 17 Ramazan'ını (24 Ocak 661) suikast günü olarak belirledikten sonra Mekke'den ayrıldılar.⁷⁸

Muaviye'yi öldürmek üzere Şam'a ulaşan Burek b. Abdullah hedefine tam ulaşmadan onun korumaları tarafından etkisiz hale getirildi. Muaviye, suikast girişimini hafif sıyrıklarla atlatmayı başardı.⁷⁹ Amr b. el-Âs'ı öldürmek üzere harekete geçen Amr b. Bekir ise vali konağından çıkan şahsı Amr b. el-Âs zannıyla öldürdü. Hâlbuki Amr, o gün rahatsızlığı sebebiyle namaz kıldırmak

* Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

⁷⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-VIII, Beyrut ts. (Dâru Sâdır), III, 35-36; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse*, (thk. Tâhâ Muhammed Zeynî), I-II, Kâhire 1967, I, 137-138; Dineverî, *el-Ahbârü't-Tvâl*, (nşr. Ömer Faruk Tabbâ), Beyrut ts. (Dâru'l-Erkam), s.197; Ya'kûbî, *Tarih*, I-II, Beyrut 1960, II, 212; Taberî, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), I-XI, Beyrut ts. (Dâru's-Süveydân), V, 143-144; İbn Abdirabbih, *Kitabu'l-İkdi'l-Ferid*, I-VII, Kâhire 1965, IV, 359; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-Zeheb*, I-IV, (thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid), Mısır 1964, II, 423; Makdisî, *Kitabu'l-Bed' ve't-Tarih*, I-VI, Paris 1916, V, 230-231; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Tarihi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (thk. Muhammed Abdülkadir Atâ-Mustafa Abdülkadir Atâ), I-XVIII, Beyrut 1992, V, 172; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, I-IX, Beyrut 1986, III, 194-195; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Beyrut-Riyad ts. (Mektebetü'l-Meârif--Mektebetü'n-Nasr), VII, 326-327.

⁷⁹ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 138; Dineverî, *el-Ahbârü't-Tvâl*, s. 198-199; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-Zeheb*, II, 428-429; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 197-198; Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi Tarihi'l-Beşer*, I-IV, İstanbul 1286 (Dâru't-Tibat'l-Âmire), I, 190; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 330.

üzere yerine şehrin emniyet amiri Hârice b. Ebû Habîbe'yi göndermişti. Böylece o, saldırıdan kurtulmuş oldu.⁸⁰

Hâricîlerin hedefine ulaştıkları tek suikast girişimi ise Hz. Ali'ye karşı gerçekleştirmiş olduklarıdır. Rivayete göre İbn Mülcem suikast plânını uygulamak üzere Kûfe'ye gelince burada ilk önce Hâricî arkadaşları ile görüşmeler yaptı. Suikast için Şebîb b. Becere ve İbn Verdân isimli şahıslar da ona destek sözü verdiler. Kararlaştırılan günün sabahı mescidin kapısında pusu kurdular. Hz. Ali'yi gördükleri anda ilk hamle Şebîb tarafından gerçekleştirildi, ancak halife onun saldırısından kurtulmayı başardı. Daha sonra İbn Mülcem harekete geçerek, daha önce zehirlemiş olduğu kılıcıyla Hz. Ali'yi başından ağır bir şekilde yaraladı. Bu esnada olay yerine ulaşanlar kısa süre içinde saldırganı yakaladılar. Diğer suikastçı Şebîb ise kargaşadan istifade ederek kaçtı. Hz. Ali kendisine suikast gerçekleştiren kişinin intikam hissiyle öldürülmemesini, şayet yaşarsa onun hakkında kararı kendisinin vereceğini, vefat ederse ona kısas yapılmasını istedi. Yaralı vaziyette iki gün evinde yatan Hz. Ali, 19 Ramazan 40 (26 Ocak 661) tarihinde 63 yaşında iken vefat etti.⁸¹

Hz. Ali'nin Hâricîler tarafından şehit edilmesi Irak'taki yönetim problemini daha da karmaşık hale getirirken, Şam'da kendisini halife ilân eden Muaviye'nin hedefine ulaşması için büyük bir fırsat oldu. Artık onun karşısında Hz. Ali denginde bir kişinin çıkma ihtimali yoktu. Bütün Müslümanların lideri haline gelebilmesi için önünde artık mühim bir engel kalmamıştı.

Hz. Ali Hicretin 40. yılı 17 Ramazan'ında (24 Ocak 661) Hâricî Abdurrahman b. Mülcem suikastı sebebiyle ağır yaralı bir vaziyette evine götürülmüştü. Aldığı ağır yaradan dolayı halifenin hayatını kaybedebileceği ihtimali ortaya çıkınca Cündeb b. Abdullah yanına gelerek, şayet ölürse, halife olarak oğlu Hasan'a biat edip edemeyeceklerini sordu. Hz. Ali ise, oğlunun bu makama getirilmesi konusunda ne emreden, ne de nehyeden konumunda olacağını, kara-

⁸⁰ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 139; Dineverî, *el-Ahbârut't-Trvâl*, s. 199; Taberî *Tarih*, V, 149; İbn Abdırabbih, *el-İkdu'l-Ferid*, IV, 36; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-Zeheb*, II, 429; İbnü'l-Esrîr, *el-Kâmil*, III, 198; Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 194; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 330; İbn Tagriberdî, *en-Nücûmu'z-Zahire fi Mülûki Mısr ve'l-Kahire*, I-XXII, Kahire 1929, I, 149.

⁸¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 35-38; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 138; Dineverî, *el-Ahbârut't-Trvâl*, s. 197-198; Ya'kûbî, *Tarih*, II, 212-213; Taberî, *Tarih*, V, 144-149; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-Zeheb*, II, 424-426; Makdisî, *Kitabü'l-Bed'*, V, 232-233; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, V, 176; İbnü'l-Esrîr, *el-Kâmil*, III, 194; Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 189-190; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 331. Hz. Ali'nin şehit edilmesiyle ilgili olarak ayrıca bk. Günal, Mustafa, *Hz. Ali Dönemi ve İç Siyaset*, İstanbul 1998, s. 203-207; Kapar, M. Ali, "Hz. Ali'nin Öldürülmesiyle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya 1994, sy. 3, s. 341-346.

rı Müslümanların vermesi gerektiğini söyledi.⁸² Hz. Ali'nin, bu tavrıyla oğlunun halifelğe getirilmesi konusunda Hz. Ömer'den farklı bir yol takip ettiği ortaya çıkar. Zira Hz. Ömer, kendi yerine Abdullah b. Ömer'in getirilmesi taleplerine şiddetle karşı çıkmış, ısrarlar neticesinde oğlunu şûrâyâ dâhil etmiş, fakat ona halife olma hakkı tanımamıştır.⁸³ Hz. Ömer'in bu tavrında halifelğin bir aile saltanatına dönüşmesine karşı hassasiyeti ve kabile asabiyetinin yeniden canlanması endişesinin etkin olduğu şüphesizdir. Ayrıca Hz. Ömer'in, oğlu Abdullah'ı halifelği yürütme konusunda yeterli görmemiş olması da akla gelir. Nitekim daha sonraki siyasî hadiseler göz önünde bulundurulursa, Abdullah b. Ömer'in halifelik makamını üstlenebilecek bir siyasî donanıma sahip bulunmadığı anlaşılır. Zira o, gelişen hadiselerde siyasî gruplardan ve tavrılardan özellikle uzak durmaya çalışmıştır.⁸⁴ Hz. Ali ise Hz. Ömer'in aksine, oğlunun halife yapılmak istenmesine karşı çıkmamak suretiyle, alınacak kararı zımnen tasvip etmiştir. Onun bu tavrının, Hz. Hasan'ı halifelğe getirmek isteyenler tarafından bir onay, hatta tavsiye olarak alınmış olması mümkündür. Belki de böyle anlaşıldığı için Hz. Hasan'ın halife seçilmesine Hz. Ali taraftarlarından pek itiraz gelmemiştir.

İslâm tarihi kaynaklarının genelinde Hz. Hasan'ın halifelğe getirilişi bu şekilde aktarılırken, hilâfeti (imâmet) dinin esasları arasında değerlendiren Şîîler, onun görevi üstlenmesinin babası Hz. Ali'nin yazdığı bir vasiyetname ile gerçekleşmiş olduğunu ileri sürerler. Nitekim Şîî müellif Kuleynî'ye göre Hz. Ali, vefatından önce oğlu Hasan'ı çağırarak onu Müslümanlara imam tayin ettiğini bildirmiştir.⁸⁵ Bu konuda Hz. Ali'nin vasiyetini de yeterli görmeyen bazı Şîî müellifler, "*Hasan ve Hüseyin ister imâmet görevini yerine getirsinler; ister bazı engel veya maslahattan dolayı bunu yapmasınlar, her ikisi de imamdırlar*", mealinde bir hadis rivayet etmek suretiyle, Hz. Hasan'ın halifelğe getirilme kararının doğrudan Hz. Peygamber (sav) tarafından verildiğini ispata çalışırlar.⁸⁶

Hz. Ali, vefatından önce başta Hz. Hasan olmak üzere oğullarına bazı vasiyet ve öğütlerde bulunmuştur. Bunlar daha çok insanlara adaletli davranmala-

⁸² Taberî, *Tarih*, V, 146-147; Mes'ûdî, *Mürûcî'z-Zeheb*, II, 425; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, V, 175; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 196.

⁸³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 339; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 145.

⁸⁴ Abdullah b. Ömer'in, Hulefâ-i Râşidîn Dönemi hadiselerindeki rolü hakkındaki değerlendirmeler için bk. Yüksel, A. Turan, "Dört Halife Dönemi Olayları Karşısında Abdullah b. Ömer", *İSTEM*, yıl: 3, sy. 6, Konya 2005, s. 59-86.

⁸⁵ Kuleynî, *Usûl mine'l-Kâfi*, (thk. Muhammed el-Ahvendî-Ali Ekber Gaffârî), Tahran 1388; II, 298-299; Emîn, *A'yânü's-Şîa*, (nşr. Hasan Emin), I-XI, Beyrut 1986, I, 566.

⁸⁶ Caferiyân, Resul, *Masum İmamların Fikri ve Siyasî Hayatı*, (çev. C. Bayar), İstanbul 1994, s. 83.

rı, hakkı gözetmeleri, Müslümanlıktan taviz vermemeleri gibi dinî ve ahlakî nasihatlerdir. Şiîler ise bunu siyasî bir takım telkin ve tavsiyeler olarak görme eğilimindedirler. Halife ayrıca oğullarından Muhammed b. Hanefiyye'ye Hasan ile Hüseyin'e tâbi olmasını da söylemiştir.⁸⁷

Hz. Ali'nin yaralanmasından iki gün sonra (19 Ramazan 40/26 Ocak 661) vefat etmesi üzerine Kûfeliler, oğlu Hasan'a biat ettiler.⁸⁸ Kaynaklarda ona ilk biat eden kişinin Ensâr'dan Kays b. Sa'd olduğu zikredilir. Buna göre Kays, Hz. Hasan'a "Allah'ın Kitabı, Peygamberinin sünneti ve ihtilâlcilerle savaşmak üzere sana biat edeyim" teklifinde bulunmuş, buna karşılık Hz. Hasan, sadece Allah'ın kitabı ve peygamberin sünneti üzerine biat etmesini, zira bunun diğer bütün şartlardan önce olduğu cevabını vermiş, muhatabının savaş şartını kabul etmemiştir.⁸⁹ Kays'tan sonra diğer Kûfeliler biat için geldiklerinde Hz. Hasan onlardan da, itaat etmek, savaşacağı kişilerle savaşmak, barış yapacağı kişilerle barış yapmak üzere biat yapmalarını talep etmiştir.⁹⁰ Kûfeliler, savaş şartını mutlaka biat içinde dile getirmek istedikleri için onun yanından ayrılarak Hz. Hüseyin'e ulaşmışlar, "yoldan çıkmış Şam ehliyle savaşmak üzere" kendisine biat etmek istediklerini bildirmişlerdir. Hz. Hüseyin de onların tekliflerini reddedince, yeniden Hz. Hasan'ın yanına dönerek onun istediği şartlarda biate razı olmak durumunda kalmışlardır.⁹¹

Biat esnasında gerek Kays b. Sa'd, gerekse Kûfelilerin ileri sürdükleri şartlar, Hz. Hasan'ın daha göreve başlaması anında dayandığı sosyal tabanla ilişkisinin problemlili olacağını açık işaretlerini vermiştir. Şamlılarla savaşmayı biatlerinin ön şartı haline getiren Kûfeliler, daha önce Hz. Ali'nin yapmış olduğu savaş çağrılarına hiç iltifat etmemişlerdi.⁹² İleride de görüleceği gibi savaşa çok istekli görünmelerine rağmen, ciddî anlamda savaş ihtimali gündeme geldiğinde sözlerini unutarak Hz. Hasan'ı da ortada bırakacaklardır. Onların karakteri haline gelmiş olan bu kararsız/tutarsız tavırlar, babası Hz. Ali'yi olduğu gibi, Hz. Hasan'ın da en büyük handikap olacaktır.

Hz. Hasan'ın biat almasından sonraki ilk icraatı, babasının katili İbn Mülcem'i cezalandırmak oldu. Zira Hz. Ali, yaralı vaziyette yatarken kendisine

⁸⁷ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 140; Taberî, *Tarih*, V, 147-148; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 196-197.

⁸⁸ Halife b. Hayyât, *Tarih*, (thk. Züheyl Zekkâr), Beyrut 1993, s. 150; Ya'kûbî, *Tarih*, II, 214.

⁸⁹ Taberî, *Tarih*, V, 158; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 202.

⁹⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 202.

⁹¹ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 140; Dineverî, *el-Ahbârut't-Trvâl*, s. 199; Taberî, *Tarih*, V, 162.

⁹² Dineverî, *el-Ahbârut't-Trvâl*, s. 194; Taberî, *Tarih*, V, 89-90; Mes'ûdî, *Miürücü'z-Zeheb*, II, 418; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, V, 137; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 176.

saldıran kişinin öldürülmeyip tutuklanmasını, iyileşirse onun cezasını kendisinin takdir edeceğini, eğer ölürse ona kısas uygulanmasını vasiyet etmiş, ancak işkence yapılmasını kesinlikle yasaklamıştı.⁹³ Hz. Ali'nin vefatı üzerine Hz. Hasan'ın huzuruna getirilen İbn Mülcem, suçunu itiraf ettikten sonra Muâviye'yi öldürmesi için kendisine izin verilmesini talep ederek, bu görevi yerine getirdikten sonra geri gelip cezasını çekeceğine dair söz verdi. Ancak Hz. Hasan onun teklifini dikkate almayarak kısas yapılmasını emretti.⁹⁴ Ya'kûbî, İbn Mülcem'e kısası bizzat Hz. Hasan'ın gerçekleştirdiğini nakleder.⁹⁵ Bununla birlikte diğer kaynaklarda Hz. Ali'nin vasiyetine rağmen İbn Mülcem'e ağır işkenceler sonucunda kısas yapıldığı, canlı vaziyette elleri, ayakları, burnu ve kulakları kesildikten sonra öldürüldüğü, sonunda cesedinin bir hasıra konularak yakıldığı rivayetleri vardır.⁹⁶ Hz. Hasan'ın, babasının emri hilâfına kısasın bu şekilde yapılmasını emretmesi mümkün değildir. Buna rağmen taraftarlarının böyle bir davranışa girmeleri, Hz. Hasan'ın onlar üzerindeki kontrolü hakkında ciddî şüpheler akla getirir.

Hz. Hasan, babasının vefatından sonra Kûfe dışındaki diğer eyaletlere haber göndererek, idareci ve halkın kendisine biatını talep etti. Beklendiği gibi Şam ve Mısır dışındaki bütün bölgelerden yeni halifeye itaat edildiği haberleri geldi. Diğer taraftan Şam bölgesinde de Muaviye kendisini halife ilân edip halktan biat almaya başlamıştı.⁹⁷ Böylece İslâm âleminin iki halifesi olmuş, aynı anda yeni bir Irak-Şam çatışması kaçınılmaz hale gelmişti.

Muaviye, Hz. Ali'nin vefat etmesini ve yerine Hz. Hasan'ın geçmiş olmasını iktidar yolunda bir avantaj olarak gördü. Bu amaçla da Irak üzerine kuvvet sevkine karar verdi. Artık Hz. Ali gibi güçlü ve karizmatik bir liderden sonra Kûfelilerin kendisine karşı koyamayacaklarını düşünüyordu. Bu istinaden Hz. Osman döneminin Basra valisi Abdullah b. Âmir'in emrine verdiği bir orduyu Irak'a doğru harekete geçirdi.⁹⁸ Muaviye kuvvetlerinin üzerlerine gelmekte oldukları haberini alan Hz. Hasan, hem Kûfelileri, hem de kendisine bağlı diğer belde halklarını orduya katılmaya çağırdı. Ancak kendisine biat ederken Şamlı-

⁹³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III, 37-38; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 138; Ya'kûbî, *Tarih*, II, 212-213; Taberî, *Tarih*, V, 148; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-Zeheb*, II, 426; Makdisî, *Kitabü'l-Bed'*, V, 232-233; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, V, 176; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 196; Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, I, 189-190; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 331.

⁹⁴ Taberî, *Tarih*, V, 148-149; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 197.

⁹⁵ Ya'kûbî, *Tarih*, II, 214; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 197.

⁹⁶ İbn Kuteybe, *el-İmâme*, I, 139; Dineverî, *el-Ahbâru't-Trvâl*, s. 198; Taberî, *Tarih*, V, 149; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-Zeheb*, II, 426; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 197.

⁹⁷ Taberî, *Tarih*, V, 161; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 202.

⁹⁸ Dineverî, *el-Ahbâru't-Trvâl*, s. 200; Ya'kûbî, *Tarih*, II, 215.

larla savaşmayı şart olarak ileri süren Kûfeliler, savaş meselesi ciddiye binince yapılan çağrıya ilgisiz kaldılar. Ancak Adî b. Hâtim, Kays b. Sa'd, Ma'kıl b. Kays gibi kabile önderlerinin zorlama ve teşvikleriyle beklenenden çok az sayıda askerden meydana gelen bir ordu toplanabildi. Hz. Hasan gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra ordusuyla birlikte Kûfe'den ayrıldı.⁹⁹ Şamlılar üzerine gönderilecek öncü birliklerin komutanlığına amcasının oğlu Ubeydullah b. Abbâs'ı getirdi.¹⁰⁰ Halife Ubeydullah'ı ordunun başına getirdikten sonra ona, yanında bulunan Kays b. Sa'd ile sürekli olarak istişarede bulunmasını emretti.¹⁰¹

Diğer taraftan Abdullah b. Âmir'i Irak üzerine gönderen Muaviye, savaşa girmeden önce, bir takım maddî tekliflerle karşı tarafı satın alma veya etkisiz hale getirme taktiğini uygulamaya karar verdi. Nitekim bunu Hz. Ali döneminin Mısır valisi olan Kays b. Sa'd'a karşı denemiş, kendisine valilik vaat etmesine rağmen onu Hz. Ali'ye itaatten ayıramamış, bunun üzerine aleyhinde propaganda yaparak halife tarafından görevden alınması sağlamıştı.¹⁰² Muaviye daha önce Kays'a karşı gerçekleştirdiği plânu ikinci defa uygulamak için Hz. Hasan'ın öncü birlikleri komutanı Ubeydullah'a yarısı hemen, diğer yarısı ise Kûfe'ye ulaşıldığında verilmek üzere bir milyon dirhem para karşılığında Şamlıların tarafına geçmesi teklifini yaptı. Bunu hemen kabul eden Ubeydullah, yanına aldığı askerlerle birlikte komutanı olduğu orduyu terk ederek Şamlıların arasına katıldı. Ertesi günü onun ordunun büyük bir kısmıyla (yaklaşık 8 bin kişi) karşı tarafa katıldığı anlaşılınca, Kays b. Sa'd' öncü birliklerin komutasına geçti.¹⁰³ Muaviye Ubeydullah'a benzer teklifi Kays b. Sa'd'a da yapmış, ancak daha önce olduğu gibi muhatabı ona iltifat etmemiştir.¹⁰⁴

Hz. Hasan, ordusunun öncü birliklerini Şam tarafına sevk ederken, kendisi de geride kalan askerleriyle Medâin'e gitmişti. Burada beklemesi esnasında, öncü birliklerin yeni komutanı Kays b. Sa'd'ın öldürüldüğüne dair bilgiler ordugâhta büyük bir kargaşa meydana getirdi. O kadar ki, bu karışıklık sırasında askerlerin bir kısmı halifeye karşı çıkmaya, hatta kendisine saldırarak çadırını yağmalamaya başladılar. Bu hengâmede Hz. Hasan'ın yaralandığı da zikredi-

⁹⁹ İsfahânî, *Makâtiletü't-Tâlibiyyîn*, (thk. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1949, s. 58-62.

¹⁰⁰ Taberî, *Tarih*, V, 158.

¹⁰¹ Ya'kûbî, *Tarih*, II, 214.

¹⁰² Taberî, *Tarih*, IV, 552-555; Kindî, *Vulât*, s. 21-22; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, V, 99; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 138-139; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 253; Makrûzî, *Hıtât*, I, 300; İbn Tagriberdî, *en-Nüccüm*, I, 132.

¹⁰³ Ya'kûbî, *Tarih*, II, 214; Taberî, *Tarih*, 164; İsfahânî, *Makâtiletü't-Tâlibiyyîn*, s. 64-65.

¹⁰⁴ Ya'kûbî, *Tarih*, II, 215.

lir.¹⁰⁵ Dineverî halîfeye saldırı sebebi olarak, onun Kûfelilerden ümidini keserek Muaviye ile barış yapma görüşünü ilk kez dile getirmesini gösterir.¹⁰⁶ Benzer şekilde Ya'kûbî de hadisenin Hz. Hasan'ın Şam'dan gelen elçilerle yaptığı görüşme sonucunda barış fikrini halka açıklamasının akabinde gerçekleştiğini nakleder.¹⁰⁷ İsfâhânî ise Hz. Hasan'ın barışı dile getiren konuşmasının ardından askerlerden bir kısmının kâfirlikle suçlayarak ona saldırdıklarından bahseder.¹⁰⁸ Hz. Hasan'ı bu şekilde suçlayarak kendisine hücum edenlerin Hâricîler olması kuvvetle muhtemeldir. Zira onlar, daha önce de babası Hz. Ali'yi kâfirlikle suçlamışlar, hatta suikast düzenleyerek onu öldürmüşlerdi. Hz. Hasan, hayatını hedef alan bu saldırıdan kendisine bağlı olan Rebîa ve Hemdân kabilesi mensuplarının yardımıyla kurtulabildi. Daha sonra Sâbât mevkiindeki ordugâhını terk ederek Medâin'e çekildi.¹⁰⁹

İbnü'l-Esîr'in rivayetine göre Hz. Hasan, Muaviye ile anlaşma kararını tek başına almamış, etrafındaki insanlarla istişareden sonra müzakereye başlamıştır. Müellif bu konuda halîfenin taraftarlarına şöyle bir konuşma yaptığını aktarır:

“Andolsun, Şamlılar hakkındaki kanaatimiz eskisi gibi devam ediyor ve hiçbir şüphe ve pişmanlık duymuş değiliz. Şamlılar ile selamet ve sabırla çarpışıp duruyoruz. Ancak sonunda selamet büyük bir düşmanlığa dönüşecektir. Bu sabır da zaten şimdiden eleme dönüştü. Çünkü sizler Sıffin savaşına giderken dininizi dünyanızın önüne almış bulunuyordunuz. Bunun arkasından siz öldürülen iki kişi arasında kaldınız. Bir kesim Sıffin'de öldürüldü ve siz onların da intikamını almaya çalışıyorsunuz. Geri kalanlarımız ise zaten kaçıp gitmiştir. Ağlayanlarınıza gelince; onlar da bize isyan etmiş durumdadır. Biliniz ki Muaviye bizi hiçbir izzet, şeref ve adalet yönü bulunmayan bir hususa çağırmıştır. Eğer ölümü tercih edecek olursanız, hemen Muaviye'nin bu teklifini reddeder ve onu Allah'ın hükmü ve kılıçlarımızın ağızıyla muhakeme ederiz. Eğer dünya hayatını tercih edecek olursanız bu hususta rızanızı alırız.”

Halîfenin bu konuşmasından sonra orada bulunanlar, Şamlılarla bir anlaşma yapılmasını tercih ettiklerini halîfeye bildirmişler, o da bunun üzerine görüşmeleri başlatmıştır.¹¹⁰

¹⁰⁵ Dineverî, *el-Ahbâru't-Tvâl*, s. 200; Ya'kûbî, *Tarih*, II, 215; Taberî, *Tarih*, V, 159; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 203.

¹⁰⁶ Dineverî, *el-Ahbâru't-Tvâl*, s. 200.

¹⁰⁷ Ya'kûbî, *Tarih*, II, 215.

¹⁰⁸ İsfâhânî, *Makâtiletü't-Tâlibiyyîn*, s. 63-64.

¹⁰⁹ Dineverî, *el-Ahbâru't-Tvâl*, s. 200; Ya'kûbî, *Tarih*, II, 215.

¹¹⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 203-204.

HZ. HASAN'IN HİLÂFETİ MUÂVİYE'YE DEVRETMESİ

Prof. Dr. M. Ali KAPAR*

Hz. Hasan- Muaviye Andlaşmasının Seyri

Hz. Ali'nin şahâdetinden sonra Hz. Hasan Halife olarak biat aldıktan sonra Muaviye'ye bir mektup göndererek kendisine biat etmesini istemiş, buna mukabil Muaviye Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali'nin değil Hz. Ebû Bekir'in halife olduğunu, aynı şekilde her türlü talebinin karşılanacağını, güç ve kuvvetin kendisinde olduğunu bildiren cevabi bir mektup göndermiştir. Nitekim Hz. Hasan'ın içinde bulunduğu şartları çok iyi bilen bir kişi olarak Muaviye'nin yaptığı bu teklifler ileride karşılık bulmuştur.¹¹¹

Hz. Hasan bu mektubun muhtevasını kimseyle paylaşmadan, babası tarafından hazırlanmış olan orduyu iki ay beklettikten sonra Muaviye'ye karşı sevketmiş, ordu kumandanlığını Kays b. Sa'd'dan alarak Ubeydullah b. Abbâs'a vermiş, kendisi de orduyla birlikte değil daha sonra Medâin'e doğru yol almıştır.

Hz. Muaviye, hilafeti Hz. Hasan'dan almak için iki yola başvurmuş ve bunda da başarılı olmuştur. Birincisi; Hz. Hasan'ın ordu kumandanı Ubeydullah b. Abbas'a mektup göndererek onu kendi safına çekmeye muvaffak olmuştur. İkincisi; bu defa ordu kumandanlığını Mesken'de eline alan "Kays b. Sa'd öldürüldü" haberini yayarak askerlerin paniğe kapılmasına sebep olmuş, paniğe kapılan askerler Hz. Hasan'ın oturduğu yeri yağmalamışlar ve Hz. Hasan'ı da yaralamışlardır. Bunun üzerine Hz. Hasan Medâin'deki Beyaz Köşke getirilmiştir.¹¹² Hatta Muhtar b. Ebû Ubeyd amcası Medâin valisi Sa'd b. Mes'ûd'a Hz. Hasan'ın Muaviye'ye teslim edilmesi teklifinde bile bulunmuştur.¹¹³

Bu olaylardan sonra Hz. Hasan Muâviye'ye mektup göndererek hilafeti teslim edeceğini, ancak bir takım şartlarının olduğunu bildirmiş, Muaviye'nin

---

* Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

¹¹¹ Bkz. Varol, M. Bahaüddin, Hz. Hasan, Ankara, 2012, s.134-137.

¹¹² Taberî, Tarih, V/158; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, III/404; İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/14; İbn Haldûn, el-İber, II/186.

¹¹³ Taberî, Tarih, V/158-159; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, III/404-405.

bu şartları yerine getirmesi halinde hilafeti ona teslim edeceği kanaatine varmıştır. Bu düşüncesini kardeşi Hz. Hüseyin ve Abdullah b. Ca'fer ile paylaşmış ve "Ben Muaviye'ye bir mektup yazarak barış yapmayı kabul ettim." demiştir. Bunun üzerine Hz. Hüseyin ; "Demek sen şimdiye kadar babanın yaptıklarını yalanlıyorsun" diyerek karşı çıkmış, ancak Hz. Hasan kardeşinin itirazını dikkate almamıştır.

İşte Hz. Hasan'ın gönderdiği mektupta yer alan şartlar şunlardır;

1. Kûfe Beytülmal'ı Hasan'a verilecek.
2. Dârabcird bölgesinin Harâcı Hasan'a ait olacak
3. Hz. Ali lanetlenmeyecek (Seb edilmeyecek), en azından Hz. Hasan duyamayacak.¹¹⁴

Ancak Hz. Muâviye Hz. Hasan'ın mektubunu almadan istediği şartları yazmak üzere altı mühürlü boş bir sahifeyi elçileriyle Hasan'a göndermiştir.

Ya'kûbî'ye göre; Muaviye Hz. Hasan'ın içinde bulunduğu durumu iyi değerlendirerek Hz. Hasan ile uzlaşmak üzere elçiler göndermiş, onlar Hz. Hasan ile yaptıkları görüşmeler sonunda; "Allah Rasûlü'nün oğlu, kan dökülmesini ve fitneyi önledi ve O sulha icabet etti" demişlerdir.¹¹⁵

Taraflar arasında mektup ve elçilerin teati edilmesi sonucu andlaşma sağlanmış, Hz. Muâviye Kûfe'ye gelmiş ve Hz. Hasan 25 R.Evvel 41/29 Temmuz 661 tarihinde Muaviye'ye biat ederek hilafeti teslim etmiş, daha sonra Hz. Muaviye Kûfe halkından da biat almıştır.¹¹⁶ Hz. Hasan halifeliği boyunca Irak halkından memnun olmamış ve Muaviye ile andlaşma sonrası Irak halkına; "Siz babamı öldürdünüz, beni yaraladınız ve malımı da zorla elimden aldınız." demiştir.¹¹⁷

Kûfe halkının Muaviye'ye bey'atından sonra Hz. Hasan ordusunun kumandanı Kays b. Sa'd'a haber göndererek Muaviye'ye biat etmesini istemiş, Kays b. Sa'd'da askerlerinin fikrini almış, onların; dalâlet üzere de olsa Muaviye'ye biat etmeyi uygun görmelerine mukabil etrafındaki belli bir grupla önce biat etmemiş, daha sonra Muaviye'nin bir takım dünyalık tekliflerini de reddederek sadece kendisi, ailesi ve taraftarları için eman alarak biat etmiştir.¹¹⁸

¹¹⁴ Taberî, Tarih, V/159; İbnü'-Esîr, el-Kâmil, III/405; İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/14.

¹¹⁵ Ya'kûbî, Tarih, II/215.

¹¹⁶ Taberî, Tarih, V/163; Mes'ûdî, Mürûc, V/1; İbnü'-Esîr, el-Kâmil, III/406.

¹¹⁷ Taberî, Tarih, V/165.

¹¹⁸ Taberî, Tarih, V/164; Makdisî, el-Bed'ü ve't-Târîh, V/237; İbn Haldûn, el-İber, II/87.

Hz. Hasan andlaşma sonrası kardeşi Hz. Hüseyin, diğer kardeşleri, amcaoğulları ve Abdullah b. Ca'fer ile birlikte Kûfe'den ayrılarak Medine'ye doğru yola çıkmıştır.¹¹⁹

Hz. Hasan'a Gösterilen Tepkiler:

Hz. Hasan'ın en yakınları bile Muaviye ile yapılan bu andlaşmayı hoş görmemişler ona hak etmediği şekilde kabalık yapmışlardır. Kimileri; "Ey Mü'minlerin utancı", "Ey mü'minlerin yüzünü karalayan" gibi ifadelerle hakaret ederken, kimileri de Medine'ye geldikten sonra "İktidarı terkettin, ve onu tulekâ'dan bir adama teslim edip, Medine'ye geldin öyle mi?", "Selam sana ey Mü'minlerin zilletlisi" gibi sözlerle Hz. Hasan'ı üzmüşler, ancak o, yaptığı işin doğruluğuna inanarak sataşanlara, ayıplayıp kınayanlara; ayıplanmanın ateşten daha hayırlı olduğunu söyleyerek ve çeşitli vesilelerle yaptığı konuşmalarda sadece kan dökülmesini önlemek ve toplum içinde birlik beraberlik ve sulhu sağlamak için hilafeti devrettiğini anlatmıştır.¹²⁰

Andlaşmanın Sebepleri:

1. Hz. Hasan Halife tayin edildikten sonra kendisine beyat edenlere; "Benim harp yaptığım ile harp, sulh yaptığım ile sulh yapacaksınız" demiş, hatta harp taraftarı olan Kays b. Sa'd'ı ordu kumandanlığından alarak yerine Ubeydullah b. Abbâs'ı tayin etmiştir.¹²¹
2. Hz. Hasan Muaviye ile mektuplaşması esnasında Irak ehline yaptığı konuşmada; "Ölümü tercih ediyorsanız, sulha itibar etmeyelim, fikrinizi bildiriniz" demesi üzerine onlar; "Biz hayatı tercih ederiz, barış yap" diyerek kendilerinin de sulh yanlısı olduklarını ortaya koymuşlardır.¹²²
3. Hz. Hasan'a "Seni andlaşmaya zorlayan nelerdir?" diye sorduklarında; "Kûfelilere güvenilmeyeceğini, onlara güvenerek bir işe kalkışmanın, sonunda mutlaka mağlubiyete sebep olacağını gördüm." demiş ve Kûfelilerin daima ihtilaf içinde olduklarını, babasının da onlar yüzünden sıkıntıya girdiğini, Muaviye ile yapılacak andlaşmanın onların da felahına olacağını söylemiştir.¹²³

¹¹⁹ Taberî, Tarih, V/165; İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/19.

¹²⁰ M. Bahaüddin Varol, Hz., Hasan, s. 152, 159.

¹²¹ Taberî, Tarih, V/158.

¹²² İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, III/406.

¹²³ İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, III/407.

4. Müslüman kanının dökülmesini istemediği için barışa razı olmuştur. Çünkü kim galip gelirse gelsin sonunda Müslüman kanı dökülecektir. Muaviye'den sonra halifenin şûrâ yoluyla tayin edilecek olması, Hz. Hasan'ın ümmetin felahı için halifelikten çekilmesine sebep olmuştur.¹²⁴
5. Hz. Hasan'ın davranışı, Hz. Peygamber'in Hz. Hasan hakkında irad ettiği Hadis-i Şerife muvafık olmuştur. Bir gün Hz. Peygamber minberde Hz. Hasan'ı göstererek "Benim bu oğlum Seyyid'dir. Müslümanlardan iki büyük topluluğu birleştirecektir." buyurmuştur.¹²⁵
6. Hz. Hasan'ın halim selim kişiliği ve barışı tercih etmesi, ordusundaki çözüme ve zafiyet, güçlü bir ordu hazırlayamaması andlaşmanın sebeplerindedir.¹²⁶

Andlaşmanın Maddeleri

1. Hz. Hasan'a, ailesine ve taraftarlarına eman verilecek,
2. Allah'ın Kitabı, Rasûlullah'ın Sünneti üzere hareket edilecek ve önceki halifelerin yolundan gidilecek,
3. Kûfe Beytûlmali Hasan'a verilecek,
4. Darabcird bölgesinin Haracı Hz. Hasan'a verilecek,
5. Muaviye kendisinden sonra veliahd tayin etmeyecek, Ya Hasan halife olacak veya iş Şûrâ'ya bırakılacak,
6. Hz. Ali'ye minberlerde seb edilmeyecek, en azından bu sebbi Hz. Hasan duymayacak¹²⁷
7. Hz. Hasan'a beş milyon dirhem para verilecek,
8. Hz. Hüseyin'e ise iki milyon dirhem para verilecek,¹²⁸
9. İntikam sebebiyle Iraklılardan hiç kimse tutuklanmayacak,
10. Milliyetine bakılmaksızın herkes emniyet içinde olacak,
11. İşlenmiş suçların hepsi affedilecek,
12. Haşimoğullarına da Ümeyyeoğulları gibi aynı ihsanda bulunulacak,¹²⁹
13. Medine, Hicaz ve Irak bölgelerine Hz. Ali dönemindekinden fazla herhangi bir şey (vergi v.s.) istenmeyecek¹³⁰

¹²⁴ Hasan İbrahim Hasan, Târîhu'l-İslâm, I/278.

¹²⁵ Buhârî, Fiten, 20, Sulh 9.

¹²⁶ M. Bahaüddin Varol, Hz. Hasan, s. 154.

¹²⁷ Taberi, Tarih V/159; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, III/405; İbn Kesîr, el-Bidâye, VIII/14.

¹²⁸ H. Lammens. Hasan, İA, 1967, İst. 5/1, s.309.

¹²⁹ E. Ruhi Fıçlalı, Hasan, DİA, XVI/283.

¹³⁰ Varol, M. Bahaüddin, Hz. Hasan, s. 152.

Sonuç ve Değerlendirme

1. Hz. Hasan'ın hilâfeti Muâviye'ye devretmesi ümmet içinde devam eden ihtilafı sona erdirerek Müslüman kanının dökülmesine engel olmuştur.¹³¹
2. Irak ehli güven telkin eden bir topluluk değildir.
3. Irak ordusunun Suriye ordusuyla başa çıkamayacağı bir gerçektir.
4. Ümmetin birlik ve beraberliği her şeyin üstündedir.¹³²
5. Halifeliğin otuz yıl devam edeceğine dair irad buyurulan hadis-i şerif tecelli etmiştir.
6. Hz. Hasan asla korkak veya aciz değildir.
7. Muaviye bir taraftan halifeliği elde etmek için her türlü yolu denerken diğer taraftan harp yapmakta acele etmeyerek ve andlaşma şartlarını kabul ederek andlaşmanın yapılmasına yardımcı olmuştur.
8. Hz. Hasan Kûfe Beytülmalini ve Dârabcird bölgesinin yıllık haracını talep etmesi, o güne kadar yapılan harcamaları karşılamak ve Ehl-i Beyt olarak kendisinden umulan hizmetleri yerine getirmek içindir.
9. Muaviye'nin andlaşma maddelerine tam olarak uyduğunu söylememiz mümkün değildir. Nitekim Dârabcird bölgesinin haracının verilmemesi, seb olayına yeterince hassasiyet gösterilmemesi, oğlu Yezid'i veliahd tayin etmesi buna örnek gösterilebilir.

Hz. Hasan halifelikten çekilmek suretiyle devletini ve toplumunu seven ve barıştan yana olan bu tavrıyla tarihte emsali görülmemiş bir fedâkarlık ve feragat örneği göstermiştir. Hz. Hasan'ın sadece bu icraatı, onun büyüklüğünün en büyük delilidir. O'nun yaptığı bu fedakârlık yeri geldikçe hepimiz için örnek alınması gereken en önemli davranış olmalıdır.¹³³

¹³¹ İbn Hazm, Cevâmiu's-Sîre, Mısır t.siz, s. 356

¹³² el- İmâme, Beyrût, 1967, I/141.

¹³³ Ayrıca bu konuyla ilgili bkz. Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi* (2) İstanbul 2007; İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebî Süfyan*, Ankara1990; Adnan Demircan, *İktidar Mücadelesi*, İstanbul 1996, M. Ali Kapar, *Halifeliğin Emevîlere Geçişi ve Verasete Dönüşmesi*, İstanbul 1998; M. Bahaüddin Varol, *Hz. Hasan*, Ankara 2012.

HZ. HASAN'IN VEFATI VE ZEHİRLETİLDİĞİ İDDİALARI

Prof. Dr. Ünal KILIÇ*

Daha doğumundan itibaren Hz. Peygamber tarafından dikkatle izlenen, çocukluğunun her aşamasında dedesiyle tatlı anıları olan, cennet gençlerinin efendisi, gül demetlerinden nadide bir gül, ismi gibi siyreti de güzel olan, pak neslin kendisiyle devam ettiği seçkin şahsiyet Hz. Hasan. Dedesi Hz. Peygamber, anneannesi ilk Müslüman Hz. Hatice, babaannesi Hz. Peygamber'in anemden sonra ikinci annem dediği Fatıma bnt. Esed, büyükbabası Hz. Peygamber üzerinde çok iyiliği bulunan ve onu düşmanlarına karşı koruyan Ebû Talib, annesi Hz. Peygamber'in sevgili kızı Hz. Fatıma, babası hane-i saadette Peygamberimizin (sav) gözetiminde yetişen ve ilk Müslümanlardan olma bahtiyarlığına erişen Hz. Ali.

Hz. Peygamber'in, torunları Hasan ve Hüseyin'in doğumlarından sonra kulaklarına ezan okuduğu ve her biri için de akika kurbanı kestirdiği nakledilmektedir. Her ikisinin de doğumlarının yedinci günlerinde sünnet edildiği ve Rasûlullah (sav)'ın Hz. Fatıma'ya onların saçlarının kesilip ağırlığınca gümüş tasadduk etmeyi emrettiği, Hz. Fatıma'nın da öyle yaptığı belirtilmiştir.¹³⁴

Hz. Peygamber'in Hasan ve Hüseyin'i sevmesi ve insanların da onları sevmelerini istemesi ile onlar için yaptığı dua birçok rivayete konu olmuştur. "Kim Hasan ve Hüseyin'i severse beni sever, kim de onlara buğz ederse bana buğz eder." buyuran Allah Rasûlü¹³⁵ bir defasında mescitte onları dizlerine oturttarak sevmeye başlamıştır. Bu durumu gören sahâbeden birisi, "Ya Rasûlullah (sav), onları seviyorsun herhalde?" deyince "Kim onları severse beni sever, kim onlara buğz ederse bana buğz eder." buyurmuştur. "Ehl-i Beyt'inden en sevimli olanlar kimlerdir?" diye sorulunca Hz. Peygamber: "Hasan ve Hüseyin'dir." diye cevap vermiştir. Hz. Fatıma'ya onları çağırmasını söylemiş, onlar gelince de kucaklamış ve öpmüştür. Hasan veya Hüseyin'in ağladığını duydu-

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹³⁴ Tirmîzî, Edâhî, 17; Ebû Dâvud, Edâhî, 21; İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 390-392.

¹³⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kebîr*, VI, 360, 362.

ğu anda hemen onların yanına koşan Hz. Peygamber, etrafındaki insanlara da, onların sesini duyunca elinde olmadan kalktığını söylemiştir.¹³⁶

Hz. Peygamber, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e olan sevgisini onların "Cennet ehli gençlerin efendileri"¹³⁷ olduğunu müjdeleyerek vurgulamıştır. Onları bulduğu her fırsatta kucağına alıp öpmüştür. Ebû Seleme b. Abdurrahman, Rasûlullah (sav)'ın dilini çıkarıp Hasan'la oynadığını ifade etmektedir. Ebû Hureyre ise Rasûlullah (sav)'ın onu ağzından zaman zaman da karnından öptüğünü bildirmiştir. Bu nederle o, Hasan'a rast geldiğinde "Bana müsaade et, Rasûlullah'ın seni öptüğü gibi öpeceğim." der, yeleğini kaldırır ve karnından öperdi.¹³⁸

Hz. Hasan, Hz. Peygamber'in terbiyesinde yetişti. Sahih hadis kitapları dâhil bir çok İslâmî literatürde, Hz. Peygamber'in torunu ile ne kadar ilgilediğini ve onu ne kadar çok sevdiğini ifade eden rivayetler bu gerçeği göstermektedir. Onunla her an ilgilediğini, hemen hemen yanından hiç ayırmadığını; bilhassa namazlarda bile torununun gelip üzerine çıktığından dolayı, Hz. Peygamber'in sırf onu incitmek için secdesini uzattığını ifade eden hadisler, ilahî vahye mazhar dede ile onun "reyhanesi" arasındaki sevgiyi anlatmaktadırlar¹³⁹.

Hadis literatüründe yer alan birçok hadis şunu gösteriyor ki, Hz. Peygamber her iki torunuyla devamlı ilgilenmişler, her türlü ihtiyaçlarını gidermeye çalışmışlardır. Bu sebeple de onlar cennet gençlerinin efendileri olarak nitelendirilmişler, Peygamber'i seven müminler için Resul-i ekremden birer hatıra kıymetli bir yadigar olarak görülmüşlerdir.

Özellikle Hz. Hasan, Peygamberimizin gözetiminde kişiliğinin şekillenmesi çağında bulunmuş, onun terbiyesiyle yetişmiştir. Pek çok yönden ondan etkilenen Hz. Hasan'ın sadece siyreti değil sureti ile de Efendimize benzediği ifade edilmiştir.¹⁴⁰

Daha çocukluğu esnasındaki hal ve hareketlerinden hareketle Sevgili peygamberimiz onun ileride sulh adamı olacağını, insanlar arasında barışı ve

¹³⁶ Zehebî, *Târîhu'l-İslam*, (41-60), thk, Abdüselam Tedmûrî, Beyrut 1410/1990, s.36-37; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ahmed Ebû Müslim-Ali Necib Adva, Beyrut trz., I, 1208.

¹³⁷ Ahmed b. Hanbel, III, 3; Hatîb el-Bağdadî, *Târîhu Bağdad*, Beyrut ty., I, 140

¹³⁸ İbn Sa'd, VI, 359-361.

¹³⁹ Ahmed b. Hanbel, III, 493, 494; Nesâî, Talbîk, 82

¹⁴⁰ Tirmizî, Menâkıb, 31. Rivayetlere göre bir ikindi namazı çıkışında Hz. Ali ile birlikte yürüyen Hz. Ebû Bekir, çocuklarla oynayan Hz. Hasan'ı görünce onu omuzuna alır ve "Nebiye benzeyen, Ali'ye benzemeyen, sana babam feda olsun!" diye bir mısra söyler. Hz. Ali bu hâdise ve sözler karşısında gülümser. Buhârî, *Fadâilü'l-Ashâb*, 22

sukuneti sağlayacağı öngörüsünde bulunmuş¹⁴¹ o da ileriki yıllarda dedesini haklı çıkartacak tarzda icraatlar gerçekleştirmiştir.

Hz. Hasan, babası Hz. Ali'nin bir suikast sonucu ölmesi üzerine hilafet makamına geçmiştir. Yaklaşık altı ay süren hilafeti esnasındaki tutumu sebebiyle ehlişünnet âlimleri kendisini Hulefâ-yi Râşidîn'in beşincisi olarak nitelendirmişlerdir. Onun bu unvanı kazanmasında altı aylık iktidarı esnasında sosyal, ekonomik, askeri veya dini alanlarda gerçekleştirdiği icraatlar değil yıllardır iç savaşlar sebebiyle akmakta olan Müslüman kanını durdurmak için yapmış olduğu fedakârlık etkili olmuştur.¹⁴² Zira o, Müslüman kanının dökülmesini istemeyerek hilafetten feragat etmiş, kendisine itaat edenleri ikna ederek Müslümanların vahdeti uğrunda büyük bir fedakârlıkta bulunarak halifelikten feragat etmiş, Müslümanların siyasi bölünmüşlüğüne son vermek üzere Muaviye ile anlaşma yoluna gitmiştir.

Hz. Hasan'ın Muaviye'ile anlaşmasında elbette dönemin siyasi, askeri ve sosyal durumu da etkili olmuştur. Iraklıların iç savaşlardan artık bıkmış olmaları, başlarına buyruk bir şekilde hareket etmeleri, disiplinsiz tavırları ve vefasızlıkları Hz. Hasan'ın Şam valisi Muaviye ile anlaşma yolunu tercih etmesinde etkili olmuştur.¹⁴³ Ancak bunların yanında onun uzlaşmacı kişiliği, kendi menfaati yerine Müslümanların menfaatlerini ön planda tutması ve daha da önemlisi dedesi Hz. Peygamber'in kendisi hakkındaki öngörüsünü doğrulama arzusunun da büyük payı vardır. Zira o kendisinden beklenileni yani kendisine yakışanı yapmış, daha fazla kan akıtılmasına mani olmak üzere harekete geçerek Muaviye ile anlaşma teklifinde bulunmuş, gerçekleştirilen antlaşma ile en azından bir süreliğine de olsa Müslümanların birbirleriyle mücadelesi son bulmuş, Müslümanlar tek siyasi liderin etrafında birleşmişler, böylece birlik yılı denilen bir dönem yaşanmıştır.

Hz. Hasan'ın hem Rasulullah'ın biricik torunu olması, hem de onun terbiyesinde büyümesi tüm Müslümanların onu sevmesinde ve ona değer vermesinde etkili olmuştur. Aynı şekilde onun halifelik eline geçmişken Müslümanların birliğini temin etmek için yapmış olduğu fedakârlık Hz. Hasan'ı Müslümanların göz bebeği konumuna ulaştırmıştır. Hal böyle olunca onun üzerinden si-

¹⁴¹ 'Şu benim oğlum Seyyid'dir. Umulur ki Allah onunla iki Müslüman grubu barıştıracaktır.' Buhârî, Fiten, 20; Sulh, 9.

¹⁴² Zehebî, *Tarih* (41-60), s.37-38; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 43.

¹⁴³ İsfahânî, *Makâtîlu't-Talibîn*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakr, Beyrut 1408/1987, s.72. Hz. Hasan'ın Muaviye ile anlaşmasında etkili olan unsurlar hakkında geniş bir değerlendirme için bkz., Adnan Demircan, *İslam Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*, İstanbul 1996, s.45 vd.

yaset yapmayı düşünenler, onun adını kullanmak isteyenler de olmuştur. Hayatta iken Müslümanların vahdetine zarar verecek her türlü faaliyetten kaçınması, taraftarlarının tazyik ve kıskırtmasına karşılık Muaviye'ye verdiği beyatına sadakat göstermesi onun yaşadığı dönemdeki faaliyetlerini istismar etmek isteyenler açısından bir hüsrana olmuştur. Zira Hz. Hasan, Muaviye ile anlaşıldıktan sonra yaklaşık olarak on yıl daha yaşamış, buna mukabil kendisini siyasi emelleri için kullanmak isteyenlere hiç bir şekilde malzeme olacak bir davranışta bulunmamıştır. Özellikle dini olmaktan önce siyasi bir telakkiyle ortaya çıkan Şiî gruplar, onun yaşamı boyunca yapıp ettiklerinden istismarları için malzeme çıkaramamışlardır. Bunun eksikliğini onun vefatıyla telafi etmek isteyenler olmuştur. Hz. Hasan'ın eceliyle, yatağında ölmesi elbette ki bu tür istismarcılar için uygun bir malzeme oluşturmayacağından onun ölümüyle ilgili bir takım iddialarla elde edilmek istenilen istismar vasıtalarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla Hz. Hasan'ın vefat sebebi ve vefat esnasında yaşadıkları ile vefatını müteakiben gerçekleşen hadiseler önem arz etmektedir.

Hz. Hasan, Muaviye ile anlaşıldıktan sonra Irak'tan ayrılarak Medine'ye yerleşmiş, ömrünün kalan on yılını burada geçirmiştir. Kendisini daha çok ibadete ve ilim öğretmeye adanmış Hz. Hasan bu dönem içerisinde siyasi olaylara karışmamaya çalışmış, kendisine teklif edilen resmi görevleri de kabul etmeyecek¹⁴⁴ sade bir yaşamı tercih etmiştir.

Hz. Hasan'ın Vefatı

Kaynaklarda Hz. Hasan'ın hicretin 49. yılında vefat ettiği daha çok kabul edilen bir husustur. Bununla birlikte onun hicretin 47, 48, 50, 51 ve hatta 54 yılında vefat ettiğini söyleyenlere de rastlanılmaktadır. Hicretin üçüncü yılında doğan Hz. Hasan'ın kaynakların daha çok benimsediği 49. yılında vefat ettiğini kabul edersek öldüğünde 46 veya 47 yaşlarında olduğunu söyleyebiliriz.¹⁴⁵

Hz. Hasan'ın günümüz için orta yaşta öldüğünü söylemek mümkündür, ancak yaşadığı dönem itibarıyla bu yaş grubunda bulunanların vefatı için hiç de anormal görülmediğini belirtmek gerekiyor. Zira kaynaklarda onun çok genç bir yaşta öldüğünü söyleyenlere rastlanılmaz. Onu seven ve ardından yaktıkları ağlılar ve inşad ettikleri şüirlerle ona olan sevgilerini dile getirenlerin de Hz. Hasan'ın çok genç yaşta öldüğü tarzındaki ifadeler kaynaklarda bulunmamaktadır. Dolayısıyla Hz. Hasan, dönem itibarıyla normal kabul edilebilecek bir yaşta

¹⁴⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, yayımlayan Carolus Johannes Tornberg, Beyrut 1399/1979, III, 409

¹⁴⁵ Onun vefat tarihi ve yaşa hususunda bkz., Zehebî, *Tarih* (41-60), s.19.

vefat etmiştir diyebiliriz. Bununla birlikte onun ölüm nedeni hakkında kaynaklarda birbirinden çok farklı rivayetler yer almaktadır.

Hz. Hasan'ın Ölüm Nedeni

Kaynaklardaki rivayetlerden hareketle Hz. Hasan'ın eceliyle öldüğünü söyleyenlerin yanında onun maruz kaldığı bir hastalık sebebiyle öldüğünü söyleyenlere de rastlanılmaktadır. Benzer şekilde Hz. Hasan'ın zehirlenerek suikasta kurban gittiğini söyleyenler de vardır.

Onun ölüm nedeni hakkında bilgi vermeden önce bir hususun altını çizmek gerekiyor; Hz. Hasan'ın eceliyle öldüğünü söyleyenlerin üzerinde durmadığı, buna mukabil onun suikasta kurban gittiğine inananların dikkat çektiklerine göre Muaviye ile yaptığı antlaşma maddeleri arasına Muaviye'nin vefatından sonra hilafetin tekrar kendisine verilmesi şartını¹⁴⁶ koyduran Hz. Hasan, kendisinden sonra oğlunu veliaht etmek isteyen Muaviye veya oğlu Yezid tarafından zehirleterek öldürtülmüştür. Buna göre Muaviye veya Yezid, Ca'de bnt. Eş'as'a haber göndererek ona Hz. Hasan'ı zehirlemesi karşılığında para ve Yezid'le evlilik teklifinde bulunmuşlardır. Ca'de, Hz. Hasan'ı öldürdükten sonra kendisine vaat edilenlerin verilmesini istemiş ancak Muaviye söz verdiği parayı göndermekle birlikte Hz. Hasan'ı öldürdüğü gibi Yezidi de öldürebileceği düşüncesiyle onun Yezid'le evlenmesine engel olmuştur.¹⁴⁷ Dolayısıyla söz konusu antlaşmada yer alan bu madde sebebiyle kendisinden sonra yerine Hz. Hasan'ın geçmesini istemeyen Muaviye, Hz. Hasan'ı saf dışı bırakmak için öldürmüştür¹⁴⁸, böylece Yezid'in veliahtlığı önündeki engeli ortadan kaldırmıştır.

1- Zehirleterek Öldürüldüğü

Hz. Hasan ile Muaviye arasında gerçekleşen anlaşmada kabul edilen şartlar hakkında değişik rivayetler bulunmaktadır. Bu anlaşmada yer aldığı söylenen maddelerden biri ise "Muaviye'nin ölümünden sonra Hz. Hasan'ın halife olacağıdır."¹⁴⁹

¹⁴⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyizi's Sahâbe*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Beyrut 1412/1992, II, 49 (1721. md).

¹⁴⁷ İbn A'sem, *el-Futûh*, Beyrut 1406/1986, IV, 322; İsfahânî, s.80; Mes'ûdî, *Mürûcu'z-Zeheb*, thk. M. Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut 1408/1988, III, 5; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Tarihi'l-Mülûki ve'l-Ümem*, thk. M. Abdülkadir Atâ-Mustafa Abdülkadir Atâ, Beyrut 1412/1991, V, 226; Zehebî, *Tarih* (41-60), s.38; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 44.

¹⁴⁸ İsfahânî, s.80

¹⁴⁹ *el-İmâme ve's-Siyâse*, I, 140; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fi Marifeti's-Sahâbe*, Tahran 1280/1863, II, 13;

Ancak Demircan'ın da ifade ettiği üzere Hz. Hasan şayet Muaviye'den sonra hilafete geçmek isteseydi bunun gerçekleşmesi için kendisini destekleyen insanların bulunduğu Kûfe'yi terk ederek Medine'ye yerleşmezdi. Ayrıca daha güçlü olduğu dönemde bu haktan vazgeçen Hz. Hasan, Muaviye'nin iktidara geçişiyle gücünü kaybedeceğinden böylesi bir görevi tekrar nasıl elde edebilecek ve nasıl elinde tutabilecekti. İktidara böylesi bir madde ile geçse bile insanlar üzerinde nasıl hakimiyet kurabilecek, kısacası nasıl muktedir olabilecekti? Dolayısıyla onun antlaşma esnasında böyle bir madde ile kendisine iktidar yolunu tekrar açmak istediğine dair sahih bir bilgi yoktur diyebiliriz. Zaten böyle bir madde kabul edilmiş olsaydı Muaviye'nin oğlunu veliaht tayin etmek istediği ve bu uğurda çalışmalarda bulunduğu esnada dile getirilirdi veya Muaviye'nin vefatı sonrası Yezid'in hilafet makamına geçmesinden önce bu durum mutlaka ifade edilirdi. Oysa gerek Yezid'in veliaht tayini için sürdürülen faaliyetler gerekse Muaviye'nin vefatı sonrasında böylesi bir maddenin varlığı ileri sürülerek Yezid'in iktidara geçmemesi gerektiği ileri sürülmemiştir.

Tartışmalı olan bu rivayet doğru kabul edilse bile, Hz. Hasan'ın 49/669 yılında Muaviye'den önce vefat etmesiyle bu şartın geçerliliğini kaybettiği açıktır. Üstelik Yezid'in veliahtlığının ilanından sonra oluşan muhalefet cephesinden bu maddenin ileri sürülerek bir itirazda bulunmamış olması, söz konusu maddenin varlığıyla ilgili bilgilerin şüpheyle karşılanmasını gerekli kılacak mahiyettedir.¹⁵⁰

Yukarıdaki gerekçelerle Hz. Hasan ile Muaviye arasında hilafetin devir teslimi için gerçekleştirilen antlaşmada böyle bir maddenin bulunmadığını belirtmemiz gerekiyor. Dolayısıyla bu maddeden hareketle Muaviye'den sonra iktidar mevkiine Hz. Hasan'ın geçmesini istemeyen, bunun yerine oğlu Yezid'i geçirmeyi düşünen Muaviye'nin veya oğlu Yezid'in Hz. Hasan'ı bertaraf etmek üzere öldürttüğünü söylemek doğru olmayacaktır.

Hz. Hasan'ın zehirletilerek öldürüldüğünü kabul edenlerden bazı kişiler ise Hz. Hasan'ın yine antlaşmada yer alan bazı maddi yükümlülükleri¹⁵¹

Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb Arnavud ve ark. Beyrut 1414/1994, III, 278. Ayrıca bkz., Demircan, s.75. Adil Edip, bu maddenin şu şekilde olduğunu söylerken "Muaviye'nin vefatından sonra hilafete Hasan geçecekti. Ona bir şey olursa halifelik kardeşi Hüseyin'in hakkıdır." *Devrü'l-Eimme*, s. 199. Kemaleddin Şükrü şunları bildirmektedir: "Malumdur ki Muaviye, Hasan ile akdettiği musalaha ve muahadede ne sağlığında nede ölürken hilafete kimseyi namzet göstermeyecek ve halife ancak ehil ve elyak olandan intihap ile tayin edilecekti..." *Kerbela*, s. 24.

¹⁵⁰ E.Ruhi Fiğlalı, *İmamiyye Şiasi*, İstanbul 1984, s. 88.

¹⁵¹ Kendisi için beş milyon, kardeşi Hüseyin için ise iki milyon dirhem, ayrıca borçlarının tamamının ödenmesi vb. Geniş bilgi için bkz., Dineverî, *el-Ahbâru't-Tıval*, thk. Abdülmünim Amir-

karşulamakta zorlanan ve bundan kurtulmak isteyen Muaviye tarafından zehirletildiğini gerekçe olarak ileri sürmüşlerdir.

Paranın iş yaptığı yerde asla kılıca müracaat etmeyen ve özellikle muhaliflerinin gönüllerini kazanmak için kesenin ağzını sonuna kadar açan Muaviye için Hz. Hasan'ın bu tür taleplerini karşılamanın hiç de zor olmadığını söylemek gerekiyor. Diğer taraftan Muaviye zaman içerisinde Hz. Hasan'a vermiş olduğu sözlerden bazılarının zaten uymamış, özellikle de Hz. Hasan'a vermek zorunda olduğu paranın bir kısmını vermemiştir. Dolayısıyla Muaviye dilediği kadar ödemedede bulunarak zaten Hz. Hasan'a karşı kendisini rahat hissedecek bir duruma gelmiştir. Bu sebeple de maddi yükümlülüklerden bunaldığı için onu zehirletti iddiasında bulunmak bu konuda elimizde herhangi bir delil olmadığı için¹⁵² doğru olmayacaktır. Diğer taraftan antlaşma gereği kendisine ödenmesi gerekenlerin ödenmemesi sebebiyle Hz. Hasan'ın gerek Muaviye nezdinde gerekse Muaviye'nin Medine valisi nezdinde şikâyetinde bulunduğu veya sağda solda bu durumu dile getirerek kamuoyunu bilgilendirdiğine dair bir rivayete rastlanılmamıştır. Bu da gösteriyor ki Hz. Hasan belki antlaşmada belirtilen kadar olmasa da hayatını idame ettirmek için yeterli derecede ödeneği almaya devam ediyordu. Muaviye bir takım kısıtlamalara gitmekle birlikte onun geçimini temin etmek üzere ödemelerini sürdürüyordu. Kaldı ki maddi sebeplerle Hz. Hasan'ı zehirletmek isteseydi bunu ona yaptığı ödemelerde kesintiye gitmediği ilk dönemlerde yapardı. Zira kaynaklarda Muaviye'nin antlaşmadan sonra Hz. Hasan'a vermek zorunda olduğu paraları verdiği, ancak ileriki dönemlerde ödemeleri aksattığı veya azalttığı ifade edilmiştir.

Hz. Hasan'ın vefatına Muaviye'nin sevinmesini de zehirletme için bir delil olarak görenler vardır.¹⁵³

Şii tarafgirliğiyle bilinen İbn A'sem, bu konuda diğer kaynaklarda yer almayan bir rivayeti zikretmektedir. Buna göre "Hz. Hasan'ın ölümünden (28 Safer 49/7 Nisan 669) hemen sonra Amr b el-Âs, Muaviye'nin huzuruna gider ve ona şunları söyler: "Ey Müminlerin emiri! Senin, oğlunun ve taraftarlarının gözünüz aydın olsun. Hasan b Ali vefat etti. Şimdi senin, Müslümanların idareciliğini, senden sonra yerine getirecek bir kişiyi yerine tayin etmen gerekecektir. Ancak bu tayini insanların rızasını alarak yapmalısın." Bunun üzerine Muaviye, Amr b el-Âs'a şu karşılığı verir: "Ey Ebû Abdullah biz de sen de bekleyelim ve

Cemaleddin eş-Şeyyal, Bağdat 1379/1959, s.218; Taberî, *Tarihu'l-Ümmem ve'l- Mülûk*, thk. komisyon, Beyrut trz., V, 159; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VIII, 46.

¹⁵² İbrahim Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, Ankara 1997, s.296.

¹⁵³ Mes'ûdî, *Murûc*, III, 7-8.

Allah (cc)'ın nasıl bir hüküm vereceğini görelim. Umulur ki Allah (cc) bu konuda kendisinin razı olacağı bir kararı verir."¹⁵⁴

İbn A'sem'in sened zikretmeksizin verdiği bu rivayetin diğer kaynakların hiç birinde yer almaması bir tarafa, olayda adı geçen ve Muaviye'ye yerine birisini tayin etmesini telkin ettiği söylenen Amr b el-Âs'ın yukarıdaki hikayenin aksine Hz. Hasan'dan önce öldüğü bilinen bir husustur.¹⁵⁵

Muaviye'nin Hz. Hasan'ın vefatını duyunca sevinmesiyle ilgili olarak Mes'ûdî birbirinden farklı iki bilgiyi vermektedir. Bunlardan birine göre Hz. Hasan'ın vefat haberini mescitte iken öğrenen Muaviye sevinmiş, hatta sevincini tekbir getirerek ortaya koymuştur. Onun sevinçten tekbir getirdiğini görenler de tekbirlerle ona destek vermişlerdir.¹⁵⁶

Diğer taraftan Mes'ûdî'nin naklettiği bir diğer rivayete göre ise evinde iken Hz. Hasan'ın vefatından haberdar olan Muaviye'nin sevinmesi üzerine karısı Fâhite, onun sevinme sebebini öğrenince sitemde bulunmuş, buna mukabil Muaviye, sevinmesinin asıl sebebini Hz. Hasan'ın vefat haberini duyması olmadığını ifade etmiştir.¹⁵⁷ Sonra Muaviye sevinmesinin asıl sebebini Hz. Peygamber'in bir hadisinin kendisi lehinde tecelli etmesi olduğunu belirterek şunları söylemiştir: "Hz. Peygamber torunu Hz. Hasan'ı işaret ederek 'Şu benim oğlum Seyyid'dir. Umulur ki Allah onunla iki Müslüman grubu barıştıracaktır."¹⁵⁸ buyurmuştur. Hz. Hasan benimle barış antlaşması yaptı. Dolayısıyla benim grubum Hz. Peygamber'in hadisinde yer alan iki mümin gruptan birisi olarak sayıldı. Benim sevinmemin asıl sebebi budur."¹⁵⁹

Hz. Hasan'ın vefatını öğrenen Muaviye'nin sevinmesiyle ilgili rivayetler arasındaki çelişkiler bir yana onun buna sevindiğini kabul etsek bile bu durum Muaviye'nin Hz. Hasan'ı zehirlettiği sonucuna varmamız için yeterli bir delil teşkil etmez. Zira Muaviye, öteden beri kendisi için de rakib bir kabileden olan ve iktidar mücadelesinde de bulunduğu Hz. Hasan'ın vefatıyla rahatlamış olabilir. Zira Hz. Hasan hilafet hakkından feragat etmekle birlikte halk üzerinde hala belirli bir oranda nüfuza sahipti, bu sebeple de Muaviye zaman zaman

¹⁵⁴ İbn A'sem, III, 322.

¹⁵⁵ Taberî, IV, 137; İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 653; Wensinck, "Amr b. el-Âs", *İA*, İstanbul 1965, I, 412.

¹⁵⁶ *Mürûc*, III, 7-8.

¹⁵⁷ Mes'ûdî, *Mürûc*, III, 7-8; İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebî Süfyan*, Ankara 1990, s. 203. Muaviye'nin Hz. Hasan'ın ölümüne sevindiğine dair bir başka rivayet için bkz., *el-İmâme ve's-Siyâse*, I, 151; Mes'ûdî, *Mürûc*, III, 8.

¹⁵⁸ Buhârî, *Fiten*, 20; Sulh, 9.

¹⁵⁹ Mes'ûdî, *Mürûc*, III, 8.

onun bu nüfuzunu kendi iktidarı aleyhinde kullanmasından endişelendiği için ona karşı davranışlarında daha hassas olmaya çalışıyordu. Diğer taraftan Hz. Hasan'a aralarında gerçekleşen anlaşma sebebiyle verdiği paradan da kurtulacaktı.¹⁶⁰ Böylece ekonomik olarak da kendisini daha rahat hissedebilecekti.

Onun sevinmesiyle ilgili olarak Yezid'in veliahtlığı önündeki bir engelden kurtulduğunu düşünmüş olmasının da etkili olduğu söylenebilir. Oğlu Yezid'in veliahtlığını önceden beri düşündüğü belirtilen Muaviye'nin, Hz. Hasan'ın ölümünden sonra, bu fikri uygulama sahasına koymak için daha rahat bir ortam bulduğu söylenebilir. Bu noktada Hz. Hasan'ın erken ölümünün sadece bu fikrin ortaya konulmasını çabuklaştırdığını söylemek mümkündür. Yoksa Muaviye'nin Yezid'in veliahtlığını ilan etmek için Hz. Hasan'ı engel olarak gördüğü ve bundan dolayı onu öldürdüğünü söylemek -Muaviye'nin Hz. Hasan'ı zaten etkisiz bir hale getirdiğinden hareketle- güç olacaktır.¹⁶¹ Zira Hz. Hasan hilafeti Muaviye'ye devrettikten sonra Medine'ye taşınmış ve orada herhangi bir siyasi oluşum içerisinde bulunmadan kendi halinde ilim ve ibadetle vaktini geçirmeye başlamıştı. Dolayısıyla oy, Muaviye için ciddi anlamda tehlike olmaktan zaten çıkmıştı.

Hz. Hasan'ın zehirletildiğini söyleyenlerin rivayetlerinde de bir ittifak söz konusu değildir. Hatta şîi tarafgirliğiyle bilinen müellifler bile Hz. Hasan'ın zehirletilerek öldürüldüğüyle ilgili ifadelerinde birbirinden farklı ve kesinlik arz etmeyen ifadelerde bulunmaktadır.

Muaviye'nin rakipleriyle mücadelede zaman zaman zehirle suikastlarda bulunmasından hareketle Hz. Hasan'ı da zehirlettiğini söyleyenlere rastlanılmaktadır. Nitekim o kendi iktidar mücadelesi için tehlikeli olarak gördüğü Hz. Ali tarafından Mısır valiliğine tayin edilen el-Eşter'i¹⁶² ve hem kendi iktidarı için hem de Yezid'in istikbali için tehlikeli olmaya başladığını düşündüğü Hıms valisi ve Halid b. Velid'in babası kadar meşhur olan oğlu Abdurrahman b. Halid b. Velid'i¹⁶³ zehirlemek suretiyle öldürtmüştü. Muaviye'nin güçlü siyasi muhaliflerinden kurtulmak için böylesi teşebbüslerine rastlanılması onun Hz. Hasan'ı

¹⁶⁰ Sarıçam, s.296.

¹⁶¹ Sarıçam, s.296.

¹⁶² Belâzürî, *Fütûhu'l-Buldân*, trc. Mustafa Fayda, Ankara 1987, s.229; Ya'kûbî, *Tarihu'l-Ya'kûbî*, thk. Abdu'l-Emir Mühenna, Beyrut 1413/1993, II, 194; Taberî, V, 96; Mes'ûdî, *Murûc*, II, 420.

¹⁶³ Belâzürî, *Ensâb*, V, 118; Taberî, IV, 171; Caşşiyârî, *Kitabü'l-Vüzerâ ve'l-Küttâb*, thk. Mustafa es-Sakka ve ark. Mısır 1357/1938, s. 27; H. Lammens, "Abdurrahman b. Halid b. Velid", *IA*, I, 48; Mahmud Şakir, *et-Tarihu'l-İslâmî*, Beyrut 1411/1991, IV, 24; Aycan, s. 202. Abdurrahman'ın Muaviye tarafından zehirletilmediğini ileri süren tarihçiler de bulunmaktadır. Ya'kûbî, I, 132; İbn Kesîr, *Bidâye*, VIII, 32.

da zehirlediği anlamına gelmez. Zira tarih sahih belge ister, ona yaptıysa pekala buna da yapmıştır şeklinde faraziyelere dayanılarak tarihi olaylar hakkında doğru tespitte bulunulamaz. Bir kere Muaviye güçlü rakipleri için böylesi bir yönleme başvurmuştur diyebiliriz. Oysa Hz. Hasan Muaviye için güçlü rakip olmaktan çıkmış, Medine’de kendi halinde tabiri caiz ise etliye sütlüye karışmadan yaşamını sürdürüyordu. Üstelik Muaviye’nin verdikleri ile yetiniyor, ödeneklerinin azaltılmış olmasına bile ses çıkarmıyordu. Hal böyle iken Muaviye’nin ondan çekinmesini ve bundan dolayı da zehirletmesini gerektirecek bir durum görünmüyordu. Şayet gücünden çekindiği için onu zehirletmek isteseydi bunu daha önce gerçekleştirdi. Çünkü Hz. Hasan halifeliği esnasında çok daha güçlü bir konumdaydı. Hz. Hasan’la anlaşmak mümkünken onu zehirletmeyi tercih, Muaviye’nin genel siyaseti ile de uyuşmamaktadır. Zira o paranın iş yaptığı yerde asla silaha müracaat etmeyen bir siyasi anlayışa¹⁶⁴ sahiptir. Bu durum onun Hz. Hasan’la yaptığı antlaşma esnasında net bir şekilde görülmektedir. Bilindiği Muaviye, Hz. Hasanla antlaşma uğruna onun maddi taleplerinin tamamını kabul etmiş, olası bir savaşın çok daha pahalıya mal olacağını ifade ederek Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’e bolca ikramlarda ve ihsanlarda bulunmuştur.¹⁶⁵

Diğer taraftan Muaviye’nin oğlu Yezid’e vasiyeti dikkate alındığında da ehlibeyte mensup kimseleri diğer rakipleri gibi görmediği anlaşılmaktadır: “..Halifelik konusunda seninle Kureyş’ten üç kimseden başka herhangi birinin ihtilafa düşeceğini zannetmiyorum. Bu üç kişi Hüseyin b. Ali, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Zübeyr’dir. Abdullah b. Ömer, ibadetle yanıp tutuşan bir kimsedir. Herkes sana biat edince o da biat eder. Hüseyin b. Ali, heyecanlı bir adamdır. Iraklılar ona destek olur, o da sana karşı başkaldırır ve sen ona galip gelersen, kendisini affet, çünkü onun bize akrabalığı, büyük şerefi ve Hz. Muhammed’e yakınlığı vardır. Sana aslan gibi saldırıp, tilki gibi tuzak kuracak olan tek kişi Abdullah b. Zübeyr’dir. Eğer bu adam sana karşı bir oyuna kalkarsa, onu lime lime kes ve gücün yettiğince kendi adamlarının kanını akıttırma.”¹⁶⁶

Bu vasiyete göre oğlundan Hz. Hüseyin’e karşı savaşın kendisine galip gelmesi durumunda bile onu affetmesini isteyen Muaviye’nin Hz. Hasan’ı orta-

¹⁶⁴ Belâziürî, *Ensâb*, IV, 21; Ya’kûbî, II, 238; İbn Abdîrabbih, *el-İkûl’l-Ferîd*, thk. M. Said Üryan, Kahire 1359/1940, I, 25.

¹⁶⁵ Bu hususta genişçe bir değerlendirme için bkz., H. Lammens, “Muaviye”, *İA*, V, 439.

¹⁶⁶ Ebû Mihnef, *Maktelü’l-Hüseyin*, Bağdat 1977, s. 7-8; Dineverî, s. 226; Taberî, IV, 238-239; Câhız, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, thk ve şrh. Hasan es-Sendûbî, Beyrut 1414/1993, I, 495; İbnü’l-Esîr, *Kâmil*, IV, 6; M. Süheyl Takkûs, *Tarih’d-Devleti’l-Emevîyye*, Beyrut 1416/1996, s. 43.

da ciddi bir tehlike yokken zehirletmesi pek mümkün görünmemektedir. Zira vasiyetteki ifadeyle Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in Muaviye için akrabalığı, büyük şerefi ve Hz. Muhammed'e yakınlığı olan kimselerdir.

Muaviye'nin oğlu Yezid'in veliahtlığı için Hz. Hasan'ı engel olarak gördüğü için zehirletmesi iddiasına gelince bu konuda Hz. Hasan'ın hangi davranışlarıyla Muaviye'yi tedirgin ettiğini bilemiyoruz. Bildiğimiz bir şey var ki, o da Muaviye'nin, Yezid'in veliahtlığını kamuoyuna duyurması Hz. Hasan'ın vefatından sonra olmuştur. Dolayısıyla Hz. Hasan'ın kendisinin vefatından sonra gündeme gelen bir teşebbüse engel olması söz konusu edilemez. Muaviye pek ala Hz. Hasan'ın veliahtlık için engel teşkil edebileceği tahmin de etmiş olabilir, ancak Muaviye'nin bir vehimle hareket ederek daha herhangi bir şekilde söz konusu düşüncesine engel olma durumu bahis mevzu olmayan Hz. Hasan'ı öldürtmesi mümkün değildir. Zira Muaviye, Hasan'la ilgili belki sadece bazı şüphelere sahipken Hz. Hüseyin, Yezid'in veliahtlığına açıktan ve şiddetle muhalefet etmiş, buna rağmen o, Hz. Hüseyin'i bile zehirletme veya öldürme yoluna gitmemiştir. Oğlunun veliahtlığı için aleni bir şekilde ve kararlı bir tutumla muhalefette bulunan Hz. Hüseyin'i bile öldürtme yolunu tercih etmeyen Muaviye'nin sadece 'belki ileride oğlumun veliaht tayin etmek istediğimde engel olabilir' zannıyla Hz. Hasan'ı zehirletmesi siyasi deha olan Muaviye için akıl karı bir davranış olamaz.

Hz. Hasan'ın Muaviye tarafından zehirlendiğini ifade eden kaynaklardaki bilgiler arasında tutarsızlıklar ve tereddütler de bu hususta kesin kanaate varmayı zorlaştırmaktadır. Zira kaynaklardan bazıları Hz. Hasan'ın Muaviye'nin¹⁶⁷ azmettirmesiyle zehirletildiğini ifade ederken bazıları ise bu olayda azmettiricinin Muaviye değil Yezid olduğunu kaydetmektedirler.¹⁶⁸ Kaynaklardan bazıları Muaviye veya Yezid'in azmettirerek Hz. Hasan'ı zehirlettirdikleri kişinin Hz. Hasan'ın karısı Ca'de bnt. Eş'as b. Kays¹⁶⁹, bazıları ise zehirlenme fiilini Süheyl b. Amr'ın kızının¹⁷⁰ gerçekleştirdiğini ifade etmektedir-

¹⁶⁷ İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehcü'l-Belaga*, Beyrut 1415/1995, XV, 212.

¹⁶⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, V, 226; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 45.

¹⁶⁹ Hatta bazı tarihçiler kızı Ca'de'yi Hz. Hasan'ı öldürmesi için babası Eş'as b. Kays'ın teşvik ettiğini söylerler ki bunun üzerinde durmaya bile değmez. Zira bilinen bir gerçektir ki Eş'as b. Kays Hz. Hasan'ın vefatından neredeyse 8-10 sene önce Hz. Ali'nin vefatından kısa süre sonra ölmüştür. Dolayısıyla ölü bir kişinin bunu yapması mümkün değildir. Eş'as b. Kays'ın vefatı hakkında bkz., Asri Çubukçu, "Eş'as b. Kays", *DİA*, XI, 456.

¹⁷⁰ Mesela Belâzürî eserinde Hz. Hasan'ın eşi ca'de tarafından zehirletildiği ile ilgili rivayete terettütle yaklaşmakta ve bu rivayeti meçhuml şiga ile naklederken zehirlenme işini Süheyl b. Amr'ın kızının gerçekleştirdiğine dair rivayeti ise kesin ifadeyle vermektedir. Bkz., *Ensâbu'l-Eşrâf*,

ler. Yine bazı kaynaklarda ise zehirletilme fiilinden bahsedilmekte ancak bu işi kimin yaptığına değinilmemektedir.¹⁷¹

Ca'de'nin mensubu bulunduğu kabilenin yani Kinde kabilesinin kadınlarının kocalarını zehirlemekle meşhur olduğundan¹⁷² yola çıkılarak Hz. Hasan'ın Ca'de tarafından öldürüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Oysa rivayetlerin hiç birinde Hz. Hasan'ın kendisini zehirleyen kimse olarak bir isim telaffuz etmediği görülmektedir. Rivayete göre Hz. Hasan'ı Medine'de kan kusarken gören ve kanla birlikte ağzından ciğer parçaları geldiğini görenler durumu sorduklarında Hz. Hasan daha öncede defalarca zehirlendiğini ancak bu sonuncunun çok çetin olduğunu ifade etmiştir. Hatta kendisini ziyarete gelen kardeşi Hz. Hüseyin'in "sana bunu kim yaptı?" şeklindeki sorusu karşısında "ne yapacaksın, kimin yaptığını öğrendiğinde onu öldürecek misin" diyerek asla isim telaffuz etmemiştir. Bunun yerine "Bana bunu yapan kişinin kim olduğuyla ilgili bir tahminim var. O tahminim doğruysa Allah Teâlâ en çetin bir şekilde zaten onu cezalandıracaktır, ama tahminim doğru değilse benim sebebimle suçsuz birisinin cezalandırılmasını istemem" diyerek isim vermemiştir.¹⁷³ Rivayetlerde geçen isim farklılıkları bir tarafa Hz. Hüseyin bile bizzat abisinden zehirleme işini kimin gerçekleştirdiğine dair bir bilgi edinemezken olaydan asırlar sonra yaşayan müelliflerden bazılarının isim vermeleri tutarlı değildir.

Hz. Hasan'ın Muaviye veya oğlu Yezid'in azmettirmesiyle zehirletildiğini söyleyen bazı tarihçilerin tereddüt ifade eden bir tarzda meçhul sigâ¹⁷⁴ ile rivayetleri nakletmeleri de söz konusu rivayetlerin güvenilirliğini zayıflatmaktadır. Tarih metodolojisi bakımından bu tür ifadeler zayıf kabul edilmektedir. Hatta bu tür tereddüt ifade eden rivayetleri nakleden bazı tarihçiler nakillerinin peşine kendi kanaatlerini net bir şekilde ortaya koyarak, 'böyle deniliyor ama kanaatimize göre bu doğru değildir, zira bunu ispat etmek için kesin bir kanıt yoktur' diyerek¹⁷⁵ olayla ilgili Muaviye veya Yezid'in suçlanmasını doğru bulmamaktadırlar. Üstelik bu tarihçiler arasında nisbeten Şîî taraftarlığıyla bilinenler de bulunmaktadır.

III, 295.

¹⁷¹ Mesela Şîî taraftarlığıyla bilinen Makdisî tereddüt ifade eden meçhul sigâ ile Hz. Hasan'ın Muaviye'nin azmettirmesiyle eşi Ca'de tarafından zehirlenerek öldürüldüğünü söylerken kesinlik ifade eden malum sigâ ile ise Hz. Hasan'ın tavaf esnasında ayağının üzerinden zehirlendiğini söylemektedir. *el-Bed' ve't-Tarih*, Beyrut trz, VI, 5.

¹⁷² İbn A'sem, IV, 323; İsfahânî, s.80.

¹⁷³ Belâzürî, *Ensâb*, III, 295; Mes'ûdî, *Murûc*, III, 5; İsfahânî, s.81; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, V, 226; Zehebî, *Tarih* (41-60), s.38; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 44; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 49 (1721. Md).

¹⁷⁴ İbn Kuteybe, *el-Maarif*, thk. Servet Ukkâşe, Mısır 1413/1992, s.212; Makdisî, VI, 5.

¹⁷⁵ Zehebî, *Tarih* (41-60), s.40; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 45.

Netice olarak yukarıdaki veriler ışığında şunu ifade edebiliriz ki Hz. Hasan'ın Muaviye veya oğlu Yezid tarafından zehirletilmek suretiyle öldürüldüğüne dair rivayetler tarih metodolojisi bakımından çelişkili ve çok sayıda tereddüt içermektedir. Diğer taraftan bu rivayetler mantiki bakımdan da ciddi anlamda sıkıntılarla doludur. Dolayısıyla doğru kabul edilmesi mümkün değildir. Muaviye veya Yezid hayatları boyunca bir takım cinayetler ve suikastlar işlemiş olabilirler ama bu onların Hz. Hasan'ı da zehirlettikleri sonucuna ulaşmak için yeterli değildir.

Hz. Hasan'ın Muaviye veya Yezid tarafından değil de başkaları tarafından zehirletildiğini söyleyenlere de rastlanır.¹⁷⁶ Kaynaklardan pek çoğunda bir zehirletilme hadisesinden bahsedilmesi böylesi bir zehirlenmenin tamamen yok sayılmamasını gerekli kılar anlayışını¹⁷⁷ da şahsen doğru bulmadığımızı ifade etmekle birlikte dönemin suikast araçlarından olan zehrin Hz. Hasan için de pek ala kullanılmış olabileceğini söyleyebiliriz. Onun özellikle çok sayıda evlenip boşanan¹⁷⁸ birisi olarak kıskançlık duyan veya boşandığı için kinlenen eşleri tarafından öldürülmüş olabileceği akla gelebilir.¹⁷⁹ Fakat bu hususta net bir bilgiye sahip olmadığımız için onu kimin zehirlediğine dair isim vermek doğru olmayacaktır. Bununla birlikte Ca'de'nin isminin pek çok kaynakta geçmesi özellikle de Ali taraftarlarının şiirlerinde bu isme yer vermeleri sebebiyle zehirlenme işini azmettiriciye ihtiyaç duymadan belki kıskançlığından belki de başka sebeplerle gerçekleştirmiş olduğunu düşünebiliriz. Zira onun mensubu bulunduğu kabile yukarıda da işaret olunduğu üzere kocalarını zehirleyerek öldüren kadınlarıyla meşhurdur.

2-Hastalıktan Öldüğü

Hz. Hasan'ın Medine'de geçirdiği hayatın hızlandırdığı muhtemel görünen istiskaden yani vücudun su toplaması hastalığına yakalandığı ve bu hastalıktan öldüğü¹⁸⁰ söylenirse de bu konuda net bir bilgiye sahip olmadığımız için

¹⁷⁶ Mesela şîi tarafgirliğiyle bilinen Makdisî'ye göre Hz. Hasan tavaf esnasında ayağının üst kısmından zehirlenmiş olabileceğinden bahsediyor. *Kitabu'l-Bed' ve't-Tarih*, VI, 5.

¹⁷⁷ Sarıçam, s.297.

¹⁷⁸ Çokça evlenip boşandığı için ona çok boşanan anlamında "mıtlak" lakabı verilmiştir. Bkz., İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 39-40; İbn Ebi'l-Hadîd, XV, 212, 218-219.

¹⁷⁹ Nitekim babası Hz. Ali bu denli boşamalar sebebiyle Kûfelilerin ona karşı kinleneceğinden endişelendiği için Kufelilere ona daha fazla kızlarını vermeyiniz uyarısında bulunmuş, ancak onlar Hz. Peygamber ile akraba olmak isteriz, dolayısıyla o hergün bizden kız istese ve sonra boşasa biz ona yine de kızlarımızı veririz demişlerdir. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 39-40.

¹⁸⁰ H. Lammens, "Hasan", *İA*, V/I, 309.

bunu doğru kabul etmemiz mümkün değildir. Zira Hz. Hasan en azından hilafeti devrettikten sonra hem sosyal hem de ekonomik ve siyasi bakımdan daha sakin bir yaşam tarzına sahip olmuştur. Vefatına dek yaklaşık on yıl boyunca onu derinden sarsacak, sağlığını ciddi anlamda tehlikeye sokacak sıkıntılardan uzak bir şekilde yaşamını sürdürmüştür.

Tabi burada cevabını bulmamız gereken soru şudur; kaynaklarda hemen hemen ittifakla nakledilen Hz. Hasan'ın vefatından önce kan kusması ve ciğerlerinden parçaların kanla birlikte gelmesi ne anlama geliyor?

Bir defa bu durumun bir hastalık neticesinde olduğunu söylemek gerekiyor, ama herhalde doktorların daha ayrıntılı bir şekilde bilecekleri gibi kan kusmanın çeşitli sağlık nedenlerinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla bunu illa da bir zehire bağlamak doğru olmaz. Kaldı ki zehir içen bir kişinin ciğerleri değil öncelikle midesinin zarar görmesi gerekirdi.

Hz. Hasan'ın daha önce katılmış olduğu savaşlarda aldığı yaraların tesiriyle öldüğünü söyleyenler¹⁸¹ de vardır ancak bu husustaki ifadeler birer tahminden öteye gitmemektedirler.

Tarafsızlığıyla bilinen pek çok tarihçi Hz. Hasan'ın vefat haberini varken bir hastalık veya suikasttan bahsetmemektedir.¹⁸² Diğer taraftan bazı Şîî tarafgiri müelliflerin de Hz. Hasan'ın Muaviye tarafından zehirletildiği hususundaki tereddütlü ifadeleri veya zehirletilme hadisesine hiç yer vermemeleri Hz. Hasan'ın zehir sebebiyle değil başka sebeplerle öldüğü neticesine varmamıza yol açmaktadır. Onun ölüm sebebini tespit edemememiz tarihin bir cilvesidir herhalde. Zira Hz. Hasan da bu noktada asla net bir bilgi ile tarihe ışık tutmak istememiştir. Bununla birlikte Hz. Hasan'ın ölüm sebebi ve şekli konusunda bazı tarihçilerin fikir yürütme veya tahmin sadedindeki ifadelerinden hareketle özellikle bu olayı istismar malzemesi olarak kullanmak isteyenler yararlanmaya ve birin yanına bin katarak ellerindeki bilgilerin aksine sonuçlara ulaşmaya çalışmaktadırlar. Oysa hayatta iken tüm benliği ile barışı hakim kılmak isteyen, fedakarlığı başkasından değil kendisinden yapan Hz. Hasan, ölüp giderken de asla insanların birbirine düşmesine vesile olacak tarzda, 'beni falan zehirledi, ona bunu şu kimseler yaptırdı' şeklinde sözler söyleyerek yeni bir fitneye kapı aralamak istememiştir.

Hz. Hasan hicretin 49 senesinde ölmüştür. Ölmeden önce Hz. Aişe'den dedesi Hz. Peygamber'in kabrine defnedilmesi için talepte bulunmuştur. Ondan

¹⁸¹ Abdülmünim Mâcid, *et-Tarihî's-Siyasi li'd-Deveti'l-Arabiyye*, Kahire 1971, II. 21.

¹⁸² Mes'ûdî, *et-Tenbih ve'l-İşraf*, Beyrut 1893, s.300-301, Bağdâdî, *Taruhu Bağdat*, Beyrut ty., I, 140.

bu konuda olumlu cevap aldıktan sonra kardeşi Hz. Hüseyin'e bir vasiyette bulunmuştur: "Ben ölünce Hz. Aişe'den, Hz. Peygamber'in yanına defnedilmem için izin iste. Ben ondan bu izni almıştım. Bana karşı çıkmadı. Belki de benden utandı. Şayet izin verirse, beni oraya defnet. Ben yine de Ümeyyoğullarının seni bundan mahrum edeceklerini zannediyorum. Bunu yaparlarsa, onlarla uğraşma, beni Bâkî mezarlığına defnet"¹⁸³

Ölürken bile asla yeni bir çekişmeye veya kavgaya neden olmak istemeyen Hz. Hasan, mümkün olursa Ravza-i Mutahhara'ya aksi halde Bâkî mezarlığına defnedilmesini vasiyet etmiştir. Vefatından sonra Hz. Hüseyin onun naşını Ravza'ya defnetmek istemiş ancak başta Mervan olmak üzere Ümeyye oğullarından bazı kimseler daha önce Hz. Osman'ın değil Ravza'ya, Bâkî mezarlığının bile en ücra köşesine defnedilmesini gerekçe göstererek buna mani olmuşlardır.¹⁸⁴ Bu durum karşısında Hz. Hüseyin silahlanıp mücadele etmek istediye de araya giren Ebû Hureyre abisi Hz. Hasan'ın vasiyetini de gerekçe göstererek onu ikna etmiş, böylece Hz. Hasan'ın naşı Bâkî mezarlığına annesinin yanı başına defnedilmiştir. Cenazesine aşırı bir şekilde katılım olmuş, öyle ki iğne atılsa yere düşmeyecek kadar çok Medineli bu cenazede bulunmuştur.¹⁸⁵ Bu durum onun ne kadar çok sevildiğinin en önemli göstergesi olmalıdır. Hayatta iken mü'minleri bir araya getirmeyi başaran Hz. Hasan vefatıyla da yine Müslüman'ım diyen herkesi cem etmeyi başarmıştır.

¹⁸³ Belâzürî, *Ensâb*, III, 298; Zehebî, *Tarih* (41-60), s.40.

¹⁸⁴ Belâzürî, *Ensâb*, III, 298; Isfahânî, s.80; İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 49 (1721. Md); İbn Ebî'l-Hadîd, XV, 213.

¹⁸⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 49 (1721. Md).

HADİS KAYNAKLARINA GÖRE HZ. HASAN

Prof. Dr. Cemal AĞIRMAN*

Hadis kaynakları Hz. Hasan'ı biri sahabî diğeri de ehl-i beytten bir olması nedeniyle iki açıdan "Fedâil" ve "Menâkıb" bölümlerinde ele alırlar. Beraber büyüdükleri için de Hz. Hasan ve Hz. Hüsey'nin (r.a.) menkıbeleri genellikle birlikte ele alınır.

Doğumu

İsim ve Künyesi Ebû Muhammed el-Hasan b. Alî b. Ebî Tâlib el-Kureşî el-Hâşimî olan Hz. Hasan, Hicrî 3/Miladî 625 yılı Şaban Ayında (Ocak-Şubat) veya Ramazan Ayının 15'inde (1 Mart), Medine'de Hz. Ali ve Hz. Fâtma'dan dünyaya gelen Peygamber Aleyhisselâm'ın en büyük torunudur. Babasının H.40/M. 661 yılında şehit edilmesinden sonra Kûfeliler ona biat ederek 37 yaşında halîfe oldu. Yaklaşık yedi ay bu vazifede kaldıktan sonra¹⁸⁶ kendi arzusu ile halifelikten ayrıldı. Bundan sonra yedi yıl daha yaşadı, Hicrî 49/Miladî 669 yılında zehirlenerek şehit edildi¹⁸⁷.

Adının Konulması

Sözlükte *güzel, hoş, iyi* anlamına gelen '*hasan*' kelimesi cahiliye döneminde isim olarak verilmediği, ilk olarak Hz. Peygamber tarafından torununa verilen bir isim olduğu görülmektedir¹⁸⁸. Hz. Ali ilk çocuğuna yiğitlik ve cesareti çağrıştıran *harb* ismini koymak istemiş ancak Hz. Peygamber buna müsaade etmemiştir.

Nakledildiğine göre Hz. Ali şöyle demektedir: Hasan dünyaya geldiğinde ona Harb adını koydum. Rasûlüllah çocuğu görmeye geldiğinde "Oğlumu

---

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

¹⁸⁶ Hz. Hasn'ın hilâfette kalış süresi hakkında farklı görüşler vardır; müelliflerin bir kısmına göre dört ay üç gün (meselâ bk. İbn Şehrâşûb, III, 192), bir kısmına göre de altı ay üç gün (meselâ bk. el-İmâmetu's-siyâse, I, 140; Mes'ûdî, et-Tenbîh, s. 260; Süyûtî, s. 191-192) hilafette kalmıştır.

¹⁸⁷ İbnü'l-Esrîr el-Kâmil, III. 460; a.mlf., Üsdü'l-ğâbe, 11, 15; Süyûtî, s. 192; Fiğlalı, "Hasan" md., DİA, XVI, 283.

¹⁸⁸ Ethem Ruhi Fiğlalı, "Hasan" md., TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), İstanbul 1997, XVI, 283.

bana gösterin! Ona ne ad koydunuz?" dedi. Ben: "Harb" dedim. Rasûlüllah (s.a.v.): "Hayır! (Harb olmaz) Bilakis (onun adı) Hasan'dır." buyurdu¹⁸⁹.

Kaynakların verdiği bilgilere göre Hz. Peygamber, torunu Hasan dünyaya geldikten sonra kulağına ezan okumuş¹⁹⁰, akika kurbanı kestirmiş, dünyaya gelişinin yedinci gününde de sünnet ettirmiş ve saçlarını kestirip ağırlığınca gümüş tasadduk etmiştir¹⁹¹.

Hz. Peygamber'de Torun Sevgisi

Allah Rasûlü çocukları çok sever, onlarla birebir ilgilenirdi. Kızı Fâtma'nın evine gittiğinde, "Oğullarımı bana çağırın!" der, torunları Hasan'la Hüseyin'i getirip kucağına alır, onları okşar, sever, koklardı.¹⁹²

Bir gün göçebe bir Arap, Allah Rasûlünün torunlarıyla oynadığını, onları kucağına alıp öpüp okşadığını görünce şaşırılmış. "Siz çocukları öpüp okşar mısınız? Oysa biz onları hiç öpüp okşamayız!" dediğinde, "Allah gönlünden merhameti söküp almışsa ben ne yapayım." cevabını vermiştir.¹⁹³

Diğer bir nakle göre, Rasûlüllah (s.a.v.) bir gün torunu Hasan'ı öperken yanında Akra' b. Hâbis adında biri vardı. Allah Rasûlünün bu hareketini görünce, "Benim on tane çocuğum var. Fakat onlardan hiçbirini öpmedim." dedi. Bunu üzerine Hz. Peygamber "Merhamet etmeyene merhamet edilmez." buyurdu.¹⁹⁴ Böylece çocukları sevmenin, onları öpüp okşamanın bir merhamet yansıması olduğunu belirtmiştir.

Hz. Peygamber'e "Ehl-i Beytinden size en sevimli olanlar kimlerdir?" diye sorulduğunda "Hasan ve Hüseyin'dir." cevabını vermiştir. Rasûl-i Ekrem Fatma'ya "İki oğlumu da bana çağır!" der, onları koklar ve bağına basardı¹⁹⁵. Bir defasında da torunları hakkında "Onlar Cennet ehli gençlerin efendileridir."¹⁹⁶ buyurdu.

Hz. Peygamber halkın arasında iken bile onları omuzlarında taşır, gezdirirdi. Ebu Hureyre (r.a.), onun (s.a.v) bir omzunda Hz. Hasan, diğer omzunda Hz. Hüseyin olduğu bir esnada, önce birine sonra diğerine oyun yaparak yanla-

¹⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, I, 101.

¹⁹⁰ Ebû Dâvud, Edeb 107; Ahmed b. Hanbel, VI, 390, 391; Fığlalı, "Hasan" md., DİA, XVI, 282.

¹⁹¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 390, 391, 392; Fığlalı, "Hasan" md., DİA, XVI, 282.

¹⁹² Tirmizî, Menakıb 30.

¹⁹³ Buhârî, Edeb 18, 22.

¹⁹⁴ Buhârî, Edeb 18; Müslim, Fedâil 65; Tirmizî, Birr 12; Ebû Dâvud, Edeb 156.

¹⁹⁵ Tirmizî, Menâkıb 30.

¹⁹⁶ Tirmizî, Menâkıb 30.

rına geldiğini ve "Kim onları severse beni sever, kim de onlara buğz ederse bana buğz eder."¹⁹⁷ dediğini nakleder.

Bir defasında da Hasan'ı omzuna aldı ve "Allah'ım! Ben bunu seviyorum, onu sen de sev!"¹⁹⁸ diye buyurdu.

Usâme b. Zeyd'den (r.a.) gelen bir nakle göre Peygamber (s.a.v.): Usâme'yi Hasan (b. Alî) ile beraber kucağına aldığı ve "Allah'ım, ben bunları seviyorum, onları sen de sev!"¹⁹⁹ diye dua ettiği de nakledilir.

Yine bir nakle göre Usâme b. Zeyd (r.a.) şöyle der: Bir gece bir iş için Peygamber (s.a.v.)'in kapısını çalmıştım. Peygamber (s.a.v), ne olduğunu kestiremediğim bir şeye sarılmış olarak çıkmıştı. İşimi bitirince "Sarıldığın bu şey nedir (Ey Allah'ın Rasûlü?)" diye sordum. Rasûl-i Ekrem örtüyü açtı. Meğer dizlerinin üstünde Hasan ve Hüseyin varmış! Rasûl-i Ekrem "Bunlar benim oğullarım ve kızımın oğullarıdır. Allah'ım! Ben onları seviyorum. Sen de onları sev ve onları sevenleri de sev." buyurdu.²⁰⁰

Bu nakilden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber'in çocuk sevgisi sadece torunlarına yönelik değildi.

Hz. Peygamber, ashabının da torunlarını sevmesini istemiş, bu yönde dua etmiştir: Ebû Hureyre bir hatırasını şöyle nakleder: Bir gün Rasûlüllah (s.a.v.)'le birlikte sokağa çıktım. Konuşmadan bir müddet yürüdük. Sonunda Benî Kaynuka Pazarına geldik. Sonra Allah Rasûlü ayrıldı gitti. (Ardından ben de gittim) Fâtıma'nın evine gelerek: "Ufaklık burada mı? Ufaklık burada mı?" diye sordu. Hasan'ı kastediyordu. (Gelmesi biraz gecikti) Anladık ki, annesi onu tertemiz yıkayıp giydirmek ve boynuna güzel kokulu kolye takmak için alıkoymuş. Çok geçmeden koşarak geldi. Ve birbirlerine sarıldılar. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.): "Allah'ım! Ben bunu seviyorum. Onu sen de sev! Onu seveni de sev!"²⁰¹ diye dua buyurdu.

Abdurrahman b. El-Ezrak'tan naklen Hz. Ali şöyle demiştir: Rasûlüllah bana geldi ben o esnada yatak odasında uyuyordum. (Uyandım) O esnada Hasan veya Hüseyin su istedi. Ali dedi ki: Bize ait, sütü az bir koyunumuz vardı. Nebî (s.a.v.) ona doğru gitti ve onu sağdı. O da (o an) bol süt verdi. Hasan ona doğru geldi ve Nebî (s.a.v.) ona süt içirdi. O esnada Fatıma dedi ki: Ey Allah'ın

¹⁹⁷ İbn Mâce, Mukaddime 11.

¹⁹⁸ Buhârî, Ashâbu'n-nebî 22; Müslim, Fedâilu's-sahâbe 58-59; Tirmizî, Menâkıb 30.

¹⁹⁹ Buhârî, Ashâbu'n-nebî 22; Tirmizî, Menâkıb 30.

²⁰⁰ Tirmizî, Menâkıb 30.

²⁰¹ Müslim, Fedâilu's-sahâbe 56-57.

Rasûlü sanki onu daha çok seviyorsun (öyle mi?) Nebî (s.a.v.): "Hayır fakat ona daha önce süt içirdim." buyurdu. Ardından, "Ben, sen, bu ikisi ve şu uyuyan kıyamet gününde aynı yerde beraber olacağız." buyurdu²⁰².

Peygamber (s.a.v.) torunları Hasan ve Hüseyin'e olan sevgisini bazen de; "Onlar benim dünyadan (öpüp kokladığım) iki reyhânımdırlar"²⁰³ sözleriyle dile getiriyordu.

Abdullah b. Şeddâd, babasının bir hatırasını şöyle nakleder. Bir gün babam dedi ki: "Rasûlüllah akşam veya yatsı vakitlerinden birinde yanımıza gelmişti. Hasan veya Hüseyin'den birini yanında taşıyordu. Namaz kılmak için çocuğu yere bıraktı; sonra öne geçti. Ardından tekbir getirerek namaza durdu. Sonra namaz sırasında uzunca bir secde yaptı. Secde çok uzadığı için başımı kaldırıp baktım. Çocuğun Rasûlüllah'ın sırtına binmiş bir vaziyette beklediğini gördüm. Hemen secdeme döndüm. Namaz bitince; "Ey Allah'ın Rasûlü! Namaz sırasında öyle uzun bir secde yaptınız ki, bir hadise oldu veya vahiy indi zannettik!" dediler. Allah Rasûlü "Hayır! Bunlardan hiçbiri olmadı. Fakat oğlum sırtıma binmişti. Acele edip hevesi geçmeden sırtımdan indirmeyi uygun görmedim (kendisi ininceye kadar bekledim)."²⁰⁴ buyurdu.

Ebû Büreyde (r.a.), naklettiği bir rivâyette şöyle demektedir: Rasûlüllah (s.a.v.), bize hutbe vermekte iken Hasan ve Hüseyin üzerlerinde kırmızı bir gömlekle düşe kalka geliyorlardı. Rasûlüllah (s.a.v.), minberden indi onları kucağına aldı ve tekrar minbere çıktı, önüne oturttu ve: Allah'ım ne doğru söylemiş "Mallarınız ve çocuklarınız ancak bir imtihan vasıtasıdır." (Enfâl: 8/28) Şu iki çocuğun durumuna baktım, baktım ki yürüyorlar, (fakat) tökezleyip düşüyorlar, dayanamadım, konuşmamı keserek onları kaldırdım."²⁰⁵ buyurdu.

Torunlarını Eğitmesi

Hz. Peygamber torunlarını sadece sevmekle kalmamış, aynı zamanda eğitimleriyle de bire bir ilgilenmiş, güzide torunları onun maddî ve manevî eğitiminden azami derecede yararlanmışlardır.

Bir gün Hz. Peygamber'e hurma dolu bir sepet getirilmiş, o esnada Hasan bir hurma tanesini alarak ağzına atmış, Rasûlüllah (s.a.v.) bunu görünce hemen müdahale etmiş, hurmayı ağzından çıkararak; "Sen Âli Muhammed'in sadaka yemediğini bilmiyor musun?"²⁰⁶ demiştir.

²⁰² Ahmed b. Hanbel, I, 101.

²⁰³ Tirmizî, Menâkıb 30.

²⁰⁴ Nesâî, İftitah 83.

²⁰⁵ Nesâî, Cum'a: 27; Ebû Dâvûd, Salât: 17

²⁰⁶ Buhârî, Zekat, 58.

Ebu'l-Havrâ es-Sa'dî şöyle der: Hasan b. Ali'ye, "Allah Rasûlünden ne hatırlıyorsun?" diye sordum. O da şöyle dedi: Bir gün sadaka hurmalarından bir hurma alıp ağzıma atmıştım. Rasûlüllah onu tükürüğüyle beraber ağzımdan çekti aldı ve yere attı. Bu durumu görenler tarafından "Ey Allah'ın Rasûlü! Bu sabî için bir hurmadan ne olur, bıraksaydınız da bu hurmayı yeseydi ya?" Denildi. Buna karşılık Rasûlüllah "Biz Muhammed ailesine sadaka helâl değildir." Buyurdu. Hasan bir de şöyle dedi: Rasûlüllah hep "Sana şüphe vereni şüphe vermeyene terk et! Doğruluk itminandır/gönle huzur verir. Yalan ise şüphe (veren şey)dir." derdi. Hasan devamla şöyle dedi: Rasûlüllah bize şu duayı da öğretti: "Allah'ım hidayete erdirdiklerin içinde beni de hidayete erdir, affettiklerinin içinde beni de affet, yardım ettiklerinin içinde bana da yardım et, verdiklerini bizim için bereketli kıl, aleyhine hüküm verdiklerinin şerrinden beni koru, hakkımda hüküm veren sadece sensin. Sen hüküm verensin hüküm verilen değil. Seni dost edindikler zelil olmaz, Rabbimiz sen bereket ihsan edensin, Sen yücesin".²⁰⁷ Başka bir rivayette; "Beş vakit namazı öğrettiğini de hatırlıyorum." dedi²⁰⁸.

Hz. Hasan'dan müminlerin annesi Hz. Aişe, kardeşinin oğlu Ali b. Hüseyin, onun iki oğlu Abdullah ve el-Bakır ile İkrime, İbn Sirin, Cübeyr b. Nefir, Ebû'l Havrâ, Rebia b. Şeybân, Ebû Miclez, Hübeyre b. Berîm, Şeybân b. el-Leyl, Şa'bî, Şakîk b. Seleme, el-Müsebbib b. Nuhbe, İshak b. Beşşâr ve diğer raviler (radiyallahü anhüm) hadis rivayet etmişlerdir²⁰⁹.

Gerek tabakat kitapları, gerekse hadis kitapları, Hz. Hasan'ın çocukluğuna dair yukarıdaki rivayetlere bolca yer verdikleri halde, Hz. Ali'nin şehid edilmesiyle onun halife seçilmesine kadar olan hayatı hakkında pek fazla bilgi vermemektedirler.

Rasûlüllah'a Benzemesi

Kaynaklarda Hz. Hasan'ın baş ve göğüs kısmının, Hz. Hüseyin'in de göğüsten aşağısının, Hz. Peygamber'e çok benzediğini nakletmektedir.

Ukbe b. el-Hâris (r.a.) bir gün ikinci namazından çıkan Ebû Bekr (r.a.)'in Hasan b. Ali'yi omzuna alarak "Peygamber'e benzeyip Ali'ye benzemeyen (yavru), babam sana feda olsun!" dediğini, beraberinde olan Hz. Ali'nin de onlara bakıp güldüğünü nakleder²¹⁰.

²⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, I, 200.

²⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, I, 200.

²⁰⁹ İbn Hacer el-Askalânî, el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe, Mısır 1358/ 1939, I, 327-330; İbnü'l-Esir, Üsdü'l-Gâbe, II, 10; Tehzîbü't-Tehzîb, II, 295-296)

²¹⁰ Buhârî, Ashâbu'n-nebî 22.

Enes b. Mâlik (r.a.) da; Hiç kimse Peygamber (s.a.v.)'e, Hasan b. Alî kadar benzemiyordu, demiştir²¹¹.

Hz. Hasan'ın peygambere bu kadar benzemesinin özel bir anlamı vardır. Hz. Hasan, Allah Rasûlünün vefatından sonra 37 sene yaşamıştır. Peygamberi hayatta göremeyenler, Hz. Hasan'a bakarak onu görmüş gibi, hayatta olan yakın dostları da ona bakarak peygambere olan özlemlerini bir nebze olsun gidermiş olurlar.

Fazileti

Kardeşi Hz. Hüseyin ile birlikte Hz. Peygamber'in neslini devam ettiren iki şahsiyetten biri olan Hz. Hasan, kaynakların verdiği bilgiye göre halim-selim, cömert, sakin, vakarlı, barış yanlısı, siyasî beklenti ve menfaatlerden uzak bir kişilik sergilemiş²¹², siyasî tarihte etkinliği olan birisi olarak her zaman barıştan yana tavır almıştır.

Hz. Peygamber, bir gün minber üzerinde torunu Hasan da yanı başında olduğu bir esnada, bir Hasan'a bir de insanlara (yani cemaate) bakarak onlara: "Bu benim oğlum seyyiddir (şeref sahibi bir efendidir). Allah'ın bu oğlum sebebiyle iki Müslüman grubu barıştırması umulur" buyurmuştur²¹³.

(H.3-49/M.625-669) tarihleri arasında yaşamış olan Hz. Hasan, Cemel Vak'ası ve Sıffin Savaşı'nda babasının yanında bulunmuş; babasının M. 661 yılında şehit edilmesinden sonra Kûfeliler ona biat ederek halife olmuş; bunu haber alan Muaviye kendisine karşı bir ordu hazırlatmış; Hz. Hasan ise, Müslüman kanununun akmaması ve kendi safında yer alanların savaşa karşı isteksizliğinin de etkisiyle, bazı şartlar mukabilinde hilâfeti Muaviye'ye teslim etmiş,²¹⁴ böylece iki Müslüman grubu barıştırmak için can ve kan kaybını önlemiştir. Bu nedenle bu olay Hz. Peygamber'in bir mucizesi olarak kabul edilmiş ve Hz. Hasan'ın faziletiyle ilgili olarak en çok zikredilen rivayet olmuştur²¹⁵.

Hz. Peygamber'in Hz. Hasan için sarf ettiği bu söz, onun "barış severliği"nin yanı sıra "seyyid" vasfına da vurgu yapmaktadır. Hz. Peygamber'in Hz. Hasan'a seyyid dediğini dile getiren rivayetlerin tevatür derecesinde olduğu

²¹¹ Buhârî, Ashâbu'n-nebî 22; Tirmizî, Menâkıb 30.

²¹² Fiğlalı, "Hasan" md., DİA, XVI, 282.

²¹³ Buhârî, Ashâbu'n-nebî 22, Fiten, 20, Sulh, 9; Müslim, Fedâilu's-sahâbe 60; Tirmizî, Menâkıb 30.

²¹⁴ Bahaüddin Varol, Ehl-i Beyt Gerçeği, Şamil Yayıncılık, İstanbul trs., s. 250-251.

²¹⁵ Suyûtî, Târîhu'l-Hulefâ, s. 214.

nakledilir. Ebu Bekr'e de Rasûlüllah'ın (s.a.v.) başka hiç kimseye "seyyid" demediğini nakleder²¹⁶.

Hadis kaynakları Hz. Hasan'dan özellikle Peygamber (s.a.v.)'in Ehl-i Beytinin Faziletleri başlığı altında ele alırlar.

Bu başlık altında zikredilen ve ehl-i beyt vurgusu yapan rivayetlerden biri şöyledir: Peygamber (s.a.v.), üzerinde siyah yünden mamul nakışlı bir örtü olduğu bir esnada Hasan b. Ali'nin geldiği, onu örtünün içine aldığı, sonra Hüseyin'in geldiği, onu da örtünün içine aldığı, sonra Fâtıma'nın geldiği, onu da örtünün içine aldığı, sonra Ali'nin geldiği, onu da örtünün içine aldığı sonra da: "Ey Ehl-i Beyt! Allah ancak ve ancak sizden her türlü çirkinliği gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor." (Ahzab, 33/33) âyetini okuduğu nakledilir²¹⁷.

Tirmizî bu rivayeti şöyle nakleder: Peygamber (s.a.v.)'in üvey oğlu Ömer b. Ebî Seleme (r.a.)'den rivâyete göre, Ahzab sûresinin "...Ey Peygamberin ev halkı, Allah sizin üzerinizden her türlü çirkinliği ve kirliliği gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor." (Ahzab, 33/33) âyeti Ümmü Seleme'nin evinde inmişti. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.), Fatıma, Hasan ve Hüseyin'i çağırdı onları bir örtü ile örttü. Ali de Rasûlüllah'ın arkasında bulunuyordu onu da bir başka örtü ile örttü ve şöyle duâ etti: "Allah'ım bunlar benim ehl-i beytimdir. Bunlardan pislik ve kötülükleri gider ve onları tertemiz eyle." Ümmü Seleme: "Ey Allah'ın Peygamberi ben de onlardan mıyım?" dedi. Rasûlüllah (s.a.v.): "Sen yerinde dur! Sen bana hayırlı kimselersin" buyurdu²¹⁸.

Tirmizî'nin *hasen garib* olarak nitelediği bir nakle göre hacda arefe günü Kasva isimli devesine binmiş hutbe irad ederken Hz. Peygamber şöyle diyordu: "Ey İnsanlar! Size iki şey bırakıyorum onlara uyarsanız asla sapıtmazsınız, Allah'ın kitabı ve yakınlarım olan ehli beytim."²¹⁹

Zeyd b. Erkâm (r.a.)'den gelen bir rivâyete göre, Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Ben size iki şey bırakıyorum ki bunlara sarıldığınızda benden sonra asla sapıklığa düşmezsiniz bu şeylerin ikisi de birbirinden büyüktür. Gökten yere uzanan bir ip gibi olan ilâhî nizam olan Allah'ın kitabı ve yakınlarım, ehli beytim. Bu iki şey kıyamet günü havuz başında bana gelinceye kadar asla birbirinden ayrılmayacaklardır. Bu iki şey hakkında bana nasıl uyacağınıza dikkat ediniz."²²⁰ Tirmizî; bu hadis *hasen garibtir*, demektedir²²¹.

²¹⁶ İbn Abdilberr, el-İstiâb, I, 369.

²¹⁷ Müslim, Fedâilu's-sahâbe 61; Tirmizî, Menâkıb 31.

²¹⁸ Tirmizî, Tefsîr Sûre 3, 7, Menâkıb 30.

²¹⁹ Ebû Dâvûd, Menasik 27; İbn Mâce, Menasik 17.

²²⁰ Tirmizî, Menâkıb 31. Müsned: 10681.

²²¹ Tirmizî, Menâkıb 31. Müsned: 10681.

İbn Abbâs (r.a.)'tan gelen bir rivâyete göre de, Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Size her türlü gıdalarla besleyen Allah'ı seviniz, Allah sevgisiyle beni seviniz ve benim sevgimle de ehl-i beytimi seviniz..."²²² Tirmizî bu hadisin *hasen garîb* olduğunu söylemektedir²²³.

Hz. Ebû Bekr; "Ey İnsanlar! Muhammed'e hürmetinizi, onun ev halkı hususunda da gözetip aynen muhafaza ediniz!" derdi²²⁴.

Vefatı

Hz. Hasan hilafeti Muaviye'ye devrettikten sonra ailesiyle birlikte Medine'ye gitti. Hayatının geri kalan kısmını orada siyasetten uzak bir şekilde geçirdi. H. 49/M.669 tarihinde vefat etti²²⁵.

Hz. Hasan'ın ölüm sebebi ise zehirdir; Hanımı Ca'd zehir içirmiş, kırk gün sonra da 669 tarihinde Medine'de vefat etmiştir. Vefatından önce Hazreti Aişe'den izin isteyip Rasûlüllah (s.a.v.)'in yanına defnedilmek istemiş, Hz. Aişe izin vermesine rağmen iktidardaki Emevî ailesi buna razı olmamış, Hz. Hüseyin de huzursuzluk çıkmaması için ısrar etmemiştir. Hz. Hasan'ın vasiyeti esnasında "mani olurlarsa Bakî'u'l-Garkad'a/Cennetü'l-Bakî'ye defnedin" sözü üzerine Bakî'u'l Garkad'a/Cennetü'l-Bakî'ye annesinin yanına defnedilmiştir²²⁶.

Hakkında Yapılan Çalışmalar

İslam dünyasında Hz. Hasan üzerine geniş bir literatür teşekkül etmiştir. Onun hakkında İslâm tarihi kaynaklarından ve biyografik eserlerden başka müstakil çalışmaların da yapıldığı görülmektedir.

Hadis külliyatından Buhârî ile Müslim'in çeşitli bölümlerinde Rasûlüllah'ın Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hakkında söylediği birçok hadis mevcuttur (Buhârî, "Fedâilü ashâbi'n-nebî", 18, 22; Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 32, 56. 58-61, 67).

Her iki eserde de Hasan ile Hüseyin'in faziletlerine dair müstakil birer bab açılmış ve Hz. Peygamber'in yalnız biri veya her ikisi için söylediği medihkâr sözler kaydedilmiştir. Tirmizî'de de "Menâkibu'l-Hasan ve'l-Hüseyin"

²²² Tirmizî, Menâkıb 31.

²²³ Tirmizî, Menâkıb 31.

²²⁴ Buhârî, Ashâbu'n-nebî 22.

²²⁵ İbnü'l-Esir el-Kâmil, III. 460; a.mlf., Üsdü'l-ğâbe, 11, 15; Süyûtî, s. 192; Fiğlalı, "Hasan" md., DİA, XVI, 283.

²²⁶ Fiğlalı, "Hasan" md., DİA, XVI, 283.

ve "Menâkıbu Ehli beyti'n-nebî" adlarıyla bablar açılmış, buralarda diğer bölümlerin yanında yirmiden fazla hadis nakledilmiştir. Öteki hadis kaynaklarından Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce, Dârimî'nin eserlerinde ve el-Muvatta'da da çok sayıda hadis zikredilmektedir (bk. Wensinck, VIII, 60-61). Ahmed b. Hanbel, el-Müsned'inde Hz. Hasan'dan mükerrerleriyle birlikte yetmiş dolayında rivayet nakletmiştir (meselâ bk. I. 203, 207; II, 227, 241; III, 62, 64); ayrıca onun *Cüz'ün fihi müsnedü Ehli'l-beyt* adlı risalesinde de (nşr. Abdullah el-Leysî el-Ensârî, Beyrut 1408/1988) on iki hadis daha bulunmaktadır.

Şîa'nın temel hadis kaynaklarından olan Kütüb-i Erbaa'dan yalnız el-Kâfî'de Hz. Hasan'la ilgili hadisler vardır. Meclisî, sıhhat şartını dikkate almaksızın Şîi hadis kaynaklarında geçen Hz. Hasan'a dair rivayetleri müstakil bir ciltte toplamıştır. (Bihârü'l-envâr, Beyrut 1403/1983, XLIV).

Ayrıca Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin *Mekâtülü't-Tâlibiyyîn* (bk. bibi), Necmeddin Ebü'l-Hasan el-Alevî'nin *el-Mecdî fi ensâbi't-Tâlibiyyîn* (Kum 1988. s. 36-80), Tabersî'nin *İ'lâmü'l-verâ* (Beyrut 1985, s. 243-252) ve İbn Ebü'l-Hadîd'in *Şerhu Nehci'l-belâğa* (XVI. 9-54) adlı eserlerinde Hz. Hasan hakkında önemli bilgiler verilmektedir.²²⁷

Hz. Hasan'la ilgili çalışmaların bir kısmı, onu kardeşi Hüseyin veya Ehli beyt mensuplarıyla birlikte ele alır; çoğu ise doğrudan doğruya ona dair olan kitaplardır. Murtazâ el-Hüseynî el-Fîrûzâbâdî, Âl-i abâ'ya tahsis ettiği eserinde Hz. Hasan'la ilgili hadis kaynaklarında geçen rivayetleri derlemiştir (Fezâilü'l-hams, Beyrut 1402/1982, III, 282-309). Aynı şekilde Tâhâ Hüseyin, Hz. Ali ve çocuklarına ayırdığı kitabında İslâm tarihi kaynakları çerçevesinde Hz. Hasan'ın hayatını, kardeşiyle arasındaki mizaç farklılığını ve Muâviye ile yaptığı barışı tahlil eder [Ali ve benûh, Kahire, ts. (Dârü'l-maârif), s. 193-220]. Muhammed Rızâ da Hz. Hasan'ı kardeşiyle birlikte Resûlüllah'ın iki torunu olarak ele almıştır (el-Hasan ve'l-Hüseyn sıbtâ Rasülillâh, Beyrut 1407/1987, s. 13-63).

²²⁷ Fığlalı, "Hasan" md., DİA, XVI, 284.

İRFÂNÎ GELENEKTE HZ. HASAN ALGISI

Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE*

Peygamber Efendimize mensubiyet sūfler nazarında en büyük şereftir. Onlar kendilerini evlâd-ı Resul olarak görmek isterler. Bu mensubiyet Peygamber Efendimizin soyundan gelen bir seyyid veya şerif olarak gözükebilmektedir. Ancak onlar Peygamber Efendimizin soyundan gelmenin şerefi yanında onun manevî evladı olmayı daha çok önemserler. Bu nedenle bel evâdı olmanın güzelliği yanında yol evlâdı olmanın kıymetini her daim dile getirmişlerdir. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Peygamber Efendimizin öpüp kokladığı, okşayıp sevdiği, gençliğin medar-ı iftiharı gördüğü, kendi hasletlerini peyda kılan Peygamber çiçekleridir. Biz bu çalışmamızda Hz. Hasan'ı sūflerin algılayış biçimlerini ele almak istiyoruz.

Celvetiyye meşayihından Fenâyî Cennet Efendi (ö. 1076/1665) *Dîvân'*ında Hz. Hasan'ı; dinî güzelliklerle bezenen şeref bağının gülü ve sünnet-i seniyyenin pâk nuru olarak nitelendirmekte, onun kalbinde dünya için zerre kadar kederlenme hâlinin vuku bulmadığını beyan etmektedir. Hz. Hasan'ın Hakk'ın rızasını kazanmak uğruna can feda kıldığını ifade etmektedir.²²⁸

Sivâsiyye şeyhlerinden Ahmed Sûzî Efendi (ö. 1246/1830) ise Hz. Hasan'ın şahadet ve imametine dikkat çeker, Fenâyî gibi o da Hz. Hasan'ın Hak için can feda kıldığından bahseder, Hz. Hasan örneğinde tüm ehlibeytin Peygamber Efendimizle Hz. Ali yolunun yolcusu ve bendesi olduklarını belirttikten sonra Hz. Hasan örneğinde tüm ehlibeyte teslimiyet fermanını yazdıklarını belirtmektedir. Hz. Hasan'ı Kevser sâkisi olarak niteleyen Ahmed Sûzî, Hz. Hasan kimliğinin müminler için can olduğuna dikkat çekmektedir.²²⁹²³⁰

---

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

²²⁸ Nûr-ı 'ayn-ı ehl-i sünnet verd-i bâğ-ı fahr-i dîn

Gelmedi dünya için kalblerine zerre keder

Birisi İmâm Hasân'dur birisi İmâm Hüseyin

Kıldılar Hakk'ın rızasına fedâ cân ile ser.

(Bkz. Âlim Yıldız, *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*, CU Yay., Sivas 2010, s. 111.)

²²⁹ Ol imâmân-ı şehîdân bin Ali sbt-ı Resûl

Hak için cânlar fedâ eylediler şehzâdegân

Pîr Niyazi Mısri (ö.1105/1694) ve Yazıcıoğlu Muhammed (ö.855/1451) Hz. Hasan'ın zehirlenmesi olayına dikkat çekerken, Niyâzî-i Mısrî onu zehirleyenleri eşkıya, Yazıcıoğlu Muhammed ise ona zehir içirenleri düşmanlar olarak betimlemektedir.²³¹ Yazıcıoğlu Muhammed uzunca bir rivayeti gündeme taşır. Rivayet edildiğine göre bir gün Resulullah, Hz. Hasan ve Hüseyin'i iki dizine oturtup onlarla şâd olur. Hz. Hüseyin'i boynundan Hz. Hasan'ı dudağından öper. Her ikisini şefkatle bağrına basar. O esnada elinde siyah, sarı ve kırmızı üç şalla Hz. Cebrail çıkagelir. Siyah şalı Hz. Hüseyin'in, sarı şalı Hz. Hasan'ın giymesini söyler. Siyah renkli şalı kuşanan Hz. Hüseyin'in şahadetiyile ümmeti yasa boğduğundan, sarı şalı kuşanan Hz. Hasan'ın ise zehirlererek zehrin tesiriyle günden güne erip nasıl sararıp solduğundan bahseder. Kızıl şalın ise ilahi aşk uğruna bu şekilde nice başların feda kılındığından dem vurur.²³² Niyâzî-i Mısrî, Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i ehlibeyt neslinin aslı şeklinde nitelendirmektedir. Dizelerinin devamında;

Ben anuñ âline evlâdına kurbân olayum

Ben anuñ evlâd u ensâbına kurbân olayum

Mustafâ vü Murtazâ âl-i abânın çâkeri

Olmuşuz anlara teslim bende fermân yâ Ali

Şâh Hasan hem Hüseyin şâh-ı şehîd-i Kerbelâ

Sâki-i Kevser bulardır mü'mine cân yâ Ali.

(Bkz. Âlim Yıldız, *Ahmed Sûzî Dîvânı*, Burûciye Yay., Sivas 2012, s. 56.)

²³⁰ Yıldız, *Ahmed Sûzî Dîvânı*, s. 56.

²³¹ Hasan hazretine ağu verdi düşmenleri

Hüseyin hazreti hem şehîd oldu der-Kerbelâ (Bkz. Âmil Çelebioğlu, *Muhammediye II*, "Vefât-ı Aliyyü'l-Murtazâ", MEB Yay., İstanbul 1996, s. 304.)

²³² Rivâyette gelir bir gün Resûlu'llâh oluptu şâd

Ki dizinde oturmuştu Hüseyin ile Hasan şeh-zâd

Hüseyin'i öptü boynunda Hasan ağzın dudağında

İkisin bâb-ı şefkate bu resme eyledi îrâd

Erişti Cebrâil derhâl elinde var idi üç şal

Biri kara biri sarı biri kızıl idi vekkaad

Bu kara donu pes giysin ki bu yas donudur dedi

Sarı donu Hasan giysin kim ağu içiser bî-dâd

Hasan bârî ağu içti zaîf oldu katı hâli

Hüseyin onu sora geldi dedi etme cezâ inşâd

Çü aşûre günüydü kim Hasan Hüseyin şehîd oldu

Sevinip sürmelendiler gönül olup Bağdâd.

(Bkz. Çelebioğlu, *a.g.e.*, "Vefât-ı Hasan u Hüseyin", s. 305-307. Ayrıca bkz. beyit 30, 3802, 3933, 3935, 3943, 4509, 4513, 4613, 4817, 5624, 7693.)

sözleriyle Hz. Peygamber nesline duyduğu saygı ve hayranlığı dile getirmektedir.²³³

Hz. Hasan'ı insanlık âbidesi olarak kabul eden sûfiler onun tarihî yaşam serüveninden çok ahlâk-ı hamideyle donanmış ahvaline dikkat çekerler. Bu gerçekten hareketle Sinan Paşa da *Tazarrûnâme*'sinde Hz. Hasan'ın temel hasletlerini şu şekilde sıralamaktadır:

“... emîru'l-mü'minîn, hadeka-i seyiyidi'l-mürselîn; kûh-ı hilm, ma'den-i ilm; bahr-i sehâ, kân-ı safâ; deryâ-yı cûd, şerîfü'l-vücûd; sâhibü'l-kubbeti'l-hazrâi fi'l-cenne, hâtemü'l-hulefâi'r-râşidîne 'inde ehli's-sünne...”

“... ol Hasan'dur ki, Peygamber'ün gâh öninde, gâh dizinde ve gâh elinde, gâh omuzunda, nübüvvet haremünde neşv ü nemâ bulmuş idi. Kurre-i 'ayn-ı nübüvvet idi, gurre-i veh-i fütüvvet idi.”

“... hilâfeti kendü bıraktı, anun ile tefrikayı def' itdi. Râyında eyle gözükti ve ictihâdü ana yitişti ki, ümmet-i Muhammed'ün islâhu ve dedesi dininiün salâhi, kendü hilâfet emrin braktıktadır...”²³⁴

Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin hakkında *Hilye-i Hasaneyn* adlı mesnevi tarzında bir eser kaleme alan Uşşâkiyye şeyhi Abdullah Salahaddin Uşşâki (ö.1196/1781), hilyesinde Hz. Hasan ve Hüseyin'in şahadetini konu edinmekte ve şahadetlerine duyduğu üzüntüyü tasvir etmektedir. Eser, “fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün” arüz vezniyle yazılmıştır. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Peygamber Efendimizin torunu olduğu halde, kendi zamanına kadar kimsenin onların hilyesini yazmadığından bahseden Salâhî, Seyyid Hâşim isimli bir dostunun tavsiyesiyle bu işe kalkıştığını ifade etmektedir.²³⁵

Abdullah Salâhî Hz. Hasan'ın hilyesinden eserinde şu şekilde bahsetmektedir: “Hz. Hasan'ın alnı açıktı. Yüzü nurluydu. Onun şekli çok güzeldi. Güzelliğine ay ve güneş benzer olamazdı. O güzel yüzlü ve şirin sözlüydü. Çok güzeldi, güler yüzlüydü, tatlı sözlüydü. Gayet kuvvetliydi. Kerem sahibi, cömert, ikram ehli, ulu bir şahsiyetti. Gözleri siyahtı. Kaşları ince, uzun ve açıktı. Kirpikleri sık ve uzundu. Kulak-

²³³ Ol Hasan hazretlerine zehr içürdi eşkiyâ
Hem Hüseyin oldı susuzluktan şehîd-i Kerbelâ
İkisidür asl u nesl-i cümle âl-i Mustafâ
Ben anuñ âline evlâdına kurbân olayum
Ben anuñ evlâd u ensâbına kurbân olayum
(Bkz. Kenan Erdoğan, *Niyâzi-i Mısrî Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 2008, s. 305.)

²³⁴ A. Mertol Tulum, *Sinan Paşa, Tazarru'nâme*, “Na't-ı Hasan”, MEB Yay., İstanbul 1971, s. 276-277.

²³⁵ Fatih Sona, “Abdullah Salâhî'nin Hazreti Hasan ve Hüseyin'i Övgüsü: Hilye-i Hasaneyn”, *Türk Kültürü ve Hacıbektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 66, 2013, s. 77-104.

ları küçük ve güzeldi. Vücudu çok ağır değil hafifti. Boyu normaldi. Orta boylu diye tarif edilirdi. Eğer yürüyecek olsa melekler ona kıyam ederlerdi."²³⁶

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hakkında Türkçe olarak kaleme alınan dinî-tasavvufî eserlerden biri de Fazlullah Rahîmî'nin *Gülzâr-ı Hasaneyn*'idir. Bu eser Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in başından geçen acı olayları anlatan, tarihî olaylara dikkat çeken ve ibretlerle dolu bir eserdir. Fazlullah Rahîmî, *Gülzâr-ı Hasaneyn*'de Hz. Hasan'dan şu şekilde bahsetmektedir: "Hz. Hasan dedesi Hz. Peygamber'e herkesten fazla benzerdi. Görünüşleri gibi, ahlâk ve yaratılışları da aynı idi. Baştan göbeğe kadar Peygamber Efendimize, göbekten ayağa kadar da Hz. Ali'ye benzerdi."²³⁷

Gülzâr-ı Hasaneyn'de Peygamber Efendimizin torunu Hz. Hasanla birlikte namaz kılışı şu şekilde anlatılmaktadır: "Bir gün Hazret-i Peygamber, Cenâb-ı Hasan'ı omuzuna alarak odasından çıkıp giderken, sahâbeden birisi, 'Ne mübarek taşıyıcı' der. Cenab-ı Nebî de, 'Ne güzel binek' buyurur. Bir başka gün de, Hazret-i Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve âlihi ve sellem Efendimiz mescidde namazda secde hâlinde iken, Cenâb-ı Şehzâde koşarak gelip Hazret-i Peygamber'in sırtına çıkar ve bir hayli zaman öyle durur. Şehzâde kendi isteğiyle ininceye kadar Hazret-i Nebî secdede kalarak onu sırtından indirmez."²³⁸

Konuyla ilgili eser kaleme alan isimlerden biri de Fuzûlî'dir. Fuzûlî *Hadîkatü's-Süedâ* isimli bu eserin ilk bölümünde peygamberlerin başlarına gelen bela ve sıkıntılardan, ikinci ve üçüncü bölümlerinde Hz. Peygamberin Kureys'ten çektiği sıkıntılardan, dördüncü bölümde Hz. Fatıma'nın vefatından, beşinci bölümde Hz. Ali'nin irtihalinden, altıncı bölümde Hz. Hasan'ın şahadetinden bahsetmektedir. Sonraki dört bölümde ise Hz. Hüseyin'in şahadeti yer almaktadır. Hz. Hasan'ın anlatıldığı altıncı bölümde Fuzûlî Hz. Hasan'ı şu dizeleleriyle anlatmaktadır.

*Meh-i gerdûn-i iffet ü ismet
Hem Hasen nâm hem hasen sîret*

*Evvelîn gevher-i hizâne-i cûd
Âhirîn nakş-ı kâr-gâh-ı vücûd*

²³⁶ Eylemis ya'ni Cenâb-ı Hallâk
Reng-i rûyumu beyâz u berrâk .

Ya'ni gâyetle güzel yüzlü idi

Ki güler yüzlü şirin sözlü idi

Lîk gâyet ile kuvvetli idi

Kerem ıssı ulu devletli idi.

(Bkz. Sona, "Hilye-i Hasaneyn", *Türk Kültürü ve Hacıbektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 66, s. 81.)

²³⁷ Fazlullah Rahîmî, *Gülzar-ı Hasaneyn*, haz. Arzu Meral, Revak Kitabevi, İstanbul 2012, s. 6.

²³⁸ Fazlullah Rahîmî, *Gülzar-ı Hasaneyn*, s. 6.

*Matla'-ı nazm-ı ehl-i beyt-i Nebî
Nûr-i çeşm-i Muhammed-i Arabî*

*La'l-i nâbı ki rûh-perver idi
Gayret-i şehd ü reşk-şeker idi*

*Devr-i zâlimden oldu zehr-âşâm
Zehr, lâ'lin kılub zümürü-d-fâm*

*Cigerin pâre pâre kıldı anın
Ahgerini şerâre kıldı anın*

*Âmm olub ol şerârenin eseri
Bir ciger dâğı oldu her şereri.²³⁹*

Bir diğer şiirinde ise Fuzûlî Hz.Hasan ile Hz.Hüseyn'i şu dizeleriyle yâd etmektedir:

*Kanedir böyle bir şereflî neseb
Ma'den-i fazl ü izz ü ilm ü edeb*

*Sıfat-ı Hazret-i Hüseyin ü Hasan
Cümle-i kâ'inatadır rûşen*

*Ol biri nakd-ı pâk-ı Mustafavî
Bu biri nûr-i çem-i Murtazavî*

*Ol biri bedr-i âsmân-ı kemâl
Bu biri serv-i cûy-bâr-ı cemâl*

*Ol biri âftâb-ı evc-i yakîn
Bu biri gül-bün-i hadîka-i dîn*

*Bu biri reh-nümâ-yı cilve-nümâ
Refa' Allah iktidâruhumâ²⁴⁰*

²³⁹ Fuzuli, *Hadîkatü's-Sü'edâ (Erenler Bahçesi)*, haz. Servet Baloğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara,1986, s. 180.

²⁴⁰ Fuzuli, *Hadîkatü's-Sü'edâ*, s. 182.

Hz. Hasan sevgisini terennüm eden tarikat muhitlerinden bir diğer örnek, Aşkî ve Şeref Hanım'dır. Aşkî;

Zehre çalınmış meğer tiryâk-ı ekberdir Hasan

Zehri tiryâk eylemiş kand-i mükerrerdir Hüseyin

derken, Şeref Hanım da;

Getirip yâda Hasan'la Hüseyin kıssasını

Başla feryâda dilâ cümleden akdemdir bu

feryadını yankılatmaktadır.

Der-Vefat-ı Peder başlıklı mersiyesinde babasını anlatan Ulvî Çelebi ise babasının Hz. Hasan ve Hüseyin'e olan sevgisini şu şekilde dile getirmektedir:

Yâ nic'oldı kanı evlâd-ı resûlü's-sakaleyn

Şeref ü izzile dünyâda virürlerdi zeyn

Âkabet onlara rahm eylemeyip kıydı felek

Ben kimim böyle gam-ı dehri görünce Hasaneyn

Pederim yâd idiüp ol demleri aqlardı hemân

Şüphesiz ana şefi' oldı iki kurre-i ayın

İtdi koç başını kurban rasulullâha

*Rûz-ı maşerde meded-resdür o şâh-ı kevneyn.*²⁴¹

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (ö.672/1273) *Fihî Mâ Fih*'te Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in örnek kişiliğini abdestini yanlış alan bir adamı ikaz metotlarıyla ilintilendirir.

"Rivayet etmişlerdir ki Hasan ve Hüseyin (r.a.) çocukken, bir adamın yanlış ve şeriata uymayan bir tarzda abdest aldığıını gördüler. Ona en iyi şekilde, nezaketle abdest almayı öğretmek istediler. Adamın yanına gelip;

"- 'Bu, bana yanlış abdest alıyorsun!' diyor. Her ikimiz de senin yanında abdest alalım. Bak bakalım ikimizden hangimizin abdesti daha doğrudur?" dediler. Ve her ikisi de adamın önünde abdest aldılar. Adam:

*"- Ey oğullarım, sizin abdestiniz çok doğru, şeriata uygun ve güzel! Ben zavallının abdesti ise yanlıştı." dedi.*²⁴²

Diğer sûfîler gibi Şemsiyye tarikatının pîri Şems-i Sivâsî (ö.1006/1597) de Peygamber Efendimizin Hz. Hasan'a düşkünlüğüne dikkat çeker ve Peygamberimiz nezdinde Hz. Hasan'ın konumundan bahseder. Şöyle ki:

²⁴¹ Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1994, s.458.

²⁴² Mevlânâ, *Fihî Mâfih*, çev. Meliha Ülker Anbaracıoğlu, İstanbul 1969, s. 242-243

“Hz Ebu Bekir rivayet buyuruyor: Rasulullah bir gün minberde idi henüz çocuk sayılan Hz Hasan da Rasulullah 'ın yanında bulunuyordu. Rasulullah bir kere insanlara bir kere de Hz. Hasan'a bakıyordu. Ve ona bakarak şöyle buyurdu: 'Bu benim oğlum efendidir. Umulur ki Allahu Teâlâ Müslümanlardan iki büyük fırkayı bu oğlum sebebiyle barıştırır.' Türpüştî (r.a.) buyuruyor ki: “fieteyni azimeteyn” diye vafsettiler. Zira Müslümanlar o günde iki fırka oldular. Bir fırka Hz Hasan tarafında, bir fırka da Muaviye tarafında oldu. Hz Hasan, o günde hilafet işinde en layık ve haklı olanı idi. Fakat verâi ve herkesin üstüne şefkati, onu mülkü ve dünyayı terk etmek tarafına çağırıldı. Allah indinde olana rağbetinden ötürü böyle yaptı. Hâşâ killetten ve zilletten ötürü olmadı. Zira o günde Hz Hasan ile kırk bin kişi biatlaşmış idiler, uğrunda can ve baş feda etmek üzerine. Hz Hasan buyurdu: 'Faydayı ve zararı bildiğimden beri sevmedim ki. Muhammed (s.a.v)'in emri, bir hacamat şişesinin dolusu kan yere dökülmek pahasına benim olsun.' Hz Hasan'ın bu işi, kendi taraftarlarından bazısına ağır geldi. O, bunları asabiyet ve cahiliyet gayreti ile yorumladı. Çünkü onlar Hz. Hasan'ın üzerine gelerek; 'Esselamü aleyke, ya âru'l-müminin!' dediler. Hz Hasan da cevap olarak onlara; 'Âr, nârdan hayırlıdır' dedi.”²⁴³

Şems-i Sivâsî, eserinde Abdullah İbn Ömer'den rivayetle Peygamber Efendimizin Hz. Hasan ve Hüseyin hakkında şöyle buyurduğunu nakleder: “İkisi dünyadan iki reyhandır.” Bu hadisi Mefâtih müellifinin; “Reyhan rızıktır” diye yorumladığından bahseder. Bu yorum bağlamında Şems-i Sivâsî de şu açıklamayı yapar: “Bu iki çocuk Cenâb-ı Hak'ın bana rızıklandırdığı birer nimettir. Yahut reyhan koklanan manasıdır. Çünkü evlat koklanır.”²⁴⁴

Müceddiyye pîri İmam-ı Rabbânî (ö.1034/1624) ise kişiyi Allah'a ulaştıran yoldan bahsetmektedir. Bunlardan birincisi kurb-ı nübüvete taalluk eden yoldur. Bu yol, kişiyi aslın da aslına ulaştırır. Asaleten bu yoldan ulaşanlar enbiya, onların ashâbı, ümmetin evliyâsıdır. Bu yolda tavassut ve hail yoktur. Bu büyük vasıllardan her kim feyz alacak ise asıldan alır. Hem de hiç kimsenin tavassutu olmadan. Sonra, bunların biri, diğerine engel de olmazlar.

Kişiyi Allah'a ulaştıran ikinci yol, kurb-ı velâyettir. Aktâb, evtâd, budelâ, nucebâ ve Allah-u Teâlâ'nın tüm velî kulları bu yoldan vâsıl olurlar. Sülûk tariki da bu yoldan ibarettir. Hatta bilinen cezbe de bu yola dâhildir. Burada tavassut ve hail olma durumu vardır. Bu yoldan vâsıl olanların muktedası, reisi, o büyüklerin feyiz kaynağı Hazret-i Ali Murtaza'dır. Bu şanı büyük mansıp ona taalluk eder. Rasulullah Efendimizin mübarek ayağı, onun mübarek başı üzerinde

²⁴³ Şemseddin Sivâsî, *Dört Halife Menkabeleri*, sad. Ahmed Arslantürkoglu, İstanbul 1975, s. 536.

²⁴⁴ Şemseddin Sivâsî, *Dört Halife Menkabeleri*, s. 537

gibidir. Hazret-i Fatma, Hazret-i Hasan ve Hazret-i Hüseyin de bu makamda onunla ortaklıklar. Hz. Ali unsurî hayatın başlamasından önce bu makamın melâzı idi. Unsurî hayatın başlamasından sonra bu yoldan her kime bir feyiz ve hidayet ulaştı ise onun tavassutu ile ulaşmıştır. Zira o: Bu yolun son noktasındadır. Bu yolun merkezi dahi, ona mütealliktir. Hz. Ali'nin devri tamamlandıktan sonra bu yüce makam, Hz. Hasan'a geçti. Bu makam Hz. Hasan'dan sonra müteselsilen Abdülkadir-i Geylânî'ye kadar ulaştı.²⁴⁵

Sonuç olarak diyebiliriz ki, sûfîler Hz. Hasan'ı model şahsiyet olarak ele almışlar, onu Peygamber emaneti olarak sahiplenmişlerdir. Hz. Hasan'ın veçhindeki cemel tecellisi kadar hilkat ve ahlak güzelliğinin kendisinde mündemiç olduğuna dikkat çekerler. Hz. Hasan'ın olanca kemaline rağmen hayatına kastedenleri lanetlemişler, ümmet olarak Peygamber çiçeğini soldurmaktan dolayı mahcubiyet hissetmişlerdir. Hz. Hasan kadar onun soyundan gelen şeriflerin de mümtaz şahsiyetler olduğunu hatırlatmışlardır.

Kaynakça

- Çelebioğlu, Âmil, *Muhammediye*, MEB Yay., İstanbul 1996.
- Erdoğan, Kenan, *Niyâzî-i Mısırî Dîvânı*, Akçağ Yay., Ankara 2008.
- Fazlullah Rahîmî, *Gülzar-ı Hasaneyn*, haz. Arzu Meral, Revak Kitabevi, İstanbul 2012.
- Fuzuli, *Hadîkatü's-Sü'edâ (Erenler Bahçesi)*, haz. Servet Baloğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986.
- İmam-ı Rabbani, *Mektûbât-ı Rabbânî*, trc. Abdülkadir Akçiçek, Cümle Yayınları, İstanbul 1985.
- İsen, Mustafa, *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1994.
- Mevlâna, *Fîhi Mâfih*, çev. Meliha Ülker Anbaracıoğlu, İstanbul 1969.
- Sona, Fatih, "Abdullah Salâhî'nin Hazreti Hasan ve Hüseyin'i Övgüsü: Hilye-i Hasaneyn", *Türk Kültürü ve Hacıbektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 66, 2013, s. 77-104.
- Şemseddin Sivâsî, *Dört Halife Menkabeleri*, sad. Ahmed Arslantürkoglu, İstanbul 1975.
- Tulum, A. Mertol, *Sinan Paşa Tazarru'nâme*, MEB Yay., İstanbul 1971.
- Yıldız, Alim, *Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı*, CÜ Yay., Sivas 2010.
- Yıldız, Alim, *Ahmed Sûzî Dîvânı*, Burûciye Yay., Sivas 2012.

²⁴⁵ İmam-ı Rabbani, *Mektûbât-ı Rabbânî*, trc. Abdülkadir Akçiçek, Cümle Yayınları, İstanbul 1985, 534. Mektup.

ON İKİ İMÂMDAN BİR SULTÂN EVLÂD-I RASÛL İMÂM HASAN

Prof. Dr. Osman EĞRİ*

*Şah Hasan'ın ismi gönülden gitmez
Şah Hüseyin diyen diller yorulmaz
Bu yolda ölene sorgu sorulmaz
Gel Muhammed Ali dergâhına gel
Pir Sultan Abdal*

İmâm Hasan (r.a.), bizzat ilim şehrinin kendisi olan, ceddi iki cihân serveri Muhammed Mustafâ (s.a.v.)'nin dergâhındaki imân, ilim, ibâdet ve ah-lâk atmosferini teneffüs etmiş, bu kutlu şehrin kapısı olan zâhir ve bâtın ilimle-rinin şâhu Aliyyü'l-Murtazâ'nın elinde yetişmiş, mecmaü'l-bahreyn (iki denizin birleştiği) bir hakikat kahramanıdır. O bizzat kendi gözleriyle Cebrâil (a.s.)'in Hz. Peygamber'e vahiy getirmesine şahitlik etmiş, Hz. Fâtıma gibi bir Cennet annesinin kucagında, ocağında yetişmiş, gözü ve gönü Kur'ân'ın boyası, Ehl-i Beyt'in mayasıyla bezenmiştir. İmâm Hasan mazlûmeyn-i şehîdeynden (iki mazlûm şehid) ve Hz. Muhammed Mustafâ'nun dünyada kokladığı iki reyhân-dan birisidir. Gönülleri tevhdî hakîkatiyle buluşturan, kalpleri Allah sevgisiyle coşturan, fikir, zikir ve şükürün muallimleri, kalplerin kandilleri Seyyid Abdülkâdir Geylânîlerin, Seyyid Ahmed er-Rufâîlerin, Seyyid Ahmed el-Bedevîlerin, Seyyid Hüsâmeddîn Uşşâkîlerin, Seyyid Hüseyin Gâzîlerin, Seyyid Hünkâr Hacı Bektaş Velîlerin, Seyyid Emir Sultanların babası, Allâh'a duyulan aşkın, nefsi terbiye, rûhu tasfiye ve kalbi tezkiye etmenin ârifleri olan Hasan'ı Basrîlerin, Cüneyd-i Bağdâdîlerin, hocasıdır.

Anadolu'da çok okunan *Gülzâr-ı Haseneyn* kitabının yazarı Fazlullâh-ı Rahîmî eserinin başında İmâm Hasan'ı şu vasıflarla tavsîf ederek sözüne başlar: "Hazret-i İmâm Hasan on iki imâmların ikincisidir. Dedesi Peygamberler sultânı, babası velîler şâhu, annesi kadınların en hayırlısıdır. Künyesi Ebû Muham-med'dir. Cennet gençlerinin efendisi, Hazret-i Peygamber'in vârisi, Kevser şarabının sâkisi, Allâh'ın sevgilisinin göz nûru, Cenâb-ı Zehrâ'nın çiğerpâresi Hazret-i İmâm Hasan Efendimiz, hicrî tarihin üçüncü senesinde Ramazan'ın on beşinci günü, Medine'de doğmuş ve bir hakikat güneşi olarak cihânı aydınlatmıştır."²⁴⁶

* Prof. Dr. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1. Rasûlullâh'ın Gonca Gülü

İmâm Hasan hafif kırmızıya çalan beyaz bir tene sahipti. Gözleri kara idi. Yanaklarının eti az idi. Sakalı sık idi. Boyunları gümüş ibrik gibi idi. Kemikli idi. İki omuzlarının arası geniş idi. Ne çok uzun, ne de çok kısa olup, orta boylu idi. Yüz bakımından insanların en güzeli idi. Saçları kıvrıkcık idi. Güzel ve ölçülü bir vücuda sahip idi.²⁴⁷ Enes bin Mâlik der ki; "Hasan bin Ali insanlar içinde Peygamberimize en çok benzeyen idi." Özellikle Hz. Hasan'ın vücudunun göğüsten yukarı kısmı, Hz. Hüseyin'in de göğüsten alt kısmı Rasûl-i Ekrem Efendimize benzerdi.²⁴⁸

Hz. Hasan'a ismini bizzat Hz. Peygamber vermiştir. Isparta Senirkent/Uluğbey'de bulunan yazma bir eserdeki rivâyete göre önce Hz. Ali ona Harb (savaş) ismini vermek istemiş, bunun üzerine Cibrîl-i Emîn yeryüzüne inerek Hz. Peygamber'e Allah'ın selamını getirmiş ve ona Hârûn aleyhisselâmın oğlu Şübeyr'in ismini vermesini söylemiştir. Hz. Peygamber de Allah'ın emrini yerine getirerek, dünyaya yeni gelen torununa "Hasan" ismini vermiştir.²⁴⁹ Hz. Hüseyin ve Muhassin'in doğumlarında da aynı olayın meydana geldiği, Rasûlullah'ın onlara da "Hüseyin" ve "Muhassin" isimlerini verdiği rivâyet edilmektedir.²⁵⁰

İmâm Hasan ve Hüseyin'e olan sevgisini çok farklı şekillerde gösteren Hz. Peygamber'in onların kundaclarını dahi taşıdığı rivâyet edilmektedir. Üsâme bin Zeyd'in anlattığına göre; bir gün Rasûlullah'ın kapısını çalmış, Hz. Peygamber kucağında sarılı bir şey olduğu halde dışarıya çıkmıştır. İşi bitince Rasûlullah'a kucağında sarılı şeyin ne olduğunu sormuş, o da kundağı açarak içerisinde uyuyan Hasan ve Hüseyin'i göstermiş ve şöyle söylemiştir: "Bunlar benim iki oğlum ve kızımın iki oğludur. Allâh'ım! Ben bunları seviyorum, sen de sev ve onları sevenleri de sev."²⁵¹

Hz. Peygamber Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e olan sevgisini onların Cennet gençlerinin efendileri olduklarını müjdeleyerek vurgulamıştır. Rivâyete göre onların Cennet gençlerinin efendileri olduğunu Cebrâil müjdelemiştir. Rasûlullâh'ın şöyle dediği nakledilmektedir: "Bu melek daha önce yeryüzüne hiç inmemiştir. Rabb'inden izin alarak bana selam vermek ve Fâtma'nın Cennet

²⁴⁶ Fazlullâh Rahîmî, *Gülzâr-ı Haseneyn*, haz. Arzu Meral, Revak Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 5.

²⁴⁷ Şebencî, *Nûru'l-Ebsâr Ehl-i Beyt*, Pamuk Y., İstanbul, 2004, s. 416.

²⁴⁸ Ahmet Lütfi Kazancı, *Peygamberimin İki Gülü Hasan Hüseyin*, Ensar Y., İstanbul, 2012, s. 27.

²⁴⁹ *Vak'a-yı İmâm Hazreti Hasan (Yazma Eser)*, Senirkent/Uluğbey, vr. 13b-14a.

²⁵⁰ Mehmet Bahaüddin Varol, *Hz. Hasan*, TDV Y., Ankara, 2012, s. 49.

²⁵¹ Varol, *a.g.e.*, s. 62-63.

hanımlarının efendisi, Hasan ve Hüseyin'in de Cennet gençlerinin efendileri olduklarını müjdelemek için gelmiştir."²⁵²

Nakledildiğine göre; Hz. Hasan'ın yeni konuşmaya başladığı bir dönemde Rasûlullah onunla beraber evden dışarıya çıkmıştır. Rasûlullah tekbîr getirdiğinde Hasan da tekbîr getirmiştir. Onun tekbîr getirmesi Rasûlullah'ı çok memnun etmiş ve bu memnuniyet yüzüne yansımıştır. Rasûlullah yedi tekbîr getirmiş, Hz. Hasan da onu tekrar etmiştir. Yedinci tekbîrde Hasan durmuştur. Rasûlullah ise kırâatini (Kur'ân-ı Kerîm'i) okumuş ve rükûa eğilmiştir. Sonra ikinci rek'âta kalkmış, Rasûlullah tekbîr getirmiş, Hasan da onunla beraber tekbîr getirmiştir. Beşinci tekbîre kadar böyle devam etmiştir. Bu sefer beşinci tekbîrde Hasan susmuştur. Bu durum böylece bayram namazının sünneti olmuştur.²⁵³

Bir gün Hazret-i Peygamber Efendimiz minberde hutbe okurken, İmâm Hasan mescide girer. Torununun düşe kalka yürümesine tahammül edemeyen Efendimiz, konuşmasını yarıda keserek, minberden iner, onu kucağına alır ve tekrar minbere çıkararak, konuşmasına devam eder. Konuşma esnasında bir torununa, bir de cemaate bakmakta olan Efendimiz şöyle buyurur: "Benim bu oğlum Efendidir. Belki de Yüce Allah, bu oğlu sebebiyle, mü'min olan iki topluluğun arasını bulup, sulh temin edecektir."²⁵⁴

Hz. Muhammed Mustafâ (s.a.v.)'in rahmet, şefkat ve bereketli ellerinde yetişen İmâm Hasan, Hz. Fâtıma ve İmâm Ali'nin de terbiyesiyle süslenmiş, dinî-ahlâkî değerleri hâne-i saâdetin feyizli ortamında yaşayarak öğrenmiştir: Mü'minlerin Emîri Ali bin Ebî Tâlip, oğlu Hasan'a şöyle sordu: Ey oğlum! Doğruluk nedir? Hasan babasına şöyle cevap verdi: "Ey babacığım! Doğruluk kötülüğü iyilikle ortadan kaldırmaktır."

İmâm Ali: Şeref nasıl hâsıl olur? Hasan (r.a.): "İnsanlara yemek vermek, eza ve cefâyâ katlanmakla hasıl olur."

İmâm Ali: Hoşgörü nedir? Hz. Hasan: "Zorlukta ve kolaylıkta fedakârlığı elden bırakmamaktır."

İmâm Ali: Alçaklık ve cimrilik nedir? Hz. Hasan: "Kişinin malına sıkı sıkıya yapışıp, yalnızca kendisi için harcamasıdır."

İmâm Ali: Korkaklık nedir? Hz. Hasan: "Arkadaşın üzerine gitmeye cür'et edip, düşmandan kaçmaktır."

²⁵² Varol, *a.g.e.*, s. 62.

²⁵³ Varol, *a.g.e.*, s. 66.

²⁵⁴ Kazancı, *Peygamberimin İki Gülü Hasan Hüseyin*, s. 33.

İmâm Ali: Zenginlik nedir? Hz. Hasan: "Nefsin, Allah'ın taksim ettiğine razı olmasıdır. Velew ki bu taksimde kendisine az düşsün."

İmâm Ali: Hilim nedir? Hz. Hasan: "Öfkeyi bastırmaktır. Nefse hâkim olmaktır."

İmâm Ali: Kuvvet ve izzet nedir? Hz. Hasan: "Çok güçlü olup, insanların en kuvvetlisi ile çekişmeyi göze almaktır."

İmâm Ali: Zillet nedir? Hz. Hasan: "Belânın geldiği anda korkuya kapılmaktır."

İmâm Ali: Külfet nedir? Hz. Hasan: "Seni ilgilendirmeyen hususlarda konuşmandır."

İmâm Ali: Ululuk ve iyi haslet nedir? Hz. Hasan: "Kıtlık anında bile iyilik etmek ve kötülüğü affetmektir."

İmâm Ali: Yiğitlik nedir? Hz. Hasan: "Güzel işe sarılıp, çirkin işi terk etmektir."

İmâm Ali: Akılsızlık nedir? Hz. Hasan: "Aşağılık olana tabi olmaktır. Azgın olan ile sohbet etmektir."

İmâm Ali: Gaflet nedir? Hz. Hasan: "Mescidi terk edip, fesat ehline itâat etmektir."²⁵⁵

2. İmâm Hasan: Sulh İçin Verilen Cân

Hazret-i İmâm Ali Kûfe'de şehîd olarak ahireti teşrif buyururken, imâmet emanetini ve hilâfet dayanağını, Hazret-i İmâm Hasan'a teslim etmiştir. Hz. Hasan hilâfet işlerini haiz olduktan sonra, Kûfe'deki bütün ashâbını meclise davet eder ve şu hutbeyi okur: "Ey insanlar! Bu gece sizin içinizden öyle bir zât-ı şerîf çıkıp gitti ki, sizden önce gelenler, o zâtın benzerini görmedikleri gibi, sizden sonra gelenler de onun bir benzerini göremeyeceklerdir. Zira Hazret-i Şâh-ı Velâyet, öyle cesur bir zât idi ki, Hazret-i Rasûlullah onu düşmanlarla savaşa memur eder ve muharebe ederken Cebrâil sağından, Mikâil solundan yardım ederlerdi. Kendisi de, fetih ve zafer gerçekleşmedikçe savaştan geri dönmezdi. Şâh-ı Velâyet öyle mübarek bir gecede göçtü ki, Hazret-i Mûsâ ibn-i İmrân o gecede ahirete irtihal etmiş ve İsâ ibn-i Meryem o gecede göğe yükselmişti."²⁵⁶

Tarihten bugüne her asırda Ehl-i Beyt'in öncelikli davası; kendilerine emanet olarak bırakılan Kur'an ve sünnet-i Muhammed Mustafâ'ya canları pahasına sahip çıkmak olmuştur. İmâm Hasan da hilâfet makâmına oturduktan

²⁵⁵ Şebencî, *Nûru'l-Ebsâr Ehl-i Beyt*, s. 424-425.

²⁵⁶ Fazlullah Rahîmî, *Gülzâr-ı Haseneyn*, s. 9.

sonra Allah ve Rasûlü'ne bağlılığını ifade eden bir hutbe okuyarak dert ve davanın ne olduğunu bütün açıklığıyla ilan etmiştir: “Ey şeriat hükmünün perde tutucuları! Ey ibâdet ve temizlik hazinesinde hazır bulunanlar! Ben müjdeleyicinin ve korkutucunun oğluyum. Peygamberlik sultanının vârisi, velâyet mülkünün hakimiyim. Büyük dedem, sizi hak dinine davet etti ve babamdan size hidâyet ve saâdet erişti. Hala ben de onların yolundayım. Muhakkak bilin ki, bana uymak, onlara itâat etmektir. Bana karşı gelmek, onlara karşı gelmektir.”

Bunun üzerine Abdullah ibn-i Abbâs, ayağa kalkıp şöyle söylemiştir:

“Ey kavmim! Bu çocuk, Rasûlullâh'ın oğludur. Sizden imâmlığına boyun eğdiğinizize ve kendisinin emirlerine uymayı kabul ettiğinize dair söz ister. Ne dersiniz? Orada bulunanların hepsi birden; “dinledik ve itâat ettik” dediler.²⁵⁷ Alevî Bektâşî geleneğinde sıkça kullanılan “Öl ikrâr verme! Öl ikrârından dönme!” anlayışında Hz. Peygamber'le başlayan ve imâmlarla devam eden, ikrâr ve beyat alma uygulamasının etkisi vardır. Âşık Virânî vücudu parça parça olsa bile verdiği söz ve ikrârından dönmeyeceğini İmâm Hasan'ı da zikrederek dile getirmektedir:

*Gel beru ey kavm-i a'dâ ben Hudâ'dan dönmezem
Çün şahâdet etmişem kim Mustafâ'dan dönmezem
Pâre pâre bu vücûdüm sad hezârân etseler
Ben gulâm-ı hânedânem Murtazâ'dan dönmezem
Zehrini nûş eyledim verdim Hasan râhında baş
Uş Hüseyin'em ben Hüseyin-i Kerbelâ'dan dönmezem²⁵⁸*

“Edeb erkân dervişe nişan” diyerek, Allâh'ı cehrî olarak zikreden erenler ve velîlerin mirâcı remzeden maneviyat sofrasında kırklar meclisini kurup döndükleri semahla on sekiz bin âlemi çarh eden Alevî Bektâşî canların giydikleri kıyafetlerdeki yeşil renk İmâm Hasan'ın içtiği zehri remzeder. Bir gün Hazret-i Rasûlullâh Efendimiz odasında otururken, bir dizine Hazret-i Hasan'ı, diğer dizine de Cenâb-ı Hüseyin'i alır. Muhabbetle bir Hazret-i Hasan'ın nûr yüzüne, bir Hazret-i Hüseyin'in gül cemâline bakarak onları okşar ve iltifat buyurur. O anda Cebrâil nâzil olarak, ikisine işaretle; “Ey Allâh'ın nebîsi, bunları çok sever misin?” der. Hazret-i Peygamber, “Evet çok severim, evlatlarımız ciğerlerimizdir.” buyurur. Cebrâil; “Yâ Rasûlullâh, muhabbetleri eşit midir? Aralarında fark var mıdır?” diye sorar. Hazret-i Rasûlullah, “Aralarında fark yoktur, her ikisi de

²⁵⁷ Fuzûlî, *Hadîkatü's-Süedâ (Saâdete Ermişlerin Bahçesi)*, haz. Servet Bayoğlu, Kültür Bakanlığı Y., Ankara, 1996, s. 174.

²⁵⁸ Âşık Virânî Divanı, haz: M. Halid Bayrı, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, ts., s. 150-151.

aynı velâyet denizinin mücevherleridir.” buyurur. Cebrâil, “Yâ Habîballâh! Bu şehzâdelerin birini zehirle, diğerini kılıçla şehîd edecekler.” der. Cenâb-ı Peygamber hüznülenerek, “Bu çiğerpârelerime hangi zâlimler, ihanet edecekler ve ne suç veya ceza isnadıyla bu masumlar katledilecekler?” diye sorunca, Cebrâil; “Yâ Rasûlallah! Suç ve cinayetten uzak oldukları halde, vefasız ümmetlerin bu mazlumlara zulmedecekler.” dedi. Hazret-i Peygamber bu belâ haberinden son derece mahzûn olunca Cenâb-ı Hakk, Yûsuf Süresi’ni indirerek, “Peygamberlerin kissalarından en güzelini biz beyân ederiz.” der ve teselli bulur.²⁵⁹

Musîbet-i Hasan ü mihnet-i Hüseyin-i Şehîd

Demî ki oldı gam-efzâ-yı tab'-i Rasûl

Tesellî dil-i pâk-i Rasûl için Hak'dan

*Beyân-ı kıssa-i Ya'kûb ü Yûsuf itdi nüzûl.*²⁶⁰

Fuzûlî Hz. Muhammed ile Hz. Hasan arasındaki duygusal yakınlığı, Allah Rasûlü’nün İmâm Hasan’ın başına gelecekleri bilircesine ona verdiği uhrevî müjdeleri edebî bir üslupla resmeder. Dünyâ ve onun içindeki nimetlerden vazgeçen Hakk âşıklarının yolunu aydınlatan İmâm Hasan’ın dilinden zâlimlerin elinden cevr ü cefâ gören mü’minleri ferahlatan şu olayı paylaşır: “Hz. Hasan anlatıyor: Bir gün dedem şöyle buyurmuştu. Cennet bahçelerinde dolaşırken, dünyadakilerin makamını bana gösterdiler. İki köşk gördüm. Biri yakuttan, öteki zümrüttendi. Güneşin parlaklığını etkisiz hale getirecek derecede bol ışıklı idiler. Meleklerle köşkerin kimlere ait olduğunu sordum. ‘Bir İmâm Hasan’ın, diğeri de İmâm Hüseyin’indir’ dediler. Renklerinin böyle ayrı oluşuna sebep nedir deyince Cebrâil; ‘Yâ Rasûlallah! Zümrüt köşk İmâm Hasan’a aittir. Şunun içindir ki, ölümü esnasında zehir içip bu zümrüt rengi ile dergâha gelecektir. Gül renkli köşk İmâm Hüseyin’indir. O da keskin kılıçla kanlara boğulup Cennet’e yönelecektir.’”²⁶¹

Karısı Cu’de bint-i Kays tarafından suyuna elmas tozu katılarak zehirlenen İmâm Hasan öksürmeye, kusmaya başlar. Öksürdükçe mübarek çiğerleri parça parça boğazından gelir, yüzünün rengi yeşile dönerek sararır, gül cemâli solar. Yanında bulunan yârânuna, hânedân fertlerine yüzünün rengini sorar. Ağlayarak; “Renginiz yeşil oldu.” dediklerinde; “Rasûlullah doğru söyledi.” der. Aslında Rasûlullah’ın doğru söylediği tek doğru İmâm Hasan’ın şahâdet şekli değildir; Allah Rasûlü hilâfet otuz yıldır derken de İmâm Hasan’ın hilâfetinin

²⁵⁹ Fazlullâh Rahîmî, *Gülzâr-ı Haseneyn*, s. 6-7.

²⁶⁰ Fuzûlî, *Hadîkatü’s-Süedâ*, s. 14.

²⁶¹ Fuzûlî, *Hadîkatü’s-Süedâ*, s. 180-181.

altı ay süreceğini, daha sonra ise saltanatın başlayacağını haber vermiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'i bir Muharrem ayında görerek, *Kasîde-i Bürde*'ye tesbî' kalemeye alan²⁶², Ehl-i Beyt âşığı, *Risâletü'l-Haseneyn* kitabının yazarı, yine bir Muharrem ayının altıncı günü Hakk'a yürüyen Niyâzî-i Mısırî²⁶³ İmâm Hasan'a içirilen zehri ve onlara kurban olduğunu dile getirmektedir:

*Ol Hasan hazretlerine zehr içirdi eşkiyâ
Hem Hüseyin oldu susuzluktan şehîd-i Kerbelâ
İkisidir aslı nesli cümle Âl-i Mustafâ
Ben ânın Âl'ine Evlâd'ına kurbân olayım
Ben anın Evlâd ü Ensâb'ına kurbân olayım²⁶⁴*

Hz. Hasan'ın birçok kaynakta yer alan söz ve vasiyetleri dikkate alındığında sanki o başına gelecekler üzerinden bütün mü'minlere inancın, kulluğun ve hayatın anlamı hakkında dersler vermektedir. Eserlerde çizilen tabloya göre o; bütün kötülükleri sabır, tahammül ve etkin liderlikle aşmayı bilmiş bir Peygamber torunudur. *Vak'a-yı İmâm Hazret-i Hasan*'da anlatıldığına göre; İmâm Hasan'ın karısı Cu'de, Muâviye tarafından oğlu Yezîd'le evlendirileceği vaadiyle kandırılarak, iki defa onu zehirlediğinde imâmın yaptığı ilk iş Hazret-i Rasûl'ün merkadine giderek dedesinden âfiyet istemek olmuş ve Allah'ın inâyetiyle de şifâ bulmuştur.²⁶⁵ Ancak üçüncü defa zehirlendiğinde hemşiresi Hz. Zeynep'i uyandırarak, rüyâsında Cennet-i Alâ'da cediti Muhammed Mustafâ'yı gördüğünü ve yanına kendisini de almak istediğini anlatmıştır.²⁶⁶ İmâm Hasan'ın şifâ için dedesinin merkadini ziyaret etmesi ve onu rüyâsında görerek, Hakk'a yürüyeceğini anlaması evlâd-ı Rasûl'ün dedelerine ne kadar güçlü bir imanla bağlı olduklarını göstermektedir. Şüphesiz çeşitli kaynaklardan İmâm Hasan'ın hayatını okuyan canların da Hz. Peygamber'e olan inanç ve ikrârları tazelenmektedir.

Ehl-i Beyt muhiblerinden birisi olan Üsküdarlı Hâşim Baba için de İmâm Hasan'a zehir içirenler eşkiyâdır. Âbid, ârif, âşık ve sâdık olma yolundaki her can için mazlûmeyn-i şehîdeynden ve Cennet gençlerinin efendilerinden birisi olan İmâm Hasan güzel dillerin söylediği güzellik kasîdesinin baş kahramanıdır:

²⁶² Niyâzî-i Mısırî, *Mevâidü'l-İrfân (İrfân Sofraları)*, çev: Süleyman Ateş, Ankara, 1971, s. 44.

²⁶³ Limnili Şeyh Abdî-i Siyâhî, *Limnî'de Sürgün Bir Velî -Niyâzî-i Mısırî'nin Hâtraları-*, haz. Mustafa Tatçı, İstanbul, 2010, H Yayınları, s. 53.

²⁶⁴ *Niyâzî Mısırî Divanı*, Maarif Kitaphanesi, ts., s. 114

²⁶⁵ *Vak'a-yı İmâm Hazreti Hasan*, vr. 17b-18a.

²⁶⁶ *Vak'a-yı İmâm Hazreti Hasan*, vr. 19b.

Söyle ey dil-i ahsen Hasan Hüseyin'den bir haber

*Zehr içirdiler ana mel'ûn-ı bî-dîn eşkiyâ.*²⁶⁷

Fuzûlî'ye göre; İmâm Hasan'ın şeker saçan yakut gibi ağzı ağuyla acılaştığı günden bu yana, dünyada hiç kimsenin damağı tad alamaz olmuş; kılıç, Hüseyin'in güzel bedenini kan içinde bıraktığı günden beri, bir türlü kınına girip dinmemiş, rahat yüzü görmemiştir.²⁶⁸ "Arılık ve doğruluk göklerinin ayı idi; adı Hasan'dı, yüzü de güzeldi. Cömertlik hazinesinin ilk incisi, varlık atölyesinin son eseri, Ehl-i Beyt manzumesinin ilk mısraı, Hazret-i Muhammed'in gözünün nûruydı. Can bağışlayan dili, bal ile şekeri kışkandıracak ölçüde tatlıydı. Zâlim feleğin elinden ağu içti; zehir, ağzını zümrüt rengine dönüştürdü; ciğerini paramparça edip yanan kömürünü kıvılcıma çevirdi. O kıvılcım, bütün dünyaya yayıldı da, herkesin yüreğini yaktı."²⁶⁹

Gülzâr-ı Haseneyn'de İmâm Hasan'ın dilinden Kûfe halkının ikiyezlülüğü, ahitlerinden dönmeleri ve Hz. Hasan'ın, onların vefâsızlıkları karşısındaki tutumu gözler önüne serilmektedir. Bu durumda dahi Peygamber torununun vakûr duruşu, kin ve düşmanlık duygularına kapılmadığı ifade edilmektedir. Askerlerin dünyaya aldanıp, nefislerinin harekete geçtiğini gören İmâm Hasan, ordu içinde dedikodu çoğalıp, fitne ateşi artınca, askerlere hitaben şu hutbeyi okur: "Ey Müslümanlar! Siz barışta ve savaşta bana tabi olmak şartıyla beyat ettiniz değil mi? canım kudret elinde olan Allah hakkı için, benim bu âlemde hiçbir kimseye kin ve düşmanlığım yoktur. Doğudan batıya dek bir kimse bulunması ihtimali yoktur ki, ben ondan incinmiş olayım. Benim indimde barış ve selâmet, kin ve düşmanlıktan daha sevgilidir."²⁷⁰ Eserlerde çizilen bu tablolar, Alevî Bektâşî geleneğindeki "incinsen de incitme" anlayışının temellerinin İslâm'ın ilk devirlerine kadar dayandırıldığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Benzer bir tabloda Anadolu'da Muharrem aylarında en çok okunan kitaplardan birisi olan *Makel-i Hüseyin*'lerde çizilmektedir. Kerbelâ çölünde yetmiş iki evlâdı ve yârânıyla günlerce susuz bırakılan İmâm Hüseyin Kûfe'lilere, abisi İmâm Hasan'a yaptıkları vefâsızlığı hatırlatır:

²⁶⁷ Bkz. Mehmet Temizkan, Üsküdarlı Hâşim Baba'nın Fikrî Kimliği Üzerine Bir İnceleme, *Üsküdar Sempozyumu*, C. II, ss. 100-108, s. 103.

²⁶⁸ Fuzûlî, *Hadîkatü's-Süedâ*, s. 42.

²⁶⁹ Fuzûlî, *a.g.e.*, s. 70.

²⁷⁰ Fazlullâh Rahîmî, *Gülzâr-ı Haseneyn*, s. 11.

*Yedi gün oldu ki, susuz kalmışız,
Ey aceb biz size kıldık, ne hatâ.*

*Ya dahi nitdi size atam Hasan,
Kıldınız ağuyla anı hebâ.*

*Âhir ol Tanrı Rasûlü'nün kızı,
Anasıdır atamın ol hûb-likâ.²⁷¹*

Muâviye'ye bir mektup yazarak *barış daha hayırlıdır*²⁷² âyeti gereği sulh yolunu seçen ve dedesinin öngörüsü ile Müslüman kanı akmasına mani olan İmâm Hasan hilâfetten vazgeçince, onun ashâbı şöyle demişlerdir: "Bu mü'minler için bir âr (utanç)dır. Böyle diyenlere Hz. Hasan şöyle cevap vermiştir: Utanç (âr), ateş (nâr)dan hayırlıdır.²⁷³

Fazlullah Rahîmî bir gün Ali bin Beşir Hamedânî'nin, Hazret-i İmâm Hasan efendimizle görüşerek; "Ey Rasûlullah'ın oğlu! Muâviye ile barış yapılmasına rıza göstermeniz münasip değildi." dediğini nakletmektedir. İmâm Hasan ona şöyle cevap vermiştir: "Ey ibn-i Beşir! Biz hikmet hazinesinin idarecisiyiz. Bize malum olan sırlar size gizlidir. Bizim idrak ettiğimiz ilâhî bilgi sizin idrakinizden uzaktır. İki taraftan savaş için hazırlanan askerin kanlarının dökülmesi, Allah tarafından ertelenmiş ve henüz kan dökülmesine rıza gösterilmemiştir. Allah'ın hikmet hazinesinden kana bulanmış olan elbise Hüseyin-i Mazlûm'a verilmiştir. Savaş yerinde Hüseyin için şahâdet tertip eden Allah, benim için zehirli kadeh hazırlamıştır. Hüseyin-i Mazlûm'a Irak topraklarında Cenâb-ı Murtaşâ'ya yakınlık kararlaştırıldığı gibi, bana da Medîne'de Hazret-i Mustafâ'nın civarı kararlaştırılmıştır."²⁷⁴ Anadolu'da tarihten bugüne halen okunan *Mâtemiyye*'lerde de; "Kan dökmeyi istemedi Şâh Hasan, yetmez miydi, heder olan bunca cân" denilerek Hz. Hasan'ın dilinden onun niçin sulh yolunu tercih ettiği açıklanmaktadır.²⁷⁵

Fuzûlî ise İmâm Hasan'ın Ali bin Beşir Hamedânî'ye şöyle cevap verdiğini rivâyet eder: "Ey Ali! Biz hikmet hazinelerinin muhafızları ve velâyet meydanının süvarileriyiz. Bize malum olan şeyler, sizin için gizlidir ve bizim anlamadığımız sırlar, sizin anlayışınızdan uzaktır. Henüz iki yandan dövüşüp vuruşmak

²⁷¹ *Maktel-i Hüseyin (Yazma Eser)*, Amasya/Merzifon Hasan Akdeniz Özel Koleksiyonu, vr. 350a.

²⁷² Nisâ, 4/128.

²⁷³ Şebencî, *Nûru'l-Ebsâr Ehl-i Beyt*, s. 423.

²⁷⁴ Fazlullâh Rahîmî, *Gülzâr-ı Haseneyn*, s. 17-18.

²⁷⁵ *Mâtemiyye*, haz. M. Sait Çetiner, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1961, s. 32.

için hazır olan askerin kan dökücülük vadesi geri bırakılmıştır. Vakitsiz olarak karşılamaya kaza hakiminin rızâsı yoktur. Kanlı kaftan gerçek hazinesinden masum Hüseyin'e verilmiştir. Benim çalışmalarımı, zaman revâ görmez. Heyecan arsasında Hüseyin için ölüm safları tertip eden, bela meclisinde benim için de içi zehir dolu kadehi hazırlamıştır. Mazlum Hüseyin'e Irak'ta Murtazâ yanında bulunmak kararlaştığı gibi, bana da Medine'de Mustafâ'nın komşuluğu kısmettir."²⁷⁶ *Vak'a-yı İmâm Hazret-i Hasan* adlı eserde Ali bin Beşîr Hemdânî den nakille muharebenin Hz. Hasan'a nasip olmadığı, biraderi Hazret-i Hüseyin'e müyesser olacağı ifade edilmektedir.²⁷⁷

Hz. Ali ile Hz. Hasan arasında geçen konuşmalar da değerlendirildiğinde sanki İmâm Hasan başına geleceklere karşı başta Hz. Peygamber olmak üzere, büyükleri tarafından hazırlanmış, ilâhî kader ve yazı kendisine ihtar edilmiştir. İmâm Ali oğlu Hasan'a şöyle vasiyet etmiştir: "Şunu kesin olarak bil ki sen arzuna erişemezsin, senin için belirlenen yaşama süresinin ötesine geçemezsin. Sen şu anda senden önce yaşamışların geçtikleri yolda yürüyorsun. Öyleyse isteklerini kıs, kazançta mutedil ol. Çünkü nice istek var ki savaşa dönüşür. Kaldı ki, her talep eden rızıklanmaz ve her mutedil davranan da mahrum olmaz."²⁷⁸ Her işte nefsinin Allâh'a sığındır. Böyle yapmakla koruyucu bir mağaraya, güçlü bir engelin arkasına sığınmış olursun.²⁷⁹

3. Âl-i Beyt'in Evlâdı: Kur'an'dır Feryâdı

İmâm Hasan'ın kaynaklara yansıyan konuşma ve nasihatları dikkate alındığında, onun duygu, düşünce ve davranışlarına yön veren temel referansların Kur'ân-ı Kerîm ve dedesi Hz. Muhammed'in sünneti olduğu görülmektedir. Hayata verdiği anlamda, geliştirdiği tavır ve tutumda Kur'an'ın boyasını Ehl-i Beyt'in mayasını gözlemek mümkündür. O Âdem Peygamber'den Hâtem Peygamber'e kadar süzülüp gelen hikmet, adâlet, şefkat ve merhamet yörüngeli nebevî duruşun sarsılmaz bir takipçisidir. Fitne ve tefrikaların, kargaşa ve bozgunların sebeplerini insanların kalp ve gönüllerinde bulup, yakalayan ve asla bu şeytan tuzaklarına düşmeyen bir fütüvvet kahramanıdır. İmâm Hasan bir sözünde der ki: "İnsanı üç şey helâk eder: Kibir, hırs ve çekememezlik. Kibir dinin de helâkidir. İblis bu özelliğinden dolayı lanete uğramıştır. Hırs nefsin düşmanıdır. Âdem, hırsı yüzünden Cennet'ten çıkarılmıştır. Çekememezlik

²⁷⁶ Fuzûlî, *Hadîkatü's-Süedâ*, s. 174.

²⁷⁷ *Vak'a-yı İmâm Hazreti Hasan*, vr. 15b.

²⁷⁸ Mehdi Sadr, *Ehl-i Beyt Ahlâkı*, İnsan Y., İstanbul, 2003, s. 68.

²⁷⁹ Mehdi Sadr, *a.g.e.*, s. 160.

ise, insanı kötülüğe yöneltir. Kâbil'in Hâbil'i öldürmesinin sebebi de çekeme mezliktir."²⁸⁰ Bu sözlerde insanlık tarihi boyunca süregelen şeytânî olanla Rahmânî olan arasındaki savaşta Hakk'ın yanında duran bir yiğidin basîret ve ferâsetini görmek zor değildir.

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hâne-i saâdetinde vahiy atmosferinde ve Şâh-ı Velâyet İmâm Ali'nin irfân sofrasında yetişen İmâm Hasan insanı Allah'a ulaştıran yolları bilen bir yol gösterici, insanın hakikat ve Cennet yolculuğunda önünde dikili engellerden haberdar olan bir kalp, gönül ve nefis okuyucusudur. Öğütlerinden birisi şöyledir: "Ey Âdemoğlu! Allâh'ın haram kılmış olduğu şeyleri bırakırsan; âbid olursun. Allâh'ın sana taksim ettiği rızka razı olursan; zengin olursun. Komşuna iyilik edersen; Müslüman olursun. İnsanlara onların sana davranmalarını istediğin gibi davranırsan; âdil olursun. Çok mal toplayıp sağlam bina inşa edenlerin, uzun emel sahibi olanların sonu hüsrânla bitmiş ve meskenleri kabire dönüşmüştür. Ey Âdemoğlu! Senin ömrün ana rahmine düştüğünden beri hızla tükenmeye devam ediyor. Önündekine bakacağına, elindekine bak. Mü'min yol için azık hazırlar, kâfir ise har vurup harman savurur. Azıklanın! Şüphesiz en hayırlı azık, takvâdır."²⁸¹ İmâm Hasan hayat yolculuğundaki musibet ve afetleri bildiği kadar, âbidlikten ârifliğe kadar hakikat yolculuğunun da duraklarını bilen bir kalp doktoru, gönül mimarıdır. Her biri bir kandil, bir çerağ olan Ehl-i Beyt mensupları insanları cehâlet karanlığından hakikat aydınlığına götüren mürşid-i kâmiller olmuşlardır.

İmâm Hasan'ın Allah'a imânı ve güvenci tamdı. Manzûm sözlerinde bu konudaki duygu ve düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: "Yaratılmışa değil, yaratana güvenin. Yalancıya da doğru söyleyene de el açmayın. Rahmân olan Allah'tan rızkını talep edin. Allah'ın dışında rızık veren yoktur. İnsanların kendisine fayda vereceğini zanneden Rahmân'a güvenmiyor demektir. Rızık kendisinin kazandığını zannedenin Yaratıcı'nın yolundan ayakları sapar."²⁸²

Kötü söz ve davranışlara tahammül etmek, hilim ehli olmak Ehl-i Beyt'in en belirgin özelliklerinden birisidir. "Tahammül bütün kötülüklerin mezarıdır" sözünün sahibi İmâm Ali'nin oğlu İmâm Hasan'ın hilmiyle alakalı şöyle bir olay rivayet edilmektedir: Şamlı biri İmâm Hasan'ı bir gün binek sırtında görür ve ona lanet okumaya başlar. Ama İmâm Hasan ona cevap vermez. Adam lanet okumaya son verince, İmâm Hasan ona dönerek güler ve şöyle der: "Ey ihtiyar

²⁸⁰ Mehdi Sadr, *a.g.e.*, s. 68.

²⁸¹ Şebencî, *Nûru'l-Ebsâr Ehl-i Beyt*, s. 424; Bakara, 2/197.

²⁸² Şebencî, s. 427.

sanırım sen yabancıydın, belki de beni birine benzettin. Eğer seni memnun etmemizi isteseydin, seni memnun ederdik. Bizim sana yol göstermemizi isteseydin, sana yol gösterirdik. Yükünü yüklemeye yardımcı olmamızı isteseydin, yükünü yüklemeye yardım ederdik. Eğer acıkmışsan seni doyururduk; çıplak isen seni giydirdik. İhtiyaç sahibiyisen, senin ihtiyacını karşılardık. Şayet sürgünsen seni barındırardık. Eğer kafileni bize doğru sürseydin, göçüne kadar bizim konduğumuz olurdu. Seni ziyaret ederdik. Çünkü bizim yerimiz geniş, makamımız büyük, malımız da çoktur.” Adam bu sözleri duyunca, ağlar ve şöyle der: “Senin Allâh’ın yeryüzündeki halifesi olduğuna şahitlik ederim. Sen ve baban yeryüzünde en çok öfkelenmiş kimseler idiniz. Şu anda sen yeryüzünde en çok sevdiğim kimsesin.” Ardından bineğini ona doğru çevirdi ve ayrılık günü gelip çatana kadar onun konduğu oldu.²⁸³ İmâm Hasan’ın bu davranışı akıllara rahmet Peygamberi Hz. Muhammed’in geniş hoşgörüsünü anlatan; “Eğer katı yürekli, kaba biri olsaydın, insanlar senin etrafından dağılıverirdi.”²⁸⁴ “Fakat onlar ne yaparlarsa yaparlar, sen yine de kötülüğünü en iyi tarzda sav!”²⁸⁵ âyetlerini getirmektedir. Kevser Havuzu’nun başına kadar birbirlerinden ayrılmayacak olan Kur’an ve Ehl-i Beyt emanetleri İmâm Hasan’ın şahsında birleşmiş görünmektedir.

Dünyâ ve ukbâdan vazgeçerek, sadece Allah’ın rızasına odaklanan âşık ve sâdıklara rehber olan Ehl-i Beyt’in her söz ve davranışında huzur ve saâdetin anahtarları bulunmaktadır. Dünya ve içindekilere aldanarak, hırs, öfke, haset, kin, kibir ve düşmanlık gibi olumsuz duygu ve davranışların etkisinde kalan insanlara İmâm Hasan Cenade’ye yaptığı meşhur öğütünde şöyle seslenmektedir: “Sonsuza kadar yaşayacakmışsın gibi dünyanın için çalış ve yarın ölecekmişsin gibi ahiretin için çalış. Şayet ahiretin olmadan, onur ve iktidarın olmadan heybet sahibi olmak istiyorsan, Allâh’a isyan etmenin zilletinden çıkıp, Allâh’a itâat etmenin onuruna eriş.”²⁸⁶

İmâm Hasan malını üç defa Allah için taksim edip, insanlara vermiştir. Hatta bir keresinde ayakkabısına varıncaya kadar vermiştir.²⁸⁷ Bir defasında İmâm Hasan’a; “Ey Hasan! Zor durumda olsan bile, senin hiçbir dilenciyi geri çevirmediğini görüyoruz. Niçin böyle davranıyorsun?” diye soruldu. Hz. Hasan şöyle cevap verdi: “Biz, Allah’tan diler ve umarız. Hal böyle iken, kendim

²⁸³ Mehdi Sadr, *Ehl-i Beyt Ahlâkı*, s. 40-41.

²⁸⁴ Âl-i İmrân, 3/159.

²⁸⁵ Mü’minûn, 23/96.

²⁸⁶ Mehdi Sadr, *Ehl-i Beyt Ahlâkı*, s. 249.

²⁸⁷ Şebencî, *Nûru’l-Ebsâr Ehl-i Beyt*, s. 417.

Allah'tan dilenirken bana dilenmeye gelen bir kimseyi nasıl geri çevirebilirim. Böyle davranmaktan hayâ ederim. Allah nimetlerini benim üzerime yayar. Ben de onları insanlara dağıtırım. Şayet ben bu dağıtma işine son veririmsem, Allah'ın da nimetlerini bana göndermeye son vermesinden korkarım."²⁸⁸

Hz. Hasan'ın annesi Hz. Fâtıma ve babası Hz. Ali, kendisi ve küçük kardeşi Hz. Hüseyin bir defasında hastalandıklarında, Hz. Peygamber'in tavsiyesi üzerine şifâ bulmaları niyetiyle üç gün oruç tutmayı adanmışlar, onlar iyileştiklerinde de adaklarını yerine getirmişlerdir. Ancak kendileri aç oldukları halde Ehl-i Beyt, iftar sofrası için hazırladıkları mütevâzi yiyeceklerini, üç gün peş peşe kapılarına gelen fakir, miskin ve yetime ikrâm etmişlerdir. Bu olay üzerine nâzil olan âyet-i kerîme Ehl-i Beyt'in bu "yemeyip yedirme" davranışını tüm insanlığa yol gösteren bir nümûne olarak ser-levha yapmıştır: "*Kendileri de aç oldukları halde yiyeceklerini, sırf Allah'ın rızasına ermek için fakire, yetime ve esire ikrâm ederler.*"²⁸⁹ İmâm Hasan'ın yetiştiği ortam maldan ve candan her türlü fedâkarlığın yapıldığı bir gönül cömertliği iklimidir.

Cömertlik Ehl-i Beyt'in en önemli vasfıdır. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in cömertliği, onun evlâdı olan imâmlarda da çeşitli şekillerde tezahür etmiştir. Yedinci imâm Mûsâ Kâzım'ın ölçsüz cömertliği meşhurdur. İçlerinde un, hurma ve para bulunan sepetler hazırlatarak, bunları Medîne'nin fakirlerine dağıtması onun adetlerindedir. Yanında daima üç yüz, dört yüz ya da iki bin dinarlık para keseleri bulundurur, bunları karşılaştığı fakirlere ihtiyaçlarına göre verirdi. İmâmdan böyle bir yardım gören fakir, maddi sıkıntılarında büyük ölçüde kurtulmuş olurdu. Hatta 'Mûsâ'nın kesesi' sözü, birisinden beklenmedik şekilde gelen maddi yardımlar için kullanılan bir deyim haline gelmişti.²⁹⁰

İmâm Hasan çocuklarını da ümmet-i Muhammed'e nümûne-i imtisâl olarak yetiştirmişti. O hilimle, şefkat, merhamet ve güzel öğütlerle evlat yetiştirmeyi Hz. Muhammed Mustafâ ocağında öğrenmişti. Muhammed bin Bişr Hz. Hasan'ın oğlu Zeyd hakkında şunları söylemiştir: "*Zeyd, her kış vakti insanların baharı idi. Gök gürültüsü ve yıldırımlar değişirken, o, karanlıkları aydınlatan bir kandil idi.*"²⁹¹ Kudâme bin Mûsâ, Zeyd Hakk'a yürüdükten sonra onu şu sözlerle anlatmıştır: "*Şayet yer, Zeyd'i örtüp bürümüş ise Zeyd orada da iyilik ve cömertlikle meşgul olur. O, defnedilip toprağın altında kalmış da olsa, onun yapmış olduğu işler övgüye şayan işlerdir. O, zorda kalmışa, yoksula yardımı*

²⁸⁸ Şebencî, *a.g.e.*, s. 429.

²⁸⁹ İnsân, 76/8.

²⁹⁰ Mehmet Ali Büyükkara, *Ehl-i Beyt ve Ehl-i Devlet*, İFAV Y., İstanbul, 2010, s. 206.

²⁹¹ Şebencî, *Nûru'l-Ebsâr Ehl-i Beyt*, s. 436.

hemen ulaştırırdı. Onlardan bir seyyid ölürse, yerine bir kıymetli ve cömert seyyid daha gelir. Onların yücelik sarayı kaldığı yerden inşa devam eder.”²⁹²

İmâm Hasan oğullarından birine şöyle nasihat eder: “Yavrucuğum! Girdiği, çıktığı yeri bilmedikçe biriyle arkadaşlık etme. Onu iyice denedikten sonra ve arkadaşlığından memnun olduktan sonra, onu kendine dost edin. Ona karşı az hata etmeye ve hayatta yardımlaşmaya çalış.”²⁹³ Aklı olmayanın edebi de olmaz. Himmeti olmayanın sevgisi de olmaz. Dini olmayanın hayâsı da olmaz. Aklın başı insanlara güzel muâmele etmektir. Dünya ve âhiret akıl ile tedarik olunur. Akıldan mahrum olan, bu ikisinden de mahrum olur.²⁹⁴ İlim tahsil edin. Şayet ilmi ezberleyip, aklınızda tutamazsanız, o ilmi yazın ve evinize koyun.²⁹⁵

Hânedân-ı Ehl-i Beyt, ilim şehrinin kapısı, hikmet ve irfânın ocağıydı. İmâm Hasan’ın da nefes ve nutukları, hikmet dolu olup, tüm mü’minlere yol gösteriyordu. İmâm Hasan bir gün gusledip, evinden çıktı. En güzel elbisesini giyinmişti. Yolda önüne vaziyeti çok düşkün olan bir Yahudi çıktı. Hz. Hasan’ı durdurup, ona şöyle dedi: “Deden; ‘dünya mü’min için bir hapishanedir. Kâfir içinse bir Cennet’dir’ derdi. Sen mü’minsin ben ise bir kâfirim. Fakat dünya senin için bir Cennet, benim için ise bir hapishane haline gelmiş. Şu halime bak. Ne sefil durumdayım.” İmâm Hasan adamın bu sözünü işitince şöyle dedi: “Ey kişi! Şayet Allâh’ın ahirette benim için hazırlamış olduğu mükâfatı görseydin, şu an içinde bulunduğum durumun bir hapishaneden farksız olduğunu anlardın. Şayet ahirette senin için hazırlanmış olan azabı görseydin, şu an beğenmediğin durumun için Cennet’teyim derdin.”²⁹⁶

Alevî Bektâşîler on iki imâmlara sevgi ve bağlılıklarını özellikle cemlerde düvâzdeh-imâm adı verilen manzûm eserler okuyarak ifade etmektedirler. Her cemde zâkirler tarafından mutlaka okunan ve canların “Allah Allah” sesleriyle coşku ve heyecanlarını ortak ettikleri bu eserlerle on iki imâmların edeb ve ah-lâkına bağlılık tazelenmekte, çocuk ve gençler onların sevgisiyle yetişerek, onlarla bütünleşmektedirler:

Hasan’ım, hem Hüseyin’im, Âbidîn’im,

*Benim gözüm nûru, İmam Bâkır-ı Bekâdur.*²⁹⁷

²⁹² Şebencî, *a.g.e.*, s. 436.

²⁹³ Mehdi Sadr, s. 358.

²⁹⁴ Şebencî, *a.g.e.*, s. 425.

²⁹⁵ Şebencî, *a.g.e.*, s. 426.

²⁹⁶ Şebencî, *a.g.e.*, s. 420-421.

²⁹⁷ Âşık Virânî, *İlm-i Cavidân*, haz. Osman Eğri, TDV Y., Ankara, s. 69.

Meşrebi, tarîkatı hangisi olursa olsun, evlâd-ı Rasûl olan bütün pir ve müşidler için de İmâm Hasan bir şefâat-kânîdir. Âhirette mü'minler onlardan himmet isterler. Azerbaycan'dan Anadolu'ya kadar kalp ve gönülleri hakikat çerağı ile aydınlatan Seyyid Mir Hamza Nigârî bu duygularını tâlib-i Hakk'larla şöyle paylaşmaktadır:

*Dem-i imdâd meded-kârmız âyâ mahşer
Kim olur Şîr-i Hudâ Şâh-ı velâdan gayrı
Rûz-ı hasret dem-i dermâdeni feryâdımıza
İrişür kim Hasen-i hüsn-likâdan gayrı²⁹⁸*

Sonuç

Kıyâmete kadar nesli devam edecek olan “şerîf”lerin babası olan İmâm Hasan, bedence de, huy ve ahlâkça da Allah Rasûlü'ne benzeyen bir gonca güldü. Hz. Muhammed Mustafâ'nın Cennet Bahçesi'nde yetişti. Fuzûlî, Hasan ve Hüseyin'i resmederken onların mekânını “saâdete ermişlerin bahçesi” olarak tasvîr etti. İmâm Hasan dedesinin tebliğ ettiği iman hakikatine canı ve malı pasına şahâdet etti ve şahâdet şerbetini içti. Âşıklar sâdıklar, bağı başı yanıklar ve bütün kalpleriyle hakikate uyanıklar, İmâm Hasan'ın tutuşturduğu çerağın aydınlığında, zulüm, haksızlık ve düşmanlık gibi şeytan ahlâkını görüp, kaçındılar. Sabır, tahammül, adâlet, şefkat ve merhamet gibi Rahmânî sıfatları tüm insanlığa anlattılar.

Maktel'ler, Matemiyye'ler, Mersiye'ler, Divâzdeh İmâm'lar gönüllerin Ehl-i Beyt'in sevgisiyle coştığı sıdk u sadâkat bestelerine dönüştü. Gözler İmâm Hasan ve İmâm Hüseyin aşkına döktükleri gözyaşlarıyla, gönülleri onların mana sultânlığıyla bütünleştirdi. Gaflet halinden ölüm uykusuna yatmış kalpler, İmâm Celâlettin es-Suyûtî'nin ifadesiyle; “Ehl-i Beyt'in fazîletlerini öğrenip, yaşayarak canlandı”. Eşkiyânın zehir içirdiği İmâm Hasan için dökülen gözyaşları, kalp ve gönüllerdeki sevgi, saygı, birlik, beraberlik ve kardeşlik gibi duygu ve davranış tohumlarını tomurcuklandırdı. Hünkâr Hacı Bektaş Velî aslanla, ceylanı bir kucakta taşıdı. “Düşmanımız kindir bizim” diyen Yûnus Emre'ler, hoşgörü diliyle gökyüzü çadırının içerisine yetmiş iki milleti sığdırdı. “Biz ayırmaya değil, birleştirmeye geldik” sözünü Konya'daki müslim, gayr-ı müslim tüm insanlara duyuran Mevlâna Celâleddin Rûmî, tevhîde susamış gönülleri fethetti. İmâm Hasan'ın söz ve davranışları tarihten bugüne gavslara, kutuplara ser-tâc oldu. Hz. Muhammed Mustafâ ve O'nun Ehl-i Beyt'ine getirilen salavâtlar

²⁹⁸ *Nigârî Divanı*, haz. Azmi Bilgin, İstanbul, 2004, s. 380

mü'minleri rahmet deryâsının içine itti. Rahmet Peygamberi'nin insanlığa takdim ettiği ve mü'minlere rahmet ve şifâ olan Kur'an, rahmet nesli olan evlâd-ı Rasûl'ün dilinden rahmet, şefkat, bereket, safâ nazar ve himmeti, irfân sofralarımıza getirdi. Selâm olsun onlara, aşk olsun yollarından gidenlere...

KLASİK ŞİA KAYNAKLARINA GÖRE HZ. HASAN

Prof. Dr. Mehmet Salih ARI*

Hz. Peygamber (s.a.)'in torunu olan Hz. Hasan, Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın en büyük çocuğudur. Gerek Sünnî dünyada gerekse Şia dünyasında önemli bir şahsiyet olarak kabul edilmektedir. Küçüklüğünden beri Resûlullah (s.a.)'ın sevgisine mazhar olan bu zat aynı zamanda Raşid halifelerden sayılmaktadır. Babasının döneminde meydana gelen savaşlarda babasının yanında yer almıştır. Hz. Ali'nin vefatından kısa süre sonra Kufe'de kendisine halife olarak biat edilmiştir. Şia, Hz. Hasan'ın babası gibi vasiyet yolu ile imam tayin edildiğine inanmaktadır. Şia için Hz. Hasan on dört masum-ı pakın dördüncüsü ve on iki imamın ikincisidir.

Bu bildiri de klasik Şia kaynaklarının doğumundan vefatına kadar Hz. Hasan'a nasıl baktıkları üzerinde durulacaktır. Şia bakış açısıyla Hz. Hasan'ın künyesi, lakapları, bilgisi ve ahlakı ele alınacaktır. Şia'nın imamet teorisi kapsamında Hz. Hasan'ın imameti konusu irdelenecektir. Hz. Hasan'ın hilafeti Muaviye b. Ebi Süfyan'a nasıl ve hangi şartlarla devrettiği, onun Muaviye ile ilişkileri Şia kaynaklarında nasıl ele alındığı örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır.

Giriş

Şia için Hz. Hasan, on iki imamın ikincisi; on dört masum-ı pâkın dördüncüsü olduğundan büyük öneme sahip bir şahsiyettir. Klasik Şia kaynaklarında Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in hayatları iç içe anlatıldığı gibi müstakil başlıklar altında da ele alınmaktadır. Aynı durum hadisler için de söz konusudur. Şia'nın birçok hadis kitabında da bu iki imamın faziletleri birlikte ele alındığı gibi ayrı başlıklar altında da anlatılmaktadır. Şia Hz. Hüseyin'e daha önem verir. Şii kaynaklarda iki imamın hayatı ve fazileti birlikte anlatıldığında ilk önce Hz. Hüseyin'in hayatı ile başlanır.²⁹⁹ Klasik Şia kaynaklarında Hz. Hasan'ın hayatı-

---

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

nın nasıl anlatıldığını daha iyi anlamak için Şia'nın imamet nazariyesini ve bu mezhebin ilk üç halife ve sahabe hakkındaki düşüncesini bilmek gerekir.

Doğumu, Adı, Künye ve Lakapları

Şii kaynaklarda, genellikle Hz. Hasan'ın hicretin ikinci yılının Ramazan ayının on beşinci gününde doğduğuna dair rivayet tercih edilmektedir.³⁰⁰ Doğumundan sonra ise Hz. Hasan'a adının nasıl verildiğine dair şöyle bir rivayet aktarılmaktadır. Buna göre Hz. Hasan doğduğunda annesi Hz. Fatıma, babası Hz. Ali'ye çocuğa adını koymasını söyler. Hz. Ali bu konuda Resûlullah'tan önce davranamayacağını ifade eder. Resûlullah onların yanına geldiğinde çocuğu sarı bir bez içerisinde sarılı olarak getirirler. Resûlullah onlara "Ben size çocuğu sarı beze sarmayın demedim mi?" der. Daha sonra çocuğu beyaz bir beze sarar. Sonra Ali'ye çocuğun adını koyup koymadığını sorar. Hz. Ali bu konuda kendisinden önce davranamayacağını, ancak ona Harb adını vermek istediğini söyler. Bunun üzerine Resûlullah, "Ben de bu konuda Allah'tan önce davranmam" buyurur. Bu olay üzerine Yüce Allah, Cebrail (a.s.)'e Muhammed (s.a.)'in bir torununun olduğunu inip onu tebrik etmesini, Ona Ali'nin Onun yanındaki konumu Harun'un Musa'nın yanındaki konumu gibi olduğunu dolayısıyla çocuğa Harun'un oğlunun adı olan Şebber diye isim koymasını vahy eder. Resûlullah "Benim dilim Arapçadır dediğinde ise Cebrail, "O halde ona Hasan adını koyun" der.³⁰¹ Bu yüzden Hz. Hasan'ın Tevrat'taki ismi Şebber'dir.³⁰²

Resûlullah'ın Hz. Hasan için akika kurbanı olarak bir koç kestiği ve doğumunun yedinci gününde Hz. Fatıma'dan çocuğun saçını tartıp ağırlığı kadar gümüş sadaka vermesini emrettiği³⁰³ rivayet olunmaktadır. Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin arasında sadece altı ay on gün geçtiği aktarılmaktadır.³⁰⁴

Başka bir rivayete göre Hz. Ali, Hz. Hasan'a Hamza; Hüseyin'e Cafer adlarını koyar. Sonra bir gün Resûlullah Hz. Ali'ye: "Ben bu iki çocuğun adlarını değiştirmek istiyorum" buyurur. Hz. Ali, "Allah ve Resûlü'nün isteği ne ise o olur" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Bunların adları Hasan ve Hüseyin

²⁹⁹ Örnek olarak bkz. Muhammed Bakır b. Muhammed Taki b. Maksud Ali el-Meclisî, *Bihârü'l-Envâri'l-Camia li Dureri Ahbâri'l-Eimmeti'l-Athâr*, I-XLIV, Beyrut 1983, XVIII, 171.

³⁰⁰ Bkz. Ebû Cafer Muhammed b. Yakûb b. İshâk el-Küleynî, *el-Kâfî*, I-VIII, Tahran 1388, I, 461; Ebû Cafer Muhammed b. Ali b. Şehraşûb, *Menâkibu Âl-i Ebî Talîb*, I-IV, Beyrut 1985, IV, 33.

³⁰¹ Ebû Cafer Şeyhu't-Tâife Muhammed b. Hasan b. Ali et-Tûsî, *Kitabu'l-Emâlî* (thk. Behrad Caferi, Ali Ekber el-Gaffârî), Tahran 1381, s. 546; İbn Şehraşûb, IV, 30; Meclisî, XVIII, 171-172.

³⁰² Meclisî, XVIII, 341.

³⁰³ Küleynî, VI, 33; Meclisî, XVIII, 185.

³⁰⁴ Küleynî, I, 464; Meclisî, XVIII, 178, 186.

olsun" buyurur.³⁰⁵ Bu rivayetten Hz. Hasan adının Hz. Hüseyin'in doğumuna kadar Cafer olarak kaldığı daha sonra değiştirildiği anlaşılmaktadır.

Hz. Hasan'ın tek künyesinin Ebû Muhammed olduğu belirtilmektedir. Ancak çok sayıda lakabının olduğu zikredilmektedir. Hz. Hasan'ın, Takî, Tayyib, Zeki, Seyyid, Sibte, Veli, Vezir, Kaim, Hücce vs. lakaplarının olduğu ifade edilmektedir. Bu lakaplar arasında en meşhur olanının Takî ve mertebeye en yüce kabul edilenin ise Seyyid olduğu kabul edilmektedir. Zira Seyyid lakabının Resûlullah tarafından Hz. Hasan'a verildiğine kesin bir şekilde inanılmaktadır.³⁰⁶

Çocukluğu, Gençliği ve Fazileti

Şii literatürde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in çocukluğu ve fazileti ile ilgili çok sayıda bilgi bulunmaktadır. Bunların bir kısmı Sünnî kaynaklarda da geçmektedir. Şia, Ehl-i Sünnet'in Hz. Hasan'ın fazileti ile ilgili naklettikleri tüm rivayetleri aktarır. Aşağıda bu konu ile ilgili birkaç rivâyet aktarılacaktır. Bu rivayetlere göre Resûlullah Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hakkında şöyle buyurmuştur:

"Hasan ve Hüseyin Cennetteki gençlerin efendileridir.³⁰⁷ Babaları ise onlardan daha hayırlıdır."³⁰⁸

"Çocuk reyhandır. Benim iki reyhanım ise Hasan ve Hüseyin'dir."³⁰⁹

"Kim Hasan ve Hüseyin'i severse beni sevmiştir; kim onlara buğz ederse bana buğz etmiştir."³¹⁰

Bir gün Resûlullah, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i omzuna aldıktan sonra ashaptan biri onlara "Sizin bineğiniz ne güzel bir binektir" dediğinde Resûlullah ise "O ikisi de ne güzel binicidirler" buyurmuştur.³¹¹

Yine Hz. Peygamber, Hz. Hasan için "Bu oğlum seyittir. Umulur ki Allah bunun sayesinde iki Müslüman topluluğun arasında anlaşma sağlar."³¹²

³⁰⁵ Ebû'l-Hasen Ali b. İsa b. Ebi'l-Feth el-İrbilî (693/), *Keşfü'l-Gumme fi Ma'rifeti'l-Eimme*, I-III, Beyrut ts., II, 141; Meclisî, XVIII, 183.

³⁰⁶ Künyesi ve lakapları için bkz. İbn Şehraşûb, IV, 33; el-İrbilî, II, 141-143; Meclisî, XVIII, 183-184.

³⁰⁷ Tûsî, *Kitabu'l-Emâlî*, s. 468.

³⁰⁸ Ebû'l-Abbas Abdullah b. Cafer el-Himyerî, *Kurbu'l-İsnad*, Beyrut 1993, s. 111.

³⁰⁹ Ebû Cafer Şeyh Sadûk Muhammed b. Ali b. Hüseyin İbn Babeveyh, *Uyûnu Ahbârî'r-Ridâ*, I-II, Kum 1378, II, 30.

³¹⁰ Tûsî, *Kitabu'l-Emâlî*, s. 385; Meclisî, XVIII, 190.

³¹¹ Meclisî, XVIII, 205, 208-209.

³¹² İbn Şehraşûb, IV, 24.

“Her kim Cennetteki gençlerin efendisine bakmak istiyorsa Hasan b. Ali’nin yüzüne baksın”³¹³ buyurmuştur.

Resûlullah namaz kıldığında Hasan onun omzundan olduğu için secdeleri uzatmıştır.³¹⁴

Resûlullah’ın miraca çıktığı sırada Cennet’in bir kapısının üzerinde “Hasan ve Hüseyin Allah’ın yakın dostlarıdır” şeklinde bir yazı gördüğü³¹⁵ rivayet edilmektedir.

Bu rivayetlerin yanı sıra Şîu kaynaklarda Hz. Hasan ve Hüseyin’in çocuklukları anlatılırken onların defalarca kayboldukları Benî Nekar yurdunda veya başka yerlerde bir yılan ya da bir ejderha şekline girmiş meleklerin onları koruduğu anlatılmaktadır.³¹⁶ Yine kayboldukları bir durumda onları yılan şekline bürünen Nusaybin cinlerinden birinin koruduğu³¹⁷ rivayet olunmaktadır.

Şia kaynaklarında Hz. Hasan’ın ve Hüseyin’in çocukları sırasında bazı olağanüstü olaylar aktarılmaktadır. Bu kaynaklarda yer alan bir rivâyete göre Resûlullah’ın yanında Cebrail olduğu bir sırada Hasan ile Hüseyin onun huzuruna girerler. Her ikisi Cebrail’i Dihyetü’l-Kelbî’ye benzeterek onun etrafında dolaşırlar. Bu arada Cebrail bir şeyi yer gibi elleriyle bir şeye işaret eder. Sonra elinde bulunan elma, ayva ve narı her ikisine uzatır ve onların yüzlerini güldürür. Bunun üzerine her ikisi dedelerine doğru koşarlar. Resûlullah bu meyveleri onlardan alıp koklar. Sonra bunları alıp annelerinin yanına gitmelerini ancak ilk önce babalarına ikram etmekle işe başlamalarını onlara söyler. Onlar da kendilerine emrettiklerini yaparlar. Ancak Resûlullah gelinceye kadar o meyvelerden yemezler. O geldikten sonra hep birlikte yerler. Resûlullah vefat edinceye kadar bu meyveler yenildikçe hep eski durumlarına döndükleri görülür.

Hz. Hüseyin, vefat edinceye kadar Hz. Fatıma döneminde de bu meyvelerde bir noksanlık ve değişikliğin olmadığı onun vefatından sonra narın kaybolduğu elma ve ayvanın Hz. Ali dönemine kadar var oldukları, onun şahadetinden sonra ayvanın kaybolduğu, elmanın zehirleninceye kadar Hz. Hasan için kaldığı ondan sonra kendisinin susuz bırakılarak kuşatıldığı zamana kadar varlığını devam ettiği her susadığında onu kokladığını belirtmektedir.³¹⁸

³¹³ İbn Şehraşûb, IV, 24.

³¹⁴ İbn Şehraşûb, IV, 29; Meclisî, XVIII, 212.

³¹⁵ Tûsî, *Kitabu’l-Emâlî*, s. 530-531.

³¹⁶ İbn Şehraşûb, IV, 31; Meclisî, XVIII, 222, 225.

³¹⁷ Meclisî, XVIII, 192-193.

³¹⁸ İbn Şehraşûb, III, 442; Meclisî, XVIII, 208-209. İskender Pala bir yazısında bu meyvelerden şöyle söz etmektedir: “Mesâhibü’l-Kulûb” adlı kitap da der ki; Hz. Hüseyin, Kerbela sahasında susuz-

Hz. Hasan'ın çok kadınla evlenip boşandığı Sünni kaynaklarda anlatıldığı gibi Şia kaynaklarında da belirtilmektedir. Anlatıldığına göre bir kişi Hz. Ali'ye gelerek ona "Hasan, Hüseyin ve Abdullah b. Cafer benim kızımın nişanlanmak istiyorlar. Bu konuda seninle istişare etmeye geldim. Hz. Ali: "Danışılan kişi güvenilir kişidir. Hasan, kadınları boşayan biridir. Kızını Hüseyin ile evlendir. Bu kızın için daha hayırlıdır." der.³¹⁹ Hz. Hasan'ın 250 kadınla bazı rivayetlerde 300 kadınla evlendiği ve Hz. Ali'nin bundan rahatsızlık duyduğu rivâyet olunmaktadır.³²⁰

Hz. Hasan'ın İmameti

Şia, Hz. Hasan'ın Hz. Ali'den sonra ikinci imam olduğuna inanmaktadır. Şia kaynaklarında Hz. Hasan'ın imameti ile ilgili değişik rivayetler aktarılmaktadır. Bir rivayete göre Resûlullah daha hayattayken bir melek bir kuş biçiminde yeryüzüne iner ilk önce Resûlullah'ın ellerinin üzerine oturur onu peygamberlikle selamlar. Sonra Hz. Ali'nin elinin üzerinde oturur onu imam olarak selamlar, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in elleri üzerinde oturur onları da imam olarak selamlar. Resûlullah ona niye falanın ellerinde oturmuyorsun diye sorar. Melek: "Allah'a isyan olan yerde ben oturmam. Allah'a isyan eden bir elin üzerinde nasıl otururum?" der.³²¹

Şia'ya göre Hz. Ali, Hz. Hasan'a vasiyet ettikten sonra kitap ve silahını ona vermiş ve "Ey Oğlum! Resûlullah beni vasi tayin edip kitap ve silahını bana verdiği gibi benim de seni vasi tayin etmemi kitap ile silahımı sana vermeme ve fat edeceğin sırada ise bunları kardeşin Hüseyin'e vermeni vasiyet etti."³²² demiştir.

---

luğunu gidermek için yarım bir elmayı ısırırdı. O elma, bir nar ve bir ayva ile birlikte Cebrail tarafından getirilip Kâinatın Efendisi Muhammed Mustafa'ya sunulmuş, o da Hüseyin ile Hasan'a "Yavrularım, bu meyveleri anne ve babanıza götürün ve birlikte yiyin. Fakat her birerinden birer parça ayırın!" buyurmuştu. Onlar denileni yaptılar ve birazını yedikçe meyveler hiç eksilmedi. Ta ki Fatıma dünyadan göçtü, nar kayboldu. Hz. Ali'nin vefatında ise ayva kayboldu. Hasan'dan sonra da elma Hüseyin'de kalmıştı. Şehid edildiği gün o da kayboldu. Bugün Hz. Hüseyin'in mezarını ziyaret edenlerin oradan bir elma kokusu duymaları bundanmış.

http://www.zaman.com.tr/iskander-pala/hatir-i-ussaka-dusdu-macera-yi-kerbela_1064910.html
Erişim tarihi: 01.08.2014.

³¹⁹ Muhammed b. Hasan b. Ali el-Meşğari Hür el-Amilî, *Vesailü'ş-Şia ila Tahsili Mesaili'ş-Şeria*, I-XXX, Kum 1416, XXII, 9; Meclisî, XVIII, 242.

³²⁰ İbn Şehraşûb, IV, 34; Meclisî, XVIII, 356.

³²¹ İbn Şehraşûb, III, 443; Meclisî, XVIII, 209. Metinde anlaşıldığı gibi "Allah'a isyan eden bir elin üzerinde nasıl otururum?" ifadesinden kast edilen kişi Hz. Ebû Bekir'dir.

³²² Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasan et-Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ bi A'lâmi'l-Hudâ*, I-II, Kum 1417, I, 405; Meclisî,

Başka bir rivayette Hz. Ali vefat edeceği sırada oğlu Hasan'a: "Bana yaklaş, Resûlullah'ın bana sır olarak aktardığını sana söyleyeyim. Bana emanet olarak bıraktığını sana vereyim"³²³ demiştir.

Şia kaynaklarına göre Hz. Ali Kufe'ye gittiğinde Ümmü Seleme'ye kitabını ve vasiyetini emanet olarak bırakmış. Hz. Hasan Medine'ye geri döndüğünde Ümmü Seleme bu emanetleri ona vermiştir.³²⁴

Başka bir rivayette ise Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e şöyle demiştir: "Siz benden sonra imamsınız. Cennetteki gençlerin efendisisiniz. Masumsuz. Allah sizi korusun. Allah'ın laneti size düşmanlık edenlerin üzerine olsun."³²⁵

Şii kaynaklarda Hz. Hasan imametine delil olsun diye bazı insanlara kerametler gösterdiği aktarılmaktadır. Şeyh Müfid'in (ö. 413/1022) Ebû Cafer'den rivayet ettiğine göre insanlar Hz. Hasan'a gelerek babasının insanlara gösterdiği ilginç olayları kendilerine göstermelerini isterler. Hz. Hasan onlara inanıp inanmadıklarını sorar onlar inandıklarını ancak yine de görmek istediklerini söylerler. Hz. Hasan babasını tanıyıp tanımadıklarını sorduğunda hepsi tanıdıklarını söylerler. Hz. Hasan onlar için perde olan tarafı kaldırır. Hepsini Hz. Ali'nin orada oturmuş olduğunu görürler. Hz. Hasan "Bu kişiyi tanıyor musunuz" diye sorar. Onların hepsi: "Bu Mü'minlerin Emiri'dir. Biz senin Allah'ın velisi olduğuna ve ondan sonraki imam olduğuna inanıyoruz. Senin babanın Resûlullah'ın vefatından sonra Ebû Bekir'e Kuba mescidinde Resûlullah'ı gösterdiği gibi sen de bize babanı gösterdin" derler. Hz. Hasan ise onlara "Allah yolunda öldürülenlere ölü demeyiniz. Aksine diridirler ancak siz anlamazsınız"³²⁶ mealindeki ayet-i kerimeyi okur.³²⁷

Hz. Hasan, Muaviye'nin halifeliğini içine sindirememiş zaman zaman bazı hareketlerini eleştirmiştir. Bir rivayete göre Hz. Hasan bir gün Muaviye'nin yanına girer. Yere uzanmış olan Muaviye'nin ayaklarının hizasında oturur. Muaviye ona dönerek "Aişe'nin beni halifelğe layık görmemesi seni şaşırtmadı mı?" diye sorar. Hz. Hasan: "Bundan daha garibi senin yatıyor olduğun halde

XVIII, 231. Ayrıca bkz. Küleynî, I, 236.

³²³ Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ bi A'lâmi'l-Hudâ*, I, 406; Meclisî, XVIII, 231.

³²⁴ Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ bi A'lâmi'l-Hudâ*, I, 406-407; Meclisî, XVIII, 231.

³²⁵ Ebü'l-Kasım Ali b. Muhammedb. Ali el-Hazzâz el-Kumî, *Kifayeti'l-Eser* (thk. Muhammed Kazım el-Musevî), Kum 1430, s. 221; Meclisî, XVIII, 190.

³²⁶ Bakara 2/154.

³²⁷ Ebü'l-Kâsım Radyüddin Ali b. Musa b. Ca'fer İbn Tavus, *Ferecü'l-Mehmum fi Tarihi Ulemai'n-Nücum*, Kum ts., s.224; Meclisî, XVIII, 235.

benim senin ayaklarının hizasında oturmamdır.” der. Bunun üzerine Muaviye utanır, kalkıp oturur ve özür diler.³²⁸

Şia’ya göre Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ister yönetici olarak imamet görevini yerine getirsinler; ister bazı engeller ve maslahattan dolayı bunu yapmasınlar, her ikisi de imamdırlar.³²⁹ Hatta bu konuda Ehl-i Kible arasında görüş birliğine varıldığı iddia edilmektedir.³³⁰ Bundan dolayı da Şia kaynaklarında Hz. Hasan’ın hayatı imamet eksenli olarak anlatılmaktadır.

Hz. Hasan’ın Hilafete Geçişi

Hz. Ali’nin vefatının ertesi gününde Hz. Hasan’ın minbere çıkıp Allah’a hamd ve sena ettikten sonra şöyle bir konuşma yaptığı rivayet olunmaktadır: “Ey insanlar! Bu gecede Kur’an nazil oldu, Hz. İsa göğe yükseltildi, Yuşa b. Nun öldürüldü ve Müminlerin Emiri olan babam bu gece vefat etti. Vallahi babamdan önceki ve sonraki hiçbir vasi ondan önce Cennete girmeyecektir. Resûlullah onu bir seriyye ile gönderdiğinde Cebrail onun sağında Mikail onun solunda savaşıyordu. Altın ve gümüşten miras olarak geride bıraktığı sadece maaşından artırdığı 700 dirhemdir. Onu da ailesi için bir hizmetçi tutmak için biriktirmişti.”³³¹

Hz. Hasan’ın, minberde yaptığı konuşmadan sonra Abdullah b. Abbas ayağa kalkarak şöyle dedi: “Ey İnsanlar! Bu sizin Peygamberinizin çocuğudur. İmamınızın vasisidir. Ona biat ediniz.” İnsanlar da ona olumlu cevap verdiler. Hz. Hasan’a halife olarak biat ettiler. 21 Ramazan 40 Cuma günü bu biat gerçekleşti. Hz. Hasan, emirler ve amiller tayin etti. Abdullah b. Abbas’ı da Basra’ya vali olarak görevlendirdi.³³²

Bunun yanı sıra Hz. Hasan’ın hilafet makamına geçtikten sonra insanların ona vefa göstermediği Şii kaynaklarda nakledilmektedir. Bu kaynaklarda rivâyet olunduğuna göre Hz. Ali vefat ettikten sonra insanlar Hz. Hasan’a gelerek şöyle dediler: “Sen babanın halifesi ve vasisisin. Biz seni dinleyen ve itaat eden kişileriz. Bize ne emredersen yerine getirmeye hazırız.” Hz. Hasan ise onlara: “Siz yalancısınız. Vallahi siz benden daha hayırlı olana vefa göstermediniz. Ba-

³²⁸ İbn Şehraşûb, IV, 27

³²⁹ Tabersî, *İ'lâmu'l-Verâ bi A'lâmi'l-Hudâ*, I, 407; Meclisî, XVIII, 200.

³³⁰ Bkz. Meclisî, XVIII, 210.

³³¹ Ebû Cafer Şeyh Saduk Muhammed b. Ali b. Hüseyin İbn Babeveyh, *Emâli's-Sadûk*, Beyrut 2009, s. 235; Ayrıca bkz. Muhammed b. Muhammed b. Nu'man el-Bağdadî el-Ukberî eş-Şeyh el-Müfid, *el-İrşâd*, I-II, Beyrut 1995, s.8; Meclisî, XVIII, 256.

³³² Müfid, *İrşad*, II, 7; Meclisî, XVIII, 259;

na nasıl vefa göstereceksiniz? Size güvenmiyorum. Şayet doğru söylüyorsanız sizinle Medain karargâhında buluşalım” dedi. Sonra Hz. Hasan yola çıktı. Onunla birlikte bazıları da yola çıktı. Ancak çoğu geride kaldı, dediklerini ve verdikleri sözü yerine getirmediler. Bunun üzerine Hz. Hasan onlara: “Benden öncekini aldattığınız gibi beni de aldattınız. Benden sonra hangi imamla birlikte savaşıacaksınız? Allah ve Resûlüne inanmayan zalim ve kafir biri ile birlikte asla savaşmayınız. Zira hem o (Muaviye) hem de Beni Ümeyye ancak kılıç korkusuyla Müslüman olduklarını belirtmişler.”³³³

Hz. Hasan'ın Muaviye b. Ebî Süfyan ile Anlaşma Yapması ve Onunla İlişkileri

Hz. Hasan'ın arkasındaki desteği yitirdiği için halifeliliği Muaviye'ye devretmek zorunda kaldığını Sünnî kaynaklar kadar Şîî kaynaklar da dile getirirler. Şîî kaynaklarda öncelikle Hz. Hasan'ın Muaviye'ye biat etmediği onunla anlaşma yaptığı belirtilmektedir.³³⁴ Hz. Hasan'ın Muaviye'ye razı olmak, hoşlanmak anlamında biat etmediğini sadece tokalaşma ve tartışmadan vazgeçmek anlamında biat ettiği³³⁵ savunulmaktadır. Hz. Hasan, büyük felaketleri önlemek istediğinden dolayı Muaviye ile anlaşma yapmıştır. Yönetimde olsun olmasın onun imam olduğuna inanılmaktadır. Muaviye kâfir olarak görülmekte ve ona lanet okunmaktadır. Hz. Hasan'ın Muaviye ile yaptığı sulh, Resûlullah'ın Hudeybiye'de Mekkeli müşriklerle yaptığı anlaşmaya benzetilmektedir.³³⁶

Şia kaynaklarında rivâyet olunduğuna göre Hz. Ali vefat ettikten sonra insanların Hz. Hasan'a biat ettikleri haberi Muaviye'ye ulaştığında o, Himyer kabilesinden bir kişiyi Kufe'ye; Beni'l-Kayn kabilesinden birini ise Basra'ya göndererek bu iki şehirde olup bitenleri kendisine yazmalarını ve Hz. Hasan'a karşı bozgunculuk yapmalarını istedi. Hz. Hasan bu durumu öğrendi ve bu iki kişiyi de yakalatarak öldürdü.³³⁷ Yine Muaviye b. Ebî Süfyan, Amr b. Hureys, Eş'as b. Kays ve başka bazı kişilere gizliden farklı casuslar göndererek onlara, Hasan'ı öldürmeleri durumunda kendilerine iki yüz bin dirhem, Şam ordusundan bir ordu ve kızlarından birisi ile evlendirme vaadinde bulunmuştur. Bu durumdan haberdar olan Hz. Hasan bu yüzden zırh giymiştir. Hz. Hasan namaz-

³³³ Kutbuddin er-Ravendî, *el-Harâic ve'l-Cerâih*, I-III, Kum, 1409, II, 574; Meclisî, XVIII, 284.

³³⁴ Meclisî, XVIII, 267.

³³⁵ Meclisî, XVIII, 276.

³³⁶ Bkz. Ebû Cafer Şeyh Saduk Muhammed b. Ali b. Hüseyin İbn Babeveyh, *İlelî'ş-Şerai'*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1966, I, 209-210; Meclisî, XVIII, 260-261.

³³⁷ Müfid, İrşad, II, 9; M, 18, 286.

da olduğu bir sırada bir kişi ona bir ok atmış ancak yaralamamıştır. Daha sonra karanlık bir gecede yürürken biri ona zehirli bir hançer vurmuş onu yaralamıştır. Hatta Muhtar b. Ebî Ubeyd'in amcasına: "Gel Hasan'ı yakalayıp Muaviye'ye teslim edelim. Böylece Irak'ı bize verir" demiştir. Bunun üzerine Hz. Hasan taraftarları Muhtar'ı öldürmek istemişler ancak amcası devreye girerek bağışlanmasını sağlamıştır. Bütün bunlar karşısında Hz. Hasan, Muaviye'ye mektup yazarak bazı şartlar karşılığında halifelikten vazgeçeceğini bildirmiştir.³³⁸

et-Tûsî'nin ilk Şîu müelliflerden İbn Şazan'dan naklettiğine göre Hz. Hasan babası öldürüldükten sonra Şevval ayında Muaviye ile savaşmak üzere Kufe'den hareket etti. Muaviye ile Kesker denilen yerde karşılaştı ve altı ay boyunca onunla savaştı. Amcasının oğlu Ubeydullah b. Abbas'ı öncü birliğin başına komutan tayin etti. Muaviye ona yüz bin dirhem gönderdi. O sancağı ile birlikte gidip Muaviye'nin ordusuna katıldı. Asker komutansız kaldı. Sonra Hz. Hasan'ın askerleri çadırını yağmalayıp eşyalarını aldılar. İbn Bişr el-Esedî onu böğründen yaraladı. Onu yaralı bir şekilde Medain'e kaldırdılar. Muhtar b. Ebî Ubeyd'in amcasının yanında korumaya alındı.³³⁹

Hz. Hasan, Medain'de yaralanıp acı içerisinde kıvrılırken bazı insanlar ona, "Ey Resûlullah'ın torunu! İnsanlar şaşkınlık içerisinde dirler. Bu konuda ne diyorsun?" diye sorar. Hz. Hasan, "Muaviye benim için bunlardan daha iyidir. Bu kişiler benim taraftarlarım olduklarını söylüyorlar, sonra beni öldürmeye ve malımı yağmalamaya teşebbüs ediyorlar. Muaviye'den kesin bir söz alıp kanımı dökmekten alıkoymam, ailemle birlikte güven içerisinde yaşamam beni öldürmelerinden daha hayırlıdır. Muaviye ile savaşsam beni barışa zorlarlar. Vallahi onunla izzetli bir şekilde barış yapmam esir olarak öldürülmemden daha hayırlıdır"³⁴⁰ der.

Şia kaynaklarına göre Hz. Hasan, Muaviye ile anlaşma yaptığında bazıları onu eleştirirler. Hz. Hasan onlara: "Yazıklar olsun size. Benim ne yaptığımı bilmiyorsunuz. Benim yaptığım bu anlaşma taraftarlarım (şiam) için güneşin üzerinde doğup battığı en hayırlı iştir. Benim imam olduğumu, kendisine itaat edilmesi gereken biri olduğumu, Resûlullah'ın kesin ifadesiyle Cennetteki gençlerin efendilerinden biri olduğumu bilmiyor musunuz?" der. Muaviye ile kendisi arasında geçen durumu Musa ile Hızır arasında geçen olaya benzetir. Kehf

³³⁸ Meclisî, XVIII, 278.

³³⁹ Ebû Cafer Şeyhu't-Taife Muhammed b. Hasan b. Ali et-Tûsî, *Ricâlu'l-Keşşî*, (thk. Cevvad el-Kayyûmî), Kum 1427, s. 106.

³⁴⁰ Ebû Mansur Ahmed b. Ali b. Ebî Talib et-Tabersî, *el-İhticâc*, I-II, Beyrut 1983, II, 290; Meclisî, XVIII, 270.

sucesinde geçen Hz. Musa ile Hızır olayını onlara anlatır. Hızır'ın gemiyi deldiği, duvar yaptığı ve bir çocuk öldürdüğünü bu durumların hikmetini bilmeyen Hz. Musa'nın öfkesine neden olduğunu belirtir.³⁴¹

Hz. Hasan'ın kan dökülmesini önlemek ve fitneyi söndürmek için Muaviye ile yaptığı antlaşma metninde şunlar yazılıdır:

Hasan b. Ali b. Ebî Talib'in Muaviye b. Ebî Süfyan ile yaptığı anlaşmadır. Allah'ın kitabı Resûlullah'ın sünneti ve Hulefa-i Raşîdîn'in takip ettiği yola uygun amel etmek üzere Müslümanların işleri Muaviye'ye teslim edilecek. Muaviye kendisinden sonra kimseyi veliaht tayin etmeyecek. Halife Müslümanlar arasındaki şura ile seçilecek. İnsanlar Şam, Irak, Hicaz, Yemen her nerede olursa olsun güven içerisinde olacak. Hz. Ali taraftarları canları, malları, kadınları ve çocukları ile güven içerisinde olacaklar. Muaviye, Hz. Hasan kardeşi Hüseyin'e ve ailelerine gizli ya da aşikâr hiçbir hile peşinde olmayacak.

Anlaşma sağlandıktan sonra Muâviye Hasan'dan insanlara Muaviye'ye biat ettiğini ve yönetimi ona teslim ettiğini bildirmesini ister. İnsanlar toplandıktan sonra Hz. Hasan bir konuşma yapar. Allah'a hamd ve Resûlüne salat ve selam ettikten sonra şöyle söyler:

“Ey insanlar! En akıllı insan muttaki olan kişidir. En ahmak olan ise fasık (Allah'ın emirlerini yerine getirmeyen) kişidir. Cablak ile Cabres arasında Resûlullah'ın torunu olan kişileri ararsanız ben ile kardeşim Hüseyin'den başka kimse bulamazsınız. Şüphesiz Yüce Allah dedem Muhammed sayesinde sizi hidayete erdirdi. Sizi sapıklıktan kurtardı. Cehaleti aranızda kaldırdı. Zilletten sonra sizi yüce kıldı. Azlıktan sonra sizi çoğalttı. Muaviye hakkım olan kendisinin hakkı olmayan bir konuda benimle tartıştı. Ümmetin iyiliği, fitnenin kesilmesi açısından buna baktım. Siz bana barıştıklarımla barış yapmaya savaştıklarımla savaşmak üzere biat ettiniz. Muaviye ile anlaşıp savaşı bitirmek istedim. Kan dökülmemesinin kan dökülmeden daha hayırlı olduğunu düşündüm. Ben bununla ancak sizin iyiliğinizi ve devamınızı istedim.” Sonra şu mealdeki ayeti okudu.³⁴² *“Bilemem; belki bu sizin için bir fitne/denemedir, (belki de) belli bir vakte kadar yararlanmadır.”*³⁴³

Başka bir rivayette Muaviye, Hz. Hasan'dan insanlara durumu anlatmasını istediğinde o kalkar Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şöyle söyler: “Muaviye benim hakkım olan bir konuda benimle tartıştı. Bu hakkımı, ümmetin iyiliği ve kanlarının dökülmemesi için ona terk ettim. Siz bana barış yaptıklarımla

³⁴¹ Tabersî, *el-İhticâc*, II, 289-290; Meclisî, XVIII, 270.

³⁴² Meclisî, XVIII, 298-299.

³⁴³ Enbiya 21/111.

rıyla barış etmek üzere biat ettiniz. Ben de kan akıtmamanın onu akıtmaktan daha uygun olduğunu gördüğümünden, sizin iyiliğinizi istediğimden ve bu işi isteyenlere karşı bir delil olmasını istediğimden dolayı Muaviye ile barışmayı tercih ettim. Sonra şu mealdeki ayeti okudu:³⁴⁴“*Bilemem; belki bu sizin için bir fitne/denemedir, (belki de) belli bir vakte kadar yararlanmadır.*”³⁴⁵

Hz. Hasan'ın değişik zamanlarda minbere çıkıp insanlara kendi durumu ile ilgili açıklamalarda bulunduğu Şia kaynaklarında yer almaktadır. Muaviye ile birlik anlaşması yaptıktan sonra bir gün minbere çıkar Allah'a hamd ve sena ettikten sonra insanlara şöyle hitap eder: “Ey insanlar! Muaviye, kendisini halifeliğe layık gördüğümü kendimi ise bu işe layık görmediğim iddia etmektedir. Muaviye yalan söylüyor. Ben Allah'ın kitabında ve onun peygamberinin dilinde bildirildiği gibi tüm insanlardan daha fazla bu işe layığım. Allah'a yemin ederim ki şayet insanlar bana biat edip itaat ve yardım etselerdi gökler suyunu yer ise bereketini onlara sunardı.” Sonra, İsrailoğulları da Harun'un Musa'nın halifesi olduğunu bildikleri halde Harun'u bırakıp buzağıya taptıkları, Resûlullah'ın vefatından sonra onun “Ali'nin benim yanımdaki konumu Harun'un Musa'nın yanındaki konumu gibidir. Ancak benden sonra peygamberlik yoktur” sözünü işittikleri halde ümmetin Ali'yi terk ettiğini belirtir. Resûlullah'ın da Allah yoluna davet yaptığı sırada kavminden kaçıp mağaraya sığındığını anlatır. Daha sonra, Muaviye'ye dönerek “Ey Muaviye! bana yardım edecek kişiler bulsaydım sana biat etmezdim”³⁴⁶ der.

Bazen de Muaviye'nin insanlara eksikliklerini göstermek amacıyla Hz. Hasan'dan minbere çıkıp insanlara konuşma yapmasını talep ettiği belirtilmektedir. Bazı Şîi ravilerin anlattığına göre Muaviye'ye bir gün Hasan'a minbere çıkmasını emretsen de insanların onun eksiklerini görse denildi. Bunun üzerine Muaviye, Hz. Hasan'ı çağırarak “Minbere çık. Bize vaaz edeceğin sözler söyle.” dedi. O da minbere çıkıp hamd ve sena ettikten sonra şöyle dedi: “Ey insanlar! Beni tanıyan tanır. Beni tanımayanlar ise bilsinler ki ben Ali b. Ebî Talib'in oğlu Hasan'ım. Resûlullah'ın kızı ve tüm hanımların efendisi Fatma'nın oğluyum. Bütün yaratıkların en hayırlısı olan Resûlullah'ın torunuyum. Fazilet sahibi, Mucize ve deliller sahibinin oğluyum. Ben Müminlerin Emiri'nin oğluyum. Hakkından alıkonan biriyim. Ben Cennet gençlerinin efendisi Hüseyin'in kardeşiyim. Ben Rûkn ve Makamın, Mekke ile Mina'nın, Meş'ar ile Arafat topraklarının çocuğuyum.”

³⁴⁴ Meclisî, XVIII, 276.

³⁴⁵ Enbiya 21/111.

³⁴⁶ Tabersî, *el-İhticâc*, II, 288-289. M, 18, 272; Meclisî, XVIII, 272.

Bunun üzerine Muaviye, “Ey Ebû Muhammed bunları anlatmaktan vaz-geç, hurmanın vasıflarını anlat.” dedi. Bunun üzerine Hz. Hasan: “Hurmayı rüzgâr kabartır, sıcaklık olgunlaştırır, soğuk güzelleştirir” dedikten sonra tekrar asıl sözüne döndü. “Ben Allah’ın yaratıklarının imamıyım. Allah’ın Elçisinin öğ-luyum” dedi. Muaviye onun insanların aklını çecek sözler edeceğinden korktu ve “Ey Ebû Muhammed in. Bunlar yeterlidir” dedi.³⁴⁷

Bazen de Hz. Hasan’ın Muaviye’ye cevap niteliğinde konuşmalar yaptığı aktarılmaktadır. Rivayet olduğuna göre bir gün Muaviye, Medine’ye gider bir konuşma yapar, konuşmasında Hz. Ali’yi eleştirir. Buna karşılık Hz. Hasan şöyle konuşur: “Allah’ın gönderdiği her peygamberin mutlaka bir vasisi olmuş-tur. Ali ise Resûlullah’ın vasisidir. Ben Ali’nin oğluyum, sen ise Sahr’ın oğlusun. Deden Harb’dır benim dedem ise Resûlullah’tır, annen Hind’tir, benim annem Fatma’dır. Nenen Nesile benim nenem ise Hatic’e’dır. Allah nesep bakımından en kötümüze küfürde en kadim olanımıza lanet etsin.” Mescid’de bulunanlar “Amin” derler.³⁴⁸

Yine başka bir gün Muaviye bir hutbede Hz. Ali’yi kötüler. Daha min-berde olduğu sırada Hz. Hasan kalkar: “Ey ciğer yiyen kadının çocuğu! Sen mi Mü’minlerin Emiri’ne sövüyorsun. Resûlullah’ın “Ali’ye söven bana sövmüştür. Bana söven Allah’a sövmüştür. Allah’a söven ise ebedi olarak ateşe girecektir.” buyurduğunu aktardıktan sonra namaz kılmadan evine gider.³⁴⁹

Bazı Şia kaynaklarına göre Muaviye, Hz. Hasan’a vaat ettiği hiç bir şeyi yerine getirmemiştir. Hz. Hasan öncelikle Muaviye’nin kendisini Mü’minlerin Emiri diye adlandırmamasını istemiştir. Zira Muaviye’nin kendisine emir olma-sını istememiştir.³⁵⁰ Bu konu Şia kaynaklarında çok vurgulanmaktadır.

Bütün bunlarla birlikte Şia kaynaklarında Hz. Hasan’ın Muaviye’den ata (maaş) almasının caiz olup olmadığı da tartışılmıştır. Hz. Hasan’ın zalim, zorba birisinden mal almasının caiz olduğu belirtilmiştir. Muaviye’nin gönderdiği ma-lı almasında her hangi bir kınamanın olmayacağı, zira zalim ve zorbanın elinde bulunan bütün malların ümmetin ortak malı olduğu ifade edilmiştir. Zorla ya da isteyerek her ne şekilde olursa olsun bu malları zalimin elinden alıp yerine koymanın İmam ve bütün Müslümanlar için bir görev olduğu vurgulanmıştır. Hz. Hasan da, Muaviye’nin elinde bulunan tüm malı alamayınca kendisinin eline geçen malı uygun yerlere harcamıştır, şeklinde yorumlar yapılmıştır.³⁵¹

³⁴⁷ Saduk, *Emalî*, s.136-137; İbn Şehraşûb, IV, 16; Meclisî, XVIII, 237-238.

³⁴⁸ Meclisî, XVIII, 313; krş. Müfid, II, 15

³⁴⁹ Meclisî, XVIII, 314.

³⁵⁰ Saduk, *İlelü’ş-Şerai’*, I, 209-210; Meclisî, XVIII, 261-262.

³⁵¹ Ebü’l-Kâsım Ali b. Hüseyin Şerif el-Murtaza, *Tenzihü’l-Enbiya*, Kum 1376, s.225; M, 18, 276-77;

Şia kaynaklarında zikredilen bir rivâyete göre Hz. Hasan bir gün mali sıkıntı içerisinde olan kardeşi Hüseyin ve Abdullah b. Cafer'e, "Muaviye sizin ödüllerinizi gönderdi. Bunlar şu ayın ilk gününde size ulaşır" der. Bu ödüller Hz. Hasan'ın belirttiği saatte onlara ulaşır. Kendilerine ödenen bu mallarla Hz. Hasan biriken çok yüklü borcunu öder. Geride kalan malları ise ailesi ve sevenleri arasında dağıtır. Bu olay Hz. Hasan'ın mucizeleri arasında zikredilmiştir.³⁵²

Başka bir rivâyete göre bir gün Muaviye Medine'ye gelir. Sabahtan itibaren beş binden yüz bine kadar insanlara ödül olarak para dağıtır. Hz. Hasan en son olarak yanına varır. Muaviye ona "Ey Ebû Muhammed geciktin. Belki de beni Kureyş'in yanında cimri göstermek için bizim yanımızdaki malların bitmesini bekledin" dedikten sonra kölesine "Bu gün verdiğimizizin malın tamamı kadar Hasan'a ver" diye emir verir. Sonra Muaviye, Hz. Hasan'a "Ey Ebû Muhammed! Ben Hind'in oğluyum" der. Hz. Hasan ise: "Ey Ebû Abdurrahman! Ben Muhammed'in kızı Fatıma'nın oğluyum. Benim ihtiyacım yok" der ve verilen malı geri çevirir.³⁵³

Yukarıda anlatılanlara rağmen Şiî müellif Meclisi'ye göre Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin Muaviye'den mal alırlardı, ancak aldıkları malların bir nebzesini bile kendilerine ve ailelerine harcamazlardı.³⁵⁴

Şia kaynaklarında Hz. Hasan ile Muaviye ve onun büyük destekçileri Amr b. As, Amr b. Osman b. Affan, Muğire b. Şu'be, Utbe b. Ebî Süfyan ve Velid b. Ukbe arasında sert tartışmaların yaşandığı aktarılmaktadır. Burada bu tartışmaların birinden kesitler verilecektir. Yukarıda adları yazılanlar, bir toplantıda hazır buldukları sırada Muaviye'den Hz. Hasan'ın çağırılıp onunla konuşmak isterler. Hz. Hasan geldiğinde Amr b. Osman b. Affan, Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra Abdulmuttalib oğullarının hala yeryüzünde dolaşmalarına şaşırdığını ifade ettikten sonra Hz. Hasan'ı onun katilleri arasında sayar. Osman'ın yeraltında yattığını katillerinin de yeryüzünde dolaştığını ifade eder. Bedir Savaşında Ümeyye oğullarından on dokuz kişinin öldürüldüğünü beyan eder.

Sonra Amr b. As, Hz. Hasan'a "Ey Ebû Turab'ın oğlu seni buraya getirmemizin amacı babanın Ebû Bekir'i zehirlediğini, Hz. Ömer'in öldürülmesi hadisesine karıştığını Osman'ı da mazlum olarak öldürdüğünü sana ikrar ettirmektedir." der.

³⁵² Ravendî, I, 238-239; Meclisî, XVIII, 232.

³⁵³ İbn Şehraşûb, IV, 18; Meclisî, XVIII, 246.

³⁵⁴ Meclisî, XVIII, 266.

Utbe b. Ebî Süfyan, Hz. Hasan'a "Senin baban Kureyş'in en kötü adamıdır. Seni de Osman'ın katillerinden olduğundan dolayı Allah'ın kitabına göre öldürmemiz gerekir." der.

Muğire b. Şube, Ali'nin Osman'ın katillerini yanına aldığını Ümeyye oğullarının Haşim oğullarından daha hayırlı olduğunu anlatır. Ali'nin, Resûlullah'a kötü davrandığını onu öldürmek istediğini, Ebû Bekir'i zehirlediğini, Ömer'in boynunu vurmak istediğini iddia eder. Sonunda ise "Allah size Peygamberlik ile hükümdarlığı bir araya getirmeyecektir."

Hz. Hasan ilk önce Muaviye'ye döner ona "Senden başka kimse bana sövmemiştir." der. Daha sonra babası Hz. Ali'nin vasıflarını sıralar, onun Muaviye'den önce Müslüman olduğunu, Bey'atürriğvan ve fetih bey'atlarına katılırken Muaviye'nin daha Müslüman olmadığını, Bedir ve Uhud savaşlarında babasının Resûlullah'ın sancağı ile Muaviye'nin ise Müşriklerin sancağı ile geldiğini, Resûlullah'ın Tebûk'a giderken Hz. Ali'yi Medine'ye yerine vekil bıraktığı, babasının Hz. Ali'nin Resûlullah'a göre konumunun Harun'un Musa'ya göre konumu gibi olduğu ve benzeri vasıflarını sıralar. Muaviye'nin babası Ebû Süfyan'ın Uhud, Hendek ve diğer savaşlardaki durumunu anlatır.

Amr b. As'a dönerek "Sen bir köpeksin, annen zina eden bir kadındı. Sen de zina çocuğusun" der. Hepsine teker teker cevap verir ve babalarının müşrik olduğunu belirtir.

Velid b Ukbe'ye dönerek onun Kur'an'da fasık olarak nitelendirildiğini belirtir. Muğire b. Şube'nin ise bir zani olduğunu ifade eder. Sonra evine gider Mervan b. Hakem Muaviye'nin yanına gelir. Hz. Hasan'ı çağırıp ona söveceğini söyler. Hz. Hasan geldiğinde onlara Mervan ve babasının Allah tarafından lanetlendiğini söyler.³⁵⁵

Bazı kaynaklarda Muaviye'nin Hz. Hasan ve Haşim oğulları ile anlaşma yapmak için bazı girişimlerde bulunduğu da aktarılmaktadır. Rivayet olduğuna göre Muaviye, Benî Ümeyye ile Benî Haşim'i uzlaştırmak için Medine'de bulunan Mervan b. Hakem'e bir mektup yazar. Abdullah b. Cafer'in kızı Zeyneb'i oğlu Yezid'e nişanlamasını ister. Mehir konusunda babasının hüküm vermesini babasının ne kadar borcu varsa ödeyeceğini ve bunun sayesinde Ümeyye oğulları ile Haşim oğulları arasında anlaşma sağlayacağını belirtir. Mervan, Abdullah b. Cafer'e haber göndererek kızına talip olacaklarını iletir. Abdullah ise bizim kızlarımızın durumu Hz. Hasan'ın elindedir. Gidip ondan

³⁵⁵ Hz. Hasan ile Muaviye b. Ebî Süfyan ve büyük destekçileri arasında geçen tartışmaların detayları için bkz. Tabersî, *el-İhticâc*, I, 269-279; Meclisî, XVIII, 302-310.

istemesini söyler. Mervan, Hz. Hasan'ın yanına giderek durumu ona anlatır, ondan Zeyneb'i nişanlamak için izin ister. Hz. Hasan ona kızlarının hiçbir zaman babalarının borçlarını ödemediği, Ümeyye oğullarına Allah rızası için düşmanlık yaptıklarını dünyalık bir şey için anlaşma yapmayacaklarını belirterek Zeyneb'in nişanlanmasına izin vermez.³⁵⁶

Hz. Hasan'ın Vefatı

Şia kaynaklarına göre Hz. Hasan Medine'de hicretin 49. yılının Safer ayında Perşembe günü 47 yaşında zehirlenerek vefat etmiştir.³⁵⁷ Muaviye, Muhammed b. Eş'as el-Kindî ile Hz. Ebû Bekir'in kız kardeşi Ümmü Ferve'nin kızı Ca'de'ye 10.000 dinar ile Kufe'nin değişik yerlerini ikta olarak vereceğini, onu oğlu Yezid ile evlendireceğini vaat etmek suretiyle Hz. Hasan'ı zehirletmiştir. Netice olarak Muaviye'nin Ca'de'ye vadettiği malı verdiği ancak onun Resûlullah'ın torununa yaptığını oğluna da yapacağını endişe ederek oğlu Yezid ile evlendirmedeği nakledilmektedir.³⁵⁸

Hz. Hüseyin onu yıkayıp kefenledikten sonra Baki mezarlığında nenesi Fatıma bint Esed'in yanına defnetmiştir. Şii müelliflere göre Hz. Hasan, Resûlullah'ın yanında defnedilmesini istemiş ancak Mervan b. Hakem ve Hz. Aişe buna engel olmuşlardır. Hatta Hz. Aişe'nin bir katıra binerek gelip engel olduğu bildirilmektedir. Hz. Aişe'nin onlara Resûlullah'ın hicabını yırtmamalarını söylediği; Hz. Hüseyin'in ise Hz. Aişe'ye hitaben Resûlullah'ın hicabını babası Ebû Bekir ile birlikte yırttıkları ve Resûlullah'ın sevmediklerini evine soktuğu şeklinde cevap verdiği belirtilmektedir. Yine Mervan b. Hakem'in, Osman b. Affan'ın Medine'nin uzağında Hasan'ın ise Resûlullah'ın yanında defnedilmesinin kesinlikle kabul olunamayacağı, Hz. Aişe'nin de bir katıra binerek gelip sevmediği bir kişiyi evine sokmayacağını söylediği rivâyet edilmektedir.³⁵⁹

Ali b. Ebî Talib'in Resûlullah'dan Hz. Hasan'ın zehirletilerek öldürüleceğine dair şöyle bir rivayet naklettiği belirtilmektedir. Rivâyete göre Hz. Ali der ki: "Bir gün ben, Fatıma, Hasan ve Hüseyin Resûlullah'ın yanındayken o bize bakıp ağladı". Ben "Ey Allah'ın Rasulü! Seni ağlatan nedir" diye sordum.

³⁵⁶ Meclisî, XVIII, 331-332.

³⁵⁷ Küleynî, I, 462; Meclisî, XVIII, 341.

³⁵⁸ Hz. Hasan'ın zehirlenerek öldürüldüğüne dair geniş bilgi için bkz. İbn Şehraşûb, IV, 34; Ebû Hamid İzzuddin Abdulhamid b. Hibetullah İbn Ebi'l-Hadîd el-Medâinî, *Şerhu Nehci'l-Belâğa* (thk. Muhammed İbrahim), I-XX, Bağdat 2007, XVI, 195; Meclisî, XVIII, 342, 353.

³⁵⁹ Hz. Hasan'ın defni ile ilgili tartışmalar için bkz. Müfid, II, 18; İbn Ebi'l-Hadîd, XVI, 197; Meclisî, XVIII, 342-354.

Resûlullah, “Benden sonra size yapılacaklara ağlıyorum” dedi. Ben “Ne olacak” diye sordum. Resûlullah, “Sen başından yaralanacaksın, Fatıma yanağından tokatlanacak, Hasan kalçasından yaralanacak ve kendisine zehir içirilerek öldürülecek” dedi.³⁶⁰

Hz. Hasan vefat ettiğinde borçlu olarak vefat etmiştir.³⁶¹ 15 ya da 16 çocuğunun olduğu belirtilmektedir.³⁶² Çocukları arasında Ebû Bekir adında bir çocuğa da rastlanmaktadır.³⁶³

Hz. Hasan’ın Şahsiyeti, İmi ve Takvası

Şîî kaynaklarının belirttiğine göre Hz. Hasan, dönemindeki insanlar içerisinde en fazla ibadet edeni (abidi), en zahidi ve en faziletlisi idi. Hacca gittiğinde yaya olarak, hatta çoğu zaman yalın ayak giderdi. Onun yanında ölüm hatırlatıldığında, kabirden söz edildiğinde, sırat üzerinden geçiş ve ölümden sonra dirilişten bahsedildiğinde ağlardı. Namaza kalktığında Rabbinin huzurunda titrerdi. Her “Ey iman edenler!” diye başlayan bir ayeti okuduğunda “Buyur ey Allah’ım!” derdi.³⁶⁴ Bunun yanında onun yirmi ya da yirmi beş defa yaya haccettiği belirtilmektedir.³⁶⁵

Hz. Hasan’ın bilgisi ile ilgili olarak Şia’nın bazı kaynaklarında onun şöyle dediği rivayet olunmaktadır: “Yüce Allah’a ait biri doğuda diğeri ise batıda iki şehir var. Bu iki şehrin üzerinde demirden iki sur bulunmaktadır. Her şehirde altın harflerle yazılı bir milyon mısra bulunmaktadır. Bu mısralarda yetmiş milyon lügat bulunmaktadır. Her dil diğerinden farklıdır. Ben bütün bu dilleri biliyorum. İki şehir arasında benimle kardeşim Hüseyin ve başkalarına ait ne kadar delil (hüccet) varsa onları da biliyorum.”³⁶⁶

Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Abdurrahman b. Avf’ın bilemediği fıkı meseleleri bir çocuk olan Hasan’ın bildiği vurgulanmıştır.³⁶⁷ Hz. Hasan’ın Muaviye’den de daha bilgili olduğu belirtilmiştir. Şîî kaynaklarda yer alan bir

³⁶⁰ Meclisî, XVIII, 350.

³⁶¹ Küleynî, V, 93.

³⁶² Meclisî, XVIII, 359.

³⁶³ Meclisî, XVIII, 363.

³⁶⁴ Saduk, *Emalî*, s.136; Meclisî, XVIII, 237.

³⁶⁵ İbn Şehraşûb, IV, 18; M, 18, 238; Himyerî, *Kurbul-İsnad* adlı eserinde 20 defa yaya olarak haccettiğini kaydetmektedir. s. 170.

³⁶⁶ Ebû Cafer Muhammed b. el-Hasan b. Ferruh es-Saffar, *Besâiru’-d-Derecâtı’l-Kübra*, Tahran 1404, s. 359; el-Küleynî, I, 462; İbn Şehraşûb, IV, 13.

³⁶⁷ İbn Şehraşûb, IV, 13; Meclisî, XVIII, 253-54;

rivâyete göre Rum imparatoru Muaviye'ye gönderdiği bir mektupta üç soru sorar. Bu sorular, gökyüzünün ortası kadar olan yerin neresi olduğu, yeryüzüne düşen ilk kandamlaşının kimin kanı olduğu ve güneşin sadece bir defa üzerinde doğduğu yerin neresi olduğu Muaviye'ye sorulur. Ancak Muaviye bu soruların cevabını bilmez ve Hz. Hasan'dan yardım ister. Hz. Hasan ise cevap olarak, gökyüzünün ortası kadar olan yerin Ka'be'nin damı olduğu, yeryüzüne düşen ilk kandamlaşının Hz. Havva'nın kanı olduğu ve güneşin bir defa üzerinde doğduğu yerin ise Musa'nın geçtiği denizin dibi olduğu şeklinde cevaplar.³⁶⁸ Muaviye'nin bilmeyip Hz. Hasan'ın bildiği yukarıdakilere benzer soru ve cevaplar değişik Şia kaynaklarında bulunmaktadır.

Sünni âlimlerin yazdığı tefsir kaynaklarında yer almayıp da Şia'nın tefsir kaynaklarında görülen bazı rivayetlere göre birçok ayetten maksadın Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olduğu belirtilmektedir. Burada bir iki örnek üzerinde durulacaktır. Bazı Şii müfessirlere göre Tin suresinde Tin (incir) ve Zeytinden kast olunan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'dir. Tur-i Sina'dan (Sina Dağı) maksat Ali b. Ebî Talib, Beledü'l-Emin'den (güvenilir belde) maksat Hz. Muhammed (s.a.), "Doğrusu biz insanı en güzel bir biçimde yarattık. Sonra da aşağısına çevirdik" ayetinden kast olunan ise Hz. Ali'ye buğzetmesinden dolayı ilk halife Ebû Bekir'dir. "Ancak iman edip salih amel işleyenlerden başka; onlar için kesintisiz bir ecir vardır." ayetinden maksat Hz. Ali'dir. "Öyleyse bundan sonra, hangi şey sana dini yalanlatabilir?" ayetinden ise "Ey Muhammed Ali'nin velayetinde seni yalanlatan nedir?" şeklinde bir anlam kast olunmuştur.³⁶⁹

"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve peygamberine iman edin ki, size rahmetinden iki kat pay versin, size kendisiyle yürüyeceğiniz bir nur versin ve sizi bağışlasın. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."³⁷⁰ mealindeki ayet-i kerimesinde geçen iki kattan (kifleyn) maksadın Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin olduğu, yine aynı ayette geçen Nur'un ise Hz. Ali olduğu belirtilmektedir.³⁷¹

Sonuç

Yukarıda Klasik Şia kaynaklarına göre Hz. Hasan'ın hayatı özet bir şekilde bazı yönleriyle anlatılmıştır. Buna göre Hz. Hasan, Hz. Ali'den sonra ikinci

³⁶⁸ İbn Şehraşûb, IV, 16; Meclisî, XVIII, 255.

³⁶⁹ Meclisî, XVIII, 210

³⁷⁰ Hadid 57/28.

³⁷¹ Ebû'l Kasım Furât b. İbrahim el-Kûfî, *Tefsiru Furâti'l-Kûfî*, Beyrut 1990, s. 468; el-Küleynî, I, 430; İbn Şehraşûb, III, 431; (M, 18/200-1).

imam ve onun vasisidir. Yüce Allah tarafından Cebrail aracılığıyla Hz. Peygamber (s.a.)'e vahyolunarak adı Hasan olarak konulmuştur. Onun hayatı genellikle imamet eksenli olarak anlatılmıştır. Onun Sünnî kaynaklarda yer alan fazileti genellikle Şia kaynaklarında da tekrarlanmıştır. Ancak onun hayatı olağanüstü olaylarla fazlaca irtibatlandırılmıştır.

Şia'ya göre Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ister yönetici olarak imamet görevini yerine getirsinler; ister bazı engeller ve maslahattan dolayı bunu yapmasınlar, her ikisi de imamdırlar. Şia'ya göre Hz. Ali vefatının hemen öncesinde, Hz. Hasan'ı vasi tayin etmiş, kitap ve silahını ona vermiş ve kendisinden sonra ise bunları Hz. Hüseyin'e verip onu vasi tayin etmesini vasiyet etmiştir.

Şia'ya göre Hz. Hasan, Muaviye'nin halifeliğini içine sindirememiş zaman zaman bazı hareketlerini eleştirmiştir. Arkasındaki desteği yitirdiği için halifeliği Muaviye'ye devretmek zorunda kalmıştır. Şii kaynaklarda Muaviye b. Ebî Süfyan kâfir olarak görülmekte ve ona lanet okunmaktadır. Bu nedenle Hz. Hasan'ın Muaviye'ye biat etmediği onunla anlaşma yaptığı belirtilmektedir. Hz. Hasan'ın bazen Muaviye ve yardımcıları ile tartıştığı da zikredilmektedir. Hz. Hasan'ın zehirleterek şehid edildiği düşüncesi, Şia kaynaklarında ağırlıklı bir biçimde işlenmektedir.

Kaynakça

- el-HİMYERÎ, Ebû'l-Abbas Abdullah b. Cafer (III/IX. asır), *Kurbu'l-İsnad*, Beyrut 1993.
- el-HAZZÂZ el-KUMÎ, Ebû'l-Kasım Ali b. Muhammed b. Ali (400/1010), *Kıfayetü'l-Eser* (thk. Muhammed Kazım el-Musevî), Kum 1430.
- HÜR el-AMİLÎ, Muhammed b. Hasan b. Ali el-Meşgari (1104/1693), *Vesailü's-Şia ila Tahsili Mesaili's-Seri'a*, I-XXX, Kum 1416.
- FURÂT el-KÛFÎ, Ebû'l-Kasım Furât b. İbrahim el-Kûfî (300/912), *Tefsiru Furâti'l-Kûfi*, Beyrut 1990.
- İBN EBÛ'L-HADÎD, Ebû Hamid İzzuddin Abdulhamid b. Hibetullah el-Medâinî (656/1258), *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, (thk. Muhammed İbrahim), I-XX, Bağdat 2007.
- İBN ŞEHRAŞÛB, Ebû Cafer Muhammed b. Ali b. Şehraşûb (588/1192), *Menâkıbu Âli Ebî Talib*, I-IV, Beyrut 1985.
- İBN TAVUS, Ebû'l-Kâsım Radyüddin Ali b. Musa b. Ca'fer (664/1266), *Ferecü'l-Mehmum fi Tarihi Ulemai'n-Nücum*, Kum ts.
- el-İRBİLÎ, Ebû'l-Hasen Ali b. İsa b. Ebi'l-Feth (693/1294), *Keşfü'l-Gumme fi Ma'rifeti'l-Eimme*, I-III, Beyrut ts.
- el-KÜLEYNÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Yakûb b. İshâk (328/939), *el-Kâfi*, I-VIII, Tahran 1388.
- el-MECLİSÎ, Muhammed Bakır b. Muhammed Taki b. Maksud Ali (1110/1698), *Bihâru'l-Envâri'l-Camia li Dureri Ahbâri'l-Eimmeti'l-Athâr*, I-XLIV, Beyrut 2001.

- el-MÚFÍD, Muhammed b. Muhammed b. Nu'man el-Bağdadî el-Ukberî (413/1022), *el-İrşâd*, I-II, Beyrut 1995.
- er-RAVENDÎ, Kutbuddin (573/1177), *el-Harâic ve'l-Cerâih*, I-III, Kum 1409.
- es-SADÚK, Ebû Cafer Muhammed b. Ali b. Hüseyin İbn Babeveyh (381/991), *Emâlî's-Sadúk*, Beyrut 2009.
- _____, *İlelü'ş-Şerai'*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1966.
- _____, *Uyûnu Ahbârî'r-Ridâ*, I-II, Kum 1378.
- es-SAFFAR, Ebû Cafer Muhammed b. el-Hasan b. Ferruh (290/902), *Besâiru'd-Derecâtü'l-Kübra*, Tahran 1404
- ŞERİF el-MURTAZA, Ebü'l-Kâsım Ali b. Hüseyin (436/1044), *Tenzihü'l-Enbiya*, Kum 1376.
- et-TABERSÎ, Ebû Ali el-Fadl b. el-Hasan (548/1153), *İ'lâmu'l-Verâ bi A'lâmi'l-Hudâ*, I-II, Kum 1417.
- et-TABERSÎ, Ebû Mansur Ahmed b. Ali b. Ebî Talib (VI/XII. asır), *el-İhticâc*, I-II, Beyrut 1983.
- et-TÛSÎ, Ebû Cafer Şeyhu't-Tâife Muhammed b. Hasan b. Ali (460/1067), *Kitabu'l-Emâlî* (thk. Behrad Ca'ferî, Ali Ekber el-Gaffârî), Tahran 1381.
- _____, *Ricâlu'l-Keşşî*, (thk. Cevvad el-Kayyûmî), Kum 1427.

HZ. HASAN'IN KİŞİLİĞİ VE AHLAKI

Prof. Dr. Ali AKSU*

Kişiliği

Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki kaynaklarımız, Hz. Hasan ile ilgili daha çok onun döneminde meydana gelmiş siyasi gelişmelere ağırlık vermekte; idareye gelmesinden önceki hayatı ile ilgili fazla bilgi vermemektedirler. Biz de bu tebliğimizde elde mevcut kısıtlı bilgilerin ışığı altında Hz. Hasan'ın kişiliğini ve ahlakını ortaya koymaya çalışacağız.

Her insanın kişiliğinin veya şahsiyetinin oluşmasında mutlaka yetiştiği ailenin, çevre ve toplumun, hatta döneminde meydana gelen siyasi, sosyal ve ekonomik olayların etkisi vardır. Dolayısıyla Hz. Hasan'ın kişiliğinin oluşmasında çocukluk, gençlik, olgunluk ve yaşlılık dönemlerinin üzerinde etkisi bulunmaktadır. Bu açıdan baktığımızda Hz. Hasan çocukluk yıllarının önemli bir kısmını dedesi Hz. Peygamber hayattayken onunla birlikte, geri kalan kısmını da Hz. Ebu Bekir döneminde geçirmiştir.

Hız. Hasan, hicretin 3. yılı Ramazan ayında, Medine döneminde dünyaya gelmiştir. Bu dönemde dünyaya gelmiş olanlar, Mekke dönemindeki gibi sıkıntılar ve acıları görmemiş, Medine döneminde ise çocuk yaşlarda oldukları için savaşırlara tanıklık etmemişlerdir. Dolayısıyla bu dönemde meydana gelenler, doğal olarak çocukluklarını yaşamışlardır. Hz. Hasan, Allah Resulü ile çok güzel hatırlar geçirmiştir, ancak bunlardan çok azını hatırlamaktadır. Hz. Peygamber vefat ettiğinde Hz. Hasan 8 yaşında idi. O, Resulullah'ın vefatından 5-6 ay sonra da annesini kaybetmiştir.³⁷² Hz. Hasan, dedesi ile birlikte çocukluk yıllarını dolu dolu geçirmiş, onun terbiyesinden geçmiştir. Bir defasında dedesi ile olan anısını anlatması istendiğinde o, zekat mallarından bir hurma alarak ağzına attığını, bunu gören Hz. Peygamber'in sadaka mallarının kendilerine haram olduğunu söyleyerek o hurmayı ağzından çıkardığını anlatmıştır.³⁷³ Hz. Pey-

---

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Öğretim Üyesi

³⁷² M. Bahaüddin Varol, *Temel Kaynak ve Rivayetler Işığında Hz. Hasan*, Konya 2010, 210.

³⁷³ İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire 2001, VI, 365; Adnan Demircan, *İktidar Mücadelesi*, İstanbul 1996, s. 26.

gamber'den aldığı ve hayatı boyunca unutamadığı şey, Resulullah'ın sevgisi, terbiyesi ve güzel ahlakıdır. Hz. Hasan, çok sevdiği dedesi ve annesini erken yaşlarda kaybetmiştir. Bunun Hz. Hasan üzerinde olumsuz bir etki bırakmaması mümkün değildir. Özellikle annesi Hz. Fatıma'nın vefatından sonra Hz. Ali'nin başka evlilikler yaptığını da dikkate alacak olursak Hz. Hasan'ın zor bir dönem geçirmiş olabileceğini tahmin edebiliriz.³⁷⁴

Hz. Ebu Bekir dönemi, Hz. Hasan için çocukluk dönemi içerisinde ne olduğunu tam olarak anlamadığı ancak ne tür olayların gerçekleştiğini görerek kişiliğinde bir yer ettiğini söyleyebiliriz.

Hz. Ömer dönemi, Hz. Hasan'ın tam ergenlik ve gençlik dönemlerini geçirdiği dönemdir. Yani Hz. Hasan 10 ile 20 yaşlarını, Hz. Ömer dönemlerinde geçirmiştir. Fetih hareketlerinin ve kurumsallaşmanın yoğun olduğu bu dönemde Hz. Hasan, Medine'den dışarı çıkmamış, olan bitenleri ve özellikle sosyal değişimi gözlemleyebilmiştir. Hz. Ömer'in suikastla öldürülmesi, Hz. Hasan'ın zihin dünyasında önemli yaralar açmıştır.³⁷⁵

Hz. Hasan, gençlik yıllarının sonu ve olgunluk yıllarının başlarını Hz. Osman dönemlerinde geçirmiştir. İslam tarihinde ilk fitne hareketi, Hz. Osman döneminde meydana gelmiştir. Hz. Hasan, Hz. Osman'ın öldürülmesi olayında kardeşi Hz. Hüseyin ile birlikte halifeyi koruma görevini üstlenmiş; dolayısıyla olaya yakından tanıklık etmiştir. Bu olayın da Hz. Hasan'ın kişiliğinin oluşmasında etkili olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle halifelığı Muaviye'ye teslim etmesinde, onunla savaş hususunda diretmemesinde bu dönemde gördüklerinin kendisini etkilemiş olabileceğini söyleyebiliriz.

Hz. Ali dönemi ise, Hz. Hasan'ın olgunluk dönemini kapsamaktadır. Bu dönem, Müslümanların iktidar mücadelesi için karşı karşıya gelip çarpıştığı ve pek çok insanın hayatını kaybettiği, değerlerin çığnendiği bir dönemdir. Bu olayların bir tarafında bizzat babası Hz. Ali'nin yer alıyor olması, ister istemez Hz. Hasan'ın kişiliğini etkilemiştir. Biraz önce belirttiğimiz gibi hilafetin Muaviye'ye tesliminde daha barışçıl davranmasında bu yaşananların etkisinin olmadığını söyleyemeyiz.

Hz. Hasan, kendi kendine ayakta durabilecek ve kendi kendine yeterli olabilecek bir sosyal olgunluk da yaşamamıştır. Toplumun onlara olan sevgi ve saygısı sürekli onları kuşatmış, adeta onların problemlere karşı mücadele etme ile sıkıntı ve acılara göğüs germesine engel olmuştur. Hz. Hasan, halife-

³⁷⁴ Varol, *Hz. Hasan*, s. 168-169.

³⁷⁵ Varol, *Hz. Hasan*, s. 169.

lik öncesi hayatında siyasi alanda da kendisine tecrübe sağlayacak bir idari görev de almamıştır. Babasının verdiği bazı görevleri yapmış ve onun yanında olmuştur.³⁷⁶

a- Hz. Hasan'ın Hz. Peygamber'e Benzemesi

Hz. Hasan, kaynakların belirttiğine göre dedesi Hz. Peygamber'e benzetilmektedir. Bu nedendir ki Hz. Ebu Bekir'in onun için "Ey Nebiye benzeyen, Ali'ye benzemeyen" diye sevdiği ve Hz. Ali'nin de buna tebessüm ettiği belirtilmektedir.³⁷⁷ İbn Sa'd, bir başka rivayetinde Hz. Hasan'ın vücudunun bir kısmının Allah Resulüne benzediğini belirtmektedir. Rivayet şu şekildedir: "Hasan, göğsünden başına kadar Resûlullah'a benziyor. Hüseyin ise göğüsten aşağı itibariyle Resûlullah'a benziyor."³⁷⁸ Belâzürî ise, Hz. Hasan'ın göbekte baş arası, Hz. Hüseyin'in de göbekte ayaklar arası Resulullah'a benzediğini, bir başka yerde de yüz itibariyle Hz. Hasan'ın daha çok Resulullah'a benzediğini belirtmektedir.³⁷⁹ Bilindiği üzere Resulullah, ne son derece uzun ne de son derece kısaydı, o, orta boyluydu. Saçları, tam düz olmayıp, biraz kıvrımlıydı. Şişman olmadığı gibi yüzü tamamen yuvarlak da değildi ve rengi kırmızıya çalan beyazdı. Gözleri kara, kirpikleri uzundu. Mafsal kemikleri ve omuzlarının arası iriydi. Avuçları ve ayakları dolgundu. Buradan hareketle Hz. Hasan'ın da bu özelliklerde olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca kaynaklarımız Hz. Hasan'ın sol eline yüzük taktığını, yüzüğünde de Allah lafzının yazılı olduğunu ve saçlarını siyaha boyattığını da belirtmektedirler.³⁸⁰

b- Hz. Peygamber'in Hz. Hasan'a Olan Sevgisi

Hz. Hasan, Resulullah'ın sevgisine mahzar olmuştur, Resulullah, onu ve kardeşi Hz. Hüseyin'i sıklıkla öpmüş, onlarla oynamıştır.³⁸¹ Allah Resulü, Hz. Hasan'ı öperken el-Akra b. Hâbis olaya şahit olmuş ve "Benim on oğlum var; bugüne kadar onların hiçbirisini öpmedim" demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, "Merhamet etmeyene merhamet edilmez" buyurmuştur.³⁸²

³⁷⁶ Varol, *Siyasallaşma Sürecinde Ehl-i Beyt*, Konya 2004, s. 106.

³⁷⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 33; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsabe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Mısır 1939, I, 328; İbn Kesir, *Bidâye*, VIII, 33; Ethem Ruhi Fiğlah, "Hasan", *DİA.*, İstanbul 1997, XVI, 282.

³⁷⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 358.

³⁷⁹ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, nşr., Süheyl Zekkar, Riyad ez-Zirikli, Beyrut 1996, III, 267.

³⁸⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 378-379.

³⁸¹ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1974, VIII, 35-36.

³⁸² Müslim, *Sahih*, thk., Muhammed Fuad Abdülbaki, İstanbul 1981.

Yine bir defasında da Resulullah hutbe irad ettiği sırada Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin içeri girdiler. Hz. Peygamber, aşağıya inerek onları kucağına aldı ve “Mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır”³⁸³ buyuran Allah doğru söylemiştir. Onları görünce dayanamadım” buyurdu ve hutbesine devam etti.³⁸⁴

Hz. Peygamber, onu sadece sevmekle kalmaz onunla ve kardeşi Hz. Hüseyin ile oynardı. İbn Sa’d’ın belirttiğine göre Resûlullah, bir gün Hz. Hasan’ı boynuna bindirmişti. Bir adam, “Ey çocuk, ne güzel bir bineğe binmişsin!” dedi. Resûlullah da, “O da ne iyi süvaridir!” buyurdu.³⁸⁵

Yine İbn Sa’d, Ebû Hüreyre’den rivayet edilen bir olayı şu şekilde aktarmaktadır: Hasan b. Ali’yi her gördüğümde gözlerim yaşla dolar. Çünkü bir gün Resûlullah, evden çıktı, beni Mescitte buldu. Elimden tuttu; ben de onunla birlikte gittim. Benî Kaynakâ çarşısına gelinceye kadar benimle konuşmadı. Çarşısını dolaştı, baktı; sonra döndü. Ben de onunla birlikte idim. Nihayet Mescide geldik. Resûlullah ayaklarını karnına doğru çekerek oturdu; sonra, “Nerede küçük? Bana küçüğü çağır.” dedi. Dedi ki: Sonra Hasan hızlı bir şekilde geldi ve Resulullah’ın odasına girdi, ellerini onun sakalının arasına koydu. Sonra Resulullah ağzını onun ağzına değdirecek şekilde onu öpüp kucakladı ve “Allah’ım, ben onu seviyorum; sen de onu ve onu sevenleri sev!” dedi.³⁸⁶

Konuyla ilgili bir başka rivayette şu şekildedir: Bize Abdullah b. Nümeyr haber verdi. O Haccâc b. Dînâr’dan, o Ca’fer b. İyâs’tan, o Abdurrahman b. Mes’ûd’dan, o da Ebû Hüreyre’den şöyle dediğini rivayet etti: Bir gün Resulullah yanımıza geldi; yanında Hasan ve Hüseyin de vardı. Biri bir omuzunda, diğeri öbür omuzundaydı. O da bir onu bir bunu öpüyordu. Nihayet yanımıza geldi. Bir adam, “Ey Allah’ın Rasulü! Bunları seviyor musun?” dedi. Resulullah, “Kim onları severse beni sevmiş gibidir. Kim onlara buğz ederse bana buğz etmiş gibidir.” dedi.³⁸⁷

c-Hz. Hasan’ın Hz. Peygamber’i Sevmesi

Hz. Hasan, Hz. Peygamber sevdalısı bir kişiliğe sahipti. Hayatında sekiz yılını birlikte geçirdiği dedesini çok severdi. Bu sevgisi, onu öldükten sonra da dedesi Resulullah’ın yanına, mümkün olmadığı takdirde de Cennetü'l-Bakî’de

³⁸³ Teğabun, 64/15.

³⁸⁴ Ebu Davud, *Sünen*, İstanbul 1981, Salâ, 233; İbn Kesir, *Bidâye*, VIII, 33, 35.

³⁸⁵ İbn Sa’d, *Tabakât*, VI, 357-359; İbn Kesir, *Bidâye*, VI, 360.

³⁸⁶ İbn Sa’d, VI, *Tabakât*, 360. Hz. Peygamber’in Hz. Hasan’a olan sevgisi konusunda detaylı bilgi için bkz. İbn Sa’d, *Tabakât*, VI, 359-364.

³⁸⁷ İbn Sa’d, *Tabakat*, VI,

annesinin yanına gömülmesini vasiyet etmiştir. Dönemin Medine valisi Mervan b. el-Hakem, Hz. Hasan'ın, dedesinin yanına gömülmesine izin vermedi, dolayısıyla annesinin yanına defnedildi.³⁸⁸

d-Halkın Hz. Hasan'a Olan Sevgisi

Hz. Hasan, herkes tarafından sevilen bir kişiliğe sahipti. Elbetteki Emeviler gibi düşmanları da vardı. Ancak onun düşmanları, onun şahsından ziyade tarihten gelen kabilevî sebeplerden dolayı ona düşmanlık besliyorlardı. Hz. Hasan'ın halk tarafından sevildiğini, cenazesine katılan insanların kalabalık oluşundan çıkarabiliriz. Onun vefatı haberi duyurulduğunda çok sayıda insan cenazeye iştirak etmiştir.³⁸⁹ Sa'lebe b. Ebî Mâlik, cenazeye katılan insanlarla ilgili "O gün insanlar Bakî'yi öyle doldurmuşlardı ki iğne atsan yere düşmeyecek şekilde kalabalık idi" demektedir.³⁹⁰ Cenazeye katılan insanlar yedi gün boyunca sürekli ağıtlar yakmışlar, ağlamışlardır. Hatta İbn Sa'd'ın belirttiğine göre Hz. Hasan'ın cenazesine Bakî mezarlığına defnedilmesine izin vermeyen Mervan b. el-Hakem bile katılmıştır. Hz. Hüseyin ona karşı çıktığında Mervan "Ben bunu hilmi dağlar kadar büyük olan bir kişi için yapıyorum" demiştir.³⁹¹

d- Hz. Hasan'ın Barışçı Kişiliği

Hz. Hasan, savaş yanlısı birisi değildi, o barışsever biriydi. Bugün de Hz. Hasan hakkında en çok konuşulan ve onu adeta bir simge haline getiren özelliklerinden biri, Hz. Hasan'ın barışsever olmasıdır. Bilindiği gibi Hz. Hasan, Muaviye ile anlaşma yapmış, hilafeti ona devretmiş ve iki Müslüman grubun çarpışmasına engel olmuştur. Onun bu davranışı Müslümanlar nezdinde büyük bir memnuniyete sebep olmuş ve övgüye layık görülmüştür. Hz. Hasan'ın, neden hilafeti Muaviye'ye teslim ettiği konusunda pek çok sebep sıralasalar da asıl sebebin Müslümanların kanının dökülmesine engel olduğu konusunda aynı düşüncededirler. İbnü'l-Esir, Hz. Hasan için şöyle demektedir: "Hasan, halim, selim ve takva sahibi idi. Onun fazileti mülk ve dünyayı terk etmesindedir. Allah katında ulaşacağı fazilete rağbet ederek Hz. Hasan, "Muhammed ümmetinin yönetimini üstlenme karşılığında, onların kanlarının dökülmesini hoş görmedim" demiştir".³⁹²

³⁸⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 394-395; Varol, *Hz. Hasan*, s. 158-162; Fıçlalı, "Hasan", XVI, 283.

³⁸⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 392.

³⁹⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 392.

³⁹¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 392-393; Varol, *Hz. Hasan*, s. 162-163.

³⁹² İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Ğabe fi Ma'rifeti's-Sahabe*, thk., Muhammed İbrahim el-Benna vd., Kahire 1970,

Hz. Hasan, barışçı bir kişiliğe sahipti. Bunu Hz. Peygamber de şu hadisinde açıkça ifade etmiştir: “Bu benim oğlum, efendidir. Umarım ki Allah, oğlum sebebiyle (Allah Rasulü, Hz. Hasan’a her zaman oğlu gibi hitap etmiştir.) Müslümanlardan iki büyük fırkanın arasını ıslah edecektir”³⁹³. M. Sait Hatiboğlu, bu hadisi kabul etmemekte ve uydurma olduğunu şöyle ifade etmektedir: “Hilafetten vazgeçiş mukabilinde Hasan’ın Muaviye’den son derece yüksek tazminat aldığı tarihçiler bilhassa belirtmektedirler. Ehl-i beyte aşırı derece bağlı kimseler, onun maddi menfaat karşılığı mukaddes dâvadan yüz çevirmiş olmasını hazmedememişler, hatta onu ‘müminlerin yüz karası’ olarak ilan etmeye kadar gitmişlerdir. Hasan’ın hareketini mâzur görmek isteyen çevreler ise, onun müdafaasını Hz. Peygamber’e yaptırmaktan başka çıkar yol bulamayacaklardır. Hz. Peygamber, iki ordunun birbirini kırmasına mâni olup sulhu ikâme eden bu torunun tutumunu yerinde bulacak, hatta övecektir. Bu mühim hadise Abdullah b. Selam’a da haber verdirilecektir: “Kırk (yılının) başında sulh ve birlik olacak”³⁹⁴.

e- Hz. Hasan Savaşçı Bir Kişiliğe Sahip Değildi

Aynı şekilde Hz. Hasan’ın, babası Hz. Ali gibi harp meydanlarında pek anlı-şanlı bir kahramanlığı yoktur. Kardeşi Hz. Hüseyin gibi ilk halife döneminde cereyan eden önemli olaylarda fiilen yer almamıştır.³⁹⁵ Bu da onun siyasi olaylara pek karışmak istemediğini göstermektedir. Ayrıca Hz. Hasan’ın, Hz. Hüseyin ile birlikte Hz. Osman’ı isyancılar karşısında savunması da onun kin, nefret ve haset duygularına sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Hatta İbn Sa’d’ın belirttiğine göre Hz. Hasan zehirletildiğinde kardeşi Hz. Hüseyin onun yanına gelmiş ve ona kimin zehirlediğini sormuştur. Hz. Hasan da onu öldüreceği endişesiyle kendisine zehri vereni söylemeyeceğini ifade etmiştir.³⁹⁶

Hz. Hasan, savaşçı değil de barışçı bir kişiliğe sahip olması, onun korkak biri olduğu anlamına gelmemektedir. Hz. Hasan barış yanlısı olduğu kadar ce-

---

II, 14.

³⁹³ Buhari, *Sahih*, İstanbul 1981, Fedailü Ashab’n-Nebî, 22; Fiten 20; Belâzürî, *Ensâb*, III, 372-373; İbn A’rabî, *el-Avâsim mine’l-Kavâsim*, thk. Muhibbuddin el-Hatib, Kahire 1412, s. 207.

³⁹⁴ Mehmet Sait Hatiboğlu, *Hz. Peygamber’in Vefatından Emevilerin Sonuna Kadar Siyasi, İctimâî Hadiselerle Hadis Münasebeti*, (Basılmamış Doçentlik Tezi), Ankara 1968, s. 41; Adnan Demircan, *İktidar Mücadelesi*, s. 29-30. Varol’a göre, rivayetin bir çok sahih hadis kaynaklarında da zikredilmiş olması sebebiyle konunun basit izahlarla kabul veya reddinden ziyade, detaylı bir araştırma ile izah edilmesi gerektiğini kanaatini taşımaktadır. Bkz., Varol, *Hz. Hasan*, s. 179.

³⁹⁵ Fiğlalı, “Hasan”, XVI, 282.

³⁹⁶ İbn Sa’d, *Tabakât*, VI, 387.

surdu da. Gerek Muaviye'ye karşı mücadeleye girişmesi, gerekse onun yanında yaptığı konuşmasında söylediği ifadeler onun cesaretini ortaya koymaktadır.³⁹⁷

f- Hz. Hasan İktidar Hırslısı Biri Değildi

Hz. Hasan, iktidar hırslısı bir kişiliğe sahip değildi. Eğer öyle olmuş olsaydı yenilse bile halifeliği Muaviye'ye devretmek yerine insanları ölüme sürükleyebilirdi. Bilindiği üzere Hz. Hasan, Muaviye üzerine hareket edip Medâin'in Sâbât mevkiine vardığında ordusundaki savaşa karşı isteksizliği hissedince bir konuşma yaparak aslında hiçbir müslümana karşı kötü hisler beslemediğini, adamlarının pek çoğunun savaştan hoşlanmadığını bildiğin, bunun için de onların arzu etmedikleri bir şeyle karşı karşıya kalmalarını istemediğini söylemiştir.³⁹⁸

Bilindiği üzere Hariciler onu da babası küfre girdiği iddiası üzerine ona saldırdılar, hatta üzerine yürüdüler ve altındaki seccadeyi bile çekip almışlardı. Hz. Hasan onlarla mücadele etmek yerine Rebîa ve Hemedan kabilelerine mensup güvenilir adamlarının evine sığınmıştır. Yine malum olduğu üzere Hz. Hasan halifeliği Muaviye'ye devretmiş, barışı tercih etmiştir. Konuyla ilgili İbn Sa'd'ın zikrettiği rivayette Hz. Hasan'a "İnsanlar senin hilafet peşinde olduğunu söylüyorlar." Denildiğinde onun "Arapların ileri gelenleri benim elimdedirler. Anlaştıklarımınla anlaşır, savaştıklarımınla savaşırlar. Ama sırf Allah rızası için hilafeti bıraktım. Sonra kalkıp Hicaz'ın ayak takımıyla mı peşinden koşacağım?" şeklinde cevap vermiştir.³⁹⁹ Diğer rivayet de şu şekildedir: Hz. Hasan, babasının vefatından sonra ayağa kalktı; önce Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şöyle dedi: "Kuşkusuz her gelecek yakındır. İnsanların hoşuna gitmese de Allah'ın emrettiği şey muhakkak vaki olacaktır. Vallahi ben, bir bardak kanın akıtılmasına sebep olacaksa, hardal tohumunun ağırlığı kadar bile, Muhammed ümmetinin idaresinde bulunmak istemem. Muhakkak ki, bana zarar ve menfaat verecek şeyleri artık biliyorum. Sizler niyetlerinize göre hareket edin."⁴⁰⁰

Hz. Hasan, babası döneminde meydana gelen Cemel ve Siffin'de yer almasına rağmen çarpışmaya katılmamıştır. Hatta Hz. Hasan, Cemel Savaşı öncesinde babasına yaptığı tavsiyelerde onu eleştirmiştir.⁴⁰¹

³⁹⁷ Demircan, *İktidar Mücadelesi*, s. 111.

³⁹⁸ Fiğlalı, "Hasan", XVI, 282.

³⁹⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 380.

⁴⁰⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 380.

⁴⁰¹ Belâzürî, *Ensâb*, III, 17; Varol, *Hz. Hasan*, s. 179-180.

g-Hz. Hasan, Olgun ve Sorumluluk Sahibi Bir Şahsiyeti

Hz. Hasan, davranışlarında olgun bir şahsiyetti. Aceleci davranmazdı, tahriklere kapılmazdı, aksine olaylara soğukkanlılıkla yaklaşırdı. Örneğin Muaviye ile yaptığı barış anlaşmasına karşı sert bir tutum içinde olmaması, barışa karşı çıkanları ikna etmesi, hatta kendisine yapılan hakaretlere karşı soğukkanlılıkla davranması, onun olgun bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Keza İbn Sa'd'ın aktardığı şu olay da Hz. Hasan'ın olaylara ne kadar soğukkanlı yaklaştığını ve düşmanlığa düşmanlıkla, cahilliğe cahillikle karşılık vermediğini ortaya koymaktadır:

“...Arkasında Benî Hâşim'den bir grup olduğu halde Hasan b. Ali geldi. Şam ahalisinden Benî Ümeyye'nin bir dostu, “Bu gelenler kim? Durumları ne kadar da güzel!” dedi. Sonra Hasan'ı karşılayıp, “Sen Hasan b. Ali misin?” dedi. Hasan, “Evet!” dedi. Adam, “Allah'ın, seni babanın durumuna düşürmesini ister misin?” dedi. Bunun üzerine Hasan, “Yazık sana! Bu, ne demek? Babamın geçmişte meydana gelen olaylarda çok güzel halleri olmuştur.” dedi. Adam, “Allah seni de onun durumuna düşürsün. O kâfir idi; sen de kâfirsin!” dedi. Muhammed b. Ali [İbnü'l-Hanefiyye] Hasan'ın arkasından yanaşıp adamın yüzüne bir yumruk vurdu ve onu yere serdi. Bunun üzerine Hasan adamın üzerine ridasını serdi ve “Ey Benî Hâşim! Benim size kesin emrimdir: Mescide gidip namaz kılacaksınız!” dedi. Sonra adamın elinden tutup onu eve götürdü, ona bir elbise giydirdi ve onu serbest bıraktı.”⁴⁰²

Hz. Hasan, sorumluluğunun bilince olan bir kişiliğe sahipti. Bu sorumluluk bilincinin temelinde de onun dini, siyasi ve kültürel sebeplere dayalı toplumsal bir itibara sahip olmasıdır. Bu itibar, istese de istemese de onu bazı şeyleri kabul etmeye zorlamıştır. Bu itibarın bilincinde olan Hz. Hasan, sorumluluğunu üstlendiği insanları doğru bildiği yöne sevk etmeye çalışmış, bunda da başarılı olmuştur.⁴⁰³

ğ-Hz. Hasan'ın Çok Evlilik Yapması

Kaynaklarda Hz. Hasan'ın lakapları olarak “Müctebâ, takî, zeki ve sıbt” olarak geçmektedir. “Mıtlak” (çok boşayan) lakabıyla da anılan Hz. Hasan'ın hayatında 100'e yakın evlilik yaptığı söylenmektedir; hatta Şii müelliflerinden İbn Şehrâşub'a göre ayrıca 250 veya 300 kadar da cariyesi olmuştur.⁴⁰⁴ Ancak

⁴⁰² İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 369.

⁴⁰³ Varol, *Hz. Hasan*, s. 175.

⁴⁰⁴ Fiğlali, “Hasan”, XVI, 283. İbn Sa'd, Hz. Hasan'ın 90 kadınla evlendiğini belirtmektedir. İbn Sa'd,

Hız. Hasan hakkında müstakil bir çalışma yapan Bâkir Şerîf el-Kureşî, bu rivayetleri kabul etmemekte ve Hz. Hasan'ın sadece on üç evlilik yaptığını ifade etmektedir.⁴⁰⁵ Belirtildiğine göre Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'ın çok boşanmasından dolayı bazı kabilelerle arasında düşmanlığın doğabileceğinden çekinmiştir.⁴⁰⁶ Bir başka rivayette de Ebu Ca'fer'in Hz. Hasan'dan için Kufelilere "Hasan'a kız vermeyin, çünkü o çok boşayandır (mıtlâk)" dediğini onların da "Vallahi biz onu evlendireceğiz, o isterse tutar, istemezse boşar" şeklinde cevap verdiklerini belirtmektedir.⁴⁰⁷

İbn Sa'd, Hz. Hasan'ın yaptığı evliliklerde eşlerine karşı adaletli davrandığını ve ayrılan eşlerinin Hz. Hasan'a olan sevgilerini devam ettirdiklerini belirtmektedir. Konuyla ilgili İbn Sa'd'ın aktardığı rivayete göre "Hasan b. Ali çokça kadın boşuyordu. Ancak bir kadından ayrıldığı zaman kadın hala ona âşık olmaya devam ediyordu."⁴⁰⁸ Kaynaklarımız her ne kadar kaç evlilik yaptığı konusunda farklı rivayetler aktarmış olsa da Hz. Hasan'ın çok evlilik yaptığı konusunda hemen hemen müttfikler. Yine Hz. Ali'nin veya Ebu Ca'fer'in Kufelileri Hz. Hasan'a kız vermemeleri konusunda uyardıkları hususunda farklı rivayetler olmasına rağmen Kufelilerin kızlarını Hz. Hasan'a verdikleri konusunda bir ittifak gözükmemektedir. Buradan hareketle Hz. Hasan'ın çok evlilik yaptığı ve bu bağlamda kadınlara düşkün olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu durum, o dönemin genel karakteristik bir özelliği olduğu için babası veya yakınları dışında halk tepki göstermemiştir.

h-Hatip Oluşu

Hız. Hasan, iyi bir hatipti. Dilinin ağır olduğu ve "f" harfini çok kullandığı veya dilinde tutukluk olduğu da belirtilmektedir.⁴⁰⁹ Ancak bütün bu rivayetlere rağmen onun iyi bir hatip olduğu da belirtilmektedir.⁴¹⁰ Konuşmasında kötü söz kullanmamaya dikkat eden Hz. Hasan, çevresindeki insanları incitmeme konusunda son derece hassas davranmıştır. O, bir kimsenin gerek yüzüne ge-

Tabakât, VI, 377.

⁴⁰⁵ Hz. Hasan'ın yaptığı evlilikler hakkında bkz., Demircan, *İktidar Mücadelesi*, s. 111-112; Varol, *Hız. Hasan*, 190-204; Varol, "Hz. Hasan'ın Çok Evliliğine dair Rivayetler Üzerine", *İstem Dergisi*, Konuya 2009, s. 9-25.

⁴⁰⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 375; Demircan, *İktidar Mücadelesi*, s. 111.

⁴⁰⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 375; İbn Kesir, *el-Bidâye*, VIII, 38.

⁴⁰⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 375.

⁴⁰⁹ Demircan, *İktidar Mücadelesi*, s. 109.

⁴¹⁰ Demircan, *İktidar Mücadelesi*, s. 109.

rekse arkasından kesinlikle kötü bir şey söylememiştir.⁴¹¹ Bir defasında kardeşi Hz. Hüseyin ile Amr b. Osman arasında çıkan tartışmada Hz. Hasan, onları teskin ederek aralarını bulmuştur.⁴¹²

Ahlakı

a- Hz. Hasan'ın Ahlakı

Hz. Hasan, güzel ahlaka sahipti. Onun ahlaki terbiyesinin oluşmasında dedesi Allah Resulünün ve babası Hz. Ali'nin önemli katkılarının olduğunu söyleyebiliriz. İbn Kesir'in belirttiğine göre Hz. Ali zaman zaman çocuklarına ahlaki nasihatler vermiş, Hz. Peygamber'den duyduğu hadisleri onlara aktarmıştır. İşte onlardan birinde Hz. Ali, Hz. Hasan'a şöyle nasihatte bulunmuştur: "Ey oğlum! Allah Resulünden işittim, o şöyle buyurmuştur: "Cehaletten daha kötü fakirlik yoktur. Akıldan daha faziletli mal yoktur. Tedbir gibi akıl yoktur. İstişareden daha sağlam bir şey yoktur. Düşünme gibi daha güzel bir ibadet yoktur. Hayâ gibi iman yoktur. İmanın başı sabırdır. Sözün en tehlikelisi yalandır. İlmın en tehlikelisi nisyandır, unutkanlıktır...Ey oğlum hiçbir insanı küçük görme! Eğer senden yaşça büyükse onu baban gibi kabul et! Eğer yaşça sana emsalse onu kardeşin bil! Yok, şayet yaşça senden küçükse onu oğlun bil!"⁴¹³

Hz. Hasan, babasından aldığı bu ahlaki nasihat geleneğini kendisi de sürdürmüştür. İbn Sa'd, Hz. Hasan'ın vefatından önceki günlerinde kardeşi Hz. Hüseyin'e bazı ahlaki nasihatlerde bulunmuştur. Buna birkaç örnek rivayet verelim: Hz. Hasan kardeşi Hüseyin'e "Beni Resulullah'ın yanına defnedin. Kan dökülmesinden korkarsanız, benim yüzümden kan dökmeyiniz..."⁴¹⁴ Yine kardeşi Hz. Hüseyin'e şöyle nasihat ve vasiyette bulunmuştur: "Kardeşim seni bazı konularda bilgilendirmek isterim. Seni ilgi duyduğun bu emirlik (iktidar) işinden sakındırırım. Baban da bu işe meyletti. Allah onu ondan uzaklaştırdı ve Ebu Bekir üstlendi. Sonra o tekrar istedi, Allah onu yine uzaklaştırdı ve Ömer üstlendi. Sonra tekrar istedi ve yine ona değil Osman'a gitti. Osman ölünce ona biat edildi. Sonra bölündük ve kılıçlar çekildi. Onun bunu sona erdirmesi de mümkün olmadı. Vallahi ben, Allah'ın nübüvvetle hilafeti bizde bir araya getirmeyeceğini düşünüyorum. Kufe sefihlerinin kanlarından ve isyanlarından seni sakındırırım. Ben Aişe'den Resulullah'ın yanına defnedilme izni istedim.

⁴¹¹ Varol, Hz. Hasan, s. 183.

⁴¹² İbn Sa'd, Tabakât, VI, 368.

⁴¹³ İbn Kesir, *el-Bidâye*, VIII, 40. Hz. Ali'nin Hz. Hasan'a öğütleri hakkında bkz. İbn Kesir, *el-Bidâye*, VIII, 39-40.

⁴¹⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 388.

Bana tamam dedi. Tam olarak bilemiyorum belki bana hayâsından dolayı böyle demiştir. Ben vefat edince tekrar ondan izin iste. Öyle zannediyorum ki bir grup seni bundan men edecektir. Eğer öyle yaparlarsa onlarla çatışma".⁴¹⁵ Hz. Hasan'ın bu yaklaşımı, onun bilgi, tecrübe ve kişilik özelliklerini ortaya koyduğu gibi toplumu artık yakından iyi tanıdığını da göstermektedir.⁴¹⁶ Söz konusu tavsiye bu özelliklerinin yanında, Hz. Hasan'ın barış yanlısı olduğunu, toplumun çıkarlarının şahsî çıkarlarının önünde bulunduğunu ve iktidar hırsı içerisinde olmadığını da açıkça ortaya koymaktadır.

Ya'kûbî, Hz. Hasan'ın sadece fiziki olarak değil huy bakımından da Resulullah'a benzediğini belirtmektedir.⁴¹⁷ Bu bağlamda Hz. Hasan, Hz. Peygamber'den bazı dualar öğrenmiştir. Bu da onun ahlakî kişiliğinin oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlamıştır. İbn Sa'd, bu konuyu detaylı bir şekilde ele almaktadır.⁴¹⁸ Bu dualardan sadece bir tanesini burada vermekle yetinelim: "Allah'ım! Hidayet ettiklerin içinde bana da hidayet ver. Afiyet verdiklerin içinde bana da afiyet ver. Dost edindiklerin içinde beni de dost edin. Bana verdiklerine bereket ihsan eyle. Hükmettiğin şeylerin şerrinden beni koru. Çünkü sen hükmedersin; ama kimse sana hükmedemez. Hiç şüphesiz sana dost olanlar zelil olmaz. Ey Rabbimiz! Sen yüce ve mütealsin." Bunu kunutta okuyordu.⁴¹⁹

Hz. Hasan, halim, selim, cömert, sakin, vakarlı, siyaset ve fitneden kaçınan bir yaratılışa sahiptir.⁴²⁰ Hz. Hasan, cömertti, dünya malına gereğinden fazla önem vermezdi. Onun kendisinden yardım isteyenleri geri çevirmediği belirtilmektedir.⁴²¹

Hz. Hasan, elindeki mal ve parayı ihtiyaç sahiplerine dağıtmıştır. Bu özellik sadece Hz. Hasan'da değil onun kabilesi Hâşimoğullarında da bulunmaktaydı.⁴²² Bir anlamda cömertlik Hz. Hasan'a kabilesinden miras kalmış bir özelliktir. Belâzürî, Hz. Hasan için seyyid, cömert ve halim bir kişiliğe sahip olduğunu ifade etmekte ve Hz. Ali'nin ailesiyle ilgili şöyle bir değerlendirmede bulunduğunu belirtmektedir. "Hasan yediren ve içiren bir gençtir. Abdullah b. Ca'fer eğlenceye düşkün, Hüseyin ve Muhammed ise ben onlardanım onlar da bendendir"⁴²³

⁴¹⁵ Suyûtî, *Tarihu'l-Hulefâ*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Mısır 1952, s. 219.

⁴¹⁶ Varol, *Hz. Hasan*, s. 157.

⁴¹⁷ Ya'kûbî, *Tarihu'l-Ya'kubi*, Beyrut 1992, II, 226; Demircan, *İktidar Mücadelesi*, s. 109.

⁴¹⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, , 364 vd.

⁴¹⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 366.

⁴²⁰ Belâzürî, *Ensâb*, III, 267; Fıçlalı, "Hasan", XVI, 283.

⁴²¹ Demircan, *İktidar Mücadelesi*, s. 109.

⁴²² Belâzürî, *Ensâb*, III, 277.

⁴²³ Belâzürî, *Ensâb*, III, 267.

Hz. Hasan, yardım etmeyi ve yardımlaşmayı severdi.⁴²⁴ Konuyla ilgili İbn Sa'd, bize şu rivayeti aktarmaktadır: "Bize Müslim b. İbrahim haber verdi. O el-Kâsım b. el-Fadl'dan şöyle dediğini rivayet etti: Bize Ebû Hârûn anlattı; dedi ki: Hac için yola çıktık; Medine'ye vardığımızda "Resûlullah'ın oğlu Hasan'ın ziyaretine gitsek?" dedik ve yanına girdik. Ona yolculuğumuzdan ve durumumuzdan söz ettik. Yanından ayrıldığımızda, bizden her bir adama 400 dirhem gönderdi. Biz, "Zenginiz; paraya ihtiyacımız yok" dedik. Fakat dirhemleri getirenler: "Yaptığı iyiliği ona geri göndermeyin." dediler. Onun yanına geri döndük; zengin olduğumuzu ve iyi halimizi ona arz ettik. Hasan b. Ali şöyle dedi: "İyiliğimi bana iade etmeyin. Eğer iyilik yapma niyetiyle bu parayı size göndermemiş olsaydım parayı iade etmek sizin için kolay olurdu. Ben size azık veriyorum. Çünkü Allah Arife günü meleklerine karşı kullarıyla övünür ve 'Benim kullarım dağınık bir şekilde, rahmetime ümit bağlayarak bana geldiler. Onların iyilerini affettiğime, kötülerini de iyilerinin hatırına affettiğime sizi şahit tutuyorum. Cuma günü olduğunda bir o kadarını daha affediyorum.' der."⁴²⁵

b-Hz. Hasan'ın İbadeti

Hz. Hasan, ibadetlerine çok düşkün biriydi. Onun, 15, 20 veya 25 defa yaya olarak hacca gittiği belirtilmiştir. Demircan'a göre bu rivayetlerde abartı olabilir, ancak yine de bu rivayetler, Hz. Hasan'ın Allah yolunda meşakkat çekmeyi arzuladığına işaret etmektedir.⁴²⁶ İbn Kesir, Hz. Hasan'ın her gece uyumadan önce Kehf suresini okuduğunu belirtmektedir.⁴²⁷ Konuyla ilgili bir başka rivayet de şu şekildedir:

"Bize Ali b. Muhammed haber verdi. O Hallâd b. Ubeyde'den, o da Ali b. Zeyd b. Cüd'an'dan şöyle dediğini rivayet etti: "Hasan on beş kez yaya olarak hac yaptı. Eşraftan olan insanlar da hep onun arkasındaydı. İki kez tüm malını Allah için tasadduk etmiştir. Aynı şekilde Hz. Hasan, gece namazlarını kılmaya özen gösterirdi."⁴²⁸

İbn Sa'd, Hz. Hasan'ın hilafeti devrettikten sonraki hayatı ile ilgili araştırma yapan Muaviye'ye Kureyşten birisinin söylediklerini aktarmaktadır. Kureyşli adam, Hz. Hasan için şöyle demiştir: "Hasan b. Ali, sabah namazından

⁴²⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 367-368.

⁴²⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 371.

⁴²⁶ Demircan, *İktidar Mücadelesi*, s. 110.

⁴²⁷ İbn Kesir, *el-Bidâye*, VIII, 40.

⁴²⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 377.

sonra güneş doğuncaya kadar mescide oturuyor. Sonra Mescid-i Nebî’de kimse kalmayınca kadar yatıyor, sonra kendisine gelenlerle gün ortasına kadar konuşuyor, sonra da iki rekât namaz kılıyor müminlerin annelerini ziyaret ederek onların hallerini soruyor, sonra da evine gidiyor”⁴²⁹.

Hz. Hasan, dedesi ve babasından aldığı dini terbiye ile sağlam bir İslam inancına sahip olmuştur. Hz. Hasan, yanlış düşünce, inanç ve hareketlere her zaman karşı olmuştur. Amr b. A’sam, Hz. Hasan’a: “Şia kıyamet günü öncesinde Ali’nin tekrar dünyaya gönderileceğini iddia ediyor” deyince o şöyle dedi: “Yalan söylüyorlar, vallahi onlar Şîi değillerdir. Şayet biz onun geri geleceğini bilseydik onun kadınlarını nikâhlayamaz ve malını da taksim etmezdik”⁴³⁰ Buradaki Şiadan kastın mezhebî anlamda kullanılan Şia olduğunu söyleyemeyiz, belki Hz. Ali’yi çok sevenler kastedilmiş olmalıdır. Yoksa Hz. Hasan döneminde Şia mezhep olarak ortaya çıkmış değildir.

c-İlmî Kişiliği

Hz. Hasan’ın ilmî kişiliği hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Aynı şekilde kaynaklarda onun ilmî yeterliliğine veya güçlü olduğu bir ilim dalına da işaret edilmemektedir. Onun ilmî noktada yetersiz olduğunu da söylememektedirler. Kaynaklar daha çok onun dedesi Hz. Peygamber’den yaklaşık yüz civarında naklettiği hadislerle yer vermektedirler. Bu hadislerin de büyük bölümünün Buhari ve Müslim gibi sıhat yönünden daha güçlü hadis kaynaklarında değil de ikinci derecedeki hadis kaynaklarında zikredilmiştir. Aynı şekilde Hz. Hasan’a isnad edilen hadislerin çoğunun zayıf rivayetlerden oluştuğunu söyleyebiliriz.⁴³¹ Örneğin Hz. Hasan’ın rivayet ettiği belirtilen “Hz. Hasan, ben savaşçı bir adamım ve Resulullah “Harb hiledir” buyurmuştur”⁴³² hadisindeki Hz. Hasan’ın kendisini savaşçı biri olarak tanıtmayı, tarihi rivayetlere ve gerçeklere aykırıdır.

Sonuç olarak Hz. Hasan, Resulullah’ın en büyük torunu olması hasebiyle onun sevgisine en çok muhatap olan bir kişidir. Bu özelliği onun çocukluk ve gençlik yıllarının en belirgin vasfıdır ve içinde yaşadığı İslam toplumunda da hep bu çerçevedeki duygu ve muamelelere muhatap olmuştur. Adeta bütün müslümanlar tarafından koruma altına alınmış, her zaman Resulullah’ın sevdi-

⁴²⁹ İbn Sa’d, *Tabakât*, VI, 373.

⁴³⁰ İbn Sa’d, *Tabakât*, VI, 379.

⁴³¹ Varol, *Hz. Hasan*, s. 185. Hadislerle ilgili bkz., Varol, *Hz. Hasan*, 186-190.

⁴³² Varol, *Hz. Hasan*, s. 187.

ği “Küçük Hasan” şeklinde algılanmıştır. Onun bu algıyı değiştirecek farklı bir uygulama ve yaşayışı da olmamıştır. Hz. Hasan hem fizikî hem de ahlakî açıdan dedesi Hz. Peygamber’e benzemektedir. Babası ve kardeşi Hz. Hüseyin gibi savaşçı bir kişiliğe değil barış yanlısı bir kişiliğe sahiptir. Yardım etmeyi, cömertliği seven, iktidar hürsında uzak, sağduyulu ve sorumluluk bilincinde olan ve ibadetine düşkün biridir.

OSMANLI TOPLUMUNDA SEYYİDLER VE ŞERİFLER

Prof. Dr. Hasan YÜKSEL*

Osmanlı toplumunun sınıfsız bir toplum olduğu söylenir; bu doğrudur. Ancak, nesepleri Hz. Peygamber'in kızı Fatimatü'z-Zehra ile amca-zâdesi Hz. Ali'nin evliliğinden doğan Hasan ile Hüseyin'in soylarından gelen ve genelde sâdât-ı kirâm veya seyyid, şerif, evlâd-ı resûl ve benzeri terimlerle nitelenenler, bu iddianın tek istisnasıdır; daha doğrusu bunlar İslâm toplumunun seçkin ve imtiyazlı asilzadeleridir, denebilir⁴³³; Ehl-i beytin faziletine ve üstünlüğüne doğrudan veya dolaylı bir şekilde değinen ayet⁴³⁴ ve hadisler bu imtiyazın kaynağıdır. Mesela, 17 Mart 632 (18 Zilhicce 10) tarihinde Veda Haccı'ndan dönen Hz. Peygamber'in (as.), "Size paha biçilmez iki şey bırakıyorum: Allah'ın kitabını ve ehl-i beytimi... Benden sonra bunlara sarılsanız asla sapıklığa düşmezsiniz", hadisi misal olarak zikredilebilir⁴³⁵.

Bununla beraber, bunların asilzadelikleri servete, tekebbüre, tefahhura, bencillik ve ceberrutluğa değil; zühde, tevazua, erdeme, iffete, hakkaniyete ve doğruluğa dayanıyordu veya en azından onlardan beklenen tutum ve tavır buydu. Diğer bir ifadeyle, seyyid, şerif, evlâd-ı resûl veya sâdât-ı kiram gibi isimlerle nitelenen bu insanlardan, İslâm ahlâk kitaplarında ideal insan olarak tanımlanan ve topluma benimsetilmeye çalışılan "insan-ı kâmil" modelindeki gibi davranmaları veya öyle olmaları beklenirdi.

İslâm inanç ve ahlâk kurallarına riayet etmeyenlerin ehl-i beytten de olsalar kefereden bir farkları olmayacağını, Âl-i Resûl'ün İslâm'ın ahkâmına riayet edenler olduğunu ve buna örnek olmak üzere Hz. Nuh ile oğlu Ken'an'ın hikâyesini ünlü Osmanlı şeyhüislâmı Ebussuud Efendi bir fetvasında zikretmiş-

---

* Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

⁴³³ Bu bildiri daha önce Osmanlı Devletinin 700. Kuruluş Yıldönümü münasebetiyle Türk Ocakları İzmir Şubesi tarafından 8-9 Nisan 1999 tarihinde düzenlenen, Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozyumu'na sunulan, Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm" başlıklı bildirinin genişletilmiş ve bir takım düzeltmeler yapılmış halidir. Ayrıca, bu konunun daha detaylı bir tanım ve tartışması için bkz. Rüya Kılıç, *Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler*, Kitapyayınvevi, İstanbul, 2005.

⁴³⁴ Kur'an, Al-i İmrân 3/61; el-Ahzâb 33/33; eş-Şurâ 42/23.

⁴³⁵ Ethem Ruhi Fiğlalı, "Gadîr-i Hum", *TDVİA.*, C.13, s.279-280.

tir⁴³⁶. Bir diğer fetvasında ise, "Sâdâtın ba'zı, 'bize hukûk-ı ibâd zarar eylemez, biz âhirette hukûk-ı ibâddan mes'ul olmazız, alâ külli hâl biz cennete dâhil oluruz' deseler, mezburlara ne lazım olur?" sorusuna, İslâm'ın getirmiş olduğu ibadetleri yapmaktan kaçınan böylesi evlâd-ı resûl için verdiği cevapta "Eğer bunlar bu iddiaları üzerinde ısrar ederlerse zındık olurlar ve katilleri vacip olur" demektedir⁴³⁷.

Bu inanç ve itikat ile, seyyid ve şeriflerin Müslüman Türk devletlerinde ve toplumunda daha ilk devirlerden itibaren büyük bir kabul gördükleri ve büyük bir himayeye mazhar oldukları bilinmektedir. Mesela, XI. yüzyılın ikinci yarısında Yusuf Has Hacib'in kaleme aldığı Kutadgu Bilig'in bir bölümü Hz. Peygamberin soyundan gelen bu seyyid ve şeriflere ihtimam ve imtiyaz gösterilmesine ayrılmıştır⁴³⁸. Nizamülmülk'ün de Siyasetname'sinde seyyid ve şeriflere saygı gösterilmesini ve hatta elçilerin bunlar arasından seçilmesini tavsiye ettiği görülmektedir⁴³⁹. Osmanlı devri nasihatnâmelerinde de benzer ifadeler yer alır⁴⁴⁰.

Buradaki amaç, bu tür tartışmalara girmekten ziyade, Osmanlı toplumunda yer alan sâdât-ı kirâmın serveti, statüsü, muafiyetleri, meslekleri, menşeleri, unvanları vs. hususlardaki durumlarına ilişkin bazı bilgileri vermeye çalışmaktır.

1- Anadolu'da Sâdât-ı kirâm

İslâm tarihinde vukû bulan hilafet çekişmelerinde Hz. Ali'nin yenik düşmesi ve ardında oğlu Hz. Hasan'ın zehirlenilerek öldürülmesi ve Hz. Hüseyin'in de Kerbela'da şehid edilmesinden sonra bu ailenin geride kalanları Emevî

⁴³⁶ "480-Mesele..... Farazâ sıhhat-i nesebi mukarrer olsa dahi, bî-din olicak, sair kefereden farkı olmaz. Hazreti Resûlallah'ın (asv) âli, şe'âir-i şer'-i mübhini riâyet ve ahkâm-i metîni himâyet edenlerdir. Hazreti Nuh'un (as), Ken'an sulbi oğlu iken dini üzerine olmadığı için "ehlîndendir" deyü, necâti için Rabb-i izzete du'a ettikte "innehü leyse min ehlike deyü buyurulup, sâir kefereler ile bile ta'zib ve iğrâk buyurulmuştur. ...", Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1983, s.109-110. Selçuklu dönemi tarihçilerinden Aksaraylı Kerimüddin Mahmud, *Müsameretü'l-Ahyar* adlı eserinde, Seyyid Hamza adındaki birisinin zulümkarlığını anlatırken soyunun kendisine bir fayda vermeyeceğini, "bize zulüm edenler bizden değildir" diye Hz. Peygamber'e atfen bir hadis ve Hz. Nuh ile oğlunun hikayesini zikretmektedir. Bkz. *Selçukî Devletleri Tarihi*, Çev. M. Nuri Gençosman, Ankara, 1943, s.318-320.

⁴³⁷ *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları...*, s.83

⁴³⁸ Reşid Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig, I, Metin*, TDK., Ankara, 1979, s. 436.

⁴³⁹ Nizamülmülk, *Siyasetnâme*, (Haz. Mehmet Altay Köymen), Ankara, 1982, s. 125.

⁴⁴⁰ Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar: Kitab-ı Müstetab, Kitab-ı Mesalihi'l- Müslimin ve Menafii'l-Mü'minin, Hızru'l-Mülûk*, TDK., Ankara, 1988, s. 6-7.

ve Abbasî sultanlarının şerrinden emin olmak için İslâm Devleti'nin o günkü sınır bölgeleri olan Yemen, Mağrib, Maveraünnehir, Taberistan, Horasan ve Güneydoğu Anadolu vs. gibi İslâm topraklarının uç bölgelerine çekilmişler ve zamanla buralarda hanedanlıklar kurmuşlardır. Sözgelimi, Fas'ta İdrisîler, Yemen'de Süleymanîler, İran'da Zeydîler gibi⁴⁴¹.

Evet, bu bölgelere çekilen ehl-i beyt mensupları buralarda İslâm inanç ve itikadını öğretmekle meşgul olmuşlardır⁴⁴². Daha sonra Yemen'de ve İran'da ortaya çıkan Şiî öğretiler ve Şiî iktidarların bu tehcirin ürünleri olması gerekir.

XI. yüzyılda başta Güneydoğu olmak üzere Anadolu'ya sığınan seyyid ve şeriflerin XII. yüzyıldan itibaren nüfuzlu aileler ve sülaleler oluşturdukları görülmektedir. Mesela bu dönemde Güneydoğuya yerleşen ve Osmanlı belgelerinde nesillerini halen takip edebildiğimiz iki önemli seyyid ailesini biliyoruz. Birincisi Artuklular devrinde Mardin'e gelen ve oradan daha sonra Güneydoğu Anadolu'ya yayılan Pirhasan-ı Zerraki⁴⁴³ diğeri de Becirmani⁴⁴⁴ denilen Seyyid Bilal aileridir.

Bunun dışında İran üzerinden Orta Asya'ya yayılan İslâm ile beraber bu bölgelere giden ve buralardaki yerel Türk nüfusla kaynaşan bir kısım sâdât-i kirâm, bu Müslüman Türk nüfusla birlikte Türkleşmiş olarak Anadolu'ya gelmişlerdir. Örneğin, 24 Ekim 1379 (21 Recep 781) tarihinde Tarsus'un Kızılmurad Mahallesi'nde bir vakıf kurmuş olan Eş-Şeyh Abdullah El-Mencekî, Kureys sâdât-ı kirâmından olduğunu belirtiyor. Hâlbuki vakfiyesindeki diğer bilgilere

⁴⁴¹ Ahmet Yaşar Ocak, "Alevî", *TDVİA.*, C.2, İstanbul 1989, s.368-369.

⁴⁴² Emevî ve Abbasîler döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya sığınan ehl-i beyt hakkındaki bir makale için bkz. "Fasıldan Fasıla: Kader-denk Çizgisinde Aplerenler ve Kuddusîler", *Zaman Gazetesi*, 13 Temmuz 1996, s.14.

⁴⁴³ Hasan Yüksel, "Artuklu'dan Cumhuriyet'e Ma'mûretü'l-Aziz'de Bir Seyyid Şeyh Ailesi: Pir Hasan Zerraki Ailesi", *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, Elazığ 23-25 Mayıs 2013, s. 413-450.

⁴⁴⁴ Midyat ve çevresinde varlığını sürdüren Becirmani adındaki seyyid grubunun da benzer bir hikâyeleri bulunmaktadır. Anlatılan menkıbeye göre Seyyid Bilal, Harun Reşit döneminde, bir diğer rivayete göre Moğol istilası üzerine, Bağdat'ı terk etmek zorunda kalır, gelip Hasankehf'e yerleşir. Bir süre sonra oradan da ayrılır, Becirman köyünün bulunduğu vadiye gelir ve burada inzivaya çekilir.

Hikâyenin devamında, Hasan Kehf emirinin bir gün adamlarıyla ava çıktığı ve bir tavşanın peşine düşen av köpeğinin dönmemesi üzerine, köpeğin ardından gittiği, köpeğini ibadet eden bir dervişin yanında beklerken gördüğü anlatılır. Kaçan tavşan ibadet eden dervişe sığınmıştır. Bunun üzerine, Hasan Kehf emiri burayı dervişe bağışlar; böylece nesli oraya yerleşir. Tavşanın sığındığı derviş Seyyid Bilal'dir. Ve onun mezarı bugün bu köyde ziyaretgâhtır. Abdurrahman Adak, *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Seyyidler ve Halk üzerindeki Etkileri*, Ankara İlahiyat Fakültesi Lisans tezi, Ankara, 1998, s. 13-16.

ve nisbesine baktığımızda kendisinin Orta Asya'dan geldiği görülmektedir. Hatta vakfını da Türkistan, Özbekistan, Maverâünnehir, Taşkent, Düşenbe, Gürgantepe, Semerkant, Buhara, Hocent, Evliya Ata, Şaş, Akmescit, Davraz, Fergana, Urgeç, Hive, Belh, Badanşah, Kaşgar, Yarkent vs. gibi şehir ve kasabalardan Anadolu'ya gelecek olan eski hemşehrilerinin ağırlanması için tesis etmiştir⁴⁴⁵. 21 Ağustos 1380 (20 Cemaziye'l-evvel 782) tarihinde bir vakıf tesis etmiş olan Şeyh Ebu'l-kasım Gürgânî-zâde Mevlâna Beyce Şeyh Es-Seyyid Abdülgafurvakfiyesi'ndeki bilgilere göre sâdât-ı kirâmdandır. Yine vakfiyedeki bilgilere göre Es-Seyyid Abdülgafur, aslen Buhara'nın kuzeyinde 20 günlük uzaklığındaki Gürgan vilayetinden olup, kendisiyle birlikte Anadolu'ya hicret eden bazı hemşerileriyle beraber Tarsus'un Ulaş nahiyesindeki İncipınar adındaki bir köye yerleşip zaviye kurmuştur⁴⁴⁶. Bu misaller artırılabilir, ayrıca, daha erken tarihli örnekler de verilebilir.

2- Osmanlılarda Nakibüleşraflık Kurumu

Selçuklular döneminde, Anadolu'ya gelip yerleşen seyyid ve şeriflerin neseplerinin kayıt altına alınması ve vergi muafiyetlerinin sağlanması gibi işlerini takip eden görevliler tayin edildiği bilinmektedir.

Osmanlılarda da benzeri bir teşkilatın ortaya çıkışıyla ilgili ilk bilgiler Yıldırım Bayezid dönemine kadar gitmektedir. 802 Ramazanında (Mayıs 1400) seyyid ve şeriflerin işlerini takibi için ihdas edilen bu makama İshakiyye (Kazeruniyye) Zaviyesi postnişini Seyyid Muhammed Natta el- Hüseyinî atanmıştır.

Seyyid ve şeriflerin kayıtlarını tutan, vergi muafiyeti ve sair gibi imtiyaz işlerine bakan ve Osmanlı bürokrasisinde muteber bir konumda bulunan nakibüleşraflar ilmiye mensubu sâdât arasından seçilir ve İstanbul'da ikamet ederlerdi. Taşradaki şehirlerde ise yine o yörelerdeki sâdât arasında muayyen bir süre için seçilen nakibüleşraf kaymakamları atanırdı.

Seyyid ve şeriflerin şecerelerinin kaydedilmesi ve sâdâttan olmadığı halde bu iddiada bulunanların cezalandırılması ve men edilmesi nakibüleşrafların başlıca temel göreviydi.

Biat, muayede, kılıç kuşanma, cülus ve veladet ile mevlit törenleri gibi merasimlerde nakibüleşrafların önemli bir yeri vardı ve şeyhülislam ile beraber ön sırada yer alırlardı.

⁴⁴⁵ VGMA., Def. Nu. 594/49.

⁴⁴⁶ VGMA., Def. Nu. 594/53.

Padişahın iştirak ettiği seferlere nakibüleşraf da bir kısım sâdât ile katılır ve sancağ-ı şerifin yanından ayrılmazdı; diğer seferlerde kendisini temsilen alemdar katılır ve sancağı taşırdı. Ordu veya asker uğurlama ve karşılama törenlerine payitahtta nakibüleşrafın kendisi; taşrada ise nakibüleşraf kaymakamlarının katıldıkları anlaşılmaktadır.

XVIII. yüzyılda kazasker ile aynı resmi elbiseyi giyen nakibüleşrafların en belirgin farkları kavukları üzerine yeşil sarık sarmasıydı.

II. Abdülhamit dönemine kadar kendi ikametgâhlarında görevlerini deruhte eden ve yazışmalarını doğrudan sadrazam ile yapan nakibüleşraflara, bu dönemde Yıldız Sarayı civarında ayrı bir mekân tahsis edilmiştir. Hilafetin ilgasıyla beraber nakibüleşraflık kurumu da ortadan kaldırılmıştır⁴⁴⁷.

3-Unvanları

İslâm dünyasının her yanına yayılan bu sülale mensupları çeşitli zamanlarda ve mekânlarda muhtelif san ve unvanlarla anılmışlardır.

İslâm toplumunda asalet ve sosyal statü bakımından tanınmış ünlü ailelerden birisine mensup olanlara “şerif” veya “eşrâftan” denilmekle beraber; bu şerif ve eşrâf unvanı başlangıçta daha çok Hz. Peygamber’in ehl-i beytine mensup olanlara ve hatta Hz. Peygamber’in ceddi Haşim soyundan gelen Haşimîlere denilmiştir. Hicrî IV. (M. 900) yüzyılda Abbasîler zamanında oluşturulan “Ensab Nikabeti” isimli teşkilat ile şeriflik Ali b. Ebu Talib’e (İmam Ali evlâdı ve torunlarına) ve âl-i Abbas’a unvan olmuştur⁴⁴⁸. Fatimîler zamanında (910-1171) Mısır’da şerif unvanı Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin soyundan gelenlere mahsustu. Daha sonraları İmam Hasan evlâdına şerif ve İmam Hüseyin evlâdına seyyid denilmesi yaygınlaşmıştır⁴⁴⁹. Başlangıçta Ensab Nakibleri’nin Talibîlerle Abbasî ailelerinin secerelerini ayrı tuttıkları ve Talibîlere nezaret ve defterlerini tutan nakibe Nakibü’t-Talibiyyin ve Abbasîler’inkine de Nakibü’l-Abbasîyyin denilmiştir⁴⁵⁰ ve bu iki ensab nakibliğinin daha sonra birleştirildiği anlaşılmaktadır.

Bu durumu, Osmanlı nakibüleşrâflarının tutmuş olduğu defterlerde izlemek mümkündür. Sözelimi bu defterlerde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin soyundan gelenlerin şecereleri ve isimleri kayıtlı olduğu gibi âl-i Abbas’tan (Hz. Peygamber’in amcasının torunları) gelenler de kaydedilmiştir⁴⁵¹.

⁴⁴⁷ Şit Tufan Buzpınar, “Nakibüleşraf”, *DVİA*. C. 32, İstanbul, 2006, s. 323.

⁴⁴⁸ *İlmiye Teşkilatı*, s.162.

⁴⁴⁹ *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, s.5.

⁴⁵⁰ *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, aynı yer.

⁴⁵¹ Bkz. *Nakibü’l-Şraf Defteri Nu. 2 (Muhterem Efendi Defteri)*, s. 16 - *Beyân-ı Esâmî-i Abbâsiyân*.

Nakibüleşrâflık makamına bağlı olmasalar bile Benî Haşim, Benî Abbas ve diğer halifelerin soyları da dinî aristokrasinin saygınlığından ve imtiyazlarından yararlanmak için varlıklarını her fırsatta vurgulamışlardır. Sözelimi 1700'lerde Suriye'de yaşamış olan Berber Bedirî'nin tutmuş olduğu günlükte Hz. Ömer'in soyundan gelen Farukîler'den ve Hz. Ebubekir'in soyundan gelen Sıddikîler'den⁴⁵² sıkça söz edilmektedir. Aynı durumu Anadolu'nun muhtelif mıntkalarında da izlemek mümkündür. Mesela, Siirt'in Tillo nahiyesinde Hz. Abbas'ın soyundan gelen kalabalık bir Abbasî topluluğuna, Cizre'de Haşimî soylulara ve Gümüşhane'nin yeni ismi Seyyid Baba olan Şiran kazasının Aluçlu karyesinde Hz. Ebubekir soyundan gelen Şeyh Yusuf bin Şaban'ın evlâdından Seyyid Nurullah Baba zaviyedâr ailesine rastlanılmaktadır⁴⁵³. Hatta Osmanlılar devrinde diğer sahabelerin soyundan gelenlerin de dinî aristokrasiye dâhil edildiği söylenmektedir⁴⁵⁴.

Daha doğrusu Araplarda soy sop merakı çok yaygındır. İslâm toplumunda ortaçağdan beri ve hatta bugün bile dinî aristokrasiye mensup olmanın bir imtiyaz ve servet kaynağı olması, diğer halife ve sahabelerin soyundan gelenlerin de bu hususiyetlerini ihmal etmeyerek özenle korumalarını sağlamıştır. Bu durumu biraz da çağın bu anlayışı pekiştirmiştir. Mesela, Osmanlılar Mekke ve Medine halkından Anadolu'ya gelmiş olan ve evlâd-ı Resûl'e nisbeti olmayanlara bile kutsal topraklardan olmaları dolayısıyla gerekli yardım, ikram ve ihsanlarda bulunmuşlardır⁴⁵⁵.

Kutsal topraklardan gelenlere gösterilen bu saygı⁴⁵⁶; Araplar'ın Birinci Dünya Savaşı'ndaki bağımsızlık mücadelelerinden sonra Osmanlılar'ın da Arap

---

Yekûn nefer : 15 Fi 21 Recep 983. Şeyh Hacı Cafer b. Şeyh Ramazan ez evlâd-ı Pir Hasan Rezzâkî, Şeyh Pir Ali b. Şeyh Pir Taceddin min Kasaba-i Harput, Şeyh Mehmed b. Şeyh Ömer El-Abbasî, Şeyh Abdullah b. Şeyh Hüseyin El-Abbasî....".

⁴⁵² *Berber Bedirî'nin Günlüğü*, s.67, 136, 137, 140, 141.

⁴⁵³ Şeyh Yusuf b. Şaban'ın Temmuz 1431 (Zilka'de 834) tarihli vakfiye suretinde bu zatın Hz. Ebubekir neslinden olduğu belirtiliyor: "İnne sahibü'l-hayrat ve'l-hasanat Şeyhü'l-arifin kidvetü's-salikin kutbu'l-muhakkikin Şeyh Yusuf ibnü'l-merhum el-mağfur Şaban kuddise sırrahu'l-aziz min nesli Ebibekr radiyallahu anh....", *Hasan Yüksel Kitaplığındaki Zilka'de 834 Tarihli Vakfiye Sureti*.

⁴⁵⁴ Bekrî Alaeddin, *Bir Çağın Öncüsü Abdülganî Nablusî: Hayatı ve Fikirleri*, Çev.: Veysel Uysal, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s.30-31.

⁴⁵⁵ *Mekke-i Mükerreme Emirleri*, s.4. Ayrıca bkz., Münir Atalar, *Osmanlı Devleti'nde Sürre-i Hümayân ve Sürre Alayları*, Ankara 1991, s.10.

⁴⁵⁶ "XV. asrın ilk yarısında Anadolu'dan geçen Bertrandon de la Broquière, Mekke'den gelen bir keravanın önünde Kütahya'dan Bursa'ya gelirken, kendisini hacı zanneden bazı Türkler'in yolda elini ve elbiselerini öptüğünü söylüyor", Bkz. M. Fuat Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Ankara 1972, II. baskı, s.165

topraklarını kaybetmeleri üzerine, savaşın getirdiği acılar ve hayâl kırıklığı ile beraber kaybolmuş ve hatta “kavm-i necîbden” diye istihza konusu olmuştur.

Hz. Peygamber’in soyundan gelenlere verilen seyyid, şerif unvanlarının dışında Anadolu ve diğer Türk illerinde tarihte ve bugün daha başka farklı san ve unvanlarla anıldıkları görülmektedir. Türkistan, Özbek ve Kazak Türkleri arasında Hz. Peygamber soyundan geldikleri kabul edilen aileler veya kimselere “Hoca” denilmektedir⁴⁵⁷. Ahmet Yesevî’nin Hoca unvanıyla anılması da bu yüzdendir⁴⁵⁸. Bugün Iğdır, Kars, Ağrı ve Anadolu’nun diğer bazı yörelerinde seyyidler, “Emir” veya “Mir” unvanıyla anılmaktadır⁴⁵⁹. Tarihî kayıtlar da bu söylemlerin eskilere dayandığını, hatta bunların yeşil sarıklarına “emirî sarık” adı verildiğini göstermektedir⁴⁶⁰. Elazığ, Erzincan havalisindeki seyyidlere yörede “Evlâd-ı Resûl” denilmektedir⁴⁶¹. Alevîlere ait bazı temel kaynaklarda “Evlâd-ı Muhammed” tabiri de kullanılmaktadır⁴⁶². Sâdât’tan olan hanımlara da Iğdır gibi Anadolu’nun bazı bölgelerinde ve Azerbaycan’da Begüm denilmektedir⁴⁶³. Yine tarihî kayıtlarda seyyidlere Alevî denildiği ve eskiden seyyidlerin uzun saç bıraktıkları, buna telmihen de “Alevî saçlı” (uzun saçlı seyyid) deyiminin ortaya çıktığı ve hatta Sa’dî’nin Gülistân’ındaki bir hikâyede bunu açıkladığı belirtilmektedir⁴⁶⁴.

XII. yüzyıldan itibaren Hz. Hasan soyundan gelenlere “Şerif” ve Hz. Hüseyin soyundan gelenlere de “Seyyid” demenin yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Seyyid sülalesinden biri, bir şerifle veya bir şerif soylu, bir seyyid soylu ile evlendiğinde doğan çocuğa “Seyyid Şerif” denildiği Saltuknâme’deki tarihî kayıtlardan anlaşılmaktadır:

“..şerif başına iki alâmet eyledi. Bir kızıl kim Hasanîler tonudur...zirâ şerif atadan Hüseyinî ve anadan Hasanî idi”⁴⁶⁵.

⁴⁵⁷ Aşirbek Kurbanov, “Mübeyyidiyye-Yeseviyye Alakası Hakkında”, Kazakçadan Tercüme Eder: Aşur Özdemir, *Bir*, S.1 (1994), s.115-123.

⁴⁵⁸ Hoca Ahmet Yesevî’nin nesebi için bkz. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara 1984, s.61-86.

⁴⁵⁹ Mesela Iğdır’ın Evcî Köyü’nde, yörede büyük tazim ve takdis gören Mir Muhtar Ağa lakaplı bir seyyid oturmaktadır. Iğdır’dan 25 yaşında hemşire Sefa Bağcı, 1996.

⁴⁶⁰ *Mekke-i Mükerrime Emirleri*, s.11.

⁴⁶¹ Keban ilçesi Zırkıbaz köyünden 70 yaşlarında, okur-yazar Dursun Doğan, 1965.

⁴⁶² *Üveysilikten Bektaşiliğe*, s.110-111

⁴⁶³ Iğdır’dan 22 yaşında üniversite mezunu Özlem Aras, 1995.

⁴⁶⁴ Külliyyat-ı Sa’dî, Bombay, 1309, Gülistan, s. 47’den nakleden Abdulkaki Gölpınarlı, *Velayetnâme: Menakıb-ı Hüncâr Hacı Bektaş-ı Veli*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1990, s.143.

⁴⁶⁵ *Saltuknâme’de...*, s. 126.

İ. H. Uzunçarşılı da, “Bir seyyid, şeriflerden bir kadın ile evlenirse onlardan doğan çocuğa seyyid-i şerif denilirdi.” ifadesiyle Saltuknâme’deki tarihî kaydı doğrulamaktadır.

Osmanlı toplumunda bir kadın evlendiğinde kocasının sosyal statüsüne dâhil olurdu, ancak nesebi seyyid veya şerif olan bir kadın evlendiğinde bu statüsünü devam ettirdiği gibi doğan çocukları da bu imtiyazdan müstefit olurlardı.

Zaman zaman terk edilmiş olsa da Abbasîlerden itibaren seyyid ve şerifleri, toplumun diğer bireylerinden ayıran belirgin özellik, giyinmiş oldukları elbisenin veya takınmış oldukları sarığın renginin çoğunlukla yeşil olmasıdır⁴⁶⁶. Buna mukabil Abbasîlerin rengi siyahtır. Bundan dolayı edebî metinlerde siyahı ifade etmek için Abbasîlerin bayraklarının siyah renkli oluşundan telmihen “Abbasî alem” ve sarıklarının siyah olmasından da “Abbasî imame” deyimleri üretilmiştir. Fakat Anadolu’da Hz. Hasan soyundan gelenlerin kırmızı rengi kendilerine alamet olarak aldıkları, yukarıdaki Saltuknâme’den yapılan alıntıdan anlaşılmaktadır⁴⁶⁷. Anadolu’da Hz. Ali’ye nisbeten kendilerine Alevî denilen kitleye “Kızılbaş” denilmesinin nedeni bu tarihi zeminde aranabilir. Osmanlılarda Mekke emiri, şerife gönderilen nâmelerin, keselerin, hil’atlerin ve havranîlerin yeşil renkli olduğu ve hatta yeşil renkte olmasına itina edildiği anlaşılmaktadır⁴⁶⁸.

Abbasîlerden itibaren zaman zaman terk edilmiş olsa da Sâdât-ı Kirâm’a özgü olan bu yeşil rengi sarınmak için de müseccel seyyid olmak gerekiyordu. 10 Kasım 1577 (8 Ramazan 985) tarihli bir mühimme kaydındaki hükme göre, Şeyh Umur Karyesi’nde seyyidlik iddiasında bulunanların tahkik edilmesi ve seyyid olmayanların yeşil sarınmamaları için ilgili yerlerin kadılarına emir gönderilmiştir⁴⁶⁹. Keza, Ocak 1593 tarihli bir belgede, Kayseri kadısının, Derviş Çelebi ibni Gazi Çelebi adındaki birisine “Git nakibe hüccetini imzala, ondan sonra yeşil sarın!” dediği görülmektedir⁴⁷⁰.

4. Sosyal Statüleri

Bilindiği üzere Hz. Peygamber’in nesli, kızı Fatımatü’z-Zehra ile amcazâdesi Hz. Ali’nin evliliğinden doğan Hasan ile Hüseyin’in soylarından gelenlerle devam etmektedir ve bu insanların itibarı Hz. Peygamber’in neslinden

⁴⁶⁶ *Mekke-i Mükerreme Emirleri*, s.6.

⁴⁶⁷ *Saltuknâme’de...*, s.126.

⁴⁶⁸ *Mekke-i Mükerreme Emirleri*, s.6, dipnot: 2.

⁴⁶⁹ BOA., *Mühimme Def. Nu.* 33/76.

⁴⁷⁰ *Kayseri ŞS. Nu.* 8, 5/40.

gelmiş olmalarındandır⁴⁷¹; yoksa Hz. Ali'nin diğer eşlerinden doğan çocuklarından devam eden nesline de her ne kadar riayet ediliyorsa da kendilerine böylesi mukaddes bir itibar verilmemiştir⁴⁷². Çünkü, İslâmî kaynaklara atfen yazılanlar, Hz. Peygamber'in ehl-i beytinin Hz. Ali ile Hz. Fatma'dan olma İmam Hasan ile İmam Hüseyin'le devam ettiği ve bunların evlât ve ahfadıyla sınırlı olduğunu gösteriyor⁴⁷³. Selçuklu devri kaynaklarında bu ayırımın yapıldığı gözlenmektedir. Mesela, 1282 tarihinde Sivas'ta yaptırmış olduğu medrese ve darüzziyafe denilen konukevinin vakfiye senedinde bu medreseyi Müslüman fakihlere, alimlere, yoksullara ve Alevilere vakfettiğini belirten Sahip Ata Fahreddin Ali, medresesinin yanı başında tesis etmiş olduğu darüzziyafe adındaki konukevinde her gün pişecek olan yağlı koyun eti ve ekmekten ilkin seyyidlere, Alevilere, Salih kişilere ve hazır bulunan diğer kişilere tevzi edilmesini şart koşmaktadır⁴⁷⁴. Böylece Alevi sözcüğüyle Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlerin dışından diğer oğlu Muhammed b. Hanefiyye, Ömer ve Abbas vasıtasıyla gelenler kastedilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁷¹ Mesela, Divriği alevileri arasında, "Mayası Muhammed'den olsun!", bugünkü bir ifadeyle yeterli, Hz. Peygamberin soyundan olsun şeklinde bunlara bağlılıklarını ifade ediyorlardı.

⁴⁷² Bu konuda merhum Ali Emiri'nin Yemen'de başında geçtiğini belirttiği bir anektodu kaydedelim.

"...İşte Yemen'in sâdât ve ulemâsıyla tarihe ve ensâba dair her zamân böyle istifâdeli bir sûrette konuşurduk. İstanbul'da ve Rumeli ve Anadolu'da sâdât olup olmadığını sorarlar ben de silsileleri müseccel pek çok sâdât-ı kirâm olduğunu söylerdim. Ben her söyledikçe efendim Fâtımî midirler? derlerdi. Benim birden bire Fâtımî tabirinden fikrim Mısır'da ve Mağrib-zeminde hükümet eden Fâtımîlere giderdi. Hiç münâsebet görmezdim. Bir gün dediler ki, efendim biz Fâtımî demekden maksadımız Hz. Fatimatü'z-Zehrâ'dır. Bir seyyid Fâtımî olmazsa biz imâmete kabûl etmeyiz. Hz. Ali efendimizin ondan ziyâde evlâd-ı kirâmı var idi. Bunlardan yalnız Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin efendilerimizin silsileleri Hz. Fâtıma vâsıtasıyla Nebiyy-i zî-şân efendimiz hazretlerine vâsıl olur. Mesela, Hz. Ali'nin diğer vâlideden evlâdı Muhammed ibni Hanefî'ye hazretleri kibâr-ı Aleviyye'den olduğu halde onun evlâdı bile Yemen'de da'vâ-yı imâmet edemez. İmamlar ya Hasanî ya Hüseyinî olmalıdır, dediler. Dedim, Hz. Fâtıma vâlidemiz nisvandandır, şu hâlde demek oluyor ki siz silsile-i sâdâtı nisvândan dahi kabul ediyorsunuz. Hay hay, nasıl kabûl etmeyiz? Silsileden maksad aksâ-yı cenâb-ı Resulullaha vâsıl olmaaktır..." , Ali Emiri, "Hadım ve Hafız-ı Emânât-ı Mübareke, Hülefa-yı Celile-i Osmâniyye'nin Şeref-i Silsile-i Siyâdetleri ve İlm-i Ensâbın Fevâidi", *Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, S.13, Sene: 2, 31 Mart 1335, s. 427-428.

⁴⁷³ Ehl-i beyt hakkında. bir âyet-i kerimenin nüzûlu esnasında eşlerinden Ümmüseleme'nin evinde bulunan Hz. Peygamber, cübesinin altına Hz. Fâtıma ile Hz. Ali ve iki torunu Hasan ile Hüseyin'i alıyor; işte ehl-i beytim, diyor. Bkz. Yaşar YÜCEL, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar: Kitab-i Müstetâb, kitab-i Mesâlihi'l-Müslimîn ve Menâfi'i'l-Mü'minîn, Hırzû'l-Mülûk*, TTK Yayını, Ankara 1988, s.200.

⁴⁷⁴ Sadi Bayram-Ahmet Karabacak, Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Konya İmaretini ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri", VD., XIII, Ankara 1981, s.31-69.

Evet, seyyid veya şerif oldukları kanıtlanmış olan sâdâtın buldukları çevrede başlıca iki imtiyazları vardı.

Birincisi içinde yaşadıkları toplum tarafından kendilerine karşı beslenen dinî kaynaklı saygı, sevgi ve itibardır⁴⁷⁵. Hilafet mücadelesinde Hz. Ali ve taraftarlarının yenik düşmesi ve ardından Kerbela Vak'ası ve daha sonra Emevî ve Abbasî hanedanlarının bunlara zulümleri, İslâm tarihinde ve dolayısıyla İslâm literatüründe ehl-i beyte karşı cünûn derecesine varan bir muhabbet ve şefkat oluşturmuştur. Öyle ki ehl-i beyte değil kötülük yapmak, onlara karşı duyulan anlık bir su-i zan bile dergâh-ı Hak'tan sürülmeye yeter bir sebeptir.⁴⁷⁶ Türk Edebiyatı'nda bu konuda en güzel eserler Fuzûlî⁴⁷⁷ (?- 1556) ve Kâzım Paşa(1821-1890) tarafından kaleme alınmıştır⁴⁷⁸.

İslâm tarihinde bilinen bütün meşhur sofilerin ve tarikat önderlerinin - Hoca Ahmet Yesevi, Mevlâna Celâleddin-i Rumî ve daha başka birçok Türk sofişi gibi- hemen hemen tamamının nesebi ehli beyte dayanır.

Daha önce belirttiğimiz üzere sâdâtın asalet ve imtiyazı İslâm inanç ve itikadı üzere "insan-ı kâmil" olarak, bugünkü ifadeyle örnek bir Müslüman olarak yaşamasına bağlıdır. İslâm'ın ahlâk, inanç ve ibadet kurallarına uymayanların haklarında "...sâir kefereden farkı olmaz." hükmüyle kesin fetva verilmiştir⁴⁷⁹.

⁴⁷⁵ Osmanlı da yazılı bir hüküm bulunmasa da bütün mahkemelerde ve divanlarda davacılar arasında seyyid, şerif ve kadı varsa, öncelikle bunların davalarına bakılırdı. Bkz. *İlmiye Teşkilatı*, s.168-169.

⁴⁷⁶ *Üveysilikten Bektaşiliğe*, s.110-112.

⁴⁷⁷ Fuzûlî, *Hadikatü's-Süeda*, İstanbul 1286; Kâzım Paşa, *Mekalid-i Aşk*, İstanbul, 1301.

⁴⁷⁸ Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Arslan-İ. Hakkı Aksoyak, "Gelibolulu Mustafa Alî'nin Kerbela Mersiyelerini Muhtevî Bir Risalesi: 'Subhatü'l-Abdâl'", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S.2, Sivas 1996, s.49-67.

⁴⁷⁹ "Mes'ele: Reisleri Hazret-i Resulullah (Sav.) âlindendir, derler, öyle olucak nev'a şüphe olur mu? El-Cevap: Hâşâ yoktur. Ef'âl-i şen'aları ol neseb-i tâhire alakaları olmamağla şehâdet ettiğinden gayri, sikâtan menkûldür ki babası İsmail ibtidâ-i hurûcunda, İmam Ali Er-Rızâ ibni Musa El-Kâzım meşhedinde ve sâir emâkinde olan sâdât-ı izâmı, kendinin nesebini Bahr-i Ensâba derc eylemeğe ikrâh edip, iftiraya cür'et edemeyenleri katl-i âm edincek, ba'zı sâdât katilden halâs için imtisâl suretin gösterip dediğin eylemişler. Amma bu miktar tedârik eylemişler ki, bunun nesebini ulemâ-yi ensâb-ı şerife mâ-beynlerinde akîm olup, aslâ nesli kalmamağla ma'rûf bir seyyide müntehâ kılmuşlardır ki nazar edenler hakikat-i hâle vâkıf olalar Farazâ sıhhat-i nesebi mukarrer olsa dahi bî-din olucak sâir kefereden farkı olmaz. Hazreti Resulullah'ın (Sav.) âli, şe'âir-i şer'-i mübini ri'âyet ve ahkâm-i mefîni himayet edenlerdir. Hazreti Nuh'un (as.), Ken'an sulbi oğlu iken dini üzerine olmadığı için "ehlimdendir" deyü necâtı için Rabb-i izzete du'a ettikte 'innehu leyse min ehlike' deyü buyurulup, sâir keferede ile bile ta'zip ve iğrâk buyurulmuştur. Enbiyâ-i izâm (asv.) neslinden olmak dünyevî ve uhrevî azabtan necâta sebep olsaydı, Hazreti Âdem nebî

Sâdât-ı kirâma birçok keramet ve olağan üstülükler atfedilir. "Hakiki seyyidin üstüne sinek konmaz"⁴⁸⁰ veya "Seyyidler evliya kılıcı gibidir, üstüne basmadıkça kesmez"⁴⁸¹ sözleri gibi...

Keza buldukları bölgede veya içinde yaşadıkları toplumda kabul gören sâdâta adak adandığı da görülmektedir. Mesela, Iğdır'da bir dilekte bulunanların kutsiyet atfettikleri ve saygı duydukları herhangi bir seyyidin ceddine adak adamaları bugün de devam eden bir gelenektir⁴⁸². Hatta bu geleneğin İslâm toplumu arasında yaşayan gayri Müslimlerce de kabul gördüğü anlaşılmaktadır⁴⁸³.

Daha da önemlisi, kendilerine duyulan ihtiram ile sâdâtın toplumsal barışta önemli rol oynadığı bilinmektedir. Örneğin, eskiden Güneydoğu Anadolu'da aşiretler arasındaki çatışmalar esnasında sâdât-ı kirâm ellerindeki sancaklarını açıp çatışan taraflar arasına girip onları uzlaştırıyor, karşılığında da belli bir meta veya para alıyordu. Hatta 1960'lara kadar Diyarbakir, Urfa, Mardin, Batman, Siirt ve Hakkâri gibi Güneydoğu illerinde sâdât-ı kirâmın bu işlevi sürmekte idi.

Bununla beraber toplumun içinde bazı kesimlerin sâdât-ı kirâma pek itibar etmedikleri, hatta devletin kendilerine tanıdığı vergi muafiyetinden rahatsız oldukları ve onların da diğerleri gibi vergi vermelerini istediklerine ilişkin kayıtlara da rastlanmaktadır. Mesela, Nisan 1778 (25 Rebiü'l-âhir 1192) tarihinde Sivas Şer'iyeye Sicilî'ne kaydedilen bir belgeye göre, Sivas ve Ayıntap halkı, devlet tarafından kendilerinden istenen tekâlif-i şakkaya aralarında yaşayan seyyidlerin de katılmasını istemektedirler. Bu isteğe yerel sorumluların olumlu yaklaşması üzerine söz konusu yerlerde yaşayan sâdât tarafından konu İstanbul'a arz edilmiştir. Sonuçta sâdâttan tekâlif-i şakka alınmayacağı şeklinde karar çıkmıştır⁴⁸⁴.

Örfi vergilerden muaf olan sâdâta, ne kadar fakir olursa olsun zekât almak da düşmez. Çünkü İslâm toplumundaki yaygın düşünceye göre zekât, ödenen malın kiridir ve sâdât-ı kirâm da sülale-i tahireye mensup olduğuna gö-

---

(as.) neslinden olmak ile esnâf-ı kefereden bir kâfir olsa dünyada ve ahirette mu'azzeb olmazdı. Vallahu te'âlâ a'lem ve ahkem (A. 256a)" *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları...*, s.109-110.

⁴⁸⁰ Maraş'tan 60 yaşında emekli vaiz, Halil Acar, 1987.

⁴⁸¹ Urfa'dan 35 yaşında, öğretmen Veysi Dörtbudak, 1988.

⁴⁸² Iğdır'dan 25 yaşında, hemşire Sefa Bağcı, 1996.

⁴⁸³ "Mesele: Zeyd-i Yahudi eğer filan fi'li edersem, sâdâta şu miktar akçe nezrim olsun, dedikten sonra fi'l-i mezburu işlese, emirler akçeyi alabilirler mi? El-Cevap: Alamazlar, kâfirlerin nezri batıldır, sıhhat-ı nezirde İslâm şarttır (B.87a)" *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları...*, s.93.

⁴⁸⁴ *Sivas ŞS. Nu. 1/55.*

re bunlara kirli bir mal reva görülemez. Bunların beytülmalдан istihkakları vardır. Bu konuda ünlü şeyhülislâm Ebussuud Efendi vermiş olduğu fetvada, fakir de olsa sâdâttan hiç kimseye zekât düşmeyeceğini ısrarla belirtirken; sadece hile-i şer'iyeye yöntemiyle dolaylı olarak cevaz vermektedir⁴⁸⁵. Ebussuud Efendi'den bir hayli sonra şeyhülislâmlık yapan Ali Efendi, "Sâdâttan olan Zeyd-i fakire zekât vermek câiz olur mu?" sorusuna, "Olmaz." cevabını vermekte ve Hz. Ali'nin soyundan gelen hiçbir Haşimî'ye de zekât düşmeyeceğini ilave etmektedir⁴⁸⁶.

Seyyidliği ve şerifliği kanıtlanmış sâdâta tanınan önemli ikinci imtiyaz ise, bir takım vergi muafiyetleridir.

5. Muafiyetleri

Kendilerinden önceki Türk ve İslâm devletlerindeki yerleşmiş uygulama gibi, Osmanlı Devleti'nde de sâdât-ı kirâm askerî sınıfından addedilmiştir⁴⁸⁷. Örneğin, XVI. yüzyılda Hamid Sancağı'nda vergiden muaf olanlar arasında şerifzâde, âl-i Resûl ve seyyidlerin de yer aldığı görülmektedir⁴⁸⁸. Ayrıca bunlar askerî sınıf mensupları gibi çiftbozan resminden de muaf tutulmuşlardır. Yani ziraatle uğraştıkları yerlerde ekip biçtikleri toprağın öşür ve resmini verirler, fakat istediklerinde tarımla uğraşmaktan vazgeçebilirlerdi⁴⁸⁹.

Ne var ki, zaman zaman kimi yerel yöneticiler bunlara vergi tarh etmekte ve bazı mükellefiyetlere koştukları görülmektedir. Bu durum sık sık şikâyet konusu olmuştur. Sözgelimi Antalya kadısına yazılan 1501 (H.906) tarihli bir hükmünde; sahihü'n-neseb Kasım, Mehmed ve Ali adındaki seyyidler, diğer sıradan reaya gibi hizmete sürdükleri ve kendilerinden avarız istendiği belirtilmektedir. Hâlbuki bunlar âl-i resûl ve ehl-i berat olduklarından, diğer reaya gibi

⁴⁸⁵ "Mesele: Sâdâttan olan Zeyd, akrabasından Amr-ı fakire zekât ve sadaka vermek caiz olur mu? El-Cevap: Zekât verilmez, gayri sadaka verilmek meşrû'dur (B. 26a).

Mesele: Zeyd âl-i Resûl'den olup, fakir olup deyni olsa, deyni kadar ya dahi ziyâde zekât vermek câiz olur mu? El-cevab: zekât verilmek yokdur. Meğer gönülü gani bir fakire verile. Ol dahi tiyb-i hâtır ile Zeyd'in deynini ödeye (B.27a)." *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları...*, s.82.

⁴⁸⁶ *Fetavâ-yı Ali Efendi*, C.1, Kostantniyye 1245, s.16.

⁴⁸⁷ "...evlâd-ı askerî ve sâdât dahi külliyyen askerîdir", Ankara Nu. 9/3050 (Evâil-i Ramazan 1013 tarihli ferman sureti, nakleden Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı, Ankara 1995, 214/3; krş. Halil İnalçık, "XV. Asır Türkiye İktisadî ve İctimai Tarihi Kaynakları", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.XV/1-4 (1954), s.53.

⁴⁸⁸ Zeki Arkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamid Sancağı*, İzmir 1988, s.77-78.

⁴⁸⁹ Ömer Lütfi Barkan, "Tımar", *İA.*, C.XII/I, İstanbul 1979, s.307.

görmek doğru olmadığı ve kendilerini incitmemeleri ve zahmet vermemeleri konusunda emir verilmiştir⁴⁹⁰.

Seyyidlerden resm-i arusâne ve başka bahanelerle akçe istenmemesi, besledikleri 150 koyuna kadar vergi alınmaması ve hatta korunmaları hususunda yetkililer uyarıldıkları hâlde XVIII. yüzyılda bunlardan usulsüz olarak mültezimlerin, amillerin, voyvodaların, sancakbeylerinin ve beylerbeyleri ile adamlarının ve diğer ehl-i örfün fetvalara aykırı olarak besledikleri 150 koyunları için vergi ve ulaklara vermek üzere de atlarını almışlardır. Bu durumun devam etmemesi için 1718'de bazı kadınlara gönderilen fermana, özetle, sâdât-ı kirâmdan olanların avarız-ı divaniyye ve tekalif-i şakka ile rüsûm-i raiyyetden muaf olduklarını bunun için bütün yetkililerin bu hususa dikkat etmesi istenmektedir⁴⁹¹.

Sâdât-ı kirâma tanınan muafiyetlere halktan da bazı itirazların vaki olduğu ve bu itirazları bir kısım yerel yöneticiler fırsat bilip kendilerinden bir takım örfi vergi almaya kalkıştıkları da görülmektedir. Sözelimi, Mart 1778 (Evâsıt-ı Safer 1192) tarihinde Sivas kadısı ve Ayıntap naibine hitaben sadır olan bir fermana sahihü'n-neseb sâdâtın olan müteveffa Seyyid Şeyh Cafer'in 12 oğlundan Sivas ve Ayıntap kasabaları ahâlisi zuhur eden "Avarız ve hazariye ve sair evâmir-i şerîfe ile vârid olan tekâlifden siz dahi bizimle maan hisse verin." diye sıkıştırıldıkları ve yetkililerin (ehl-i örf'de) padişah emri olmadan bunlardan tekâlif-i şakka istedikleri belirtiliyor. Durumun İstanbul'a arz edilmesi üzerine sahihü'n-neseb seydidler olduklarından kendilerinden söz konusu vergilerin istenmemesi doğrultusunda hüküm çıkmıştır⁴⁹².

Nakibüleşrâf kaymakamlarının da bölgelerinde bulunan sâdât-ı kirâmın yerel yöneticilerin zulmünden korunmaları için uyarıldıkları bilinmektedir. Örneğin, Şubat 1781 (Rebiü'l-evvel 1195) tarihinde Sivas, Han-ı Cedid, Yıldızeli, İl-beyli, Gelmüfad, Behrampaşa, Yakacık, Karahisar ve Akdağ Madeni kazalarında bulunan sâdât üzerine nakibüleşrâf kaymakamı olarak tayin edilen Seyyid El-Hâc Abdüllatif Efendi'ye atama beratında seydidlerden cezalandırılmaları gerekenlerin ve onlardan şer'an tahsil edilmesi gereken paraların kendisi tarafından icra ve tahsil edilmesi, diğer yetkilileri onlara dokundurması, "tevcihîyye ve arusiyye ve muhaddesât-i sâire-i nâ-merziyye" adıyla kendilerinden bir akçe alınmaması emredilmektedir⁴⁹³.

⁴⁹⁰ İlhan Şahin-Feridun Emecan, "II. Beyazıt Dönemine Ait 906 Tarihli Ahkâm Defteri", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, İstanbul 1994, 24, Hüküm Nu. 80.

⁴⁹¹ *Afyon ŞS. Nu. 32/257; Karaman ŞS. Nu. 282/5.*

⁴⁹² *Sivas ŞS. Nu. 1/55.*

⁴⁹³ *Sivas ŞS. Nu. 1/353.*

Kıscacası sâdât-ı kirâm, nisaba malik olan her müslümanın ödemekle mükellef olduğu şer'î vergiler dışında tekalif-i örffiye denilen, daha doğrusu padişahın iradesiyle konulan bütün kanunî vergilerden muaftılar.

6. Müteseyyidler (Sahte seyyidler)

Sâdât-ı kirâmın avarız-ı divaniyye ve tekalif-i şakka ile rusûm-i raiyyet gibi örfî vergilerden muaf olmaları ayrıca kendilerine duyulan saygı ve atfedilen kudsiyet toplumda kimilerini bunlara mensup olma veya kendisini bunlarla aynı menşeden geliyor gibi göstermek çabalarına sevketmiştir. Seyyid ve şerif olmayanların iştahını kabartan bu imtiyazları kullanmak için sâdât-ı kirâmın arasına sahte şecere ve hüccetlerle karışanlar olmuştur. Halbuki bu konuda, "La'netüllahi aleyhi ed-dahilü ve'l-haricü" (sahte bir biçimde kendisini bu nesebe dahil edenlere ve bu nesebe mensup olanları dışarıda tutanlara lanet olsun) şeklinde beddua içeren ve Hz. Peygamber'e atfedilen bir hadis dahi bulunmaktadır.

Seyyid olduklarını bile hissettirmekten özenle kaçınan gerçek seyyidlerin bu müteseyyidlerden epey rahatsız oldukları anlaşılmaktadır. Bunun için bir seyyid sülalesi inkıza uğradığında ailenin son ferdi, kimsenin eline geçmesin ve bununla sahte seyyidlik davasına kalkışmasın diye elindeki şecereyi ya suya attığı⁴⁹⁴ veya yüksek bir yere gömdüğü⁴⁹⁵ söylenmektedir.

Müteseyyidlerin sayılarının artması devletin vergi kaynaklarını azalttığından ülkede bulunan ve sâdât olduğunu iddia edenlerin tümü zaman zaman teftişe tâbi tutulmuştur. Örneğin, 1659 yılında Anadolu'ya teftişe gönderilen İsmail Paşa, seyyid olmadığı hâlde seyyidlik beratı (secere-i tayyibe) elde ederek vergi vermekten kaçınanları araştırırken Ereğli'de müseccel 200 seyyidten 20'den fazlası sahte seyyid olduğundan seyyidlik unvanlarını geri almıştır⁴⁹⁶. Bu durum sadece Anadolu'ya özgü değildir. İmparatorluğun diğer bölgelerinde ve hatta en uç bölgelerinde bile seyyidlere de müteseyyidlere de rastlanılmaktaydı.

Evliya Çelebi Şumnu'yu anlatırken "Buranın sâdât-ı kirâmı ve müteseyyidleri çoktur. La'ane'd-dâhilü ve'l-hâric hadîsindeki la'neti kabûl idüp seyyidlik taslayan Kalmuk Tatarı gözlü ve İznik çinisi gibi gök gözlü, zehr-i mâr

⁴⁹⁴ Örneğin, Iğdır'da, kendisinden başka o sülaleden hayatta kimse kalmayan yaşlıca seyyide bir kadın, ölmeden önce elindeki şecereyi bir akarsuya atacağını söylemiştir. İğdır'dan 25 yaşında hemşire Sefa Bağcı, 1995.

⁴⁹⁵ Elazığ'ın Gökbelen Köyünden 60 yaşlarında Perüze Yüksel, 1990.

⁴⁹⁶ Joseph von Hammer, *Devlet-i Osmaniyye Tarihi* (Ata Bey Çevirisi), C.11, s.55.

sözlü, nürsüz yüzlü, hâşâ emîrleri (seyyidler) var” diyerek şöyle devam etmektedir: “Bir da’vâ sebebiyle Melek Ahmet Paşa huzûruna çıkan bir emîr ‘Ceddim ruhiyçün bu ev benim ata ve dedelerimden kalmıştır.’ diyerek ceddine yemîn edip vakaf bir evi ‘mülk-i mevrûsumdur’ diye el koymak isteyince, Gınaî Efendi adında biri dönüp kendisine ‘Siz yeni emîr olmuşa benzersiniz, çünkü müzevvir bir da’vâya yapıştınız’ deyince sahte seyyid diyor ki, ‘Be hey efendi, Sultan Os-mân Hotin seferine gittiğinde buradan geçerken Nakibüleşrâf Gulamî Efen-dî’den, 300 kile arpa verip emîr kapısına çıkıp on bir kişi şecere aldık. Hani benim gibi eski emîr?’ diyince Paşa, ‘Ya öbür emîr yoldaşların kanda mı? Anları kanda bulalım?’ didükde ‘İşte bunlardır’ diyü beş kişi gösterüp beşini dahi ve kendüyi aslâ söyletmeyüp habs idüp ve hânelerin basup sahte şecerelerin getirtüp başlarından destârlarını alıp ahâlî-i vilâyetten ahvâlleri suâl oldukda ik-rârları üzre müteseydidlikleri isbât olunup yedişer yıllık tekâlif-i örfiyyeyi virmek üzre akrabâ-yı taallukâtlarıyla kırk yeni nefer kimse hükmolunup izn-i şer’iyye destârları alınup sicill-i şer’-i mübîne reâyâ kaydolundular. Bu gûne müteseyyidi çok şehr Şumnu’dur. Hudâ ıslah ide” demektedir⁴⁹⁷.

Sâdât-ı kirâma tanınan imtiyaz ve imkânların iştahını kabartıp sahte şecerelerle seyyid veya şerif olarak ortaya çıkması ve gün geçtikçe artması üzerine nakibüleşrâf kaymakamları, bu tür iddiada bulunanları dava ederek gerçek saâdâtın haklarını korumaya ve böylece devletin vergi kaybını de önlemeye çalışmış oluyorlardı. Ne var ki nakibüleşrâf kaymakamları tarafından müteseyyid olarak dava edilenlerin çoğu zaman “eb an ced sâdâtın” oldukları görülmüş-tür⁴⁹⁸.

Devletin reayadan almakta olduğu bir takım örfî vergilerden ve diğer mükellefiyetlerden muaf olan sâdâtın bu imtiyazlarından yararlanmak gayesiyle ortaya çıkan müteseyyidlerin sâdât-ı kirâm arasına karışmaması için payitahtta oturan nakibüleşrâfın taşradaki sâdât üzerine atadığı naiblerinin (nakibüleş-râf kaymakamlarının) atama beratlarında üzerinde ısrarla durdukları görülmektedir. Örneğin, Ocak 1702 tarihinde nakibüleşrâf Feyzullah Efendi’nin Kütahya Sancağı’nda olan sâdât üzerine nakibüleşrâf kaymakamı olarak atadığı Abdulbaki Efendi’nin nikâbet mektubunda özet olarak şöyle denmektedir: Sizi Kütah-

⁴⁹⁷ Evliya Çelebi, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, C.3, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1314, s.309-310. Bahaeddin Yediyıldız da 1455-1613 yılları arasında Ordu ve havalisi üzerine yaptığı araştırmada, Kuşçu-alanı adındaki bir köyün 1455 tarihli Tahrir Defteri’nde sâdâda ait herhangi bir kayıt yokken daha sonraki kayıtlarda bu köy halkının bir kısmı sâdât olarak kaydedilmiştir, demektedir. Bkz. Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985, s.96.

⁴⁹⁸ *Dişarbakir ŞS. 590/31; Nu. 376/71.*

ya'daki sâdât üzerine nakibüleşrâf kaymakamı olarak atadık. "Sahihü'n-neseb sâdâta ikrâm...ve sâir hükkâma müdâhale ittürmeyüp siyânet-i ırz-ı siyâdette takyîd-i tâm ve kezâlik alâmet vaz'ına bir ferde izin virmeyüp iddiây-ı sıhhat-i neseb idenleri huzûrumuzda isbâta havâle idesin. Hülâsa-i kelâm bu bir emânet-i kübrâ ve vedî'a-i uzmâdır"⁴⁹⁹.

7. Sâdâta Düşmanlık Besleyenler

Emîr, mîr, âl-i Resûl, evlâd-i Muhammed, evlâd-i Resûl, eşrâf, şerif, seyyid, hoca, begüm gibi sanlarla anılan sâdât-ı kirâma duyulan muhabbet kadar olmasa da, yer yer ve zaman zaman onlara karşı tepkiler de oluşmuştur. Sâdâta duyulan saygı, tanınan imtiyazlar ve muafiyetler, buldukları çevrede onlara karşı kıskançlıkların ve tepkilerin oluşmasına da yol açmıştır⁵⁰⁰. Hâlbuki Osmanlı İmparatorluğu'nda sâdât-ı kirâmın örgütlü ve bilinçli bir sınıf hâlinde hareketten uzak olduğu görülmektedir. Bunun tek istisnası Şam (Dımeşk) ve havalisinde yaşayan sâdât-ı kirâm olduğu görülmektedir⁵⁰¹.

Osmanlı İmparatorluğu'nda eşrâfa (sâdâta) düşmanlık etmeyi ve bunlarla çatışmayı alışkanlık hâline getiren grup yeniçerilerdir. Bunların ehl-i beyte düşmanlıklarını dile getiren Antepli Aynî (1776/77-1838/39) onlara lanet okumaktadır:

Cem' olmuş yetmiş iki firkadan
 Bir alay bî-mezhebân u pür-fiten
 Düşmen-i âl-i Nebî'dir ol Yezîd
 Lâyık-ı gûyende-i hel min mezîd
 Ermenî-sîret Yehûdî-mel'anet
 Rûm-hilkat kavm-i tersâ-menkabet
 Bir alay mel'ûn u bî-îmân u dîn
 Lâ'netullahi aleyhim ecma'in⁵⁰².

⁴⁹⁹ *Kütahya* ŞS. Nu. 1/884.

⁵⁰⁰ *Sivas* ŞS. Nu. 1/55.

⁵⁰¹ *Berber Bedirî'nin Günlüğü...*; Halep'teki Sâdât (Şerif)-Yeniçeri çekişmeleri için bkz. André Raymond, "Arap Eyaletleri (XVI.-XVII. Yüzyıllar)", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I: Osmanlı Devleti'nin Doğuşundan XVIII. Yüzyıl Sonuna*, Yayın Yönetmeni: Robert Mantran, Çev. Server Tanilli, İstanbul 1992, s.415-510.

⁵⁰² Mehmet Arslan, "Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair Edebî Bir Metin: Aynî'nin Manzum Nusretnâmesi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S.3, Sivas 1996, s.13-56.

İmparatorluğun diğer bölgelerindeki yeniçerilerin sâdâta karşı tavırları ve tutumları hakkında bir şey söylemek mümkün görünmüyorsa da, Dımışk, Halep ve Antep vilayetlerinde bu iki grup arasındaki çatışmaların hiç eksik olmadığı ve büyük boyutlara vardığı görülmektedir. Şerifler (seyyidler), sülale-i tahirelerine nisbetle itibar görüyorlardı. Askerler, şeriflerle alay etmek gibi bir davranışı âdet edinmişlerdi. Hatta bunlar Halep'te içi boş yeşil karpuzu herhangi bir köpeğin başına geçirip sokak ve caddelere salıyorlardı ve ardından birileri yürüyor ve bağırarak diyordu ki; "Seyyide yol verin!". Çünkü seyidler yeşil sarık bağlıyorlardı⁵⁰³.

1741-1762 yılları arasında Şam'daki gündelik olayları kaleme alan Berber Bedirî, bu dönemde sâdât-ı kirâm ile yeniçeriler arasındaki çatışmaları şöyle tasvir etmektedir:

"Bu sene (H. 1161/M.1748) Cemaziye'l-âhir ayının sonlarında, Salı günü Şerifler ile kapıkulları arasında çatışma (fitne) çıktı. Sebebi de, eşrâftan (sâdâttan) biri bir diğer şeriften bir tabanca aldı. Denemek için su kanalının yanına gelmişti ve burada silahını denemek için ateşleyince kapıkulu ağası silah sesini duydu. Hâlbuki kapıkulu ağası bu sırada uyuyordu ve silah sesini duyunca korkuyla uyanmıştı. Adamlarına bu silahı sikani bana getirin, diye emretti. Adamları, gelip şerifi ve beraberindekileri yakalayıp ağalarına götürdüler. Her birine 300 sopa vurmalarını emretti. Fena hâlde sopaladılar ve ölü gibi bıraktılar ve bu adamlar, dayaktan elbiselerinin içine işediler. Bunlara yapılan muamelenin haberi nakibü-leşrâfa ulaşınca gelip onları alarak konağına geri döndü. Ertesi gün, eşrâflar (sâdât) ayağa kalkıp kapıkullarına hücum ettiler ve çarpışmaya başladılar. Eşrâftan üç kişi öldürüldü ve çoğu yaralandı, şehir sarhoşa döndü. Üçüncü gün Şam hâkimi Esat Paşa'nın huzurunda bir divan oluşturuldu. Müfti, nakibler, ulemâ vs. gibi ayanlar toplandılar. Kapıkullarının, eşrâftan şehit olanların diyetlerini varislerine ödemelerine karar verdiler. Sonra paşa, halkın yiyecek alabilmesi için kapanan dükkânların açılmasını emretti. Olay günü eşrâftan (seyyidlerden) ikisi (biris, kendisine bâb-ı musalli gençleri şeyhi denilen Seyyid Hasan, diğeri ise, Sinaniye Mahallesi'nden Seyyid Mehmed b. Dehhan) sopalarına davranarak kapıkullarına hücum ettiler.... iki gün sonra (Cumartesi günü ikindiden sonra idi) aralarında Mehmet b. Dehhan'ın da bulunduğu bir grup, su kanallarından geçerken kapıkullarından biri tabancayla Mehmet b. Dehhan'ı vurdu. Kurşun karnına saplandı. Seyyidler (eşrâf) ve şehir halkı ayağa kalkarak Esat Paşa'ya hücum edercesine vardılar ve olayı kendisine anlattılar. Esat Paşa, onlara dedi ki, eğer

⁵⁰³ Berber Bedirî'nin *Günlüğü*, s.93, dipnot:3.

ölürse katilini öldüreceğim, ölmediyse de hakkında geleceğim. Vurulan adam (seyyid) öğleden sonra öldü. Eşrâf, paşaya vardı; paşa, katili yargılamak için, şahitleri getirmelerini emretti. Şahitlere vardılar, kimse katil aleyhinde şahitlik yapmak istemedi. Dediler ki, kim şahitlik yaparsa öldürülecektir... Netice olarak davayı ispat edemediler. Eşrâfın kanunun boşuna akmasına (heder olmasına) seyirci kalındı. Emir yüce Allah'ındır... Bundan sonra kapıkulları, bir şerifin (seyyidin) öldürülmesinin bedeli bir gümüş akçedir demeye başladılar"⁵⁰⁴.

8. Meslek Alanları

Tarihî kaynaklara bakıldığında, Anadolu'ya gelen ilk sâdât-ı kirâmın ulemâ veya meşâyih sınıfından olduğu görülmektedir. Zaviyedarlık, müderrislik, kadılık, müftülük, imamlık, hatiplik ve benzeri dini nitelikteki meslekler Anadolu'daki bu seyyid ve şerif ailelerinin büyük oranda geçim alanları olmuştur. Ne var ki, sürekli nüfuslarının artması ve imparatorluğun toprak fütuhatının sona ermesi seyyid ve şerif aileleri dışındaki Müslüman ve Türk aile çocuklarının da ilmiye ve tarikat alanındaki mesleklere hücum etmesi neticesinde, bunlardan büyük bir kısmının işsiz kaldığı anlaşılmaktadır.

İşte, işsiz kalan sâdât-ı kirâmın o güne kadar yapmadıkları ve sıradan insanlara özgü mesleklere yönelmeleri XVII. yüzyıl Osmanlı aydınlarından birinin dikkatini çekmiştir. Bu konuda, Kitabı Mesâlihi'l-Müslimin ve Menafi'i'l-Mü'minîn adlı eserinin ikinci bölümünde şunlar kayıtlıdır:

“Bâb iki: âl-i Resûllere müteallik olan ahvâlleri bildürür: Şol kimesneler ki, sahîh âl-i Resûl olalar. Elllerinde sahîh şecereleri ola. Revâ değildir ki bunlar katı zillet çeküp kimi dellâl ve kimi ma'cûncu ola. Sâyir san'atta olsalar revâdır. Eğerçi bunların fahrî fakrladır. Lakin hâkimü'l-vakt olanlar ta'zimen evkâflardan ve imâretlerden ki mahlûl nesne düşe hâllerine münâsib ola ki kendüler tâlib olalar. Bunlar varken gayriye vermek hîç revâ değildir. Zîrâ sipâhî tâifesinden bir kimesnenin nesebi ma'lûm olunsa fulan kişinin neslidir diyü terahhum olunup dirlik virilür. Pes âl-i Resûl olanlara niçün ta'zim olunmaya. Pes vezîr-i a'zam hazretlerinin zamanında ulemâyâ ve sâdâta böylece ikrâm olunacak âkibetleri hayr olmak mukarrerdir inşaallâh...”⁵⁰⁵.

Bugünkü ifadeyle, gerçekten âl-i resûlden olanların tellallık, macunculuk gibi sıradan işlerle uğraşmaları ve sıkıntı çekmeleri bunlara reva değildir. Yetki-

⁵⁰⁴ Berber Bedirî'nin Günlüğü, s.93-95.

⁵⁰⁵ Yaşar Yücel, Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler II: Kitabı Mesâlihi'l-Müslimîn ve Menâfi'i'l-Mü'minîn, Ankara, 1980, s.6-7.

lilere, vakıflara ait boşalan kadrolara bunların atanması ve bunlar varken başkalarını atamanın doğru olmadığını söylemektedir; çünkü, herhangi bir sipahinin soyundan gelene öncelik ve kolaylık tanınıyor da, Hz. Peygamber'in neslinden gelene niçin hürmet ve ta'zim edilmesin, denmektedir.

Sâdât-ı kirâmdan bazılarının tâ Kanunî devrinde bile geçimlerini sağlamak için sıradan işler yaptıkları bu döneme ait fetvalardan anlaşılmalıdır⁵⁰⁶.

Bütün bunlara rağmen, büyük bir çoğunlukla ilmiye sınıfı içerisinde cvelan alanı bulan sâdât-ı kirâmın bir takım örfî vergilerden muaf olmaları; zamanla mültezimlik gibi servet ve nüfuz gerektiren işlere girişmelerini sağlamıştır⁵⁰⁷. XVIII. yüzyılda ayanlığa yeltenen veya ayan denilen mütegalibe sınıfı arasında seyyid sanını taşıyan birçok kimselere rastlanıldığını da burada belirtmemiz gerekir⁵⁰⁸.

9. Seyyid Ve Şeriflerin Cezalandırılmaları

Sâdât-ı kirâmdan kusur ve kabahati olanları nakibüleşrâf cezalandırırdı. Bu iş için nakibüleşrâfın maiyetinde ağa ve çavuşlar bulunuyordu. Ayrıca nakibüleşrâfların konaklarında, suçlu olan seyyid ve şeriflerin tutuklanması için tevkifhaneleri vardı. Bu tevkifhane, nakibüleşrâf başçavuşunun sorumluluk ve denetiminde bulunuyordu. Sâdâttan suçlular, borçlular ve tutuklanmalarını gerektirecek bir konuda yargılananlar burada tutuklu kalırdı⁵⁰⁹.

Seyyid ve şeriflerden biri cezalandırılacaksa evvela başındaki emirlik alâmeti olan yeşil sarık alınır ve öpülür, sonra suçlu yatırılıp dayak atılırdı. İdama mahkûm olanlar da ancak nakibüleşrâfın emriyle idam olunurdu⁵¹⁰.

Osmanlı İmparatorluğu üzerine gözlemlerde bulunmuş olan Paul Rycout, kitabında seyyidlerden söz ederken Türklerin, peygamber neslinden gelmelerine rağmen bunların suistimallerine kesinlikle göz yummadıklarını ve bunlardan biri cezalandırılacağı zaman başından koyu yeşil sarığını çıkarıp, daha sonra acımadan dövdüklerini anlatmaktadır⁵¹¹.

⁵⁰⁶ "Mesele: Zeyd-i âl-i Resûl (sav) bir vakıf hamamı icâre ile tutup içinde dellâklık edip bi- hasebi'ş-şer' tazir lazım olsa..." Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları*, s.82.

⁵⁰⁷ *Kütahya ŞS. Nu. 1/899*.

⁵⁰⁸ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, Ankara 1994; Ayrıca bkz., M. Çağatay Uluçay, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1955, s.16.

⁵⁰⁹ *Mekke-i Mükerreme Emirleri*, s.11-12.

⁵¹⁰ *Mekke-i Mükerreme Emirleri*, s.12.

⁵¹¹ *The Present State of the Ottoman Empire*, London 1668, s.111.

Taşradaki seyyid ve şeriflerden biri suç işlediğinde yine yerel yöneticiler ve kadılar karışmazdı. Bunları orada görevli bulunan nakibüleşrâf kaymakamları yargılar ve cezalandırır⁵¹².

Taşradaki seyyid ve şeriflerin suç işlememeleri ve sülale-i tahireye mensup olma duygusuyla İslâm ahlâk ve ananesine mugayir hareket etmemelerine dikkat etmekle görevli bulunan nakibüleşrâf kaymakamlarının da zaman zaman görevleri dışında işlerle uğraştıkları, siyasete bulaştıkları⁵¹³ görülmektedir. Kayseri nakibüleşrâf kaymakamı Molla oğlu Osman'ın kendi hâlinde durmadığı ve fukaradan zorla para almak gibi zulümlerde bulunduğundan dolayı 1810 (H. 1224) tarihinde Tokat'a sürüldüğü misal olarak zikredilebilir⁵¹⁴.

---

⁵¹² Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s.93.

⁵¹³ Cemil Cahit Güzelbey, *Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri*, Fasikül: 3, Gaziantep 1966, s.30-31.

⁵¹⁴ Halis Turgut Cinlioğlu, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, Üçüncü Kısım, Tokat Matbaası, Tokat 1951, s.56.

EDEBİYATIMIZDA HZ. HASAN

Prof. Dr. Alim YILDIZ*

Hz. Peygamber, diğer peygamberler, dört halife, cennetle müjdelenen sahabeler ve Hz. Peygamberin torunları olan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ana kaynağı İslam olan eski edebiyatımızda işlenen konulardandır. Şair ve yazarlarımız, genel olarak tarihî kaynaklara dayanarak bu konuları işlerlerken az da olsa tarihi kaynaklardan farklı olarak da bazı bilgileri paylaşmışlardır. Kültürün oluşmasında edebiyat, tarihten daha etkili olmuş, geniş halk kesimine özellikle şiir yoluyla ulaşan edebî bilgiler “Galat-ı meşhur lügat-i fasihten evladır” hükmünce meşhurlaşmıştır.

Hz. Peygamber’in büyük torunu Hz. Hasan, edebiyatımızda daha çok Kerbelâ’da şehit edilen küçük kardeşi Hz. Hüseyin’le birlikte anılır. Mersiye ve Muharremiye türündeki şiirlerde asıl konu Hz. Hüseyin olmakla birlikte bir vesileyle Hz. Hasan da zikredilir. Bu tebliğimizde müstakil olarak Hz. Hasan’dan bahseden edebî türler üzerinde duracağız. Hz. Hasan’la ilgili verilen bilgileri alıntılarla vereceğiz.

Hz. Hasan’la ilgili şairlerimizin kaleme aldığı edebî tür ve şekiller şunlardır: mevlid, na’t, hilye, medhiye, gazel, mesnevi.

Fatih’in vezirlerinden Sinan Paşa (ö. 1486)’nın Tazarru’nâme isimli eserinde “Na’t-ı Emîrül-Mü’minîn Hasan” isimli bir kısım bulunmaktadır. Bu kısmında Hz. Hasan için şunlar söylenmektedir:

Birisi inananların emiri, gönderilmiş elçiler efendisinin göz bebeğinin ışığı; yavaşlık dağı, ilim madeni; cömertlik denizi, duruluk ocağı; ahilik deryası, varlığı anlı şanlı; cennette durağı yeşil kubbe, Sünnîler katında sonuncu büyük halife; dili anlaşılır, anlatımı beğenilir; yürekli ve atak, şanı yüce ve yüksek; delili sarsılmaz, dayanağı yıkılmaz; fırkaların arasını bulucu, iki tarafı barıştırıcı; Muhammed milletinin kurtuluşunu sağlamış, Ahmed ümmetinin birleşmesini desteklemiş; insanlar arasında dedesi Peygamber’e en çok benzeyen, yerini aldığı babasından sonra halkça en beğenilen; şehit halife oğlu halife, zühd eri, güvenilir ve yüce; özünden güzellikler ve iyilikler doğan, Ebu Talib’in oğlu Ali’nin oğlu, Muhammed’in babası Hasan.

O Hasan'dır ki Peygamber'in gâh önünde, gâh dizinde; gâh elinde, gâh omuzunda, nebilik sarayında ve elçilik odasında büyümüştü⁵¹⁵.

Yine bazı şairlerin Hz. Hasan'a medhiyeleri bulunmaktadır. Şemseddin Sivasî *İbretnümâ* isimli mesnevisinde "Der-Medh-i Reyhân-ı Cennet Hasan ü Hüseyin Radiya'llâhu Anhümâ" başlıklı bir şiirinde şöyle der:

Şol saâdet devhasında iki şah-ı tayyibân
Kim birisidür Hasan biri Hüseyin-i erguvân

Ravza-i âlemde bunlar hoş nihal iken acerb
Niçe kydı anlara kopardı dest-i zâlimân

Kokmaga yazıksınurken ol iki nâzûk güli
Koparup pejmürde itdi pençe-i sengîn-dilân

Bu mesâ'ible tolupdur âlem içre âh u vâh
Gerçi anlar buldılar âlî-merâtib der-cinân

Şerha şerhâ oldu niçe sîneler bu derd ile
İns ile cin yirde ağlar gökde hem kerrûbiyân

Ey niçe diller kebâb oldu bu hasret nârına
Çarha girdi nüh felek giydi kebûdın âsumân

Cümle deryâ telh olup kûr oldu niçe çeşmeler
Lîk ol 'ayneyn için 'aynân Şemsî tecriyân⁵¹⁶

Hz. Hasan'ın Doğumu ve Ad Verilmesi

Hz. Hasan'ın doğumu ve isim verilmesi hadisesi edebiyatımızda işlenen konulardandır. İslam tarihi kaynaklarında anlatılanlarla şairlerimizin anlattıkları hemen hemen aynı şekildedir. Hz. Harun'un oğullarının isimlerinin Arapçası Hz. Peygamber'in torunlarına verilmiştir. Fuzulî'nin *Hadîkatü's-süedâ* isimli meşhur eserinde bu husus şu şekilde anlatılmaktadır:

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

⁵¹⁵ Mertol Tulum, *Sinan Paşa Yakarışlar Kitabı*, Ankara 2011, s. 427-428.

⁵¹⁶ Erol Çöm, Şemseddin Sivasî'nin *İbret-nüma Adlı Mesnevisi*, Ankara 2010, s.243-244.

Hazret-i Hasan ikinci imamdır; kutlu künyesi Ebû Muhammed, güzel lakapları ise Nakî ve Tevfik'dir. Hicret'in üçüncü yılında, Ramazan ayının ortalarında Medine'de doğdu. "Sahîfe-i Rızavîye" adlı eserde yazıldığına göre, Esmâ binti Amîşe şunları anlatır:

İmam Hasan doğduğu zaman ben ebeydim; mutluluk göklerinin güneşi olan Hasan, arılık evreninde parlayınca, o velilik bahçesinin fidanı iffet toprağında serpilip gelişerek varlık dünyasına ayak basınca, Hazret-i Peygamber, Fâtîma'nın evine geldi ve şehzadeyi görmek istedi; ben de İmam Hasan'ı kehribar renkli bir hırkaya sararak ona getirdiğimde, Hazret-i Muhammed yumuşak bir sesle, "Ey Esmâ! Sana defalarca benim çocuklarımı sarı hırkaya sarma demedim mi!" diye konuştu. Bunun üzerine Hasan'ı kâfûr renkil bir hırkaya sararak Peygamber'in kutlu eline verdim. İmâm Hasan'ın kulağına ezan okuyan Hazret-i Peygamber, Hazret-i Ali'ye, "Bu çocuğa ne ad verelim?" diye sordu. Murtaza, "Ey Allah'ın Elçisi! Çocuğuma ad vermede senden önce davranmak istemem, ama uygun görürsen adını Harb veya Hamza koymak istiyorum" karşılığını verdi. Hazret-i Muhammed, "Allah'ın buyruğu her şeyin üstündedir" dedi. Tam o sırada Cebrail göklerden gelerek, "Ey Allah'ın elçisi! Ulu Tanrı sana selâm gönderdi ve buyurdu ki, Mûsâ için Hârûn neyse senin için de Ali odur; bu nedenle Ali'nin oğluna Harun'un oğlunun adını ver!" diye konuştu. Hazret-i Peygamber, "Onun adı nedir?" diye sordu. Cebrâîl, "Şebber'dir; Şebber, Süryânîce Hasan anlamına gelir" cevabını verdi. Bu buyruk üzerine şehzadeye Hasan adını verdiler⁵¹⁷.

Şairi tespit edilemeyen bir mesnevîde de Hz. Hasan'a isim verilmesi hemen hemen aynı ifadelere yakın bir şekilde şöyle anlatılmaktadır:

Pes ol vakit kim Hasan dünyâyâ geldi
Bu âlemler kamu şâd oldı güldi

Erişdi Cebrâ'îl ol dem Resûle
Dedi Allâh selam ider usûle

Buyurdu saña Rabbiñ yâ Muhammed
Habibimdir dedi gâyetde Ahmed

Ali dahi dedi añunla ey cân
Ki Hârûn gibidir Mûsâ ile inan

⁵¹⁷ Servet Bayoğlu, *Fuzuli Erenler Bahçesi (Hadikatı's-Suedâ)*, Ankara 1996, s. 181-198.

Ki Hârunuñ o vakit oğlı doğdı
Aña Şebber deyüben ad verildi

Ki İmran dilidir Şebber bilince
Hasan demek olur Arab dilince

Bu kez şimdi Alinin oğlı doğdı
Cihân handân oluben yüzi güldi

Hasan kosunlar dedi adını Hak
Ki ya'ni Hâruna beñzeğe mutlak

İşitdi çün Resûlullâh bu sözi
Sevinip şâd u hürrem oldu özi⁵¹⁸

Hz. Hasan'ın Halifeliği

Fuzuli, *Hadikatü's-süedâ'* da Hz. Hasan'ın halifeliğini şöyle anlatmaktadır:

Velîler önderi Hazret-i Ali şehîd olmadan kısa bir süre önce, halifeliği İmam Hasan'a teslîm edip şeriat buyruklarının yerine getirilmesiyle onu görevlendirdi. Müslümanlara önderlik etme sırasının kendisine geldiğini gören İmam Hasan, babası için bir süre yas tuttuktan sonra, bütün kent halkını bir araya toplayıp minbere çıkarak, anlaşılır bir dille güzel bir hutbe okumaya başladı. Hazret-i Mustafa ile Hazret-i Murtaza'nın halefi olan İmam Hasan, şunları söyledi:

Ey şeriat buyruklarına uyararak yaşayanlar, ey dindarlık ve temizlik alanında bulunanlar! İyi insanlara cennet muştusunu veren kişinin oğlu, peygamberlik tahtının sultanı olan Hazrete-i Muhammed'in vârisi ve velilik mülkünün hâkimi Hazret-i Ali'nin halefi benim. Temiz soylu büyük babam, sizi İslâm dine davet etti; sevgili babam da size doğruyu söyledi; şimdi ben de sizi onların yolunda yürümeye çağırıyorum. Bilin ki, bana uyarsanız onların izinden gidersiniz, bana muhalefet ederseniz onlardan uzaklaşsınız.

Tam o sırada, Abdullah b. Abbâs ayağa kalkıp, "Ey millet! Bu kişi, Hazret-i Peygamber'in oğludur; imamlığına uymanızı ve kendisine bey'at etmenizi istiyor; ne dersiniz?" diye konuştu. Orada bulunanların tümü, "İşittik ve itaat et-

---

⁵¹⁸ Fatih Ramazan Süer, "Müellifi Bilinmeyen Bir Kerbela Mersiyesi", *CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 2011, XV/1, s. 425-455.

tik!" sesleriyle her yeri inlettiler. Bey'at kuralı tamamlandıktan sonra, Hazret-i Hasan, İbn Mulcem'i yanına getirip, "Ey zavallı! Hazret-i Ali sana bir kötülük mü etmişti?" diye sordu. İbn Mulcem, "Ey şehzade! Olan oldu; izin verirsen, halifelik iddiasında bulunan Şam hâkimini öldürmek istiyorum" dedi. Hazret-i İmam Hasan, sözü daha çok uzatmasına fırsat vermeden bir kılıç vuruşuyla İbn Mulcem'i öldürüp yanındakilere çeşidini yakmalarını buyurdu. Bu bakımdan rahatladıktan sonra, milletin huzurunu sağlamak, din ve devlet işlerini düzene koymakla uğraşmaya başladı. Kısa zamanda 30.000 mücâhid ona bey'at etti; böylelikle üstün askerlerin çokluğu halifeliğin gücüne güç kattı.

Şiir:

Buldı hûrşid-i cihân-ı hilâfet irtifa'

Şu'le-i âlem-fürûzı saldı her cânib şu'a'

Çeviri:

Halifeliğin cihanı aydınlatan güneşi, göklere yükseldi; dünyayı aydınlatan alevi, her yana ışın saldı.

Bunu duyan Şam hâkimi, korkuya kapılıp 60.000 savaşıyla Irak'ı zaptetmek için harekete geçti. Hazret-i İmam Hasan da, onu karşılamak üzere 40.000 mücâhidle birlikte Kûfe'den yola çıktı; Kays b. Sa'd'ı 2.000 savaşıyla öncü olarak gönderdi, kendisi de orduyla birlikte arkadan onları talcib etmeye başladı. Hazret-i Hasan ordusuyla bu şekilde konaklayarak giderken, Medâyin dolaylarına vardı ve dinlenmek için orada birkaç gün kaldı. İmam Hasan, yakınlarına çoğu zaman, "Kendi isteğimle hiç kimseyle savaşmaya kalkışmam, dünya sultanlığı için kimseyle kavgaya girişmem" diyordu. Yağma için bir araya gelen askerler, şehzadenin Medâyin yakınlarında dinlenmesinden kuşkulunup, "Hazret-i Hasan savaşmak istemiyor" diyerek İmam Hasan'ın yanındayken ona karşı oldular; bütün eşyasını yağmaladılar, bunun üzerine Hazret-i Hasan, bazı yakınlarıyla birlikte Medâyin'e gitmek üzere yola Çıktı. Şehzadeyi yok etmek isteyen Hazrec b. Dıhye-i Esed, bu fırsattan yararlanarak İmam Hasan'a pusu kurup onu ağır şekilde yaraladı. Hazret-i Hasan'ın yakınları, Hazrec'i yakalayıp hemen öldürdüler. Aldığı yaranın etkisiyle kötü durumda olan İmam Hasan, Medâyin'de Kasr-ı Abyad'ı kutlu ayaklarıyla şereflendirdi; onu iyileştirmek için cerrahlar getirildi.

Sözün kısası, Hazret-i Hasan, güvendiği Küfe halkının düşündüğü gibi vefalı olmadığını görünce, "Barış daha iyidir" diyerek birtakım şartlara bağlı kapılıp Şam hâkimiyle barış yaptı ve Medîne'ye doğru yola çıktı.

Söylendiğine göre, Ali b. Numeyr-i Hemedânî bir gün Medine'de Hazret-i Hasan'a, "Ey Hazret-i Peygamber'in oğlu! Muâviye ile anlaşman hiç doğru değildir" dedi. Bunun üzerine İmam Hasan şu karşılığı verdi:

Ey Ali! Biz bilgelik hazinesinin erleri, velilik alanının yiğitleriyiz; bizim bildiğimizi sizler bilemezsiniz; bizim çözebildiğimiz sırları sizin anlamanız mümkün değildir. İki taraftan savaşmak için hazırlanan askerlerin kanunun dökülme zamanı henüz gelmedi; bu insanların vakitsiz harekete geçmesine ulu Tanrı izin vermez. Kanlı hil'at, bilgelik hazinesinden Hüseyin'e verilmişti; benim ondan önce davranmam doğru olmaz. Savaş alanında Hüseyin için ölüm safları düzenleyen ulu Rabbim, benim için de belâ meclisinde bir bardak etkili ağu hazırlamıştır. Hüseyin'in Irak'ta Murtaza'nın yanında bulunması, benim de Medine'de Mustafa'nın komşusu olmam kararlaştırılmıştır.

Şiir:

Fermân-berüz muhâlefete yok mecâlümüz
Her hükm kim olur Samed-i kâr-sâzdan
İletür beni Hicaz'a mukim-i Irâk iken
Ol kim sürer Hüseyin'i Irâk'a Hicâzdan

Çeviri:

Yaradanımızın emrine karşı gelmeye gücümüz yetmez. Ulu Tanrımız ne buyursa, onu yaparız. Irak'da yaşıyorken, Rabbim beni Hicaz'a iletir; Hicaz'da oturan Hüseyin'i de Irak'a gönderir.

Gerçekten de her şeyin bir zamanı vardır. Muâviye ile aynı dönemde Hüseyin yaşamış olsaydı, onun barış yapması gerekecekti; Yezîd ile İmam Hasan karşılaşsaydı, savaşmaması mümkün değildi. İkisinin de bulunacağı yer önceden kararlaştırılmıştı.

"Şevâhidu'n-Nubuvve" adlı eserde yazıldığına göre, ulu Tanrı Umeyyeoğulları mülkünü Hazret-i Peygamber'e gösterdiği zaman, Hazret-i Muhammed, Umeyyeoğulları önde gelenlerinin birbiri ardınca minbere çıktıklarını gördü ve son derece üzüldü. Hazret-i Peygamber'in avunması için, "İnnâ a'taynâke'l-Kevser" ve "İnnâ enzelnâhu fi leyleti'l-Kadr" âyetleri indirildi. Kadir suresinde geçen, "Kadir gecesi bin aydan daha iyidir" âyetindeki "Bin ay" sözü Umeyyeoğulları'nın mülkünü anlatmaktadır; Kevser suresi ise, sonsuzluk âlemindeki nimetleri dile getirmektedir. Geçici dünya mülkü yerine onlara Kevser havuzu sunulmuştur.

Hz. Hasan'ın Vefatı

Yazıcıoğlu Mehmed (ö. 1451) tarafından kaleme alınan ve yazıldığı dönemden itibaren en çok okunan kitaplar arasında bulunan *Muhammediye'* de Hz. Hasan'ın vefatı bir bölüm olarak işlenmiştir. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in vefat şekillerinin Hz. Peygamber'in bu iki torununu çok sevmesi ve Hz. Hasan'ı dudağından, Hz. Hüseyin'i ise boynundan öpmesine bağlayan Yazıcıoğlu'nun bu ifadesi Anadolu halkı arasında sözlü kültürde de çokça kullanılan bir bilgidir.

Rivayette gelir bir gün Resûlu'llâh oluptu şâd
Ki dizinde oturmuştu Hüseyin ile Hasan şeh-zâd

Hüseyin'i öptü boynunda Hasan ağzın dudağında
İkisin bâb-ı şefkatte bu resme eyledi îrâd

Erişti Cebrayil derhâl elinde var idi üç şal
Biri kara biri sarı biri kıvılcık idi vekkaad

Dedi Allah selâm eder buyurur kim revâ mıdır
Beni nice sever çünkü bana karşı öper evlâd

Benim aşkım onu ister ki benden gayri sığmaya
Benem mahbûb gönül mülkü benim ile olur âbâd

Bu kara donu pes giysin ki bu yas donudur dedi
Sarı donu Hasan giysin kim ağuş içiser bî-dâd

Kıvılcık donu Hüseyin alsın şehîd olur dedi zîrâ
Dahi Hak şöyle buyurdu gerek kim olasın münkaad

Benim izzim celâlimçün onu kim öptün ağzında
Ona ağuş verem içe dudağından ede infâd

Hem onu kim boğazından öpüptün yâ Habîbim der
Kafasından boğazladam budur ikisine mî'âd

Sonucu öyle oldu hem ki kâsd etti Yezîd mel'ün
Birine zehr içirdiler birini ettiler işhâd

Yezîd'e la'net olmazdı zamân-ı evvel içinde
Velî sonra gelen etti ederiz etme istib'âd

Resûlullâhın ol zîrâ ihanet eyledi ehlin
Pes oldu la'nete lâyük çü Hak'tan eyledi ilhâd

Ki zîrâ bunların vasfın kanı dil kim edem takrîr
Kanı bir levh-i safı kim sifâtmda olam nekkaad

Resûlu'llah meğer bir gün kemâl-i mahz-ı şefkatten
Omuzuna alıptı kim Hasan eder idi isnâd

Dedi kim severem bunu pes Allâhümme sev sen de
Kıyâs et eyle olıcak ne denlü buldu ol irşâd

....

Gerektir imdi sâdâta halayık edeler ta'zîm
Ki zîrâ sevilir seven sevilmez sevmedi hüssâd

Hasan bârî ağu içti zaîf oldu katı hâli
Hüseyn onu sora geldi dedi etme ceza inşâd

Ki bir mülke varırsın kim gözün açıp görürsün kim
Resûlullâh Alî ile bağışlar nûr-ı isti'dâd

Atandır bu iki sultan bekâda tuttular evtân
Pes anda sen de istitan kılıp kıl Hak'tan istımtâd

Hadîce Fâtıma anda anandır bu iki hatun
Mübarek yüzlerin görüp edesin anda istişhâd

Hem anda Ca'fer ü Hamza bu ikisi durur ammun
Göresin bunların yüzün ola gönlün be-gâyet şâd

Dedi ol yanağı gülgûn bir işe ermişem bu gün
Ki bu gündür bana düğün ederdim bu günü inşâd

Sefer kıldı pes Allah'a erişti yüce dergâha
Ulaştı şol şehenshâha kim emridir lebi'l-mirsâd⁵¹⁹

....

---

⁵¹⁹ Amil Çelebioğlu, *Muhammediye I-II*, İstanbul 1996, II/305-308.

Fuzulî (ö. 1556), *Hadikatü's-süedâ'* da Hz. Hasan'ın ölümünü şu şekilde anlatmaktadır:

Söylendiğine göre, İmam Hasan barış yaptıktan sonra Medine'ye geri dönünce, şehzadenin düşmanları korkuya kapılıp onu ortadan kaldırmaya karar verdiler; bazı bozguncuları kışkırtarak, Hazret-i Hasan'ın Basra'daki dostlarından 38 kişiyi bir bahane uydurarak öldürüp karışıklık çıkardılar. İmam Hasan bu durumu öğrenince, Abdullâh b. Abbâs'la birlikte Şam'a doğru yola çıktı; Musul'a uğradı. Hasan'ın Musul'a geldiğini duyan Sa'd-i Mavsîlî, İmam'ı karşılamaya çıktı, son derece iyi ağırladı ve ona sonsuz saygı gösterdi. Musul'da birkaç gün dinlenen Şehzade, oradan ayrılıp Şam'a vardığında, Şam valisi, kentin önde gelenleriyle onu karşılayıp şehre getirdi ve çok iyi ağırladı. Hazret-i Hasan, öğrenmek istediklerini sorup uygun cevaplar aldı.

Musul'dan Şam'a geri dönünce, bu kez Sa'd'in evine gitmedi; Hasan adında bir tanıdığının evinde kalıp birkaç gün dinlenmeye karar verdi. Durmadan fırsat kollayan Hazret-i Hasan'ın düşmanları, verdikleri mallarla ev sahibini kandırıp şehzadenin yediği yemeklere ve içeceklerine koyması için ona şişeler dolusu zehir gönderdiler. Ev sahibi, üç kez Hazret-i Hasan'a zehir verdi; ama ömür süresi henüz sona ermediğinden ağunun tam bir etkisi olmadı; fakat şehzadenin huyunu değiştirdi, benzini soldurdu. İmam Hasan, ev sahibinin yiyecek ve içeceğe zehir koyduğunu biliyordu, ama bildiğini ona hissettirmedi ve gücendiğini belirten bir söz söylemedi.

Şiir:

Âh kim dünyâda bir yâr-i muvâfık kalmadı

Gam-güsâr ü mûnis ü gam-hâr ü müşfik kalmadı

Çeviri:

Ne yazık ki, bu dünyada bir arkadaş, iyi bir dost şefcatli bir dert ortağı kalmadı.

Aldığı ağunun etkisiyle rahatsızlanan Şehzade, ulu Tanrı'ya ettiği duaların yardımıyla yeniden sağlığına kavuşuyordu. Bu duruma şaşırıp ne yapacağını bilemeyen ev sahibi, Hazret-i Hasan'ın düşmanlarına İmam'a üç kez ağı verdiğini, fakat hiç bir etkisi olmadığını söyledi. Düşmanlar bu kez öylesine etkili bir şişe zehir hazırladılar ki, Hazret-i Hızır bile bu zehri koklasaydı, o an ölüme giderdi; eğer yeryüzüne dökülseydi, evrende hayat belirtisi kalmazdı. Zehri ev sahibine ulaştırırsın diye bozguncuların gönderdiği adam, yolda dinlenmek için konakladığı bir yerde uyuyakalınca, aslanlar ve yırtıcı hayvanlar tarafından

parçalandı. O sırada Hazret-i İmamın bir dostu oradan geçerken, ölen adamı, zehir şişesini ve bir mektup gördü; şişeyle mektubu alıp İmama getirdi. Durumu öğrenen Hazret-i Hasan, ev sahibini utandırmamak için bir şey söylemedi. İmam Hasan'ın güzel renginin öfkeden değiştiğini gören Sa'd-i Mavsîlî, birkaç kez mektubun içinde ne yazılı olduğunu sordu, fakat her defasında Hazret-i Hasan hadîs ve tefsirle ilgilenip bildiklerini söylemekten kaçındı. Bunun üzerine Sa'd, İmam Hasan'ın namazlığının altından gizlice o mektubu alıp okuyunca, son derece üzüldü ve Hazret-i Hasan'ın haberi olmadan ev sahibini evden dışarı çağırarak, "Ey şaşkın! Mustafa'dan Murtaza'dan ya da Zehrâ'dan bir kötülük mü gördün?" diyerek onu azarladı. Ev sahibi, "Hayır, kesinlikle bir kötülük görmedim; onlar iyi insanlardı" karşılığını verdi. Sa'd, "O halde ne oldu da onların evladını yok etmeye kalkışıyorsun?" dedi ve mektupla zehir şişesini gösterdi. Ev sahibi bu işle ilgisi olduğunu inkâr etmeye kalkıştı; fakat Sa'd'ın yakınları o vefasız öldürdüler.

İmam Hasan üzgün bir halde Musul'dan ayrılıp Medîne'ye geldi. Mervân-ı Hakem de tesadüfen orada bulunuyordu. Hazret-i Hasan'ı sever gibi görünen Mervân, gerçekte İmamın düşmanıydı ve her an onu ortadan kaldırmak için fırsat kolluyordu. Mervân, bir gün Unsüne adlı bir kadına, "Ey Unsüne! Cade binti Eş'as, Hazret-i İmam Hasan'ın sevgili eşidir; fakat İmam Hasan'ın birçok eşi olduğundan, Cade hayatından pek memnun değil; gerçekten de o güzelliği ve inceliğiyle Cade'nin ömrü çok anlamsız bir biçimde geçip gidiyor. Duyduğuma göre, Yezîd b. Muâviye, birçok kez onu kendisine nikâhlamak istediğini belirtmiş. Ey Unsüne! Cade'yi İmam Hasan'dan soğutursan, istediğini yaparım" dedi.

Kötü yürekli Unsüne, bu işi üstlenerek oradan ayrılıp İmam Hasan'ın evine gitti. Tesadüfen Hazret-i İmam o gün kardeşleri ve dostlarıyla gezintiye çıkmıştı; Cade yalnızdı. Medine'de Cade'yi herkes Esmâ diye çağırırdı. Acımasız Unsüne konuşmaya başlayarak, "Ey seveli hatun, ey üstün kadın! Tanrı'ya şükür güzelliğin dillere destandır. Şimdi senin neşeli insanlarla birlikte olman, zevk ve eğlence içinde yaşamaman gerekir. Ayrılık yeli senin gibi bir gül bahçesine zarar vermemeli. Neden bütün vaktini İmam Hasan gibi bir dindarla geçiriyorsun? Hasan, mihrabı, yay gibi kaşlardan üstün tutup, minberin basamaklarını sevgilisinin saçlarına tercih eder; her gün bir kadına bağlanır. Evlenip boşanmayı alışkanlık edinmiş, birçok kadına ayrılık acısı çektirmiştir" dedi. Cade'nin babası ve yakınları Hazret-i Ali'nin kılıcıyla bu dünyadan göçmüştü; Unsüne'nin söylediklerini dinledikten sonra, soyundan kendisine miras kalan kâfirlik ve bozgunculuk onu kıskırttı; eskiden beri babasının ve aile büyükleri-

nin öcünü almanın ateşiyle yanı- ordu. Bu fırsattan yararlanmak amacıyla, “Ey Unsûne! Ne yapmam gerekir?” diye sordu. Unsûne, “Ey hatun! Bil ki, Yezîd b. Muâviye, bu hizmetinin karşılığında seni halifelikte söz sahibi olabileceğin bir yere getirecek ve haremünün gözdesi yapacak. Şimdi İmam Hasan'ı ortadan kaldırmak için çaba göstermelisin” cevabını verdi. Bunun üzerine vefasız Cade, Hazret-i Hasan'ı öldürmek için hazırlanmaya başladı. Unsûne oradan ayrılıp Mervân'ın yanına geldi ve ona durumu bildirdi, Mervân ona bir miktar zehir gönderdi. Cade o zehri balla karıştırıp Hazret-i İmama verdi. Hazret-i Hasan ağulu balı yedikten sonra rahatsızlanıp kustu; daha sonra Hazret-i Peygamber'in kutlu mezarını ziyaret edip Tanrı'ya yakardıktan sonra iyileşti. Fakat Cade'ye öfkelenildi ve uzun süre odasına uğramadı. Bir gün onu sormak için odasına girilinde, Cade, “Ey İmâm! Medine hurmalığından biraz taze hurma getirmişler, yemek ister misin?” diye konuştu. Hurmayı seven Hazret-i İmam, “Getir yerim” karşılığını verdi, hurma gelince, Cade'ye, “Sen de benimle birlikte ye!” dedi. Cade, zehirli olmayan hurmalardan yedi, Hazret-i Hasan dikkat etmeden ağulu hurmalardan yiyince rahatsızlandı ve “Ey Esmâ! Bu hurmalar bana dokundu, sebebi nedir?” diye sordu, Ca'de türlü bahaneler uydurup özür diledi. Hazret-i İmam yine, dert erinin sağlığa kavuştuğu yer olan Hazret-i Peygamber'in mezarına gidip duâ ederek iyileşti.

Bir gün Hazret-i Hasan, kardeşlerini ve dostlarını toplayıp, “Sevgili kardeşlerim! Bu kente geldiğimden beri bir gün bile rahat yüzü görmedim, bir an dahi dinlenmedim. Buradan Musul'a gitmek istiyorum; belki hava değişikliği bana iyi gelir de bu sıkıntılı durumdan kurtulurum” diye konuştu, daha sonra İbn Abbâs ve bazı dostlarıyla birlikte Musul'a doğru yola çıktı; kente varıp yerleşince, Hazret-i Hasan ve dostlarının Musul'a geldiği haberi Şam'a ulaştı. Şam'da Hazret-i Ali soyunun düşmanı olan gözleri görmez bir adam vardı; İmam Hasan'ın Musul'a geldiğini duyunca, öç alma tutkusuyla değneğinin ucunu zehire bulayıp Musul'a gelerek Hazret-i Hasan'ın yanında çalışmaya başladı. Bir gün bastonunu yere vurarak yürürken, tesadüfen değneğin ucu Hasan'ın kutlu ayağına değdi; bastonun İmam'ın ayağına dokunduğunu sezen adam, ucu ağulu değneği Hazret-i Hasan'ın kutlu ayağına var gücüyle vurup onu yaraladı. İmam Hasan inleyerek yere düştü. İbn Abbâs ve İmam'ın bazı dostları hemen adamı cezalandırmak istediler, fakat Hazret-i Hasan onlara engel olup hesaplaşmayı ceza gününe bıraktı.

Sözün kısası, Musul'da da rahat bulmayıp sıkıntıdan kurtulamayan İmam Hasan, şu türküyü söylüyordu:

Şiir:

Derdâ ki demî dem urmadum râhatdan
Kurtulmadum endûh ü gam ü mihnetden
Her buk'ada kim meyl-i ikâmet kıldum
Ol buk'a mükedder oldı bir âfetden

Çeviri:

Ne yazık ki, bu dünyada rahat bir soluk almadım; bir türlü sıkıntıdan, gamdan kurtulmadım. Hangi şehirde yaşamaya karar verdimse, o şehrin başına bir belâ geldi

İmam Hasan'ın yarasını iyileştirmek için cerrahlar getirildi; yarayı gören cerrahlar, bastonun zehirli olduğunu söylediler. Şehzade, 15 günlük iyi bir balcımdan sonra iyileşebildi. Gözleri görmeyen adam, öcünü aldıktan sonra Musul'dan ayrılıp Şam'a doğru yola koyuldu. İbn Abbâs, yolda adamı yakalayıp değneğini elinden aldı ve aynı değnekle onu öldürdü.

Söylendiğine göre, Musul'da da huzur bulamayan şehzade, yeniden Medine'ye geri döndü, fakat Cade'nin odasına girmedi. Bu duruma çok kızan Cade, İmam Hasan'ı yok etmek için fırsat kolluyordu. Sonunda, Safer ayının 29'unda cuma gecesi, bir miktar elmas tozu alıp Hazret-i İmam'ın odasına doğru yürüdü. Kendi kendine, "İmam'ın yakınları beni görürlerse, Hasan'ı özlediğim için geldiğimi söylerim; görmezlerse, amacıma ulaşırım" diye düşündü. Odaya girdiğinde, şehzadenin uyuduğunu gördü; başucuna gelince, su içtiği testinin ağzının mühürlü olduğunu anladı. Elmas tozunu testinin ağzındaki ipek tülbentin üstüne koyup testi sallayınca, elmas tozu tülbentten geçip suya karıştı. Cade hızla oradan ayrılıp odasına gittikten sonra şehzade uyandı ve Zeyneb'e, "Sevgili kardeşim! Biraz önce rüyamda büyükbabam Hazret-i Peygamber'i gördüm; beni özlediğini söylüyordu. Biraz su ver de içimdeki ayrılık ateşini söndürmeye çalışayım" dedi. Zeyneb, mührü açıp testi İmam'a verince, Hazret-i İmam testiden bir yudum su içti; suya karışan elmas tozları o anda ciğerlerini paramparça etti. Hazret-i Hasan, bu ne biçim suydu ki içime ateş saldı; bu ne tatsız içecekti ki canını da ciğerimi de yaktı!" diye konuştu. Hemen Hazret-i İmam Hüseyin'i anına çağırıp ona şunları söyledi:

Şiir:

Zehr-i gam-ı rüzgâr kâr itdi bana
Gör bu sitemi ki, rüzgâr itdi bana
Her zulm ki zımında idi devrânun
İzhâra getürdi âşkâr itdi bana

Çeviri:

Zamanın gam ağusu beni perişan etti; feleğin bana ettiği eziyete akın; ne kadar zulüm varsa, devrân, hepsini bana gösterdi.

Biraz önce büyükbabam Hazret-i Peygamberi düşümde gördüm; limden tutup beni cennet bahçesine götürdü ve "Sevgili oğlum, sana müjde! Belâ tuzağundan, zamanın sıkıntılarından kurtuldun; yarın yanımda olacaksın" dedi. Uyandığımda bu testiden bir yudum su içtim, ciğerlerimi parçaladı; sanırım gitme zamanım yaklaştı; hakkını helâl et!

Ağlamaya başlayan Hazret-i Hüseyin, içinde agu olup olmadığını anlamak için testiye eline aldı ve su içmek için dudaklarına götürdü; tam o sırada İmam Hasan testiye ondan aldı ve "Bu benim kısmetimdi" diyerek yere vurdu; aynı anda testi kırıldı ve içindeki zehir çevreye saçıldı; ağunun etkisiyle yerde çatlaklar oluştu. Sözün kısası, şehzadenin utlu ciğeri 70 parçaya ayrıldı ve güzel ağzından döküldü.

Şiir:

Ser-sebz kıldı gül-bün-i bağ-ı velâyeti
Sîr-âb-ı zehr-i nâb kılub cevr-i rüzgâr
Ol sebz gül-bün üzre dil-i pâre pâreden
Kıldı bahâr-ı hâdisè berg-i gül âşkâr

Çeviri:

Felek, velilik bağının gül ağacını zehirle sulayıp yeşertti; o ağacın dalları üstünde duran parçalanmış yürekten, baharla birlikte gül yaprakları açıldı.

Altın renkli güneş, mavi gökyüzünde yükselince, Hazret-i Hasan'ın kutlu yüzü zümrüt rengini aldı. Şehzade, çevresinde, bulunan dostlarına yüzümün rengi ne diye sordu. "Yeşil" dediler. Hazret-i Hüseyin'e bakıp, "Hazret-i Peygamber doğru söylemişti" dedi. Çevresinde bulunanlar, bu sözün anlamını sorduklarında, Hazret-i İmama Hasan şu karşılığı verdi:

Büyükbabamın günün birinde bana anlattıklarını sizlere aktarayım; Hazret-i Peygamber şunu söylemişti:

Bir gün cennet bahçelerinde dolaşırken, tek tek her inanan insanın kalacağı yeri gösterdiler bana; biri yakuttan, diğeri zümrütten yapılmış, güneş gibi parlayan iki-köşk gördüm; Rıdvân'a, "Bu köşkler kimleredir?" diye sordum. Rıdvân, "Biri İmam Hasan'm, öbürü de İmam Hüseyin'indir" Karşılığını verdi. "Neden ikisinin renkleri ayrı?" diye sorduğumda, Rıdvân sustu, cevap vermedi. O sırada Cebrâil "Ey Tanrı'nın Elçisi! Radvân cevap vermekten kaçmıyor, ben

söyleyeyim; zümrüt renkli köşk İmam Hasan'dır, Çünkü öleceği zaman zehir içecek ve zümrüt renkli bir yüzle ulu Tanrı'nın katına gelecek; yakut renkli köşk ise İmam Hüseyin'e ayrılmıştır; zira keskin kılıçla vurulup kana battıktan sonra cennete yönelecek" dedi.

Şiir:

Nem-i teraşsuh-ı zehr ile reng kıldı ayân
Safâ-yı safha-i âyîne-i izâr-ı Hasan
Meğer ki cur'a-i zehr idi katre-i bârân
Kim anda itdi ayân sebze lâle-zâr-ı Hasan

Çeviri:

Hazret-i Hasan'ın güzel yanaklarının rengi zehirden ötürü değişti; yağmur damlası, meğer bir yudum ağıydu; o yağmur damlasıyla Hasan'ın lâle bahçesindeki çiçekler yeşerdi.

"Şevâhidu'n-Nubuvve" adlı eserde yazıldığına göre, İmam Hasan içtiği ağunun etkisiyle kötüleşince, Hazret-i Hüseyin, "Sevgili kardeşim! Bu konuda kimden kuşkulaniyorsun?" diye sordu. İmam Hasan, "Kardeşim! Benim bildiğimi sen de biliyorsun; bu bakımdan gammazlık etmek bize yaraşmaz; sabırlı olmak daha iyidir" cevabını verdi.

"Faslu'l-Hitâb" adlı kitapta Hâce-i Pârsâ'dan aktarıldığına göre, Hazret-i Hasan'a altı kez zehir verdiler, ama etki etmedi; sonunda elmas tozu etkili oldu.

Anlatıldığına göre, İmam Hasan, zehirlenmesiyle ilgili sırrı açıklamadı; fakat gizlice Ca'de'ye, "Ey vefasız sevgili, ey acımasız hatun! Ne oldu da, sana ettiğim iyilikleri unutup bana kötü davrandın, babama ve dedeme saygısızlık ettin? Seninle hesaplaşmayı ceza gününe bırakıyorum; bu dünyada seni güç duruma sokmak, incitmek istemiyorum. Ama bil ki, bu işi hangi amaçla yaptınsa, amacına ulaşama-yacaksın; hangi dileğinin gerçekleşmesi için beni ağıladmsa, muradına eremeye- ceksin" dedi.

İmam Hasan, daha sonra Hazret-i Hüseyin'i, çocuklarını ve dostlarını yanına çağırıp onlara din yolunda yürümeleri için Öğüt verdi; kız- kardeşi Umm Kulsûm'a Kâsım'ı çağırmasını söyledi. Kâsım gelince, elinden tutup onu İmam Hüseyin'e teslim etti ve "Sevgili kardeşim! Falan kızını bu oğlumla evlendir" dedi. Hazret-i Hasan, bu geçici dünyadan Safer ayınının 29. gecesi ayrıldı.

Anlatıldığına göre, İmam Hasan, ölümünden kısa bir süre önce şehlâ gözlerini açıp, Hazret-i Hüseyin'e, "Çocuklarımı sana, seni de ulu Rabbime emanet ediyorum" dedikten sonra şahadet getirerek sonsuzluk âlemine kavuştu." ... "İnnâ li'llâh ve innâ ileyhi râci'ûn"

Şiir:

Serv-i kaddi çemen-i hulde hurâmân oldu
 Hür ü gılmâna rûhu şem' -i şebistân oldu
 Cevher-i zâtı olub rics-i alâyıktan pâk
 Mahrem-i bâr-geh-i rahmet-i gufrân oldu
 Gerçi ol hâtır-i cem' ile sefer kıldı velî
 Dil-i ahbâb firâkında perîşân oldu
 Merdüm-i dîde-i erbâb-ı nazar eşk töküb
 Nem-i eşk ile gönül evleri vîrân oldu

Çeviri:

Servi gibi boyuyla cennet bahçesinde dolaşmaya başladı; yüzü, hurilerle gılmân haremının mama oldu. Temiz özü her türlü kötülükten arındı, ulu Rabbin katına ulaştı. Yolculuğa çıktığı zaman, herkes tarafından sevilip sayıldığı için, dostları onun ayrılığıyla perişan oldular; gönül erleri ardından gözyaşları döktü.

Şehzadenin bütün erkek kardeşleriyle kızkardeşleri yas tutmaya başladılar. Hazret-i Hasan'ı yıkayıp kefenledikten sonra, Bakî mezarlığında babaannesi Fâtıma binti Esed'in yanına defnettiler. Güvenilir kaynaklara göre, İmam Hasan öldüğü zaman 47 yaşındaydı.

Anlatıldığına göre, yas töreninden sonra Mervân-ı Hakem, kendi kendine, "İmam Hüseyin eğer İmam Hasan'ın kâtilinin kim olduğunu araştırır da zehir şişesiyle elmas tozu konusunu öğrenirse, durum iyice karışır" diye düşünerek Cade'ye, "İmam Hüseyin, senin Hazret-i Hasan'ı ağuladığını öğrendi; başının çaresine bak!" şeklinde bir haber gönderdi. "Hain korkaktır" atasözü gereğince hemen toparlanan Ca'de, Mervân'ın evine koştu. Mervân da onu iki köle ve üç cariye ile birlikte Şam'a gönderdi; ayrıca durumu bir mektupla Şam hâkimine bildirdi.

Sözün kısası, Cade, Şam'a ulaşır İmam Hasan'ın ölüm haberi her yere yayılınca, Şam valisi, Şam kentinin duvarlarıyla kapılarının siyaha- boyanmasını, bütün halkın karalara bürünmesini ve üç gün üç gece yas tutulmasını emretti. Yas töreninden sonra, Şam valisi, Cade'yi çağırıp başından geçenleri sordu; gerçeği gizlemeyen Cade, her şeyi olduğu gibi anlattı. Üzülen Şam hâkimi, "Ey kötü yürekli kadın! Nasıl Allah'tan korkup Peygamber'den utanmadın da, Tanrı'nın Elçisi Hazret-i Muhammed'in oğluna bu kötülüğü ettin? Oğlum senin gibi biriyle evlenmek istemez" dedi.

Şiir:

Ey nihâl-ı gül-şen-i isyân belâdur hâsılun
Mazhar-ı zulm ü sitemdür cevher-i nâ-kâbilün
Hânedân-ı iffet ü ismet ne lâyıkdur sana
Mekmen-i İblîs'dür da'im hayâl-i bâtlun

Çeviri:

Ey isyan bahçesinin fidanı! Elde edeceğin ürün, belâdır. Özün, zulmün ortaya çıktığı yerdir. Artık hanedanına layık değilsin. Kafanda her zaman şeytanca kötü düşünceler vardır.

Yaptıklarından ötürü pişmanlık duyan ve üç gün yemeden içmeden kesilen Ca'de, kendi kendine şunları söyledi:

Bu kötülüğü ben nasıl yaptım? "... Haşire'd-dünyâ ve'l-âhire zâlike huve'l-husrânu'l-mubîn" âyetinde belirtildiği gibi kaybım çok büyük oldu.

Şiir:

Oldı siyah nâme-i a'mâlüm ey dirîğ
Tağyir buldı sûret-i ahvâlüm ey dirîğ
Ben tâ'ir-i hazîre-i gül-zâr-ı kuds idüm
Sındurdum öz elimle per ü bâlüm ey dirîğ

Çeviri:

Ne yazık ki, amel defterim ettiğim kötülüklerle doldu da, durumum değişti. Ben, kutsal gül-bahçesinin kuşuydum, ama ne yazık ki, kendi elimle kırdım kanatlarımı.

Üç gün sonra Cade'nin ellerini ayaklarını bağlayıp onu Fil adasına gönderdiler. Söylendiğine göre, adaya yaklaştığında bir fırtına koptu, Ca'de'yi alıp adanın derinliklerine attı; o günden sonra Cade'nin izi bulunamadı.

Şiir:

Cihân içinde mücerrebdür intikâm-ı zamân
Hemîşe yahşıya yahşi virür yamana yaman

Çeviri:

Dünyada zamanın nasıl öç atacağı bilinmektedir; durmadan iyiye iyilik, kötüye de kötülük eder.

Gerçekten de Hazret-i İmam Hasan'ın şehîd oluşu, Hazret-i Hüseyin'in ölümüne oranla daha büyük bir felâket, daha korkunç bir olaydır; zira İmam Hasan'ın ölümü, muhaliflerin çoğalmasına, şerâat ve İslâm binasının çökmesine, dayanışma ve dostluğun ortadan kalkmasına sebep oldu; düşman askerlerinin taşkınlık etmesine yol açtı.

Şiir:

Zehr-i a'dâdan Hasan şehd-i şehâdet içmeden
Bulmadı a'dâ-yı dîn fırsat Hüseyin âzârına
Gamz ile her fitne kim pinhân iderdi rüzgâr
Fitne-i katl-i Hasan oldu sebep izhârına

Çeviri:

Hasan, düşmanların elinden şehidlik şerbetini içinceye kadar, din düşmanları Hüseyin'e eziyet etmeye fırsat bulamadılar. Zaman, içinde sakladığı bütün fitneleri, Hasan'ın öldürülmesinden sonra ortaya çıkardı.

Yine şairi bilinmeyen bir mesnevide Hz. Hasan'ın vefatı şöyle anlatılmaktadır:

İşid cânlar yakıcı bir 'aceb söz
Ve illâ nice cân bilki cihânsuz

Alinin çünki âhir oldu hâli
Fenâdan hem bekâyâ döndü yolu

İkisi dahi kaldı anda hayrân
Babası hasretinden bağı biryân

Çü hasretle geçindi nice eyyâm
İşidüñ sözimi tâ ki ne diyem

Hilafet yeri hâlî kaldı ey cân
Hasanı halîfe kıldılar inan

Hasan çün halîfe oldu ey yâre
Haber erişdi cümle hep diyâre

Mu'âviye emiriydi o vaktin
Tamâm şevketle düzetmişdi rahtın

İşitdi çün halife oldu anı
Ki derdiyle dutuşup yandı cânı

Anuñ def' için bir hile kıldı
Müdârâ idüben yüzine güldi

Halife olma sen ey nur-ı aynî
Ve illâ zâhir olur bugz u kîni

Halife olmazısan hoş göreyim
Güyegi idinüp kızım vireyim

Eğerçi sözüme uymazsañ ey yâr
Ara yerde olısar fitne bîdâr

Budurur âhiri mefhûm bilesin
Gerekdir kim sözüme sen uyasın

Hasana çünki bu sözler irişdi
Hüseynile anı ol dem danışdı

Didiler kim ne müşkil oldu bu iş
Erişdi bize yine ulu teşvîş

Sözine uymazısañ cenk olısar
Cihânı başumıza teng idiser

Aña uymak gerekdir çâr-nâ-çâr
Ve illâ uymazısañ fitne artar

Şu ki irgördiler bunlar sözünü
Kim alalar Mu'âviye kızını

Bular bu kavli çünki muhkem etdi
Mu'âviyeye haber vardı gitdi

Çün işitdi Mu'âviye bu sözi
Begayet hürrem ü şâd oldu özi

Cihazını yerakladı kızınıñ
Ki ya'ni kim eri ola söziniñ

Dügün edübeni gönderdi kızın
Nice yük bile virdi hep cehizin

Getürdiler Hasana çünki kızı
Nice müddet verildi diñle sözi

Hasana cümle halk etdi itbâ'ı
Ben-i âliye kim etmez inkıyâdı

Gümân etdi Mu'âviye ki emâret
Gide elden deyü havf etdi gâyet

Hazer etdi begayet kend'özine
Agu gönderdi pes anda kızına

Benim kızıma tiz iletüñ selâmım
Yerine getürsün iş bu kelâmım

Eger bu işi iderse kızum
Getürirse yerine iş bu sözüm

Kamu ogullarımdan biñ seveyim
Anı bir şevketlü bege vireyim

Bu sözler vardı anda kızına degdi
Atası sözi kızınıñ gön'lün egdi

Diledi kim aguyı yidireydi
Hasanıñ tatlu cânına kıydı

Birâder hiç bulardan hayr gelmez
Bulardan inan 'ömründe gülmez

Buların kimseye yokdur vefâsı
Ve illâ zevcine çokdur cefâsı

Buların sözine inanma zinhâr
Suya binüp yile dayanma zinhâr

Kişi nâ-çâr durur bularsuz olmaz
Velî 'âkil olan zene inanmaz

Bu kez işid Mu'âviye kızını
Atasınıñ işitdi çün sözünü

Aguyı aşâ katdı diñle işi
Hasanınıñ öñüne kodı o aşî

Yedi Hasan ol aşî çünki ey yâr
Heman düşdi kıluben âh ile zâr

Agu içini togradı Hasanunñ
Ki yetmiş pâre oldı bagrı anunñ

Kamusı geldi agzından döküldi
Mübârek gözleri göge dikildi

Hüseyin işitdi anı kıldı efgân
Ki kardeş derdi yavuz olur ey cân

Katna gelüben yırtıdı yakasın
Dir ey gözüm nurı niçün yatarsın

Eyâ cân ile sevdiğim karındaş
Atam yerine buldığım karındaş

Bunu saña kim etdi di bileyim
Seniñ dâdıñı ben andan alayım

Komayım ben öcni bunda aluram
Yâ başın keserim yâhud ölürem

Hasan eydür ki ey gözüm nurı bil
Saña ben ne dersem sen anı kıl

Baña bunu idene bil cevâbı
Kıyâmetde ider Allâh gazâbı

İdeni ben dimezem çün giderim
Bu fâni dünyayı hem terk iderim

Ki sen de Hakka sal kimseyi kırma
Bu bâbda kimseniñ göñlini ırma

Bunu iden baña etdiyse ey yâr
Kıyâmetde birine biñ ide Kakhâr

Hüseynile hemen söyleşdi bunu
Şehâdet getirüp hem virdi cânı

Hasan gıtdüğünü çünki bilüben
Figân eylediler ilteler gelüben

Bu derde hep felekler agladılar
Feleklerde melekler agladılar

Begayet yas idüp kıldılar ahı
Aceb derde sataşdılar nigâhı

Bes andan soñra Hasanı yudular
İletüben musallâda kodular

Namazını kıluben etdiler cûş
Anı 'Osmân yanında kodular hoş

Defn etdiler Hasanı anda ey şâh
Didiler cümle halk el-hükmü lillâh

Bu fâni dünyânıñ budurur hâlî
Sürer halkı vü kalur kendi hâlî

Yüze gülicidir aldanma zinhâr
Fenâ dünyâyâ magrûr olma ey yâr

Hayât-ı dünyânın bilgil hayâldir
Senîñ dünyâda turmagıñ muhâldir

Hasan çünkü ecel cür'asın içdi
Bekâya 'azm idüben anda göçdi

Bu kez kaldı Hüseyñ anda yaluñuz
Hasan hasretiyle gam-nâk bilüñüz

Medinede turub kıldı ikâmet
Dahi eylerdi ashâba imâmet

Bunuñ üstine geçdi nice müddet
Münâfıkdan çekerdı dürlü zahmet⁵²⁰

Hz. Hasan Hilyeleri

Hz. Hasan'la ilgili iki manzum hilye bulunmaktadır. Bunlardan biri Selahaddin Uşşakî'ye, diğeri ise Hanyalı Nurî'ye aittir. Selahaddin Uşşakî hilyesinde Hz. Hasanı şu vasıflarla anlatmaktadır:

Hz. Hasan parlak yüzlüydü. Allah onun yüzünün rengini beyaz ve berak yaratmıştı. Bir fidan gibi olan boyunda beyaz ve parlak yüzü cennet bahçesinin gülü gibiydi. Allah pak yüzünü beyaz, gümüş bir levhaya benzetmişti. O parlak renk yüz saf bir nurdu. O yanağı gören her dertli kişi mutlu olmaz mı?

Alnu açık ve genişti. Işıkla dolu bir dolunay gibiydi. Bir yerde aniden göründüğünde alnında nurların parladığı fark edilirdi. O parlak güneş gibi alnu göründüğünde sanki güneş doğmuş gibi olurdu.

Güzel yüzlüydü. İsmi, görüntüsü ve yaradılışı güzeldi. Güzellik göğünde güneş ve ay ona denk olamazdı. Yanakları nurun parlaklığıyla arşta iki kandildi. Kısacası gayet güzel yüzlü, güler yüzlü ve tatlı sözlüydü. Güldüğünde sanki bir gül açılırdı. Gözleri karaydı. Beyazı da gayet beyaz ve berrakti. Nurla dolu iki gözü sevinç kaynağıydı. Yine o iki göz iki doğan gibiydi. Ava niyet etse feleğin hüması kaçacak yer arardı. Şahane gözleri aşk kadehinin sarhoşuydu.

Kaşları ince ve uzundu. O kaşlar güzellik göğünde ortaya çıkan ezeli güzellik sahibinin parlaklığı gibiydi. İki kaşı güzelliğinin faslına iki bölümdü.

⁵²⁰ Fatih Ramazan Süre, *agm.* s. 436-441.

Müşrikler kılıç gibi olan kaşlarına baksa alt üst olurlardı. Pak yüzüne güzellik katan kaşlarının arası açtı.

Kirpikleri çoktu. Siyah gözleri doğuştan sürmeli olduğu için sürmeye ihtiyaç duymazdı. Kirpikleri savaştaki bir okçu gibiydi, sabır ülkesini yağma ederdi ya da o mükemmel kirpikler, savaş için saf saf dizilmiş oklar gibi hazır durulardı. Cennet hurileri, kirpik okları değsin diye göğüslerini açıp bekler, kirpiklerinin âşığı olan melekler o kirpiklere baktıkça coşarlardı. Kısacası o siyah ve uzun kirpikler onun güzelliğini artırmıştı.

Toplam 74 beyitten oluşan Hanyalı Nur'ın Hilyesinin 42-54. Beyitlerinde Hz. Hasan'ın özelliklerine yer verilmiştir. Burada da uzun boylu oluşu, yüzünün yasemin gibi beyaz ve güzel olması, edebli ve yumuşak huylu bir tabiatta yaratılması, Hz. Peygamber'e benzemesi, Davudî bir sese sahip olması, âlim ve cömert oluşu gibi hususlar üzerinde durulur⁵²¹.

Hz. Hasan'la İlgil Şiirler

Son olarak Hz. Hasan için kaleme alınan bazı gazellerden bahsedelim. Edirneli Nazmî bir gazelinde Hz. Hasan'la ilgili şunları söylemektedir.

Gel gel iy hüsn ilinün şâhı Hasan
Bendeyem cân-ıla dilden sana ben

Hüsn ü halk-ıla güzeller içre
Görmedüm sencileyin hûb u hasen

Gözüme kimse görünmez güzelüm
Hüsn-i ahlâk-ıla senden ahsen

Gün yüzün görmeyicek iy mâhum
Açılıb göz gönül olmaz rûşen

Fikr-i la'lünle bu gönlüm cânâ
Üns idübdür nite kim cân-ıla ten

Cân virür ölmege cânâ yoluna
La'lün için seni cân-ıla seven

⁵²¹ Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, İstanbul 2012, s. 719-745.

Şeb-i vaslunla ideydün şâdân
Kadre irgürürdün Nazmîyi sen⁵²²

XIX. yüyl şairlerinden Handî de gazel tarzında kaleme aldığı “Mersiye İmâm Hassanü'l- Müctebâ, Radiyallâhu-‘Ânh” isimli bir mersiyesinde şöyle demektedir.

Ey kurretu 1-ayn ehl-i îmân yâ Hassan
Ve’y hubb-ı hâss-ı Habîb-i Yezdân yâ Hassan

Sîretde ‘Alî vü sûretde Mustafâ
Şensin nûr-ı sülb-i Aliyyu 1-Murtezâ yâ Hassan

Ey ezher-i Betülen ciger-gûşesisin
Acımaz mı sana hep ins ü cân yâ Hassan

Seyyid-i şübbân u ehl-i behiştensin
Remz-i şânındır seyid-i şübbân yâ Hassan

Mâder ü pederin hakkında hem sarîh
Hezâr bâr rumûz-ı Kur’ân yâ Hassan

Ve hem sırr-ı bahr-ı şecaat hem delâlet
Rahmet-i fazlında sûre-i Rahmân yâ Hassan

Mecma^e-ı Hayder* ü Fâtımetu 1-Zehrâdır
Meracel-Bahreyni Yeltekıyân yâ Hassan

Şehâdetine buyurdu rumûz-ı Mevlâ hem
Ağladı ğazâna dîde-i devrân yâ Hassan

Nükte ibrazladır yahrücü minhüm âh
Ki el-lü’lü’ vel-mercân yâ Hassan

Lanet hezâr mela îni bed-şikâle kim
Sana zehr verdiren Mervân yâ Hassan

---

⁵²² Sibel Üst, *Edirneli Nazmi Divanı*, s. 2790.

Nice kayd-ı sülâle-i tâhireye dahi
Haşre değın yanar hep dil ü cân yâ Hassan

Ey dürr ü güher bahr-ı risâlet ki sensin
Ağladı sana çeşm heme ekvân yâ Hassan

Harîm-i hâssın iken o cade-i melune
Nice kasd etdi yâ sana ol ân yâ Hassan

Sensin sultân-ı şehîdân-ı mesmûmân
Sensin mahşerde şâfi'-i şehîdân yâ Hassan

Lanet hezâr düşmen-i Âl-i 'Abaya kamu
Rahmet olsun evlâdına el-ân yâ Hassan

Handî-i handî ki kan ağlasun daim
Olğıl ana anda bâ'is-i gufran yâ Hassan⁵²³

Molla Murad Divanı'nda da Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'le ilgili bir şiir bulunmaktadır.

Bendesiyem ben Hasan ile Hüseynin ey felek
Merdüm-i çeşm-i Muhammed verdiler anlara nâm

Cedleridir Mustafâ vâlidleri oldu Ali
Fâtıma maderleridir etmezem gayrı kelâm

Geldi Cibrîl ikisin cennetle tebşir eyledi
Kıldı Hak tekrîm içiün dinde mesrur u benâm

Öper idi Hasan'ı ağızı dudağından o şâh
Hem Hüseyin'i gerdanından böyle dediler fehâm

Dest-i pâkin pay idüp tahmîl iderdi zahrına
Böyle tatyîb eyler idi kurreteynin ol hümâm

Nâfeye dek ceddine benzerdi râsından Hasan
Serreden pâyna dek oldu Hüseyin'in şibhi nâm

---

⁵²³ Harid Fedai, *Divan-ı Handî 2*, Ankara 2009, s. 32-33

Bu işaretden için ashâb-ı akl u ma'rifet
İkisinden bir Muhammed oldu dediler tamâm

...

Almış idi Hasan'ı âgûşuna bir gün Ali
Göricek Sıddîk-ı Ekber dedi ana yâ gulâm

Olmadın eşbeh Ali'ye benzedin hep ceddine
Hem fedâke ebî ve ümmîyle söz buldı hitâm

...

Hem Hasan hazretlerinin medfeni oldu Bakî'
Şeh Hüseyin'e Kerbelâ'dır ravza-ı cennet-meşâm⁵²⁴

---

⁵²⁴ Mehmet Çetiner, *Molla Murad ve Türkçe Divanı* (Yayınlanmamış YL Tezi), Kırıkkale 2010, s. 64-65.

MEHMED ŞEMSEDDİN ULUSOY'UN
HZ. HASAN VE HZ. HÜSEYİN MEVLİDİ

Doç. Dr. Hakan YEKBAŞ*

Ehl-i Beyt sevgisi İslam tasavvufunda ve Türk edebiyatında ayrı bir anlam ve önemle ele alınmıştır. Bu sevgi ve saygının yansımasıyla Ehl-i Beyt'in konu edildiği birçok eser vücuda getirilmiştir. Bu cümleden konuya mevlidler açısından bakıldığında özellikle Hz. Muhammed'le özdeşleşen mevlid türünün zaman içinde Ehl-i Beyt'in diğer üyeleri için de yazıldığı görölmektedir. Bunlardan birisi de Mehmed Şemseddin Efendi'nin kaleme almış olduğu "Bahtiyâr-ı Şemsi" başlığını taşıyan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin mevlididir. Eser, şimdiye kadar bilinen tek Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin mevlidi olması bakımından dikkat çekicidir.

Giriş

Geçmişten günümüze kadar İslam dünyasının manevî bütünlüğünü sağlamada en önemli dinamiklerden biri olan Ehl-i Beyt sevgisinin gerek dinî gerekse kültürel bakımdan birçok yansımaları olmuştur. Öyle ki İslam dünyasında birçok konuda farklı görüşler ve anlayışlar görülmesine rağmen söz konusu Ehl-i Beyt olunca tüm farklılıkların ortadan kalktığını müşahede etmekteyiz.

Hz. Peygamber'e karşı duyulan aşktan ilhamını alan Ehl-i Beyt muhabbetinin kültürel ve edebî hayata yansımasıyla birçok eser vücuda getirilmiştir. Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve damadı olması hasebiyle Hz. Ali; Hz. Peygamber'in kızı, Hz. Ali'nin eşi, Hz. Hasan ve Hüseyin'in annesi olması nedeniyle Hz. Fâtıma; Hz. Muhammed'in torunları olması sebebiyle Hz. Hasan ve Hüseyin hakkında da söz söylemeyen divan şairi hemen hemen yok gibidir.

Bu bağlamda konuya mevlid türü açısından bakıldığında özellikle divan edebiyatında Ehl-i Beyt'in doğumlarını anlatan eserlere de rastlamaktayız. Her ne kadar nicelik ve nitelik bakımından Hz. Muhammed için yazılmış mevlid metinleri kadar zengin olmasa da bu mevlidlerin Müslüman toplumların önemli bir kesimi tarafından okunduğu ve ezberlendiği bilinmektedir.

---

* Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Türk Edebiyatında Mevlid

Arapça bir kelime olan mevlid, “v, l, d” kökünden gelip mimli masdar olarak “doğma, vilâdet” anlamına gelmektedir. Kelime, “bir zâtın doğduğu zaman, insanın doğduğu zaman, doğma zamanı” anlamında ism-i zaman olarak kullanıldığı gibi ism-i mekân olarak “mekân-ı velâdet, doğum yeri, insanın doğduğu yer” malarına da gelmektedir. Çoğulu “mevâlid” ve “mevâlîd” dir.⁵²⁵

Türk-İslam kültüründe zaman içinde Hz. Peygamber’in doğum günü için kullanılan özel bir kavram hâline gelen mevlid; İslamî gelenek çerçevesinde çoğunlukla Hz. Peygamber’in doğumu münasebetiyle yapılan merasimlerin ve aynı şekilde Hz. Peygamber’in doğumunu, mucizelerini, gazalarını, ahlakını ve vefatını vb. yönlerini anlatan manzum veya mensur eserlerin genel adı⁵²⁶ olarak da kullanılmıştır.

Mevlid türünün Türk edebiyatında diğer İslam edebiyatlarına nispetle ayrı ve önemli bir yeri vardır. Denilebilir ki Türk edebiyatında münâcât ve na’ât dışında en çok tercih edilen dinî-manzum eserlerin başında mevlid gelmektedir. Özellikle Süleyman Çelebi (öl. 1442)’nin Vesiletü’n-Necât isimli mevlidine gösterilen muazzam ilgi, diğer şairlerin de bu alanda kalem oynatmalarına vesile olmuştur. Buna karşın gösterilen bu yoğun ilginin bir sonucu olarak Türk edebiyatında yazılan mevlidlerin müellif, müstensih, kütüphane görevlileri ve araştırmacılardan kaynaklanan sorunlar sebebiyle tam olarak tespitinin mümkün olmadığı da görülmektedir.⁵²⁷ Mevlid türüne dair araştırmaların uzman isimlerinden olan Necla Pekolcay, 63⁵²⁸; Hasibe Mazioğlu, 59⁵²⁹; Hasan Aksoy ise 70⁵³⁰ mevlid müellifi olduğunu ifade etmektedir. Fakat son dönemde M. Fatih Kök-

⁵²⁵ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1317, s. 1433; Mehmed Bahaeddin, *Yeni Türkçe Lügat*, Evkâf-ı İslamiyye Matbaası, İstanbul, s. 732; James W. Redhouse, *Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yay., İstanbul 2006, s.2035; Muallim Nâci, *Lügat-ı Nâci*, Çağrı Yay., İstanbul 1995, s. 864; Ahterî Mustafa Efendi, *Ahterî-i Kebîr*, (haz.: Ahmet Kırkkılıç, Yusuf Sancak), TDK Yay., Ankara 2009, s. 639; Ali Nazîmâ, Faik Reşad, *Mükemmel Osmanlı Lügati*, haz.: Necat Birinci, vd.), TDK Yay., İstanbul 2009, s. 273; İbrahim Cûdî Efendi, *Lügat-ı Cûdî*, (haz.: İsmail Parlatur, vd.), TDK Yay., Ankara 2006, s. 318.

⁵²⁶ Necla Pekolcay, *Mevlid*, Dergah Yay., İstanbul 1980, s. 17; F. Kadri Timurtaş, *Mevlid (Vesiletü’n-Necât)*, KBY, İstanbul 1980, s. III; Hasan Aksoy, “Eski Türk Edebiyatı’nda Mevlidler”, *TALİD, Eski Türk Edebiyatı Tarihi I*, 2007, s. 323; Semra Alınlmaz, Mevlit ve Türk Edebiyatında Mevlit Türü, *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S: 13, 1999, s. 196.

⁵²⁷ M. Fatih Köksal, KÖKSAL, M. Fatih, *Mevlid-nâme*, TDV Yay., Ankara 2011.s. 47-53.

⁵²⁸ Necla Pekolcay, *Mevlid*, s. 46-48.

⁵²⁹ Hasibe Mazioğlu, “Türk Edebiyatında Mevlit Yazan Şairler”, *Türkoloji Dergisi*, C: VI, S: 1, 1974, s. 60-62.

⁵³⁰ Hasan Aksoy, “Eski Türk Edebiyatı’nda Mevlidler”, s. 326.

sal'ın yaptığı araştırmalarda Türk edebiyatında müellifi ve nüshaları bilinen mevlidlerin sayısının 122 olduğu tespit edilmiştir.⁵³¹

Mevlidler umumiyetle tevhid, münâcât ve na't ile (bazılarında ashâb-ı kirâma, çehâr-yâr-ı güzîne methiye ile) başlamakta, kâinatın zuhur kaynağı olan nûr-ı Muhammedî'den bahsedilerek Hz. Peygamber'in doğumuna geçilmekte, onun mi'râcı ve diğer mucizelerinin anlatılmasının ardından vefatı konusuna yer verilmekte, en sonunda Resûl-i Ekrem ve ashabı başta olmak üzere eseri yazan, okuyan ve dinleyenler için bir dua ile sona ermektedir. Hemen her faslın bitiminde içinde Hz. Peygamber'e salâtın da bulunduğu tekrar beyitleri yer almaktadır.

Mevlid metinlerinin birçoğu aruzun "Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün" vezniyle ve mesnevi tarzında yazılmıştır. Mevlidlerde, yer yer ayet ve hadislerden iktibas ve telmihler yapılarak anlatılanlar desteklenmeye çalışılmış; Ehl-i Sünnet inancı doğrultusunda bid'at denebilecek fikirlere yer verilmemiştir.⁵³²

Divan şairlerini derinden etkileyen bu türün, şekil⁵³³ ve muhteva özellikleri bakımından aralarında büyük benzerlikler olduğu gibi farklar da bulunmaktadır. Bu noktadan hareketle edebiyatımızdaki mevlid türünün çerçevesinin belirlenmesi, hangi manzumelerin bu tür içinde değerlendirilmesi gerektiği önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu vesileyle Türk edebiyatında "Mevlid" başlığı taşıyan veya mevlid olarak kabul edilen metinleri muhteva itibarıyla iki grupta değerlendirebiliriz:

1. Mevlid, her şeyden önce Hz. Peygamber'in doğumundan bahseden eserlerin genel adıdır. Bu çerçevede siyer kitaplarının mevlid sayılıp sayılmayacağı sorusu akla gelmektedir. Siyer kitaplarının birçoğu Nûr-ı Muhammedî'nin yaratılışından başlayarak Hz. Peygamber'in dünyaya teşrifleri, mucizeleri, gazaları, vefatı gibi birçok mevlidde anlatılan unsurları daha ayrıntılı ve hacimli bir şekilde işlemektedir. M. Fatih Köksal, siyer-mevlid ilişkisine değinirken Yazıcıoğlu'nun Muhammediye'sini örnek vererek bu eserin nazım şekli, vezin ve vasıta beyitleri gibi birçok biçim özelliğiyle Süleyman Çelebi'nin mevlidine benzediğini fakat eserin mevlidden daha ayrıntılı bir muhtevaya sahip olması sebebiyle mevlid sayılmayacağını ifade etmektedir.⁵³⁴ Bu görüşe biz de katıl-

⁵³¹ M. Fatih Köksal, *Mevlid-nâme*, s. 58-78.

⁵³² Hasan Aksoy, "Mevlid, Türk Edebiyatı", *TDVİA*, C: 29, Ankara 2004, s. 482-483.

⁵³³ Mevlitlerin şekil özellikleriyle ilgili olarak bk.: Süleyman Eroğlu, "Edebî Bir Tür Olarak Mevlitler -Şekil Özelliklerine Dair Bazı Değerlendirmeler-", *UÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 18, 2010, s. 125-141.

⁵³⁴ M. Fatih Köksal, *Mevlid-nâme*, s. 29.

maktayız. Bu bağlamda siyer kitapları, mevlid olarak kabul edilemez. Ama mevlidler, siyer türünün alt başlığı altında incelenebilir. Bu yüzden mevlidleri, ana temasını Hz. Peygamber'in doğumundan bahseden eserler olarak nitelendirmek doğru olacaktır. Bazı mevlidlerde bahsi geçen mi'rac, mucizât, vefât-ı nebî ve vefât-ı Fâtıma gibi bölümler, mevlidlerin tâlî bölümleri olarak değerlendirilmelidir.

2. Mevlid denilince akla gelen ilk eser, Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necât isimli meşhur mesnevisidir. Kendisinden sonra yazılan birçok esere ilham kaynağı olan bu eser, mevlid türüyle özdeşleşmiştir. Bu yüzden ki mevlid denilince sadece Hz. Muhammed'in doğumu ve bu çerçevede gelişen olayların anlatıldığı eserler akla gelmektedir.

Bu bağlamda Hz. Muhammed dışındaki kimselerin doğum hadisesini anlatan ve aynı adla anılan eserleri hangi tür içinde değerlendirmek gerektiği önem taşımaktadır. Çünkü edebiyatımızda başta Hz. Ali olmak üzere özellikle Ehl-i Beyt'in diğer üyeleri için yazılmış ve mevlid başlığı taşıyan, muhteva ve şekil özellikleri bakımından Hz. Muhammed için yazılmış mevlidlere çok benzeyen eserler mevcuttur.

Meseleye Hz. Muhammed için yazılmış diğer türler açısından bakılacak olunursa sanırız bu konunun açıklığa kavuşması daha kolay olacaktır. Örneğin hilye; edebî ıstılahta genellikle Hz. Muhammed'in fizikî görünüşünü, güzel vasıf ve sıfatlarını anlatan manzum ve mensur eserlerin genel adı olarak tanımlanmaktadır.⁵³⁵ Fakat edebiyatımızda Hz. Peygamber'in yanı sıra diğer peygamberlerin, Âl-i 'Abâ'nın, aşere-i mübeşşereden diğer sahabelerin ve evliyadan önemli zâtlar ile bazı makbul kişilerin fizikî yapılarını anlatan hilyeler de te'lif edilmiştir.⁵³⁶ Bu türün ortaya çıkış sebebi ve kaynağı, tıpkı mevlidlerde olduğu gibi Hz. Peygamber'e duyulan büyük sevgi ve saygıdır. Fakat bu durum zamanla hilyelerin, Hz. Peygamber dışındaki kişiler için de yazılmasına mani teşkil etmemiştir. Kaldı ki belki de bu yüzden Hz. Peygamber hilyelerini diğer hilyelerden ayırmak için farklı bir isimlendirmeye bile gidilmiştir. Hz. Peygamber hilyelerinin; Hilye-i Şerif, Hilye-i Fahr-i Âlem, Hilye-i Nebevî ve Hilye-i Sa'âdet şeklinde adlandırılması, bu anlayışın bir ürünü olmalıdır.

⁵³⁵ Mehtap Erdoğan, "Hâkim Mehmed Efendi'nin Manzum Hilyesi", *CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XI, 2007, s. 317-357.

⁵³⁶ Türk edebiyatındaki manzum hilyelerle ilgili tasnif için bk.: Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, CÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2011.

Bu meseleyi na't türünün durumuyla da özdeşleştirmek mümkündür. Her ne kadar na't genellikle "Hz. Muhammed'e yazılan övgü şiiri" olarak anılsa ve bilinse de başta Hz. Ali olmak üzere başka din büyükleri için yazılan şiirlere de na't adının verildiği görülmektedir.⁵³⁷

Bu çerçevede Hz. Muhammed dışında Eh-i Beyt için yazılmış mevlidleri de bu tür içinde değerlendirmek gerekmektedir. Yani Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hüseyin'in doğumuyla ilgili olayların anlatıldığı manzumeleri, mevlid türü içinde değerlendirmenin doğru olduğunu ifade etmeliyiz. Fakat şunu da kabul etmeliyiz ki bu tür mevlidler, başta Süleyman Çelebi'nin eseri etrafında şekillenmiş bir edebî tür olan mevlidin "çizgi dışı" örnekleridir.

Ehl-i Beyt Mevlidleri

Kaynaklarda; Hz. Peygamber'in sağlığında, dört halife döneminde ve Emevî saltanatı boyunca herhangi bir mevlid merasimine veya bu maksatla yapılmış kutlamaya dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu bakımdan bir ayın havasında yapılan mevlid törenlerinin resmî mahiyet kazandığı devir, Fatımîler dönemidir. Fatımîler her sene hicrî yılbaşı olan 1 Muharrem, Aşure Günü, Kurban ve Ramazan Bayramları, kandil geceleri, Nevruz, Mihrican, Feth-i Haliç gibi gün ve gecelerde çeşitli mevlid merasimleri tertip etmişlerdir. Bu törenlerde devletin ileri gelenleri ve ulema davet edilir, sarayın tül ile örtülen balkonlarından birinde bir kürsü üzerinde oturan halifenin huzurunda, Kahire'nin üç hatibi tarafından vaaz verilirdi. Fatımîler bu törenlerde Mevlidü'n-Nebî dışında Mevlid-i Ali, Mevlid-i Fâtıma, Mevlid-i Hasan, Mevlid-i Hüseyin ve Mevlid-i Halife-i Hâzır (mevcut halifenin doğum günü için) adı ile toplam altı ayrı mevlid merasimi tertip ederlerdi. Bu törenlere *Mevâlid-i Sitte* yani altı mevlid adını vermişlerdir.

Ehl-i Beyt mevlidlerinin Türk edebiyatındaki ilk örneklerine XV. yüzyılda rastlanmaktadır. Hacim ve muhteva olarak Hz. Muhammed mevlidlerine çok benzeyen bu manzumeler ekseriyetle Hz. Ali ve Hz. Fâtıma için yazılmıştır. Bunlardan müellifi tespit edilen eserler ise aşağıdaki gibidir:⁵³⁸

⁵³⁷ M. Fatih Köksal, *Mevlid-nâme*, s. 34.

⁵³⁸ Hz. Ali ve Hz. Fâtıma için yazılan mevlidlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk.: Hakan Yekbaş, *Türk Edebiyatında Hz. Ali ve Hz. Fâtıma Mevlidleri*, Asitan Kitap, Sivas 2012.

Hz. Ali Mevlidleri

Müellif	Yüzyıl	Beyit Sayısı
Muhammed	XV	118
Münirî	XVI	169 beyit
Yemînî	XVI	217 beyit
Caferî	XVI	246 beyit
Necmî Ali	XIX	75 beyit
Süleyman Celâleddin	XIX	259 beyit
Mehmed Şemseddin	XX	66 beyit
Tâhirü'l-Mevlevî	XX	33 beyit
Şemsettin Kubat	XX	113 dörtlük, 186 beyit

Hz. Fâtma Mevlidleri

Müellif	Yüzyıl	Beyit Sayısı
Abdî	XV	964 beyit
Süleyman Memdûh	XIX	83 beyit
Es'ad Erbilî	XX	74 beyit
Mehmed Şemseddin	XX	66 beyit

Mehmed Şemseddîn Ulusoy'un Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Mevlidi

Yukarıda bahsi geçen Hz. Ali ve Hz. Fâtma mevlidlerinin dışında Mehmed Şemseddîn Ulusoy'un kaleme almış olduğu "*Bahtiyâr-ı Şemsî*" başlıklı Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin mevlidi de türünün bilinen tek örneği olması bakımından dikkat çekicidir.

Bursa Mısırî Dergâhı'nın son şeyhi Mehmed Şemseddin Efendi (Ulusoy), pek çok eser kaleme almış son asrımızın önemli mutasavvıflarındandır. Bursa Mısırî Dergâhı'nı anlattığı *Gülzâr-ı Mısırî* isimli eserinin sonunda 22 Nisan 1915 tarihi itibarıyla son postnişin olarak kendi hayatından da bahsetmiştir. Müellif, bu otobiyografide özellikle kendi çocukluk dönemi, ailesi, hayatı ve çocuklarıyla ilgili başka yerlerde bulunmayacak bilgiler aktarmıştır.⁵³⁹

⁵³⁹ Şairin hayatı ve eserleri ile ilgili olarak şu kaynaklardan faydalanılmıştır: Mehmed Şemseddin, *Bursa Dergâhları ve Yadigâr-ı Şemsî I-II*, (haz.: Mustafa Kara, Kadir Atlansoy), Uludağ Yayınları,

1866 yılında Bursa'da doğan Mehmed Şemseddin Efendi'nin babası İsmail Nazîf Efendi'dir. Küçük yaşta mahallelerinde bulunan Şeker Hoca Mektebine devam etmiş, babasının memuriyeti sebebiyle 1892'de altı yaşında iken Aydın'a gitmiştir. Burada sekiz yaşında Kur'an'ı hatmetmiştir. Bir süre Köşk, Sultanhisar ve Atça kazalarında bulunduktan sonra 1895 yılında İzmir'e gelmiş ve orada Sultaniye Mektebine devam etmiştir. Ardından Bursa'ya dönerek Rüşdiye Mektebine kaydolmuştur. Babasının Mihaliç (Karacabey) vergi ve nüfus memuriyetine atanması sebebiyle tekrar okul değiştirmiş, Mihaliç Rüşdiyesi'nden 1880 yılında birincilik ile mezun olmuştur. Aynı dönemde babasından kıraât ve akâid okuyan Şemseddin Efendi, bir süre memurluk görevlerinde de bulunmuştur. Babasının vefatıyla Münzevî Dergâhu postnişini Vahyî Efendi'ye intisap etmiş, akâid, tasavvuf, hikmet ve hey'et gibi ilimleri okumuştur. Ali Rıza Efendi Dergâhu Şeyhi Mustafa Lütfullah Efendi'den tarikat adabı ve usullerini öğrenmiştir.

1884 Kasım'ında Pınarbaşı Mahallesi'nde İzzeddin Bey Cami hatipliği babasından kendisine intikal etmiş ve bu görevi vefatına kadar sürdürmüştür. Dergâhın kendisine tevcihinden sonra kardeşi kabul etmediği için Ulu Cami devirhanlığı görevini de sürdürmüştür. Mısırî Dergâhu postnişinliği yanında bir süre de İsmail Hakkı Dergâhu ve Çarşamba Dergâhu'nı vekâleten idare etmiştir.

7 Nisan 1911 tarihinde Tarih Encümeni'ne aza tayin edilmiş, ayrıca Meclis-i Meşayih, Donanma Cemiyeti ve Cihat Komisyonu azalıklarında bulunmuştur. Bir ara Bursa Kütüphanesinin tasnif çalışmalarını da yürüten Şemseddin

---

Bursa 1997; Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, C: 5, (haz.: Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), Kitabevi Yay., İstanbul 2006, s. 105-120; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, C: IV, Dergah Yayınları. İstanbul 1988, s. 1808; Z. Fahri Fındıkoğlu, "Bursa Müverrihlerinden Mehmet Şemseddin'in Hayatı ve Eserleri", *Uludağ Dergisi*, S: 34, Bursa 1941, s. 36-45; Kadir Atlansoy, *Bursa Şairleri*, Asa Kitabevi, Bursa 1998; Mustafa Kara, "Bursalı Bir Tarihçi Mehmet Şemseddin (Ulusoy) Efendi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: 3, S: 3, 1991, s. 99-105; Yusuf Kabakçı, "Bursalı Mutasavvıf Tarihçi Mehmed Şemseddin Efendi ve Seyahatnamesi 'Dildâr-ı Şemsî'", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: 17, S:1, 2008, s. 263-282; Mustafa Tatcı, "Mehmed Şemseddin Mısırî'nin Bir Risalesi", *Tarih ve Toplum*, S. 97, Ocak 1992, s. 48-51; Mustafa Tatcı-Kâmil Akarsu, "Mehmed Şemseddin Efendi'nin Makaleleri: IV Din-Vatan", *Yedi İklim*, VI/46, Ocak 1994, s. 60-61; Mustafa Tatcı-Kâmil Akarsu, "Mehmed Şemseddin Efendi'nin Makaleleri: Osman Gazi ile İlgili Bir Nutuk", *Yedi İklim*, V/43, Ekim 1993, s. 48; Mustafa Tatcı-Kâmil Akarsu, "Mehmed Şemseddin Efendi'nin Makaleleri: Tekâyâ", *Yedi İklim*, V/42, Eylül 1993, s. 25-26; Mustafa Tatcı-Kâmil Akarsu, "Mehmed Şemseddin Efendi'nin Makaleleri: V Kur'an", *Yedi İklim*, VI/47, Şubat 1994, s. 46; Mustafa Tatcı-Kâmil Akarsu, "Mehmed Şemseddin Efendi'nin Makaleleri: Vahdet-i Vücut", *Yedi İklim*, V/40, Temmuz 1993, s. 117-118; Raif Kaplanoğlu, "Mehmed Şemseddin Ulusoy'un Kitapları: Hâkisâr-ı Şemsî", *Bursa Araştırmaları Kent Tarihi ve Kültürü Dergisi*, S: II, 2003, s. 56-57.

Efendi; 1927'de kütüphane teftişi ve tetkiki ile görevlendirilmiş, 1932'de Halkevi Tarih Komisyonunda çalışmıştır.

Soyadı Kanunu ile birlikte "Ulusoy" soyadını almıştır. Hayatının büyük bir bölümünü maddî sıkıntılar içinde geçiren Şemseddin Efendi, İstanbul'da 9 Ekim 1936 tarihinde vefat etmiştir. Vasiyeti üzerine İstanbul Merkez Efendi Kabristanı'nda Niyâzî-i Mısırî'nin kardeşi Şeyh Ahmed Efendi'nin yanı başına defnedilmiştir.⁵⁴⁰

Yakın dostu olan İbnülemin Mahmut Kemal, onun hakkında şu tespitlerde bulunmuştur:

"Vatanı olan Bursa'da yetişen ulema, meşayih, şuaraya ve Bursa kabirlerinde medfûn meşahire, camilere, medreselere, tekkelere, türbelere vesair mevadda dair –büyük küçük ve manzum, mensur- elli eser yazdı. Bütün eserinin ünvanı kendi ismine muzaaftır. 'Behâr-ı Şemsî, Ezhâr-ı Şemsî, Bergüzâr-ı Şemsî" gibi..

'Eş'âr-ı Şemsî' namındaki Dîvan'ı, 600 sahife kadardır. Biçare âdemin yalnız başına ve zaruret içinde vücuda getirdiği bu kadar eserden –Bursa meşayihunun terceme-i hâllerini ihtiva eden- Yâdigâr-ı Şemsî'nin ancak yarısı basılabildi.

*Memleketlerinde son zamanlarda O'nun gibi himmetli, gayretli bir müellif yetiştiği için umum Bursalılar, bilhassa ilme mensup olanlar iftihar etmeli ve eserlerini bastırarak ziya'dan kurtarmağa çalışmalıdırlar. Çünkü O'nun gibi bir gayret-i mücesseme her vakit yetişmez."*⁵⁴¹

Aynı zamanda bir şehir tarihçisi olan Mehmed Şemseddin Efendi, başta "Bursa Dergâhları" olmak üzere yaşadığı şehre ait maddî ve manevî kültür değerlerinin birçoğuyla ilgilenmiştir. Bursa tarihiyle ilgili mühim gördüğü konuları araştırmayı ve kayda geçirmeyi kendisine vazife saymasına ve bu kadar velud bir şahsiyet olmasına rağmen maalesef sağlığında sadece Yâdigâr-ı Şemsî'nin birinci cildinden ve Mevlid'inden başka bir eseri basılmamıştır. Mehmed Şemseddin Efendi'nin te'lif etmiş olduğu bazı eserleri alfabetik olarak şöyle sıralayabiliriz:

1. Bahâr-ı Şemsî: Bir çeşit tezkire olan Bahâr-ı Şemsî, Bursalı İsmail Beliğ'in Gûldeste-i Riyâz-ı İrfân adlı eserinin devamı niteliğindedir. Eser, XIX. asrın ikinci yarısından itibaren Bursa ve Türkiye'de yetişmiş ulema ve hulefanın biyografilerini içermektedir.
2. Bergüzâr-ı Şemsî: Şemseddin Efendi'nin çeşitli konulardaki makalelerini topladığı eserdir.

⁵⁴⁰ Mustafa Kara, "Bursalı Bir Tarihçi Mehmet Şemseddin (Ulusoy) Efendi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S: 3, 1991, s. 100-105.

⁵⁴¹ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, C. IV, Dergah Yayınları. İstanbul 1988, s. 1808.

3. Devvâr-ı Şemsî: Bursa medreseleri hakkında yazılmıştır.
4. Dildâr-ı Şemsî: Mehmed Şemseddin Efendi'nin seyahatlarını anlattığı hatıra türünde bir eserdir.
5. Diyâr-ı Şemsî: Bursa tarihine ait 800 sayfalık bir eserdir.
6. Eş'âr-ı Şemsî: Müellifin kendi şiirlerinden oluşan divanıdır.
7. Ezhâr-ı Şemsî: Bursalı veya Bursa'ya mensup şairlerin terceme-i hâllerini anlattığı eserdir.
8. Gamhâr-ı Şemsî: Bursa'ya ait hikâye ve fıkraları içermektedir.
9. Gülzâr-ı Mısırî: Niyâzî-i Mısırî'nin tafsilatlı hayat hikâyesi ile ondan sonra gelen Mısırî halifelerinin isimlerini ve hayatlarını anlatmaktadır.
10. Hâkisâr-ı Şemsî: Bursa'daki bütün sûfî, selâtîn, şeyhülislam vb. türbelerin anlatıldığı 254 sayfalık bir eserdir.
11. İftihâr-ı Şemsî: Ehl-i Beyt hakkındaki şiirleri kapsar.
12. İhtâr-ı Şemsî: Eski dönem yaşamı ile kendi devrindeki yaşamı mukayese ettiği eserdir.
13. İhtiyâr-ı Şemsî: Eski şairlerden beğendiği şiirleri topladığı antoloji niteliğinde bir eserdir.
14. İntizâr-ı Şemsî: Bursa ve çevresindeki batıl itikatları ve hurafeleri anlatmaktadır.
15. İtimâr-ı Şemsî: Bursa Ulu Cami'ndeki yazıları ve tarihçelerini aktarmıştır.
16. İtizâr-ı Şemsî: Kendi zamanında çıkan "*Akl-ı Selîm*" isimli esere cevap niteliğindedir.
17. İztırâr-ı Şemsî: Sosyal hayata dair eleştirilerini içeren yazılarını topladığı kitabıdır. Eserdeki yazıların bir kısmı, Bursa'da "*Yeni Fikir Gazetesi*"nde Ağababa müstear ismiyle neşredilmiştir.
18. Karâr-ı Şemsî: Bursa mezarlıklarındaki meşhur kişilerin isimleri, hangi kitaplarda terceme-i hâllerinin bulunduğu, medfenlerinin belli olup olmadığını gösteren önemli bir eserdir.
19. Medâr-ı Şemsî: Bursa camileri ve kitabeleri hakkındadır.
20. Misbâr-ı Şemsî: Bazı kişilerin doğumları, vefatları ve inşa edilen binalar için yazdığı tarih manzumelerini ihtiva eder.
21. Mi'yâr-ı Şemsî: Okuduğu tarih kitaplarındaki yanlışlıkları düzelttiği bir eserdir.
22. Yâdigâr-ı Şemsî: Bursa'da o dönem için mevcut olan tekke ve zaviyeleri ve buralarda görev yapan meşâyih-ı kirâmı ayrıntılı bir biçimde anlattığı eserdir. İki cilt hâlinde olan bu eserin 274 sayfadan oluşan birinci cildi Arap alfabesiyle 1916'da Abbas Halim Paşa'nın yardımıyla basılmıştır.⁵⁴²

⁵⁴² Yusuf Kabakçı, "Bursalı Mutasavvıf Tarihçi Mehmed Şemseddin Efendi ve Seyahatnamesi

Bildirimize konu olan ve muhtevasında Hz. Muhammed ile Ehl-i Beyt'inin mevlidlerinin yer aldığı eserinin adı ise *"Mesâr-ı Şemsu'l-Mısrî Fi'l-Mevlidi'l-Muhammedî"* başlığını taşımaktadır. Eserin ne zaman yazıldığına dair kesin bir bilgimiz yoktur. Mevlid, Bursa'da te'lif edilmiştir. Arap harfli metin, 1924 yılında Mısır'da İ'timâd Matbaasında basılmıştır. Mevlidlerin Latin harfli metni, Mustafa Kara tarafından 2008 yılında Latin harflerine aktarılmıştır.⁵⁴³

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e hitaben yazılmış mevlid, *"Bahtiyâr-ı Şemsî"* başlığını taşımaktadır. Manzume 66 beyittir. Mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Mevlid aşağıdaki bölümlerden oluşmaktadır:

Giriş Bölümü

Tevhid-i Bârî: 12 beyit

Sebeb-i Te'lif: 16 beyit

Ana Bölüm

Mebhas-ı Hilkat-i Nûr: 9 beyit

Velâdet-i Neyyireyn: 16 beyit

Hâtîme

Münâcât: 13 beyit

***"Bahtiyâr-ı Şemsî"*nin Muhtevasına Dair**

Mevlidin *Giriş* bölümünde *"Tevhîd"* türünde bir mesnevi yer almaktadır. Bu bölüm, klasik mevlid metinlerinde olduğu gibi besmeleyle başlamaktadır:

Zikr-i Hak'la başlayalım evvelâ

Zikr-i Hak'la eyleyelim ibtidâ

Ardından Hz. Peygamber, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'in övüldüğü beyitler gelmektedir. Bu bölümde Mehmed Şemseddin Alevî-Bektaşî kültüründe yaygın olan bir inanışı ve motifi dile getirmektedir.

Hz. Muhammed mevlidlerinin tesiriyle Ehl-i Beyt için yazılan mevlidlerde de rastladığımız bu inanışa göre Hz. Ali'nin nûru, Hz. Muhammed ile birlikte yaratılmıştır. Bu inanış, büyük ölçüde nübüvvet-velâyet kavramları etrafında ifade edilmektedir. Alevî-Bektaşî edebiyatında sıkça geçen *"Muhammed-Ali"* ibaresi, nübüvvet ve velâyetin iç içe geçtiği bir özün ifadesidir.

⁵⁴³ "Dildâr-ı Şemsî", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: 17, S:1, 2008, s. 270-271.

⁵⁴³ Mehmed Şemseddin el-Mısrî, *Mesâr-ı Şemsu'l-Mısrî Fi'l-Mevlidi'l-Muhammedî*, (haz.: Mustafa Kara), Sır Yayıncılık, Bursa 2008.

Hz. Ali'yi yüceltme endişesinin bir sonucu olarak onun Hz. Muhammed'le "bir" olduğu ya da "aynı hamurdan" yaratıldığı birçok Alevî-Bektaşî şair tarafından ifade edildiği gibi Mehmed Şemseddin tarafından da aynı şekilde ele alınmıştır:

Nûr-ı vâhiddir Muhammed'le Ali

Bir vücûddur çün nebî ile velî (8. Beyit)

Müellif "*Sebeb-i Te'lîf*" başlığı altında, bu manzumesinden önce Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fâtma için de mevlid kaleme aldığını, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin mevlidini de müminlerin duasını almak için yazdığını söylemektedir:

Dilerim Hak'dan bana olsun mu'în

Yazayım mevlid-i pâk-i neyyireyn (24. Beyit)

"*Mebhas-ı Hilkat-ı Nûr*" başlığı altında ise Hz. Ali'nin nûrunun, Hz. Muhammed ile birlikte yaratıldığı tekrar edilmiştir:

Hak teâlâ kenz-i mahfîyken zuhûrun diledi

Evvelâ geldi vücûda nûr-ı pâk-i Ahmedî

Kıldı o nûra tecellî iki kısım oldu o nûr

Bir nübüvvet bir velâyetdir ikiye bir dinür (29-30. Beyit)

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in doğumlarının anlatıldığı asıl bölüm ise "*Velâdet-i Neyyireyn*" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Hicret'in ikinci yılında Hz. Ali ve Hz. Fâtma'nın evlendiği, nübüvvet denizi ile velayet ikliminin bir araya geldiği, evliliklerinin üçüncü yılında Hz. Hasan'ın, dördüncü yılında da Hz. Hüseyin'in dünyaya geldiği anlatılmaktadır. Bu beyitlerin ardından Ehl-i Beyt'in övüldüğü mısralar gelmektedir.

Sâl-i sâlisde cenâb-ı Fâtımâ Hayrünnisâ

Etdi tevîd geldi dünyâya Hasanü'l-Müctebâ

İki gün sonra oluptur hâmile Fahrünnisâ

Sâl-i râbîde cihâna geldi şâh-ı Kerbelâ

Her ikisi pâk-gevher saf-mücessem nûrdur

Hâdimeyni anların Cebrâ'îl ile hûrdur (40-42. Beyit)

Velâdet bölümünde, klasik mevlid metinlerinden farklı olarak doğum hadisesinin ayrıntılarına girilmemiştir. Şairin amacı her iki kardeşi, doğumları vesilesiyle övmektir. Bundan dolayı eserin bu bölümü bir anlamda na't özelliği de taşımaktadır. Velâdet bahsinin ardından eser, bir münâcâtla sona erer.

Sonuç

Kültür ve edebî yaşamımızda genellikle Hz. Muhammed'in doğumunu anlatan eserler olarak vasıflandırılan mevlid, edebî bir tür olmasının yanı sıra Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necât isimli eseriyle özdeşleşmiştir. Bunun bir yansıması olarak edebiyat tarihimizde Hz. Muhammed dışındaki din büyükleri için yazılan mevlid metinlerinin pek dikkate alınmadığı veya bu tür içinde değerlendirilmediği görülmüştür. Hâlbuki mevlid türünün genel tanımı ve mahiyeti dikkate alındığında din büyükleri için yazılan eserlerinde bu tür içinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Kaldı ki özellikle Fâtımîler döneminde Hz. Muhammed'in mevlidinin yanı sıra Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hüseyin'in mevlidi de kutlanmaktadır.

Bu bilgilerden hareketle Hz. Ali başta olmak üzere Ehl-i Beyt'in diğer üyelerinin doğum hadisesinden bahseden metinlerin de mevlid türü içinde değerlendirilmesi gerektiğine inanıyoruz.

Tebliğimize konu olan mevlid metni, Hz. Muhammed için söylenmiş olan mevlidlere göre muhtasar bir metindir. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi mevlid türünün sadece Hz. Muhammed için yazılmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Bahtiyâr-ı Şemsî

Tevhîd-i Bârî

Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lün

- 1 Zikr-i Hak'la başlayalım evvelâ
Zikr-i Hak'la eyleyelim ibtidâ
- 2 Zikr-i Hak'la kâ'im oldı kâ'inât
Zikr-i Hak'la oldı mevcûd mümkinât
- 3 Nâm-ı Hakk'ı yâd eden mezkûr olur
Kalbi hubbullâh ile pür-nûr olur
- 4 Dedi Allâh yâd edin çok çok beni
Rûha kalb etsem gerektir ol teni

- 5 Zikr-i Hak'dır rûha olmuşdur gıdâ
Zâkirîndir mazhar-ı feyz-i Hudâ
- 6 Sâniyen hamd edelim çün Kibriyâ
Kibriyâdır hamde bulmak bî-riyâ
- 7 Edelim arz-ı senâ Peygamber'e
Sad-selâm olsun Cenâb-ı Haydar'a
- 8 Nûr-ı vâhiddir Muhammed'le Alî
Bir vücûddur çün nebî ile velî
- 9 Onları tefrîk etmez mü'minîn
Râzı olmaz buna aslâ mülhidîn
- 10 Oldı mahbûb-ı ilâhî Mustafâ
Yek-vücûddur hamse-i Âl-i 'Abâ
- 11 Bunları her kim severse bî-riyâ
Râzı vü hoşnûd olur andan Hudâ
- 12 Aşk u şevkle rûhuna etsin salât
Rûz u şeb Âl-i 'Abâ'ya kâ'inât

Sebeb-i Te'lîf

Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lün

- 13 Evvelâ Türkçe mevlüd-i şerîf
Yazdı Süleymân Efendi pek latîf
- 14 Yazdılar mevlüdi yüze karîb
İlk şeref oldı Süleymân'a nasîb
- 15 Gerçi var bir haylî mevlüd-i Nebî
Cümleye fâ'ik Süleymân Çelebi
- 16 Ceddimiz Âkîf Efendi pür-sürûr
Yazdığı mahdûd mahalde okunur

- 17 Pey-rev olmak istedim bî-iktidâr
Çok şükür kıldı muvaffak Kirdigâr
- 18 Abd-i âciz bu gürûha iltihâk
Etmek için yazmışım bir nüsha bak
- 19 Ben ki âciz iktidârsız bendeyim
Hubb-ı peygamber ile dil-zindeyim
- 20 Mâdihîn-i Ahmedîden diyenler
Beni de ol zümreden add edeler
- 21 Yoksa ben kimim edem medh-i Nebî
Mâdihi Hak ola ol zâtın celî
- 22 Bir de Mevlüd-i Alî yazdım idi
Mevlid-i Zehrâ'da ta'kîb eyledi
- 23 Şimdi arzum yazayım sıbteyn için
Mevlid-i pâk-i Hasan Hüseyin için
- 24 Dilerim Hak'dan bana olsun mu'în
Yazayım mevlid-i pâk-i neyyireyn
- 25 Okuyandan dinleyenden bir du'â
Eyliyor Şemsî-i Mısri çok recâ
- 26 İnd-i Hak'da 'ind-i peygamberde bu
Ola makbûl münteşir bu sû-be-sû
- 27 Ümmet-i fahr-i cihândan ol Hudâ
Râzı olsun eylesün lutf u 'atâ
- 28 Cân u dilden edelim 'arz-ı senâ
Hamse-i Âl-i 'Abâ'ya dâ'imâ

Mebhas-ı Hilkat-i Nûr

Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün // Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lün

- 29 Hak Te'alâ kenz-i mahfiken zuhûrun diledi
Evvelâ geldi vücûda nûr-ı pâk-i Ahmedî

- 30 Kıldı ol nûra tecellî iki kısım oldu o nûr
Bir nübüvvet bir velâyetdir ikiye bir dinür
- 31 Ol nübüvvet nûrı oldu Mustafâ'ya müntakil
Hem velâyet Murtaza'ya oldu mahsûs müstakil
- 32 Duhter-i fahr-i cihânı aldı bâ-emr-i Hudâ
Mîhr-i şâh-ı enbiyâdır şîr-i Yezdân Murtazâ
- 33 Ger seni halk etmeseydi Hazret-i Rabbü'l-'ulâ
Fâtıma'ya küfv bulunmazdı demişdi Mustafâ
- 34 Akd olundu Murtaza'ya Hazret-i Zehrâ o gün
Cennet-i a'lâda da dünyâda da oldu düğün
- 35 Geldi fermân-ı ilâhî Fâtımâ rûz-ı cezâ
Her kime etse şefâ'at dedi makbûldur bana
- 36 Hak şefî' etsin bize rûz-ı cezâda anları
Sâyesinde sâyebân kılsın bu 'âciz kulları
- 37 Edelim 'arz-ı tehâyâ rûz u şeb Peygamber'e
Eylesün Allâh selâmı hânedân-ı Haydar'a

Velâdet-i Neyyireyn

Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lâ tün // Fâ 'i lâ tün / Fâ 'i lün

- 38 Bu nikâh emr-i ilâhî ile olduğu zamân
Sâl-i hicret ikide şehr-i sıyâm idi evân
- 39 Etdi deryâ-yı nübüvvetle velâyet iktirân
Zâhir oldu bu ikiye lü'lü-i ve'l-mercân
- 40 Sâl-i sâlisde cenâb-ı Fâtıma Hayrünnisâ
Etdi tevîd geldi dünyâya Hasanü'l-Müctebâ
- 41 İki gün sonra oluptur hâmile Fahrünnisâ
Sâl-i râbî'de cihâna geldi şâh-ı Kerbelâ
- 42 Her ikisi de pâk-gevher saf-mücessem nûrdur
Hâdimeyni anların Cebrâ'il ile hûrdur

- 43 Bunları medh eylemek mümkün değildir mutlakâ
Cümlesi tâhir mutahhar dedi Kur'ân'da Hudâ
- 44 Kim severse bunları aynıyla sevmiştir beni
Beni sevmek Hakk'ı sevmek gibidir dedi Nebî
- 45 Yine fermân etdi bir defâ Resûl-i Kibriyâ
Ben Hüseyin'den dahi bendendir Hüseyin-i Kerbelâ
- 46 Onların hakkında nâzil oldu Kur'ân-ı mübîn
Hubb-ı evlâd-ı Muhammed oldu çün erkân-ı dîn
- 47 Haklarında var iken bunca nusûs ile hadîs
Etdiler âhir şehîd ol zâtları kavm-i habîs
- 48 Yâdigâr-ı fahr-i 'âlemdir Hüseyin ile Hasan
İftihâr-ı nev'-i âdemdir Hüseyin ile Hasan
- 49 Efdal-i halk-ı Hudâ'dır vâlidî ba'de'r-Resûl
Mâderî Hayrûnnisâ'dır Fâtımâ oldur Betûl
- 50 Nâzil oldu haklarında *hel etâ* vü *innemâ*
Oldılar Âl-i 'Abâ mahbûb-ı zât-ı Kibriyâ
- 51 Medhi mümkün olmuyor kâbil değil yazsın kalem
Oldu bunlar müznibînin şâfi'i çekme elem
- 52 Gerçi zâhirde beşerdir bunların nûr sîreti
Cümle mahlûkdan mukaddemdir zuhûr u hilkatî
- 53 Ey eden Hak'dan ümîd-i mağfiret kurbet 'atâ
Eyleyin Âl-i 'Abâ'ya sad-tahiyyât sad-senâ

Münâcât

- 54 Yâ İlâhî sen celâlinle tecellî kıl bana
Hüsn-i ahlâk ile mevsûf et beni yâ Rabbenâ
- 55 Feyzine mazhar kılıp insân-ı kâmil et beni
Rûhumu eşbâh edip ervâha kalb eyle teni

- 56 Mazhar-ı esmâ-i küllî et be-hakk-ı Mustafâ
Hakk-ı Zehrâ hürmet-i fazl-ı 'Aliyyü'l-Murtazâ
- 57 Eyle ihsân-ı selâmet her iki 'âlemde sen
Hürmet-i şâh-ı şehîd-i Kerbelâ hakk-ı Hüseyin
- 58 Eyle yâ Rabbî 'Alî Zeynelabâ'nın hürmeti
Bâkır vü Ca'fer'le Mûsâ ve Rızâ'nın hürmeti
- 59 Şâh Takî vü Nakî vü Askerî'nin hakkı-çün
Mehdî-i sâhib-zamân-ı bihterînin hakkı-çün
- 60 Hazret-i Siddîk ü Fâruk ile Zî'n-nureyn için
Cümle Ashâb-ı Uhud Suffe Safâ Bedr'in için
- 61 Enbiyânın evliyânın asfiyânın aşkına
Etkiyânın eshiyânın asdikânın aşkına
- 62 Şemsî-i Mısrî'yi senden eyleme yâ Rab cüdâ
Behre-dâr kıl feyzin ile hürmet-i Âl-i 'Abâ
- 63 Her kulunu mazhar-ı emn ü emân kıl yâ İlâh
Ârif-i ehl-i hakikat eyle lutfunla nigâh
- 64 Kim okursa dinler ise mevlid-i sıbteyni ol
Nâ'il-i feyzin olup eyle du'âsını kabûl
- 65 Var ümîdim mazhar-ı hüsn-i kabûldür bu eser
Ola yâ Rabbî Habîb'in hürmetine mu'teber
- 66 Cân u dilden edelim rûh-ı Resûl'e salavât
Âl ü evlâdına olsun rahmet-i Hak tayyibât

TÜRK DİN MÛSİKÎSİNDE HZ. HASAN KONULU ESERLER

Prof. Dr. Ahmet Hakkı TURABİ*

“Mûsikî, insanı Allah’a en ziyade yaklaştıran bir unsurdur ve bu anlamda bütün felsefelerden üstündür” diyen Ludwig van Beethoven, bu cümlesinde mûsikînin menşei ve amacını ortaya koymaktadır. Zira “güzel ses” demek olan mûsikî ile aslında “en güzel” olan Allah en güzel seslerle anılmış olmaktadır. O’nu zikreden kullar böylelikle gerçek hüviyetine kavuşmakta ve bundan dolaydır ki mûsikî gerek ruhlara gerekse bedenlere lââyık-ı vechiyle tesir etmektedir.

İmam-ı Gazzâlî’nin ifadesiyle “udun ve evtârının, bahârın ve ezhârının tesir eylemediği bir kişinin mizâcî o kadar fâsiddir ki bunun ilâcî yoktur”.⁵⁴⁴ İnsanlık tarihi kadar eski olan mûsikî, doğumundan ölümüne kadar insanın tüm hayatında yer almaktadır. Semâvî veya gayr-i semâvî, hak veya bâtil tüm inanç sistemlerinde mûsikînin yer aldığı ve diğer sanat dallarından daha çok kullanıldığı bilinen bir gerçektir. Zira William Shakespeare (ö. 1616), mûsikînin insan üzerindeki etkisini “müzik, yerle gök arasındaki her varlığı hiç kimsenin tahammül edemeyeceği bir kudretle sarsar” şeklinde ifade etmektedir.

Mihrabdan doğan ve bu çerçevede asırlarla birlikte gelişen dini mûsikîmiz, hicri aylarımız, mübarek gün ve gecelerimiz, başta Cenab-ı Allah’a yakarışlar olmak üzere, Hz. Peygamber (s.a.v.)’e salat ve selamlar, İslam tarihindeki abide ve örnek şahsiyetleri anma doğrultusunda yazılan sözlerin, güzel bestelerle değerlendirilmesi muvacehesinde ortaya konulmuştur.

Bu meyanda İslam tarihinde gerçekleşen olaylar, tabii olarak edebiyatımızı ve bilhassa edebi malzeme kullanan dini mûsikîmizi de etkilemiştir. Bilhassa Ehl-i Beyt olarak isimlendirdiğimiz Hz. Peygamber (s.a.v.)’in torunları dini mûsikîmizde mersiye, nefes ve ilahi diye isimlendirilen formlarla anılmıştır. Hz. Ali (r. a.) ve Hz. Fatıma (r.anha) başta olmak üzere Hz. Hasan ve Hüseyin (r. anhüma) hakkında birçok eser kaleme alınmış ve ehl-i beyt aşığı, yüreği yarık müslümanlar da bu eserleri bestelemişlerdir. Müminlerin yürek yangınını hafifletmeye yönelik bu mûsikî eserleri, bir müddet sonra ciddi bir form haline gelmiş ve bilhassa tasavvufi hayatımızda derin tesirler bırakmıştır. Gerek tarikat

* Prof. Dr. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Din Musikisi Anabilim Dalı.

⁵⁴⁴ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Hoş Sadâ*, İstanbul 1958, s.2.

ayinlerinde ve zikirlerinde, gerekse ibadetlerimiz çerçevesinde okuna gelen bu eserler, bize ehl-i beyt muhabbetini vermekte ve ehl-i beyt ile ilgili bilgileri de hatırlatmaktadır.

Bu meyanda kaynaklarda, Resûlullah'a çok benzediği için Hz. Ebû Bekir'in onu, "Ey nebiye benzeyen. Ali'ye benzemeyen" diye sevdiği ve Hz. Ali'nin de buna tebessüm ettiği Hz. Hasan efendimize edebiyatın ve mûsikînin bigâne kalacağı düşünülemez.

Resûl-i Ekrem'in "cennetin efendileri" dediği ve haklarında, "Allahım! Ben onları seviyorum, sen de sev!" diye dua ettiği iki torununu çok sevdiğini, İsteklerini tereddütsüz yerine getirdiğini, onlarla oyun oynadığını, sırtına bindirip gezdirdiğini, hatta secdede iken sırtına bindiklerinde ininceye kadar kalkmadığını belirtir ve onlara olan düşkünlüğünü gösteren birçok rivayet naklederler. Bunlardan biri de şudur: Bir gün Hz. Peygamber minberde iken Hasan ile Hüseyin'in düşe kalka mescide girdiklerini görmüş, konuşmasını yanda keserek aşağı İnip onları bağrına basmış. "Cenâb-ı Hak, 'Mallarınız ve çocuklarınız sizin için birer imtihan vesilesidir' (et-Tegâbün 64/15) derken ne kadar doğru söylemiştir, onları görünce dayanamadım" dedikten sonra konuşmasına devam etmiştir (İbn Mâce, "Libâs", 20; Tirmizî, "Menâkıb", 30; Nesâî, "Cum'a", 30).

Tasavvufta, mûsikînin ruhlar üzerindeki yoğun tesirinden oldukça istifade edilmiştir. Kalplerin kasaveti, mûsikînin ahengiyle yok edilmeye çalışılmış; bir müddet sonra tarikat zikirlerinde bu eserler en önemli yeri almıştır. Hz. Ali (r.a.) efendimiz ve ehl-i beyt, bu konuda en çok zikredilen ve hakkında eser beslenen önemli şahsiyetlerdir. Zira Tasavvuf tarihinde varlığı herkes tarafından bilinen on iki tarikata ait silsilenin on bir tanesinin çıkış noktası Hz. Ali Efendimize dayandırılmaktadır. Hatta İmâm-ı Rabbânî'den gelen ve hafî bir tarikat olarak bilinen Nakşîliğin bile üç kolundan ikisinin silsileleri Hz. Peygamberden sonra Hz. Ali ile devam eder. Bu nedenlerle Hz. Ali'yi mutasavvifenin başı sayabiliriz.⁵⁴⁵

İslamiyet'i –genel kanaate göre- toplu bir şekilde kabul eden Türkler, Hz. Peygamber ve Ehl-i Beytine olan muhabbetleriyle temayüz etmişlerdir. Savaşçı bir millet olmaları hasebiyle özellikle Hz. Ali ve Hz. Hamza gibi kahramanlıkları ve cesaretleriyle ön plana çıkmış olan Ashâb-ı kirâmı kendilerine örnek almışlardır. Dolayısıyla Hz. Ali Efendimizin savaşlarını ve kahramanlıklarını anlatan "Cenk-nâme"ler, Hz. Hamza efendimizin gücü ve cesaretini hikâye eden "Hamza-nâme"ler Türk İslam Edebiyatı formu haline gelecek ve bu kitapları özellikle uzun kış gecelerinde toplu olarak okuma geleneği başlayacaktır.

⁵⁴⁵ Ubeydullah Sezikli, "Türk Din Musikisi'nde Hz. Ali Sevgisi", *Türk Kültür Coğrafyası'nda Hz. Ali Sevgisi Uluslararası Sempozyum*, İzmir 2009.

Türk Din Musikisinde sadece Hz. Hasan efendimizin konu edildiği eser yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte ehl-i beyt konulu pek çok eser içerisinde ism-i şerifi geçmektedir. Bu eserlerde daha çok kardeşi Hz. Hüseyin efendimizin ism-i şerifiyle birlikte zikredilmektedir.

Mersiye

Türk Edebiyatı'nda Kerbela hadisesini anlatan "Mersiye"ler ve bu mersiyelerin besteli hallerine genel olarak "Muharremiyye" denilmektedir.⁵⁴⁶ Bu eserlerin yazılma nedeni, Kerbela'da şedit edilen Ehl-i beyt hakkında duyulan üzüntü ve Ehl-i beyt muhabbetini kalplere yerleştirme çabasıdır. Aynı zamanda genel olarak Ehl-i beyt mensupları için yazılmış manzum eserler de tevşih ve ilahi formunda bestelenmiş ve bunlara "muharrem ilahileri" veya genel olarak "muharremiyye" adı verilmiştir.

Bu mersiyeler, mersiyehanlıkla şöhret bulmuş kişiler tarafından okunmaktadır. Bunları; Bayrâmî Yazıcızâde (V.1451), Sinânî Seyyid Seyfullah (V.1699), Gülşenî Sezâyi (V.1738), Halvetî Zekâî (1812), Nakşibendî Selâmî (V.1813), Bedevî Kazım Paşa (V.1889), Kâdirî Osman Şemsi Efendi (V.1893) olarak sıralayabiliriz.⁵⁴⁷

Yaklaşık XV. Yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan bu manzum türler içerisinde bilinen en eski ve en meşhur manzume, Yazıcıoğlu Mehmed'in (ö. 855/1451) "Muhammediyye"sindeki elli dört beyitlik "Vefâtü'l-Hasan ve'l-Hüseyin" başlıklı manzumedir. Bu manzumede Kerbela olayı, Hz. Peygamber'in mucizesi olarak değerlendirilmekte ve Yezîd, olayın müsebbibi görülerek lanet edilmektedir. Bazı kısımları Muharrem ayındaki toplantılarda mûsiki eşliğinde okunmuştur. Eser tamamen Resûlullâh'ın verdiği ilham ve âdetâ tedris ile yazılmış olup bunu, şu beyitlerde teyit etmektedir; "sana ol vermiş idi bu kitâbı/ pes ilt ona geri işbu kitâbı/ o cümle kâinâtın âfitâbı/ çün emretti bana düzdüm bu kitabı".⁵⁴⁸ Mevlidden sonra en çok şöhret kazanan eser, Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediyyesi*'dir. Muhtelif zamanlarda muhtelif kişiler tarafından bestelenen bu eserin XV. yy da bestelenmiş olması muhtemeldir. XVII. yüzyıldan itibaren bazı sanatkârların "muhammediyyehan" diye isimlendirilmeleri eserin mevlid gibi irticâlen ve beste ile okunduğunu göstermektedir. Tamamıyla şer'î bir mahiyet arz eden bu eser halk arasında da aydın zümre arasında da büyük bir takdirle karşılanmıştır.⁵⁴⁹

⁵⁴⁶ Mustafa Uzun, "Muharremiyye", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, s. 8

⁵⁴⁷ Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul 1942, c. II, s. 476.

⁵⁴⁸ Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediyye* (haz. Âmil Çelebioğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, c. I, s. 18

⁵⁴⁹ Sadeddin Nüzhet Ergun, *age*, c. I, s. 13; Sezikli, *agt*

Özellikle *Muhammediyye*'nin halk üzerinde en etkili kısmı "Vefât-ı Muhammed" bahsidir. Çünkü bu bölüm Hz. Fâtıma'nın, dört halifenin, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in vefatlarıyla ilgili mersiyelerle aşere-i mübeşşere ve ashâb-ı suffe'nin tavsifinin ardından bir münacatla sona erer. Bilhassa "Vefâtü'l-Hasan ve'l-Hüseyin", başlıklı elli dört beyitlik kerbela mersiyesi muharrem törenlerinde asırlarca okunmuştur.⁵⁵⁰ Muhammediyyehan olarak şöhret bulan isimlerin başında XVII. yüzyılda yaşayan Akbaba imamı Mehmed Zaîf ve İstanbullu Hâfız Şuhûdî Mehmet Efendi gelir.⁵⁵¹ Mersiye'nin Zâkirî Hasan Efendi tarafından nü hüft makamında yapılan bestesi Türk dinî mûsikisinde türün en çok rağbet edilen örneklerinden birisi sayılır.⁵⁵²

Mersiyeleler ağıt gibi insanları hüzne ve düşünceye sevk eden melodilerle okunur. Mersiye okumak iyi icrâ yapanların mersiyehanlıkla şöhret bulacakları kadar değer verilen bir konu idi. Yirminci asrın ilk yarısında meşhur olan mersiyehanları Aksaraylı Âmâ Yaşar, Zâkirbaşı Yaşar Baba, Hacı Fâik Bey, Nezih Bey, Said Bey, Hâfız Receb, Arap Ahmed, Hacı Hakkı, Hasan Yümnî, İbrahim Erkal, Karabba Şeyhi Haydar, Kasımpaşa da Hâşimî Dergâh'ı şeyhi Rübâbî Süreyyâ, Cerrahpaşa camii Hatip ve İmamı Hafız Mehmet Ârif Efendizâde na'than Hafız Kemal olarak sıralaya biliriz.⁵⁵³

Nefes

Hz. Hasan Efendimiz'in ism-i şerifinin en sık geçtiği dini mûsikî formumuz "nefes"tir. Bektâşî mûsikîsinin en yaygın türlerinden ve en önemli unsurlarından biri olan nefesler, melodi karakteri olarak küçük usullerle bestelenmiş ve halk mûsikîsinin etkisinde kalmıştır. Aslında bu etki mersiye, nevrûziyye, düvâz gibi diğer türler içinde söylemek mümkündür.⁵⁵⁴ Güfteleri genellikle Bektâşî şairlerin güftelerinden seçilmiştir. Üslup, ilahiler nispetle daha sade, basit ve halk mûsikîsine daha yakın bir karakter arz etmektedir.

Nefeslerde kullanılan Bektâşî raksı, Bektâşî raksanı ve Bektâşî devr-i revanı adlı usuller tamamen bu mûsikîye mahsus ve genellikle bestelenen güfteye göre yapılan usullerdir. Bu nedenle Bektâşî mûsikîsinden başka yerde fazla kullanım alanı bulamamıştır.

⁵⁵⁰ Mustafa Uzun, *agm*, s.586

⁵⁵¹ M.Nazmi Özalp, *Türk Mûsikîsi Tarihi*, Milli eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2000, c.I, s. 457

⁵⁵² Mustafa Uzun, *agm*, s.586

⁵⁵³ Cemalettin Server Revnakoğlu, "Eski Muharremlerde Mersiye ve Aşûre", *En Son Dakika*, İstanbul Kasım 1951.

⁵⁵⁴ Nuri Özcan, "Bektâşî Mûsikîsi", *DİA*, İstanbul 1992, c.V, s.371,372.

Birçok Bektâşî nefesinin şairleri biliniyorsa da bestekarı meçhuldür. Bunda Bektâşî mûsikîşinaslarının adlarını gizlemelerinin (sırratme) rolü büyüktür.

Tabidir ki her tarikatın bir âyini vardır. Özellikle Bektâşîlik gibi esas geleneklerini Anadolu köy ve kasaba Aleviliğinden alan bir tarikatın köklü temellere dayanan bir ayininin olması da gayet doğaldır. Zira Bektâşî tarikatı törenlerinde icra edilen mûsikî Türk din mûsikîsinde mevlevî mûsikîsinden sonra en zengin mûsikîdir.⁵⁵⁵

Burada şunu da belirtmeliyiz ki; Anadolu Aleviliği müziği ile şehir Bektâşîliği müziği arasında bâriz farklar vardır. Anadolu Aleviliği daha çok halk müziğine yakınken şehir Bektâşîliğinde klasik mûsikîmiz etkili olmuştur. Bunu kullandıkları sazlarda da görmemiz mümkündür. Kullanılan temel saz bağlamadır ve her boyutu kullanılır. Bağlamanın yanında Anadolu'da çöğür, ruzba, ırızva, bulgârî, cura, tambura ve divan sazı kullanılırken bunlara toplu icralarda kabak kemane, eğit, ud, cümbüş gibi mızraplı ve yaylı sazlarda eşlik edebilirdi. Bunun aksine Şehir Bektâşîleri ise klasik mûsikîmizde ki sazlara iltifat etmişlerdir. Muharrem ayı içerisinde yapılan Âyini Cem'ler de semah dönülmez. Bu toplantılarda Hz. Hüseyin ve kerbela üzerine söylenmiş nefesler ve bilhassa mersiyeler okunur.⁵⁵⁶

Genellikle kalabalık semah ayinlerinde okunan nefeslerde, bazı nakaratlar Batı müziğinde olduğu gibi "kanon" tekniği ile tekrarlanır. Bu tür nefeslere "deste", "takım" veya "erka" nefesi gibi adlar verilmiştir.

Yine kalabalık semahlarda bulunanlardan bazıları "Yâ Allah", "Yâ Şâh", "Hû", gibi sözlerle nefeslerin karar perdelerinden tekrar ederler ki buna da "dem tutmak" denilir. Bütün tarikatlarda kullanılan "perde kaldırma" tekniği de Bektâşî ayinlerinde kullanılır.⁵⁵⁷

Bektâşî mûsikîsî güftelerinin hepsi nefes tarzında olmadığı gibi, şairlerinin bir kısmı da Bektâşî değildir. Bütün Bektâşî tekkelerinin başlıca inanç temellerinden birisi Ehl-i Beyt'e özellikle Hz. Ali'ye karşı beslenen çok güçlü sevgidir. Bu sevgiyi dile getiren hemen her güfte, Bektâşî nefesi tarzında bestelenip okunmuştur. Bunun en çarpıcı örneği ünlü Mevlevî şair Şeyh Gâlib'in "ikrânımıza ser veririz ahde kavîyiz" nakaratlı müseddes tarzındaki şiirinin Bektâşî nefesi olarak bestelenip okuna gelmesidir. Tâhirü'l Mevlevî'nin (v.1951) "müncezib zerrât-ı şems-i Hazret-i Peygamberimiz /Abd-i hass-ı zâtı zehrâ-yı

⁵⁵⁵ Nuri Özcan, *ağm*, 372.

⁵⁵⁶ Ömer Tuğrul İnançer, "Bektâşî Mûsikîsî" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1994, c. II, s. 130.

⁵⁵⁷ Ömer Tuğrul İnançer, "Bektâşî Mûsikîsî" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1994, c. II, s. 130.

inâyet perveriz/ Bende-i âl-i âbâ hem biz Hüseyinî'lerdeniz güftesi de bu konuda en çok bilinen eserlerdendir.⁵⁵⁸

Bektâşî mûsikîsinde “sırrı saklama” veya “Bektâşî sırrı” kaygısından dolayı pek az kaynağa ulaşılabilir. Bektâşî mûsikîsi ile ilgili nota neşriyatı yok denecek kadar azdır. Bunların en önemlisi Ali Rifat Çağatay, Rauf Yekta, Zekâizâde Ahmet Irsoy ve Suphi Ezgi'den oluşan İstanbul Belediye Konservatuvarı Tasnif ve Tesbit heyeti tarafından tesbit edilen 88 adet Bektaşî nefesidir.

İlahiler

Türk Din Mûsikîsi'nin en çok kullanılan formu olan “ilahi”; kelime olarak “Allah'a ait” demektir. Türk Edebiyatı'ndaki manzum bir formun adı olan “İlahî”, dini Türk Mûsikîsi'nde de adı geçen formun besteli hallerine isim olmuştur. Bazı ilahiler –kadiri, Nakşibendi, gülşeni, halveti, cerrahi vb.- tarikatlere özeldir ve sadece bu dergâhlarda okunur. Bununla birlikte çoğu ilahi de umumdur ve her tarikte okunmaktadır. İlahiler, işledikleri konu açısından hicrî aylara göre tasnif edilmiş ve isimlendirilmiştir. Rebiülevvel ilahileri (kutlu doğum), zilkade-zilhicce ilahileri (hac ve kurban), ramazan ilahileri vb. gibi.

Şunu önemle belirtmek gerekir ki yukarıda bahsettiğimiz mersiye formunda yazılan manzumeler, ilahi formatında bestelenmiştir. Bu eserler ilahi üslubu içerisinde olmaları sebebiyle mersiye olarak değil, muharrem ilahileri olarak değerlendirilmektedir.

Hz. Ali, Ehl-i beyt ve bilhassa İmam Hüseyin hakkında birçok methiyelerin yazıldığı ve Kerbela hadisesi karşısında duyulan üzüntüyü ifade eden eserlerin birçok tekkede okunduğu muhakkaktır.⁵⁵⁹ Bu duygular Türk Din Mûsikîsi'nde sadece mersiye ve nefes formu içerisine hapsolmemiş, ilahi formu olarak farklı manzumeler veya aynı manzumeler farklı makam ve usûl anlayışı içerisinde bestelenmiştir. Bestelenmekle kalmamış, bilhassa muharrem ayında okuna gelmiştir.

Değerlendirme

Günümüze ulaşmış dini mûsikî besteleri içerisinde, Hz. Hasan efendimizin isminin geçtiği 41 eser tespit edebildik. Bunlardan bir tanesi Mevlevî ayini,

⁵⁵⁸ Ömer Tuğrul İnançer, Bektâşî Mûsikîsi" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1994,c. II, s. 130.

⁵⁵⁹ Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Mûsikîsi Antolojisi*, Rıza Koşkun Matbaası, İstanbul 1942, c. II, s. 475.

bir tanesi durak (mersiye), 14 tanesi nefes, geri kalan 25 tanesi de ilahi formundadır. Bektaşî geleneğinde olan Seyyid Nesimi Hz. leri dışında ki güftekarlar diğer tarikatlerin müntesibleridir. Bu eserleri besteleyen ehl-i beyt sevdalıları ise Hatipzakiri Hasan Efendi'den Cerrahi Şeyhi Muzaffer Ozak efendiye kadar oldukça geniş bir bestekâr yelpazesine sahiptir.

Eserlerde Hz. Hasan efendimiz, "Hasan, Hasen, Hasen Hülkırıza, Hasen'le Hüseyin, Hasen kurretülayn, Hasan Hüseyin, Şah Hasen ibni Ali, Mazlum Hasan, Haseneyn, Can Hasan, İmam Hasan" isimlerle anılmıştır.

Bestelerde makam olarak; 1 acemkürdi, 1 karçıgar, 6 hicaz, 1 hisarbuselik, 6 hüseyini, 1 hüseyini-saba, 2 neveser, 3 hüzzam, 1 müstear, 1 araban, 1 nihavend, 1 nühüft, 2 rast, 3 saba, 1 şivenüma, 2 segâh, 2 suzinak, 1 şehnaz, 4 uşşak makamı kullanılmıştır. Usul açısından ağırlıklı olarak sofyan ve düyek başta olmak üzere yürük semai ve aksak usuller tercih edilmiştir.

İlahiler Liste⁵⁶⁰

Güftenin ilk satır	Makam	Usûl	Beskekôr	Güfte sâhibi	Form
Âlem yüzüne saldı ziyâ âli Muhammed (Hasen başımın tacı, Hüseyin gözümde nemdir)	Hisarbuselik	Yürük Sem.	Sadun Aksüt	Seyyid Nesîmî	İlahi
Âlem yüzüne saldı ziyâ âli Muhammed (Hasen başımın tacı, Hüseyin gözümde nemdir)	Neveser	Yürük Sem.	Hüseyin Baba (Karaağaç Şeyhi)	Seyyid Nesîmî	İlahi
Ali almış sancağını eline (Hasan'ı Hüseyin'i almış yanına)	Suzinak	Düyek	Cüneyt Kosal	Yunus Emre	İlahi
Allah'ı nur semavatı (Ferkadan Hasan Hüseyin)	Hüseyini	Devrituran	Kazım Baba	Kazım Baba	Nefes
Bende-i âl-i resûl'em Mustafâ'dır sevdiğim (Şah Hasan hulkırızadır kudretilayni nebi)	Şehnâz	Düyek	Aslan Heggür	?	İlahi
Benim sevdiğimin ismi ali'dir (Hasan'la Hüseyin: ven şakkalkamer)	Nihavend	Düyek	Zeki Onaran	Turgut Koca	Nefes
Bir güzelin bendesiyem (Biri Hasan biri Hüseyin cedit Resulessekaleyin)	Segâh	Yürük sem.	?	Hilmi Dede (Baba)	Nefes
Bismillah ile başlayalım	Besteniğâr	Sengin	?	Rıza	Nefes

⁵⁶⁰ Eserleri toplanırken Aytaç Ergen, *Türk Müsikîsi Notam Programı*, Sadeddin Nüzhet Ergun, *Bektaşî Kızılbaş Alevi Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*, C.III, Rauf Yekta, *Türk Müsikîsi Klasiklerinden Bektaşî Nefesleri*, c. IV-V, BK Yayınları İstanbul 1933 isimli kaynaklardan yararlandık.

(Can feda edip rahına ol Şah Haseneyn)		sem.			
Bizimdir oniki imam (Hasen'le Hüseyin Ali bizimdir)	Hüseyini-Saba	Yürük Sem.	Ali Bey	?	Nefes
Bu matemde olan (Hüseyin'le Hasan'dır ol Resulün kurretülayni)	Hüseyini	Evsat	?	?	İlahi
Canı candır hazreti Ahmed (Kurre-i ayn-i Muhammed Şah Hasan ibni Ali)	Suzinak	Düyek	Kenan Rifai Hz.	Kenan Rifai Hz.	İlahi
Canı candır hazreti ahmed (Kurre-i ayn-i Muhammed Şah Hasan ibni Ali)	Müstear	Müsemmen	Neyzen Necib Dede	Kenan Rifai Hz.	İlahi
Canü dilden hakdan iste (Ne dileğin varsa söyle Hasan Hüseyin aşkına)	Hüzzam	Devrhindi	C. Enes Ergür	Sefer Dal Hz.	İlahi
Canü dilden hakdan iste (Ne dileğin varsa söyle Hasan Hüseyin aşkına)	Hüseyini	Yürük Sem.	Metin Alkanlı	Sefer Dal Hz.	İlahi
Dini muhammedin iki kurbanı (mazlum Hasan ile masum Hüseyin)	Hüzzam	Türk Aks.	Zeki Onaran	Turgut Koca	Nefes
Ehli vela ezelden kail olup (ashab Haseneyn bir bir gitti rah-ı bekaya)	Saba	Sofyan	Cüneyt Kosal	Ruşeni	İlahi
Ey Fatıma (Hasan Hüseyin bakıştlar)	Rast	Düyek	?	Rüşdü	İlahi
Firdevsi alada bir yanar elma (Hasan Hüseyinin gizli sırnına)	Karcıçar	Aksak	?	Veli	Nefes
Geçeriz dünyada can ü canandan (Hasan dahi dinimiz imanımız)	Hicaz	Sofyan	Hakan Alvan	Muzaffer Ozak Ef.	İlahi
Hilali muharrem gjydi karalar (Mazlum imam Hasan zehirnuş oldu)	Hüzzam	Düyek	Zeki Onaran	Turgut Koca	Nefes
İki cihan güneşi (Kemâl-i imam Hasan oldu)	Uşşak	Sofyan	Zeki Onaran	Zeki Onaran	Nefes
Küllü arzun Kerbelâ (ol Ali'nin zinnüreyini can Hasan Hüseyin'dedir)	Uşşak	Sengin Sem.	Osman Nuri Özpekel	Osman Nuri Özpekel	İlahi
Mîrâca çıkınca Ahmed-i Muhtar (Hasen hulkırmızâ geldi pişüvada)	Hicaz	Sengin sem.	Hüseyin Sebilci	Şeyh Fahreddin Ef.	İlahi
Mîrâca çıkınca Ahmed-i Muhtar (Hasen hulkırmızâ geldi pişüvada)	Hicaz	Sofyan	C. Enes Ergür	Şeyh Fahreddin Ef.	İlahi
Muhammed Mustafa'nın göz nurları canları Hasan ile Hüseyin'dir	Saba	Devr-i revan	Yeşim Çağlayan	Hasan Dede	Mevlevi Ayini
Muhammed 194ustafa'nın nesliyim ben (benim ammim Hasen)	Acemkürdi	Düyek	Abdülkadir Töre	Seyyid Nizamoglu	İlahi

hulkurmadır)					
Rivayette gelir birgün (dizinden oturmuştu Hüseyin ile Hasen şehzad)	Nühüft	-	Hatipzakiri Ha- san Ef.	Yazıcıoğlu Mehmed Ef.	Durak
Sabahın seherde niyaza geldi (Hasan ile Hüseyin'in beşiği)	Araban	Sofyan	?	Pir Sultan Abdal	Nefes
Safa geldin (Hasan errahmandır)	Hicaz	Devri re- van	?	Sefil Abdal	Nefes
Sığındım Cenab-ı Rabbüalemine (Hasan hulkırız)	Neveser	Sofyan	Kazım Baba	Kazım Baba	Nefes
Şehitlerin serçeşmesi (Hasen ile Hüseyin'dir)	Segâh	Curcuna	?	Yunus Emre	İlahi
Şehitlerin serçeşmesi (Hasen ile Hüseyin'dir)	Hicaz	Düyek	?	Yunus Emre	İlahi
Şehitlerin serçeşmesi (Hasen ile Hüseyin'dir)	Hicaz	Rak aksa- ğı	Hakan Alvan	Yunus Emre	İlahi
Şehitlerin serçeşmesi (Hasen ile Hüseyin'dir)	Uşşak	Sengin Sem.	?	Yunus Emre	İlahi
Şehitlerin serçeşmesi (Hasen ile Hüseyin'dir)	Hüseyini	Sofyan	Adnan Üzülmaz	Yunus Emre	İlahi
Şehitlerin serçeşmesi (Hasen ile Hüseyin'dir)	Hüseyini	Sofyan	Ahmet Kadri Rizeli	Yunus Emre	İlahi
Şehitlerin serçeşmesi (Hasen ile Hüseyin'dir)	Hüseyini	Sofyan	?	Yunus Emre	İlahi
Şehitlerin serçeşmesi (Hasen ile Hüseyin'dir)	Saba	Sofyan	?	Yunus Emre	İlahi
Şehitlerin serçeşmesi (Hasen ile Hüseyin'dir)	Uşşak	Sofyan	?	Yunus Emre	İlahi
Yazılmış hüsnüne (Taki Naki Hasan asker oku- dum)	Rast	Düyek	Zeki onaran	Turgut Koca	Nefes
Yürü bre yalan dünya (Hasan ile Hüseyin'i alan dün- ya değil misin?)	Şivenüma	Raksan	Danyal Mantı	Pir Sultan Abdal	Nefes

Örnek Notalar

SÜZNAK İLÂHÎ

Düyek

Güfte-Beste: Ken'an Rifâi Hz.

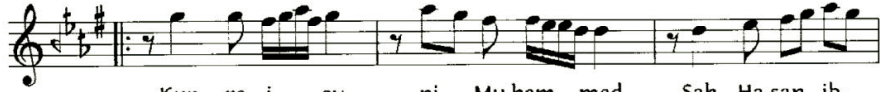
Câ- nı can- dir Haz- re-ti Ah- med Mu-ham-med
İs- te-mez ih- sâ- nı-na Al- lah A- zî- müş-

Mus- ta-fâ Ten-dehem rû- hi re- vâ- nım-
şân e- cîr İs- ti-yor an- cak mu-hab- bet

dır A-liy- yül Mür- te-zâ (S a z) Mür- te-zâ (S a z)
Eh- li Bey- te Kib- ri-yâ Kib- ri-yâ

Kur- re- i ay- ni Mu-ham- med Şah Ha-san ib-
Cân ne-dir- ki ey- le-yim dâ- im fe-dâ- yı

ni A- lî Hem Hü-sey- ni müc- te-bâ ..şâ-
Eh- li Beyt Et- me-sin aş- ku e-dep- ten

hı şe-hî- di Ker- be-lâ (S a z) Ker- be-lâ
Ken'- a- nı Al- lah cü-dâ lah cü-dâ

HİCAZ İLÂHÎ

Mîraca çıkınca Ahmed-i Muhtâr

GÜFTE: ŞEYH FAHREDDİN EFENDİ

USÛL: SOFYAN

BESTE: C. ENES ERGÜR

1- Mi ra ca çı kın ca
2- Ha sen hul kır rı der za
5- Bu FAH Rî i der ki

Ah me di Muh târ târ
gel di pi şiz bun vâ vâ
gel mi şiz bun da da

Ceb râ il ö nün de
Hü se yin şe hi di
İ mâ mî Meh di ye

reh ber de di ler ler
deş ti Ker be lâ lâ
ol mu şuz ben de de

A liy yel Mur te zâ Hay de ri ker râr
Râ hı ha kî ka ti ey le yen if şâ
Şâ hım A li gi der mah şer ye ri ne

Bir is mi ne sâ ki
E ren ler yo lun da
Mu hib ben de le re

Kev ser de di ler ler
ser ver de di ler ler
yâ ver de di ler ler

ERGÜR

3) Mâsum-i pâk imam Zeynel Âbidîn
Bâkır'ın nûrundan pür oldu zemîn
Mihrâb-ı tarîkat hem kible-i dîn
Rû-yi hakikatte Câfer dediler

4) Musa-yı Kâzım'dır hüccet ü burhân
Ali Muser-Rıza şâh-ı Horasân
Tâki ü bâ Nâki dilde nûmâyân
Birine Hasenül-Asker dediler

NÜHÜFT MERSİYE

Bestekâr : Hatip Zâkîri Hasan Efendi

Güftekâr : Yazıcızâde Mehmet Efendi

DOST

RI VA YET TE GE LİR BİR GÜN RE SU LUL LAH O LUP DÜ ŞAD

Kİ Dİ ZİNDE O TUR MUŞ TU HÜ SEYN İ LE HASENŞEH ZAD

İ Kİ SİNBA Bİ ŞEF KAT TEN BURES ME EYLE Dİ İ RAD

HEY YAR HEY YAR EV LA Dİ MU HAM MED

E RİŞ Tİ CEB RA İL DERHAL E LİN DE VAR İ Dİ UÇ SA

Bİ Rİ KA RE Bİ Rİ SA Rİ Bİ Rİ Kİ ZİL İ Dİ VE KAN

DEDİ AL LAH SELAM EY LER BUYU RURKİM RE VA Mİ DİR

BE Nİ NİCE SEVER ÇÜN KİM BA NAKARŞU' Ö PER EV LAD

HEY YAR HEY YAR Cİ YER PA RE Yİ ZEH RA

BE Nİ NİCE SEVER ÇÜN KİM BA NAKARŞU' Ö PER EV LAD

HÜSEYİNİ MERSİYE

"ŞEHİTLERİN SER ÇEŞMESİ"

USÛL : SOFYAN

GÜFTE : Hz. YUNUS

BESTE : Adnan Üzülmöz

ŞE HİT LE RİN SER ÇEŞ ME Sİ EN Bİ YA NİN
KER BE LA NİN TA İ ÇİN DE NUR PAR LAR Sİ

BAĞ RI BA ŞI EV LI YA NİN GÖ ZÜ YA ŞI
YAH SA ÇİN DA ŞOL AL KAN LA RİN İ ÇİN DE

HA SEN İ LE HÜ SE YİN DIR HÜ SE YİN DIR
HA SEN İ LE HÜ SE YİN DIR HÜ SE YİN DIR

*Şehitlerin ser çeşmesi
Enbiyânın bağı başı
Evlîyânın gözü yaşı
Hasan ile Hüseyin'dir*

*Kerbelâ'dır yazıları
Şehit olmuş gâzileri
Fatma ana kızuları
Hasan ile Hüseyin'dir*

*Kerbelâ'da bile taşlar
Okur Kur'an kesik başlar
Şehit olan o kardeşler
Hasan ile Hüseyin'dir*

*İmam Ali babaları
Muhammd'dir dedeleri
Arşın çifte küpeleri
Hasan ile Hüseyin'dir*

*Kerbelâ'nın tâ içinde
Nur balkır siyah saçında
Yatar al kanlar içinde
Hasan ile Hüseyin'dir*

*Derviş Yunus Dünya fâni
Bizden evvel gelen kanı
İkî cihânın sultânı
Hasan ile Hüseyin'dir*

Karçağar Nefes

A K S A K [♩ = 162] Fir dev si a lā da bir ya nar el

ma on se kız bin a le mi n nu ri de di

le r on se kız bin a le mi n

nu ri de di le r hü on se kız bin

a le mi n nu ri de di le ri hü

1 Firdevsi âlada bir yanar elma
On sekiz bin âlemin nuri dediler 1)
Muhammet Mustafa Hayderi Kerrar
Hünkâr Hacı Bektaş veli dediler

2 Fahri âlem elfi tacı uğruna
İki cihan boyanmıştır nuruna
Hasan Hüseyin gizli sırrına
Arşın mihrine Ali dediler.

3 Hocası onu mektebe götürdü
Elifbe demeden ma'na getirdi
Pınarı akıttı susam yetirdi
Hacısı hocası beli dediler

4 Horasan erleri Ruma gelüptür
Her kişi aklı ile yer buluptur
Üstlerinden er geçtiğin bilüptür
Kadıncık anaya dolu dediler

5 Şu geleni Şahîmerdan sanmadı
Kimi inandı kimi inanmadı
Durmadı postları delil yanmadı
Besbelli ol bizden ulu dediler

6 Şahım der ki Bektaşiyim Bektaşî
Kimdi size nasıp dağıtan kişi
Sıktı un eyldi ol yuğun taş
İsmi Bektaş kaldı veli dediler

7 Düşünüp geldiler halife pirlir
Bektaş gibi er görmedik dediler
Bize bir yeşil el nasip verdiler
Görünce tanırız eli dediler

8 Kimi inandı beli bes dedi
Kimi inanmadı nişan istedi
Bir de mübarek elini gösterdi
Buydu nasip veren eli dediler

9 Er isen darı çeçi üste otur
Ulu isen nasın işini bitir
Söz senet olmazmış senedin getir
Senetsiz çok olur veli dediler

10 Cümle erler nasiplerini buldu
Nice bin yıl bu yol batında kaldı
Urum erlerine hediye geldi
Buymuş hakkın doğru yolu dediler

11 **Veli**'m eder cümle erden uludur
Cümle erler ol sultana beli der
Şüphemiz yok hak Muhammet Alidir
İnanmıyan İblis kulu dediler

Sadettin Nüzhet beyin (Bektaşî şairleri) adlı kitabında (sahife 362) söylediğine göre beктаşilerin (Veli baba) isminde iki şairleri vardır; bunlardan biri Senirkend nahiyesine tabi İlegup karyesinde metfundur; diğeri de Rumeli'de yaşamıştır. Bu nefesin hangisine ait olduğunu bilmeyoruz.

1) Bu mısra'da bir hece fazla olduğundan «âlemin» yerine «âlem» denilmesi münasıptır.

Ustâz Sofyan

ARABAN NEFES

Beste = ?
Gülte = PİR SULTAN ABDAL

Sabahın seherde niyâze geldi
Dağlar ya Muhammed Ali çağırır
Bülbülüm figâni bağrımı deldi
Güller ya Muhammed Ali çağırır

Vird verildi gökte uyan kuzulara
Bakmaz misin gözden akan yaşlara
Sular yüzüm sürer toptan toptara
Dağlar ya Muhammed Ali çağırır

Gördüm çarkı felek semâ'ın döner
Tâlib olan müspid meyinden kanar
Yüreğime bir od düşmüş de yanar
Yanar ya Muhammed Ali çağırır

Nice aşık bu meydana derildi
Erenler erkâm yolu sürüldü
Muhammed Ali'nin kadri bilindi
Diller ya Muhammed Ali çağırır

Pirimin çevresi bahçeler bağlar
Kızıldeli çayır mevc urur çağlar
Dört bir tarafında Hü çeker dağlar
Dağlar ya Muhammed Ali çağırır

Dertli olan gelir dardın üsteler
Ana kâil olmaz kâmil ustalar
Hastalar da gelmiş dərman isteler
Dağlar ya Muhammed Ali çağırır

Muhammed Ali'nin çoktur eşigi
Aşık olanların yanar işigi
Hasan ile Hüseyin'in besigi
Sallar ya Muhammed Ali çağırır

PİR SULTAN efendim erenler nesi
Erenler nesi'dir Ali'nin aşi
Çar âlem ile hem turna avazlı
Gümler ya Muhammed Ali çağırır

15. 1. 1994

imzalı

TÜRKİYE'DE HZ. HASAN'LA İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

Ar. Gör. Sena KAPLAN*

Hiz. Hasan, sahâbeden olmanın yanı sıra Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) torunlarından olması dolayısıyla da Müslümanlar nezdinde seçkin bir konuma sahiptir. Bu nedenle ülkemizde de Hiz. Hasan üzerine akademik ya da akademik olmayan çalışmalar yapılmıştır. Akademik olmayan çalışmalar daha çok Ehl-i Beyt çerçevesinde Hiz. Hasan'ın faziletleri ve Hiz. Hasan'a duyulan sevgi üzerinde yoğunlaşırken, akademik çalışmaların genellikle Hiz. Hasan'ın hilafetine odaklandığı görülmektedir. Bu makalede ülkemizde Hiz. Hasan'la ilgili olarak yapılmış çalışmalar genel hatlarıyla ele alınacaktır.

A. Doğrudan Hiz. Hasan'la İlgili Yapılmış Akademik Çalışmalar

1. Kitaplar

Mehmet Bahaüddin Varol'un ilk olarak "*Temel Kaynaklar ve Rivayetler Işığında Hiz. Hasan*"⁵⁶¹ adıyla yayınlanmış olan kitabı, daha sonra Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından "*Hiz. Hasan*"⁵⁶² ismiyle yeniden basılmıştır. Eser, sadece Hiz. Hasan'la ilgili olarak ülkemizde bugüne kadar yapılmış tek kitap çalışması olup, beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Hiz. Hasan'ın Hiz. Peygamber (s.a.v.) dönemindeki hayatı anlatılmaktadır. Burada Hiz. Ali ve Hiz. Fatıma'nın evliliklerinden başlanarak Hiz. Hasan'ın doğumu, çocukluğu, kardeşleri ve Hiz. Peygamber'le geçen günleri ele alınır. İkinci bölümde ilk üç halife döneminde Hiz. Hasan'ın hayatı anlatılarak, İslam toplumundaki yerine temas edilir. Üçüncü bölüm, Hiz. Ali dönemine ayrılmıştır. Hiz. Ali'nin halife seçilmesi, Cemal ve Siffin mücadeleleri sürecinde Hiz. Hasan'ın rolü işlenerek, Hiz. Ali'nin Hiz. Hasan'a yönelik eleştirilerine yer verilir. Dördüncü bölümde ise Hiz. Ali dönemi sonrası, vefatına kadar geçen sürede Hiz. Hasan'ın hayatı ele alınır. Bu bölümde özellikle Hiz. Hasan ile Muâviye'nin ilişkisi ve sonuçta anlaşmaya varmaları incelenir. Bölümün sonunda da Hiz. Hasan'ın vefatı ile ilgili rivayetler değeri-

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü.

⁵⁶¹ M. Bahaüddin Varol, *Temel Kaynaklar ve Rivayetler Işığında Hiz. Hasan*, Konya 2010.

⁵⁶² M. Bahaüddin Varol, *Hiz. Hasan*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2013.

lendirilir. Son bölümde Hz. Hasan'ın şahsiyeti, ailesi ve evlilikleri meselelerine değinilerek eser sona erer. Varol'un bu eseri, hem Hz. Hasan'la ilgili olarak derli toplu bir çalışma, hem de ülkemizde alanındaki tek akademik kitap çalışması olması açılarından önemlidir.

2. Tezler

Hz. Hasan'la ilgili olarak Türkiye'de İslam Tarihi alanında yapılmış bir tez çalışması bulunmamaktadır. İslam Mezhepleri Tarihi bilim dalında hazırlanmış olan, Zeynep Alimoğlu Sürmeli'nin "*Hz. Hasan ve Soyuna Mezhebi Yaklaşımlarla Biçilen Siyasi ve Dini Rol Problematığının Analizi*"⁵⁶³ isimli yüksek lisans tezi, ülkemizde doğrudan Hz. Hasan'la ilgili olarak yapılmış tek lisansüstü tez olma özelliğini taşımaktadır. Tezde özellikle Hz. Hasan'ın hilafeti Muâviye'ye devretmesi ve sonrasında da Hz. Hasan soyundan öne çıkan bazı isimler incelenmiştir. Ayrıca Hz. Hasan'ın özel hayatına da değinilmiştir.

3. Makaleler

Hz. Hasan'la ilgili yazılmış akademik makalelerin, genellikle onun hayatının siyasi yönüyle alakalı olduğu göze çarpmaktadır. İlk makaleler Hz. Hasan'ın hayatını anlatıp, özellikle de hilafeti ve hilafetini Muâviye'ye devretmesi üzerinde yoğunlaşırken, daha sonra yazılan makalelerde doğrudan hilafeti Muâviye'ye devretmesi süreci üzerinde durulmuştur.

Hz. Hasan'ı konu alan makalelerin belki de en kapsamlısı, Adnan Demircan'ın "*Hz. Hasan ve Halifeliği*"⁵⁶⁴ adlı çalışmasıdır. Makalede Hz. Hasan'ın hilafet öncesine değinilmekle beraber, özellikle Hz. Hasan'ın Muâviye'yle giriştiği iktidar mücadelesi, aralarındaki mektuplaşma süreci ve sonrasında yaptıkları antlaşma oldukça detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Hz. Hasan'ın şahsiyeti, rivayet ettiği hadisler, vefatı ve defni ile ilgili meselelere de değinilmiştir. Hz. Hasan'ın hilafet süreciyle ilgili olarak derli toplu bir çalışma olması açısından önemlidir. Ethem Ruhi Fiğlalı'nın "*İslam Tarihinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Dönemleri (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Tedkik)*"⁵⁶⁵ isimli makalesi ise daha özet

⁵⁶³ Zeynep Alimoğlu Sürmeli, *Hz. Hasan ve Soyuna Mezhebi Yaklaşımlarla Biçilen Siyasi ve Dini Rol Problematığının Analizi*, (yüksek lisans tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, Elazığ 2012.

⁵⁶⁴ Adnan Demircan, "Hz. Hasan ve Halifeliği", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I, 1995.

⁵⁶⁵ E. Ruhi Fiğlalı, "İslam Tarihinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Dönemleri (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Tedkik)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXVI, sayı: 1, Ankara 1984.

bir çalışmadır. Hz. Hasan'a ayrılan bölümde özellikle Hz. Hasan'ın hilafet süreci ve hilafeti Muâviye'ye devretmesi üzerinde durulmuştur.

Mahfuz Söylemez'in "*Hz. Hasan'ın Hilafeti Muâviye'ye Devrinin Arkapları*"⁵⁶⁶ isimli makalesinin girişinde Hz. Hasan konusunda İslam tarihi kaynaklarında Şia ve Ehl-i Sünnet yaklaşımlarına değindikten sonra, bu dönem ile ilgili araştırma yapmanın sıkıntılarından bahsetmektedir. Sonrasında ise Hz. Hasan'a yapılan biatten söz edip, Hz. Hasan'ın Muâviye ile giriştiği mücadeleyi ve neticede de Hz. Hasan ile Muâviye arasında yapılan anlaşmayı ele alır. Antlaşma şartlarına açıklık getirdikten sonra Ehl-i Sünnet ile Şia'nın mutabakata vardığı şartlardan da bahseder.

Hz. Hasan'ın hilafeti Muâviye'ye devretmesi konusundaki bir diğer makale de Mehmet Ali Kapa tarafından yazılmış olan "*Hz. Hasan'ın Halifeliliği ve Hasan-Muaviye Andlaşması*"⁵⁶⁷ adlı çalışmadır. Bu çalışmada da Hz. Hasan'a biat edildikten sonraki süreçte Hz. Hasan ve Muâviye'yi antlaşmaya götüren sebepler, aralarındaki mektuplaşma süreci, antlaşmanın şartları ele alınmış, sonrasında da bütün bu meselelerin bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Son olarak Hz. Hasan'ın vefatı ve hilafetinin süresi konularına da değinilmiştir.

Mustafa Ağırman'ın "*Ümmü'l Fadl'ın Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e Süt Anneliği Yapması Konusundaki Rivayetlerin Tarih Açısından Tenkidli Bir Değerlendirilmesi*"⁵⁶⁸ isimli çalışması, Hz. Hasan'ın çocukluğu ile ilgili tek makaledir. Ağırman, Ümmü'l Fadl'ın Hz. Hasan ya da Hz. Hüseyin'e sütanneliği yapmasıyla ilgili hadis ve tarih kaynaklarında geçen rivayetleri verdikten sonra rivayetleri hem hadis hem de tarih açısından tenkit eder. Ancak Ümmü'l Fadl'ın Hz. Hasan'a sütannelik yapmış olduğu tarihlerde henüz Medine'de bulunmadığını ve kocası Hz. Abbas'la birlikte Mekke'de oturduğunu belirtir. Sonuç olarak da bu sütannelik meselesinin tarihi açıdan mümkün olmadığı neticesine varır.

Hz. Hasan'ın evlilikleri meselesi de onun hakkındaki tartışmaların başında gelir. M. Bahaüddin Varol, "*Hz. Hasan'ın Çok Evliliğine Dair Rivayetler Üzerine*"⁵⁶⁹ adlı makalesinde bu konuyu ele almaktadır. Rivayetlerde Hz. Hasan'ın

⁵⁶⁶ M. Mahfuz Söylemez, "Hz. Hasan'ın Hilafeti Muâviye'ye Devrinin Arkapları", *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 14, sayı: 3-4, Ankara 2001.

⁵⁶⁷ M. Ali Kapa, "Hz. Hasan'ın Halifeliliği ve Hasan-Muaviye Andlaşması", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl:1997, sayı:7.

⁵⁶⁸ Mustafa Ağırman, "Ümmü'l Fadl'ın Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e Süt Anneliği Yapması Konusundaki Rivayetlerin Tarih Açısından Tenkidli Bir Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:16, 2001.

⁵⁶⁹ M. Bahaüddin Varol, "Hz. Hasan'ın Çok Evliliğine Dair Rivayetler Üzerine", *İSTEM*, yıl:7, sa-

evliliklerinin sayısının 90'a yakın rakamlarla ifade edildiğini, ona mitlâk (çokça boşayan) lakabı verildiğini belirten Varol, Hz. Hasan'ın Hz. Peygamber'in torunu olması dolayısıyla onunla akrabalık kurmak isteyenlerin çok olabileceğini, ayrıca dönemin şartları göz önüne alınıp tarafsız bir gözle bakılması durumunda, Hz. Hasan'ın evlilikleri meselesinin anormal olmadığını belirtmektedir. Varol çalışmasında Hz. Hasan'ın evlilikleriyle ilgili olarak evliliklerinin sayısı, Hz. Hasan'ın eşlerini boşaması ve Hz. Ali'nin Hz. Hasan'ın evlilikleriyle ilgili tavrı konularındaki rivayerleri verdikten sonra konunun bir değerlendirmesini yapar. Dönemin Arap toplumunun şartlarından bahsedip, bu rivayetlerin Ehl-i Bey'te yaklaşım hususunda dikkatle ele alınması gerektiğini belirtir.

4. Ansiklopedi Maddeleri

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'ndeki "*Hasan*"⁵⁷⁰ maddesi, Ethem Ruhi Fiğlalı tarafından yazılmıştır. Hz. Hasan'ın Hz. Peygamber ve Hulefâ-I Râşidîn günlerindeki hayatından kısaca bahsedildikten sonra halifelik süreci ele alınır. Burada da Hz. Hasan'a biat edilmesi, ardından Hz. Hasan'ın Muâviye ile mücadelesi ve aralarındaki antlaşmadan söz edilir. Ayrıca Hz. Hasan'ın hayatı hakkında yapılmış olan diğer çalışmaya ek olarak, burada Hz. Hasan'la ilgili literatürden de bahsedilmiştir.

B. Dolaylı Olarak Hz. Hasan'la İlgili Olan Akademik Çalışmalar

1. Kitaplar

Dolaylı yoldan Hz. Hasan'ı ele alan kitapların başında Ehl-i Bey'te alakalı çalışmalar gelmektedir. Bu çalışmalardan bir tanesi Gülgün Uyar'ın doktora tezinden yola çıkarak yayınlanmış olan "*Ehl-i Beyt: İslâm Tarihinde Ali-Fatıma Evlâdı*"⁵⁷¹ adlı eserdir. Uyar, çalışmasında Hz. Hasan'a ayrıntılı olarak yer vermektedir. Hz. Hasan'ın hilafeti Muâviye'ye devretmesi hadisesini ve Hz. Hasan'ın evlilikleri meselesini ele alır. Hz. Hasan'ın eşlerinin Adnân ve Kahtân'a kadar neseblerini verir. Ayrıca hem tezin hem de kitabın sonunda Hz. Hasan'ın şeceresini ve Ali-Fatıma evlâdıyla ilgili olarak özet bilgileri tablolar halinde ek olarak vermiştir.

---

yr:13, 2009.

⁵⁷⁰ E. Ruhi Fiğlalı, "*Hasan*", *DİA*, XVI, İstanbul 1997, 282-285.

⁵⁷¹ Gülgün Uyar, *Ehl-i Beyt: İslâm Tarihinde Ali-Fatıma Evlâdı*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2008.

Ehl-i Beyt üzerine çalışanlardan biri de Prof.Dr. Mehmet Bahaüddin Varol'dur. Varol, doktora çalışmasından yola çıkarak kaleme aldığı "*Ehl-i Beyt Gerçeği*"⁵⁷² isimli çalışmasını, daha sonra üç kitap olarak yeniden yayımlamıştır. Bu üç kitapta Ehl-i Beyt kavramının kapsamını açıklayarak, ilk Abbasi halifeleri dönemlerinin sonuna kadar Ehl-i Beyt'in siyasi faaliyetlerini ele almaktadır. "*Ehl-i Beyt: Kavramsal Boyut*"⁵⁷³ isimli eserde Ehl-i Beyt teriminin kapsamından ve Ehl-i Beyt'in Hz. Peygamber zamanındaki konumlarından bahsetmektedir. Burada Hz. Hasan'ın Hz. Peygamber dönemindeki yerinden de Ehl-i Beyt çerçevesi içerisinde bahsedilmektedir. Ancak Hz. Hasan'ın asıl siyasi faaliyetlerinin ele alındığı eser "*Siyasallaşma Sürecinde Ehl-i Beyt*"⁵⁷⁴ tir. Burada Hz. Hasan'ın ilk dört halife zamanındaki siyasi rolü, halifelik süreci ve son olarak da hilafeti Muâviye'ye devretmek üzere anlaşma yapması ana hatlarıyla ele alınmaktadır. Üçlemenin son kitabı olan "*Hilafet Mücadelesinde Ehl-i Beyt Nesli*"⁵⁷⁵ ise Abbasiler döneminden bahsedilmekte, dolayısıyla Hz. Hasan'la ilgili bir bölüm bulunmamaktadır.

Ehl-i Beyt'le alakalı çalışmaların yanı sıra, İslam Tarihi'ndeki iktidar mücadelelerine değinen eserlerde de Hz. Hasan'ın hilafeti Muâviye'ye devretmesi konusuna yer verilmiştir. Bu tür eserlerden biri, Mehmet Ali Kapar'ın "*Halifelîğin Emevilere Geçişi ve Verasete Dönüşmesi*"⁵⁷⁶ dir. Kitapta bir bölüm Hz. Hasan'ın halife olması ve sonrasında Muâviye ile anlaşarak hilafetten çekilmesi konusuna ayrılmıştır. Burada da Hz. Hasan'a biat edilmesi, Muâviye ile Hz. Hasan arasındaki mektuplaşma süreci ve aralarındaki antlaşma değerlendirilmiştir. Hilafetin verasete dönüşmesiyle ilgili benzer bir eser de Vecdi Akyüz'ün kaleme aldığı "*Hilafetin Saltanata Dönüşmesi*"⁵⁷⁷ dir. Burada da Hz. Hasan'ın hilafeti devretmesine değinilmiştir. Hz. Hasan'ın hilafet sürecini ele alan bir başka eser de Adnan Demircan'ın "*İslam Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*"⁵⁷⁸ dir. Kitapta Hz. Hasan'ın halifelîği ve Hz. Hüseyin'in Yezid'le mücadelesi meselelerine yer verilmiştir. Hz. Hasan'a biat, Muaviye ile aralarındaki antlaşma gibi konuların yanı sıra, vefatı, ailesi ve çocuklarına da değinilmiştir. İbrahim Sarıçam'ın yazmış olduğu "*Emevî-Hâşimî İlişkileri*"⁵⁷⁹ isimli eserde ise daha çok Muâviye'nin iktidarı

⁵⁷² M. Bahaüddin Varol, *Ehl-i Beyt Gerçeği*, Şamil Yayınları, İstanbul.

⁵⁷³ M. Bahaüddin Varol, *Ehl-i Beyt Kavramsal Boyut*, Yediveren Kitap, Konya 2004.

⁵⁷⁴ M. Bahaüddin Varol, *Siyasallaşma Sürecinde Ehl-i Beyt*, Yediveren Kitap, Konya 2004.

⁵⁷⁵ M. Bahaüddin Varol, *Hilafet Mücadelesinde Ehl-i Beyt Nesli*, Yediveren Kitap, Konya 2004.

⁵⁷⁶ M. Ali Kapar, *Halifelîğin Emevilere Geçişi ve Verasete Dönüşmesi*, Beyan Yayınları, İstanbul 1998.

⁵⁷⁷ Vecdi Akyüz, *Hilafetin Saltanata Dönüşmesi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1991.

⁵⁷⁸ Adnan Demircan, *İslam Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996.

⁵⁷⁹ İbrahim Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.

döneminde Hz. Hasan'la ilişkilerine yer verilmiştir. Bunlara ek olarak İrfan Aycan'ın "*Saltanata Giden Yolda Muaviye bin Ebî Süfyan*"⁵⁸⁰ çalışmasında da çok kısaca da olsa, Muâviye ile Hz. Hasan arasındaki antlaşmaya değinilmiştir.

Hulefâ-i Râşidîn dönemini anlatan eserlerde de Hz. Hasan'a kısaca da olsa yer verildiği görülür. "*Doğuştan Günümüze Büyük İslam Ansiklopedisi*"nin⁵⁸¹ ikinci cildinde Hz. Hasan'dan çok az bahsedilmiştir. Adem Apak'ın hazırlanmış olduğu "*Anahatlarıyla İslam Tarihi 2*"⁵⁸² adlı eserde ise Hz. Hasan dönemi nisbeten biraz daha ayrıntılı olarak ele alınmış, Hz. Hasan'ın icraatlarından ve hilafeti Muâviye'ye devretmesi konuları incelenmiştir.

2. Tezler

Ülkemizde İslam Tarihi alanında sadece Hz. Hasan'la ilgili olarak yapılan yüksek lisans ya da doktora çalışması bulunmamaktadır. Ancak Ehl-i Beyt'le alakalı çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan ilki Mehmet Bahaüddin Varol'un "*Ehl-i Beyt ve Siyasi Faaliyetleri*"⁵⁸³ adlı doktora çalışmasıdır. Bu tezde Ehl-i Beyt meselesi İslam Tarihi açısından ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere, sonradan üç kitap olarak basımı gerçekleştirilmiştir. Gülgün Uyar tarafından hazırlanmış olan "*Siyasi ve İctimaî Hayatta Ali-Fâtıma Evladı*"⁵⁸⁴ isimli doktora tezi de yine Ehl-i Beyt'i ele alan bir diğer çalışma olup biraz önce değindiğimiz gibi kitap olarak yayınlanmıştır.

Ehl-i Beyt konusu, mezhepler tarihi, hadis ve tefsir gibi alanlarda da ele alınmıştır. Mehmet Nuri Genç tarafından hazırlanmış olan "*İslam Mezhepleri Tarihinde Ehl-i Beyt Kavramı*"⁵⁸⁵ isimli tezde Ehl-i Beyt kavramı incelenmiş ve mezheplerin Ehl-i Beyt hakkındaki yaklaşımlarına değinilmiştir. Mezhepler Tarihi alanında yapılmış olan bir diğer çalışma da Namık Kemal Karabiber'in "*Ehl-i Beyt Tasavvuru ve Erken Dönemdeki Yansımaları (hicri I-II. asır)*"⁵⁸⁶ adlı doktora ça-

⁵⁸⁰ İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye bin Ebî Süfyan*, Fecr Yayınevi, Ankara 1990.

⁵⁸¹ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, II, redaktör: H. Dursun Yıldız, Çağ Yayınları, İstanbul 1992.

⁵⁸² Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi 2*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.

⁵⁸³ M. Bahaüddin Varol, "*Ehl-i Beyt ve Siyasi Faaliyetleri*", (doktora tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Konya 1999.

⁵⁸⁴ Gülgün Uyar, *Siyasî ve İctimaî Hayatta Ali-Fâtıma Evladı (260/873'e Kadar)*, (doktora tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, İstanbul 2003.

⁵⁸⁵ M. Nuri Genç, "*İslam Mezhepleri Tarihinde Ehl-i Beyt Kavramı*", (yüksek lisans tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum 2003.

⁵⁸⁶ N. Kemal Karabiber, "*Ehl-i Beyt Tasavvuru ve Erken Dönemdeki Yansımaları (hicri I-II. asır)*", (dokto-

lışmasıdır. Burada da Ehl-i Beyt kavramı üzerinde durulmuş, sonrasında da Emeviler dönemi ve Abbasiler'in ilk zamanlarındaki olaylarda Ehl-i Beyt olgusu ele alınmıştır. Bunun yanı sıra Abdullah Kılıç'ın "*Kur'an-Kerim'de Ehl-i Beyt*"⁵⁸⁷ ve Yusuf Açık'ın "*Hadislerde Ehl-i Beyt*"⁵⁸⁸ çalışmaları da Ehl-i Beyt üzerine Tefsir ve Hadis alanlarında yapılmış çalışmalar olup, Hz. Hasan'a da dolaylı olarak yer verilmektedir. Bununla birlikte "*Kur'an ve Sünnette Ehl-i Beyt Kavramı*"⁵⁸⁹ isimli bir yüksek lisans çalışması daha bulunmaktadır.

Hasan Hüseyin Uyar'ın "*Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Ehl-i Beyt Eğitimi*"⁵⁹⁰ adlı yüksek lisans tezinde Hz. Muhammed'in İslam'ı ailesine öğretmesi ele alınmıştır. Genel olarak Hz. Peygamber'in eğitim metoduna değinilmekle birlikte, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in eğitiminden de bahsedilmiştir.

C. Hz. Hasan'la İlgili Diğer Çalışmalar

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Peygamber Efendimizin (s.a.v.) torunları olmaları nedeniyle halk arasında özel bir yere sahiptirler. Halkımızın onlara beslediği sevgi onları konu alan pek çok kitabın yazılmasına vesile olmuştur. Bu kitaplar akademik dilden uzak olmakla birlikte, kısaca da olsa piyasada Hz. Hasan'la ilgili yazılmış eserlere de burada değinmeye çalıştık.

Akademik olmayan eserlerde ilk dikkatimizi çeken husus, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in birlikte ele alınmalarıdır. Bu tür kitaplarda Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'le ilgili hadislerle çokça yer verilmiş, onların Hz. Peygamber (s.a.v.) yanında geçirdikleri zamana uzun uzun değinilmiştir. Hz. Peygamber'le (s.a.v.) yaşadıkları hadiseler kıssalar olarak kitaplarda yerini almıştır. Hz. Hasan'ın nübüvvet sonrası dönemdeki yaşantısıyla ilgili olarak ümmet içerisinde ihtilaf çıkmaması adına Muâviye lehine hilafetten vazgeçerek yaptığı fedakârlığın büyüklüğü üzerinde durulmuştur. Kitapların içeriklerini incelendiğinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin sevgisini odak noktası aldıkları ve bu sevgiye vurgu yap-

---

ra tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, Ankara 2007.

⁵⁸⁷ Abdullah Kılıç, "*Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i Beyt*", (yüksek lisans tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kayseri 2002.

⁵⁸⁸ Yusuf Açık, "*Hadislerde Ehl-i Beyt*", (doktora tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta 1999.

⁵⁸⁹ S. Emin Arvas, "*Kur'an ve Sünnette Ehl-i Beyt Kavramı*", (yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.

⁵⁹⁰ H. Hüseyin Uyar, "*Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Ehl-i Beyt Eğitimi*", (yüksek lisans tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Çorum 2013.

mak için özellikle Hz. Peygamber'le ilgili hadiselerden ve hadislerden yararlandı-ğı göze çarpmaktadır. Bu türden eserlere örnek olarak şunları sayabiliriz: Salih Suruç, "Hz. Hasan (r.a.) Hz. Hüseyin (r.a.) İnci Mercan";⁵⁹¹ Mustafa Necati Bursalı, "Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin";⁵⁹² Adem Saraç, "Nazenin Güller Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin";⁵⁹³ Mevlüt Karaca, "Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin";⁵⁹⁴ Abdullah Kara – Hilal Kara, "İki Sultan İki Kurban Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin";⁵⁹⁵ Enis Yüce, "Peygamberimiz'in İki Reyhanı Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin";⁵⁹⁶ Sinan Yıldız, "Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Arşın Kúpeleri".⁵⁹⁷

Bahsettiğimiz kitaplara ek olarak Ehl-i Beyt ve sahabe ile ilgili yazılmış olan eserler arasında da Hz. Hasan'a yer verildiğini belirtebiliriz.

Bibliyografya

- AÇIKEL, Yusuf, "Hadislerde Ehl-i Beyt", (doktora tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta 1999.
- AĞIRMAN, Mustafa, "Ümmü'l Fadl'ın Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e Süt Anneliği Yapması Konusundaki Rivayetlerin Tarih Açısından Tenkidli Bir Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:16, 2001.
- AKYÜZ, Vecdi, *Hilafetin Saltanata Dönüşmesi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1991.
- APAK, Adem, *Anahatlarıyla İslam Tarihi 2*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
- ARVAS, S. Emin, "Kur'an ve Sünnette Ehl-i Beyt Kavramı", (yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1999.
- AYCAN, İrfan, *Saltanata Giden Yolda Muaviye bin Ebî Süfyan*, Fecr Yayınevi, Ankara 1990.
- BURSALI, M. Necati, *Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin*, Sultan Yayınevi, İstanbul 2006.
- DEMİRCAN, Adnan, *İslam Tarihinin İlk Asrında İktidar Mücadelesi*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996.
- _____, "Hz. Hasan ve Halifeliği", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I, 1995.
- Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, II, redaktör: H. Dursun Yıldız, Çağ Yayınları, İstanbul 1992.
- FIGLALI, E. Ruhi, "İslam Tarihinde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Dönemleri (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Tedkik)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXVI, sayı: 1, Ankara 1984.

⁵⁹¹ Salih Suruç, *Hz. Hasan (r.a.) Hz. Hüseyin (r.a.) İnci Mercan*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

⁵⁹² Mustafa Necati Bursalı, *Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin*, Sultan Yayınevi, İstanbul 2006.

⁵⁹³ Adem Saraç, *Nazenin Güller Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin*, Erkam Yayınları, İstanbul 2007.

⁵⁹⁴ Mevlüt Karaca, *Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin*, Hisar Yayınları, İstanbul.

⁵⁹⁵ Abdullah Kara – Hilal Kara, *İki Sultan İki Kurban Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin*, Nesil Yayınları, İstanbul 2010.

⁵⁹⁶ Enis Yüce, *Peygamberimiz'in İki Reyhanı Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin*, Muştu Yayınları, İstanbul 2009.

⁵⁹⁷ Sinan Yıldız, *Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Arşın Kúpeleri*, Ailem Yayınları, İstanbul.

- _____, "Hasan", *DİA*, XVI, İstanbul 1997, 282-285.
- GENÇ, M. Nuri, "*İslam Mezhepleri Tarihinde Ehl-i Beyt Kavramı*", (yüksek lisans tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum 2003.
- KAPAR, M. Ali, *Halifelik'in Emevîlere Geçiş ve Verasete Dönüşmesi*, Beyan Yayınları, İstanbul 1998.
- _____, "Hz. Hasan'ın Halifelik ve Hasan-Muâviye Andlaşması", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl:1997, sayı:7.
- KARA, Abdullah, Hilal Kara, *İki Sultan İki Kurban Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin*, Nesil Yayınları, İstanbul 2010.
- KARABİBER, N. Kemal, "*Ehl-i Beyt Tasavvuru ve Erken Dönemdeki Yansımaları (hicri I-II. asır)*", (doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, Ankara 2007.
- KARACA, Mevlüt, *Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin*, Hisar Yayınları, İstanbul.
- KILIÇ, Abdullah, "*Kur'an-ı Kerim'de Ehl-i Beyt*", (yüksek lisans tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kayseri 2002.
- SARAÇ, Adem, *Nazenin Güller Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin*, Erkam Yayınları, İstanbul 2007.
- SARIÇAM, İbrahim, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.
- SÖYLEMEZ, M. Mahfuz, "Hz. Hasan'ın Hilafeti Muâviye'ye Devrinin Arkaplanı", *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 14, sayı: 3-4, Ankara 2001.
- SURUÇ, Salih, *Hz. Hasan (r.a.) Hz. Hüseyin (r.a.) İnci Mercan*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.
- SÜRMELE, Zeynep Alimoğlu, *Hz. Hasan ve Soyuna Mezhebi Yaklaşımlarla Biçilen Siyasi ve Dini Rol Problematiklerinin Analizi*, (yüksek lisans tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, Elazığ 2012.
- UYAR, Gülgün, *Ehl-i Beyt: İslâm Tarihinde Ali-Fâtıma Evlâdı*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2008.
- _____, *Siyasî ve İctimaî Hayatta Ali-Fâtıma Evladı (260/873'e Kadar)*, (doktora tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, İstanbul 2003.
- UYAR, H. Hüseyin, "*Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Ehl-i Beyt Eğitimi*", (yüksek lisans tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Çorum 2013.
- VAROL, M. Bahaüddin, *Ehl-i Beyt Gerçeği*, Şamil Yayınları, İstanbul.
- _____, *Ehl-i Beyt Kavramsal Boyut*, Yediveren Kitap, Konya 2004.
- _____, *Siyasallaşma Sürecinde Ehl-i Beyt*, Yediveren Kitap, Konya 2004.
- _____, *Hilafet Mücadelesinde Ehl-i Beyt Nesli*, Yediveren Kitap, Konya 2004.
- _____, *Temel Kaynaklar ve Rivayetler Işığında Hz. Hasan*, Konya 2010.
- _____, *Hz. Hasan*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2013.

_____, "*Ehl-i Beyt ve Siyasi Faaliyetleri*", (doktora tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Konya 1999.

_____, "Hz. Hasan'ın Çok Evliliğine Dair Rivayetler Üzerine", *İSTEM*, yıl:7, sayı:13, 2009.

YILDIZ, Sinan, *Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Arşın Küpeleri*, Ailem Yayınları, İstanbul.

YÜCE, Enis, *Peygamberimiz'in İki Reyhanı Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin*, Muştu Yayınları, İstanbul 2009.